

IZDAJE SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU

UDK 355/359

YU ISSN 0042-8426

VOJNO DELO

opštevojni
teorijski
časopis

BROJ 1-2/1992. GODINA XLIV januar - april *Izlazi dvomesečno*

1-2/92

SAVET ČASOPISA

Dane AJDUKOVIĆ, Ibrahim ALIBEGOVIĆ, Dimitrije BAUCAL, Jovan ČANAK (sekretar), Ljubomir DOMAZETOVIĆ, Milorad DRAGOJEVIĆ, Nikola ERCEGOVIĆ, Tomislav JOVANOVIĆ, Milutin KUKANJAC, Momčilo LAZOVIĆ, Nikola MANDARIĆ, Mirko MARINKOVIĆ, Ratko MARKOVIĆ, Slobodan MIKIĆ, Ratko MLADIĆ, Marko NEGOVANOVIĆ, Špiro NIKOVIĆ, Angel ONČEVSKI, Života PANIĆ (predsednik), Gavro PERAZIĆ, Milan PUJIĆ, Radovan RADINOVIĆ (zamenik predsednika), Milan RUŽINOVSKI, Milosav SIMIĆ, Dragoljub SIMONOVIĆ, Božidar STEVANOVIĆ, Momir STOJKOVIĆ, Vladan ŠLJIVIĆ, Nikola UZELAC, Vuleta VULETIĆ, Milan ZAKLAN

REDAKCIJSKI ODBOR

Dimitrije BAUCAL, Jovan ČANAK, Sreten ČUPIĆ, Nada DRAGIŠIĆ, Radovan GRUBAČ, Mensur IBRAHIMPAŠIĆ, Radivoje JOVADŽIĆ, Veljko B. KADIJEVIĆ, Miloš KOSIĆ, Milan OPAČIĆ, Oliver POTEŽICA, Radovan RADINOVIĆ, Milan RADOVINOVIĆ, Živojin RAKOČEVIĆ, Predrag SIMIĆ, Vojislav STOJKOVIĆ, Ivan TODOROVIĆ

REDAKCIJA

Glavni i odgovorni urednik
Jovan ČANAK

Urednici
Veljko B. KADIJEVIĆ
Nada DRAGIŠIĆ

Sekretar
Milka VLADANOVIĆ

Adresa: Redakcija časopisa „Vojno delo“, 11002 (VE) Beograd, Ul. Birčani-
nova br. 5 * Glavni i odgovorni urednik: gradski 681-565, centrala 656-122 i
665-122, lokali: 22-131 i 22-123; urednici: 22-125 i 22-137, sekretar 22-123 *
Pretplata 32-937 (za časopis „Vojno delo“) * Pošt. fah 692 * Žiro račun VINC-a
kod SDK 60823-849-2393 * Godišnja pretplata: za fizička lica 600, a za pravna
lica 1.800 dinara * Za inostranstvo 30 USD

SADRŽAJ

Međunarodni odnosi i kriza u Jugoslaviji

Milovan Radaković	Jedna drugačija Evropa	7
Oliver Potežica	Borba za „sovjetsko nasleđe“ u Aziji . .	44
Profesor dr Gavro Perazić	Međunarodni karakter unutrašnjeg oružanog sukoba u Jugoslaviji	59
Mr Zoran Čičak	Mirovne snage Ujedinjenih nacija kao činilac sistema kolektivne bezbednosti	80
Ivan Marković	Neke karakteristične mirovne operacije snaga Ujedinjenih nacija u zaštiti međunarodnog mira i bezbednosti	157
Mr Branislav Brborić	O mogućnosti hrvatsko-srpskog sporazuma	175
Dr Zlatko Isaković	Glasine u ratu – pojam, uloga i zaštita .	182
Kapetan I klase mr Đuro Fuletić	Uticaj društvene krize na vrednosni sistem mladih i njihovo odbrambeno angažovanje	196

Kritički osvrti

Jovan O. Despotović	Nemačka i Balkan (Milan Ristović, <i>Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45</i>)	210
---------------------	--	-----

Sa sednice Saveta časopisa

General-pukovnik Života Panić	Iskustva iz rata u Jugoslaviji moraju se analizirati na stranicama „Vojnog dela“ .	220
Pukovnik Jovan Čanak	„Vojno delo“ mora i dalje doprinositi razumevanju i razrešenju naše krize i inicirati aktivnosti na jačanju odbrambene moći	229
	Rasprava o programskoj orijentaciji i tematskom planu „Vojnog dela“	234
V.K.	Obrazloženje žirija za dodelu Nagrade „Vojno delo“	252
Kapetan bojnog broda prof. dr Radivoje Jovadžić	Jugoslavija u igri geopolitike (osvrt na nagrađeni članak <i>Koreni i geopolitička dimenzija jugoslovenske krize</i>)	254

Nagrada „22. decembar“

V.K.	Obrazloženje Komisije za dodelu Nagrade „22. decembar“	266
------	--	-----

Informacije

Kapetan korvete Tomislav Petrović	Uputstvo autorima i recenzija u stručnim vojnim časopisima	271
--------------------------------------	--	-----

CONTENTS

	International relations and the crisis in Yugoslavia	
Milovan Radaković	A different Europe	7
Oliver Potežica	Contestation for the „Soviet heritage“ in Asia	44
Prof. D Sc Gavro Perazić	International character of the war in Yugoslavia	59
M Sc Zoran Čičak	United Nations' peace-keeping forces as a factor of the collective security system . . .	80
Ivan Marković	Characteristical peace-keeping operations carried out by the UN forces in protection of the international peace and security	157
M Sc Branislav Brborić	Is a Croato-Serbian agreement possible? . .	175
D Sc Zlatko Isaković	Rumours in war – concept, role and protection	182
M Sc Djuro Fuletić, Captain 1st Class	Impact of the social crisis to the system of values of the young, and their engagement in defence	196
	Critical reviews	
Jovan O. Despotović	Germany and the Balkans (Milan Ristović, <i>Germany's new order and the Southeastern Europe 1940/41–1944/45</i>)	210
	From the session of the Council of the magazine	
Života Panić Colonel General	Experiences from the war in Yugoslavia must be analysed in „Vojno delo“	220
Jovan Čanak Colonel	„Vojno delo“ must continue to contribute to the understanding and solution of our crisis, and initiate activities at the strengthening of the defence power	229
	Discussion on the programme orientation and thematic plan of „Vojno delo“	234
V. K.	Argumentation of the jury for awarding the „Vojno delo“ Prize	252
Prof. D Sc Radivoje Jovadžić Captain, YN	Yugoslavia in the play of the geopolitics (Critical review of the rewarded article <i>Roots and the geopolitical dimension of the Yugoslav crisis</i>)	254
	The „22. decembar“ Prize	
V. K.	Argumentation of the Committee for awarding the „22. decembar“ Prize	266
	Information	
Tomislav Petrović Lt. Commander, YN	Instruction to the authors and reviewers in military magazines	271

SOMMAIRE

Les rapports internationaux et la crise en Yougoslavie

Milovan Radaković	Une Europe différente	7
Oliver Potežica	Le combat pour „l'héritage soviétique“ en Asie	44
Prof. dr. Gavro Perazić	Le caractère internationale de la guerre en Yougoslavie	59
Mr. Zoran Čičak	Les forces de la paix des Nations Unies comme le fait du système de sécurité collective	80
Ivan Marković	Certaines caractéristiques de l'opération de paix des forces des Nations Unies dans la protection de la paix internationale et de la sécurité	157
Mr. Branislav Brborić	Est-ce l'accord serbo-croate possible?	175
Dr. Zlatko Isaković	Les rumeurs pendant la guerre – notion, rôle, protection	182
Capitaine de 1 ^{ère} classe mr. Đuro Fuletić	L'influence de la crise sociale sur le système des valeurs de la jeunesse et son organisation défensive	196

Points de vue critiques

Jovan O. Despotović	L'Allemagne et le Balkan (Milan Ristović, <i>Nouvel ordre allemand en Europe de Sud-Est 1940/41 – 1944/45</i>)	210
---------------------	---	-----

De la séance du Conseil de la revue

Général de Corps d'Armée Života Panić	Expériences de la guerre en Yougoslavie doivent être analysées sur les pages de „Vojno delo“	220
Colonel Jovan Čanak	„Vojno delo“ doit continuer avec la contribution à la compréhension et à la résolution de notre crise et doit inciter les activités sur le renforcement de la puissance défensive . . .	229
	Discussion sur l'orientation du programme et des thèmes de „Vojno delo“	234
V. K.	Explication du jury pour la désignation du prix „Vojno delo“	252
Capitaine de vaisseau prof. dr. Radivoje Jovadžić	La Yougoslavie dans le jeu géopolitique (A propos de l'article gagnant <i>Les racines et la dimension géopolitique de la crise yougoslave</i>)	254

Le prix „22. décembre“

V. K.	Explication de la Commission pour la désignation du prix „22. décembre“	266
-------	---	-----

Informations

Capitaine de corvette Tomislav Petrović	Les conseils aux auteurs et aux récents dans les revues militaires	271
---	--	-----

	Международные отношения и кризис в Югославии	
Милован Радакович	Одна иная Европа	7
Оливер Потезица	Борьба за „советское наследство“ в Азии .	44
Профессор д-р Гавро Перазич	Международный характер войны в Югославии	59
Канд. наук Зоран Чичак	Миротворческие силы Организации Объединенных Наций как фактор системы коллективной безопасности	80
Иван Маркович	Некоторые характеристики миротворческой операции сил Организации Объединенных Наций в защите международного мира и безопасности	157
Канд. наук Бранислав Брборич	Возможен ли хорватско-сербский договор? .	175
Д-р Златко Исакович	Слухи в войне – понятие, роль и защита . .	182
Капитан канд. наук Джуро Фулетич	Влияние общественного кризиса на систему ценностей молодежи и ее привлечение к обороне	196
	Критические очерки	
Йован О. Деспотович	Германия и Балканы (Милан Ристович, <i>Немецкий новый порядок и Юго-Восточная Европа, 1940/41–1944/45</i>)	210
	С заседания Совета журнала	
Генерал-полковник Живота Панич	Опыт войны в Югославии должен подвергаться анализу на страницах „Военного дела“	220
Полковник Йован Чанак	„Военное дело“ должно и впредь способствовать пониманию и разрешению нашего кризиса и поощрять активности по укреплению оборонительной мощи	229
	Прения по программной ориентировке и тематическому плану „Военного дела“	234
В.К.	Обоснование Комиссии по присвоению Награды „Военное дело“	252
Капитан I ранга проф. д-р Радивоје Йоваджич	Югославия в игре геополитики (Очерк награжденной статьи <i>Корни и геополитическое измерение югославского кризиса</i>)	254
	Награда „22 Декабря“	
В.К.	Обоснование Комиссии по присвоению Награды „22 декабря“	266
	Информация	
Капитан III ранга Томислав Петрович	Инструкция авторам и рецензия в специальных военных журналах	271

Međunarodni odnosi i kriza u Jugoslaviji

Jedna drugačija Evropa

MILOVAN RADAKOVIĆ

Evropa ulazi u jednu od svojih najvećih kontradiktornosti. U trenutku kada je Evropska zajednica u Mاستrihtu, 9. septembra 1991, regulisala pitanja vezana za brisanje državnih granica između zemalja članica i prenošenje dela nacionalnog suvereniteta na supranacionalne institucije, kontinent je počela da trese nacionalistička groznica, uz realnu mogućnost da se, sa njenim razvojem, na starom kontinentu formira još desetak ili, čak, dvadesetak novih država i državnica.

Svakako da su ti dezintegracioni procesi najjači na Istoku – u bivšem Sovjetskom Savezu i na Balkanu – u Jugoslaviji, a ni zemlje srednje i zapadne Evrope nisu pošteđene mogućih etničkih žarišta, pa bi procesi u Evropi, u međunarodnim odnosima, mogli krenuti u sasvim drugom pravcu. Umesto ka idiličnoj integraciji koju najdoslednije primenjuje Evropska zajednica i slede članice te organizacije – ka dezintegraciji i nacionalističkim sukobima nezabeleženih razmera. Takav razvoj situacije i nastanak novih država svakako bi pružio drugačiju sliku od one zamišljene u Mاستrihtu – bila bi to sasvim drugačija Evropa.

Uvodna razmatranja

Na pragu trećeg milenijuma Evropa, kolevka ljudske civilizacije, još uvek je podeljena na Zapad i Istok. U poslednjoj deceniji 20. veka davala je izvesne nade da će moći da prevaziđe svoje ekonomske suprotnosti između Severa i Juga, i političke između Istoka i Zapada. Na prvo je moralo da se sačeka još izvesno vreme, ali politička podela na Istok i Zapad postala je prošlost kada su jednopartijski sistemi zemalja evropskog istoka bili zamenjeni višepartijskim sistemima zapadnog tipa.

Zapadna Evropa je kroz trgovinu i integracione procese čak i nekadašnje neprijatelje preobrazila u političke partnere

i dobre susede. Kroz vojno-političku organizaciju NATO prvo je uspela vojno da se integriše, a preko Evropske zajednice i da stvori nadnacionalne organizacije koje su vodile ka projektu „Sjedinjenih Evropskih Država“.¹ Istočne zemlje bi, tržišnom ekonomijom i parlamentarnim demokratskim institucijama, u bliskoj budućnosti trebalo da se priključe tome projektu. Međutim, jednopartijske sisteme u gotovo svim zemljama istočne Evrope zamenjuje talas nacionalnih protivurečnosti i sukoba. Zapravo, Evropa ulazi u jednu od svojih najvećih kontradiktornosti. U trenutku kada je EZ u Matrihtu, 9. septembra 1991, regulisala pitanja vezana za brisanje državnih granica između zemalja članica i prenošenje dela nacionalnog suvereniteta na supranacionalne institucije,² kontinent je počela da „trese“ nacionalistička groznica, uz realnu mogućnost da se na njemu formira još deset ili, čak, dvadeset novih država i državica.

Dezintegracioni procesi najizraženiji su u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji, a nacionalistički na Balkanu, ali ni zemlje zapadne Evrope nisu pošteđene mogućih etničkih žarišta,³ pa bi procesi u Evropi u međunarodnim odnosima mogli krenuti u pravcu dezintegracija i nacionalnih sukoba nezabeleženih razmera. Takav razvoj situacije i nastanak novih država svakako bi pružio sliku „drugog lica Evrope“ i označio jednu drugu Evropu.

SITUACIJA U NEKIM NOVIM DRŽAVAMA BIVŠEG SOVJETSKOG SAVEZA

Premda su u političkoj istoriji i ranije nestajale velike državne tvorevine, raspad sovjetske države je ipak specifičan. On je počeo napuštanjem tzv. spoljnih granica SSSR-a, odno-

¹ Najznačajnije nadnacionalne organizacije u EZ jesu Evropski sud pravde, Savet ministara EZ, Centralna banka EZ, Evropska investiciona banka (EIB), kao i brojne druge organizacije u oblasti privrede, ekonomije i kulture.

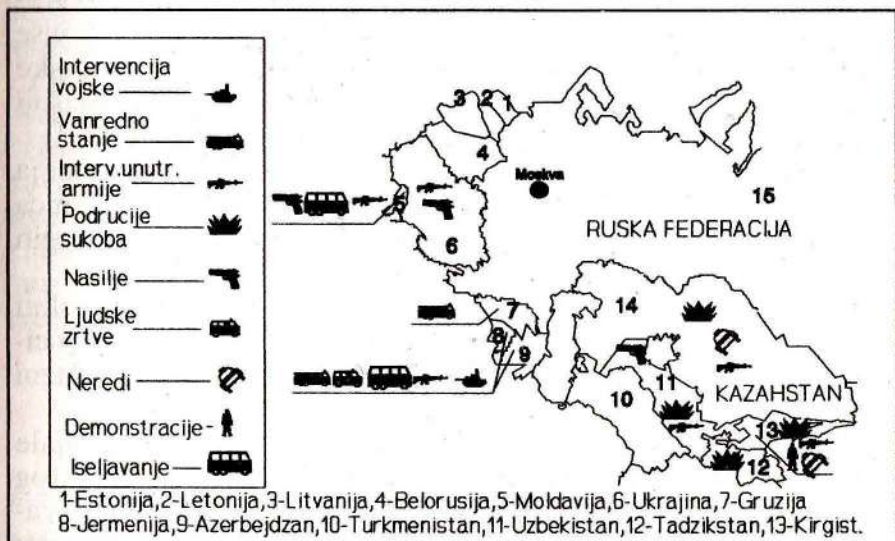
² Odluke koje su doneli predstavnici vlada i šefovi država zemalja članica EZ, od 9. do 11. septembra 1991. u holandskom gradu Matrihtu, mogu se smatrati istorijskim kako za budućnost te zajednice, tako i za Evropu. Naime, na tom sastanku donesene su odluke koje se odnose na zajedničku spoljnu politiku, zajedničku odbranu (tu ulogu je preuzela Zapadnoevropska unija), zajedničku valutu zajednice (EKU), kao i više drugih odluka koje vode ka veoma jakim integracijama u svim oblastima između zemalja te organizacije.

³ Na primer, mogući su sukobi u: Španiji – Baskija, Italiji – autonomna regija Alto-Atide, Francuskoj – Korzika, Belgiji – tzv. tinjajući etnički sukob između Flamanaca i Valonaca itd.

sno granica Varšavskog pakta, a ubrzano političko nestajanje države Sovjeta usledilo je s nastajanjem višepartijskog političkog sistema i pokušajem da se u sovjetsku privredu uvedu elementi tržišne ekonomije.

Bivša supersila Sovjetski Savez sada bi se mogao nazvati „etničkom bombom“. Najuzavrelije područje na tim prostorima je Nagorno-Karabah, autonomna oblast u Azerbejdžanu, u kojoj Jermeni čine većinu stanovništva (ima ih 160.000 od ukupno 190.000 stanovnika). Već nekoliko godina tamo traju sukobi, a početkom 1991, uprkos preventivnim merama iz Moskve, buknuo je i pravi građanski rat. Situacija nije ništa bolja u Gruziji, a ni u drugim nekadašnjim sovjetskim republikama, pa ni u najvećoj – Ruskoj Federaciji.

S obzirom na istorijske, političke, ekonomske i vojnostrategijske komponente na području nekadašnjeg Sovjetskog Saveza u prvi plan izbijaju baltičke zemlje i Kazahstan, jer bi te države u bliskoj budućnosti mogle ući u nove integracione procese, kako sa nekim republikama koje su sačinjavale SSSR, tako i sa nekim drugim državama. Interesovanje izaziva i

Mapa SSSR-a iz novembra 1990. sa žarištima etničkih sukoba. Najaktuelnija su u kavkaskim republikama (Jermenija, Azerbejdžan i Gruzija), zatim u Moldaviji, a potencijalna u Rusiji i Kazahstanu. Zapravo, sukobi traju ili tinjaju širom nekadašnjeg Sovjetskog Saveza.

Ukrajina, koja bi, pored Rusije, mogla postati evropska i svetska supersila.

U decembru 1986. počeli su nacionalistički nemiri u Alma-Ati (Kazahstan), što je od SSSR-a učinilo etničko „bure baruta“, koje je ubrzo i eksplodiralo. Do kraja 1990. svih petnaest saveznih republika SSSR-a proglasilo je nezavisnost, a neke od njih su, odlukama svojih parlamenata, odmah najavile stvaranje samostalnih država i istupanje iz Sovjetskog Saveza. Državni suverenitet su te godine proglasile i neke autonomne republike koje su bile u sastavu Ruske Federacije.

Kraj 1991. i početak 1992. godine označio je potpuni raspad nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, jer su stvaranje potpuno samostalnih država sprovele gotovo sve nekadašnje sovjetske republike. Premda su još uvek aktuelne pojedine varijante kojima bi mogle da se povežu,⁴ izvesno je da će se na širokim prostorima istočne Evrope, srednje i severne Azije pojaviti više novih država. One će se, naravno, razlikovati po ekonomskoj snazi, političkom uticaju i vojnom značaju. Takođe, neke od njih će ulaziti u određene političke i ekonomske saveze nezavisne od nekadašnjih sovjetskih republika, stvarajući određene regionalne grupe zemalja. Iako postoji više političkih varijanata i mogućnosti za nekadašnje sovjetske republike, ali i države sa kojima se one graniče, dosadašnji razvoj događaja u prvi plan je istakao:

(1) baltičke republike, u kojima je proces osamostaljenja republika SSSR-a i počeo, a koje se zbog istorijskih činjenica i geografskih i političkih specifičnosti ipak razlikuju od drugih republika Sovjetskog Saveza;

(2) Ukrajinu, kao moguću buduću evropsku regionalnu silu, s obzirom na njene vojne, ekonomske i ljudske potencijale. Ona bi u budućnosti mogla da postane nezaobilazni činilac evropskih, pa i svetskih međunarodnih odnosa;

(3) Kazahstan, koji je, i s obzirom na vojne potencijale na svojoj teritoriji, položaj u odnosu na druge zemlje tog regiona i moguću asocijaciju sa drugim muslimanskim državama, snaga o kojoj već sada ozbiljno razmišljaju i Sjedinjene Američke Države.

⁴ Na primer, „savez slovenskih država“, a na jugu nekadašnjeg SSSR-a bila je aktuelna i ideja o stvaranju „panislamskog saveza“ itd.

Baltičke republike

Baltičke republike su, prema istorijskom poreklu, jeziku, kulturnom nasleđu i nekim religijskim, demografskim i antropološkim karakteristikama stanovništva, bliže skandinavskoj grupi naroda i zemalja nego slovenskom stanovništvu evropskog dela bivšeg Sovjetskog Saveza. Međutim, zbog geografskog položaja i veličine, kao i zbog strateško-istorijske potrebe Rusije da svojim kopnenim delom što više izađe na Baltik, Litva, Estonija i Letonija su uglavnom bile u sastavu Rusije ili SSSR-a. Posle oktobarske revolucije, te tri baltičke republike su bile samostalne u kratkom periodu od 1918. do 1940. godine. Ali, u leto 1940, posle sporazuma između Hitlera i Staljina, koji je sadržao više političkih kompromisa, tri baltičke republike su vraćene u sastav Sovjetskog Saveza.

Demokratizacija sovjetskog društva i, istovremeno, jačanje dezintegracionih tendencija između sovjetskih republika učinili su da baltičke republike isprednjače u težnji ka državnoj samostalnosti. Taj proces je kulminirao u avgustu 1991, posle izjašnjavanja Borisa Jeljcina, predsednika Rusije, u prilog političkom priznavanju Litve, Estonije i Letonije. Prvi diplomatski potez u vezi s tim učinili su Island, Norveška, Danska i Finska, pa Kanada, Malta i Evropska zajednica, a zatim i druge države. Uvažavajući političku psihologiju, baltičke države će pokušati da se što više povežu sa zemljama Skandinavije i, preko njih, sa Zapadnom Evropom. Time će rukovodstva tih republika pokušati da opravdaju napore koji su na kraju i doveli do njihovog priznavanja. Međutim, objektivno, one će još dugo biti usmerene na Rusku Federaciju, i to, pre svega, iz ekonomskih i političkih razloga.⁵

Ukrajina

Posle Rusije i Kazahstana, Ukrajina je treća po veličini sovjetska republika. Prostire se na površini većoj od 600.000 kvadratnih kilometara (kao Francuska), a u njoj živi oko 52

⁵ Dosadašnje tesne veze tri baltičke republike sa sovjetskom privredom, naročito u snabdevanju sirovinama i energijom, i činjenica da su mali izgledi da za kratko vreme nađu alternativne izvore i tržišta učiniće da Litva, Letonija i Estonija budu i ubuduće uveliko ekonomski zavisne od Rusije.

miliona ljudi. Nezavisna Ukrajina bi bila jedna od najvećih država u Evropi, sa stratejski izuzetnim položajem, koji kijevski nacionalisti pretenciozno označavaju kao „geografski centar starog kontinenta“.

Ukrajina se graniči sa Belorusijom, Rusijom, Poljskom, Slovačkom, Mađarskom, Rumunijom i Moldavijom.

Privredni potencijali Ukrajine su impresivni, jer je to najkvalitetnije obradivo zemljište u SSSR-u.⁶ Osim toga, poseduje ogromne površine pod šumama, kao i velike naslage uglja, gvozdene rude i hidroenergetski potencijal za proizvodnju električne energije. Ukrajina ima veoma razvijen stočni fond, a u njoj se ostvaruje 60 odsto ukupne proizvodnje SSSR-a u industriji šećera. Takođe, 28 odsto krompira, najvažnijeg poljoprivrednog proizvoda za SSSR, proizvodi se na ukrajinskim poljima i „nestaje u sovjetskom prostranstvu“, što ne propuštaju da naglase rodonačelnici ukrajinske nezavisnosti. Uz parolu „nikad više sa Rusima“, podaci o navodnoj „nemilosrdnoj eksploataciji Ukrajine“ od strane „fantoma iz Kremlja“ bile su najjači argumenti separatista. Oko 85 odsto Ukrajinaca na referendumu je glasalo za nezavisnost. Separa-

⁶ Ukrajina je žitnica Sovjetskog Saveza. Od 190 miliona tona žita, kolika je godišnja proizvodnja u SSSR-u, 40 miliona tona se proizvode u Ukrajini.

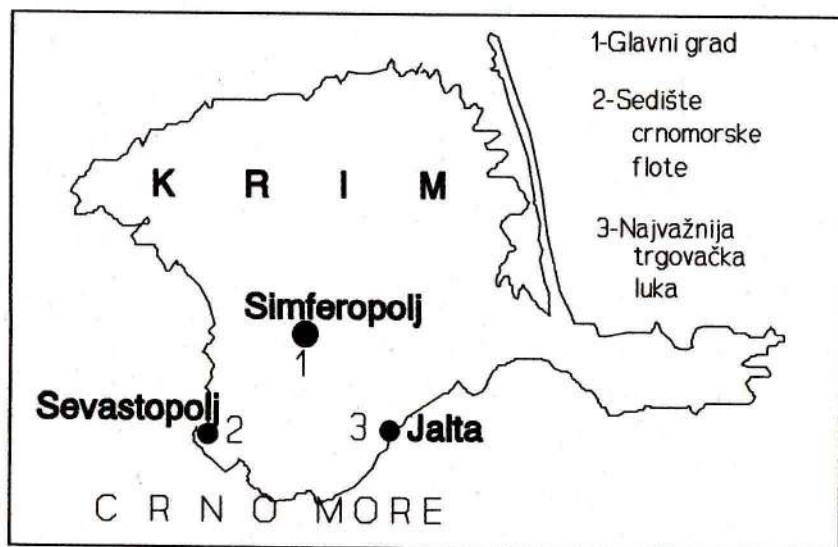
tisti su tvrdili da su protiv nezavisnosti bili samo Rusi koji žive u Ukrajini, i to ne svi, jer je, prema procenama Kijeva, „jedan veći broj od jedanaest miliona Rusa među Ukrajinčima ipak glasao za samostalnu Ukrajinu“, uveren tvrdnjama ukrajinskih lidera da je tako moćnoj industrijskoj državi obezbeđen sjajan ekonomski prosperitet, naravno uz pomoć zapadnih zemalja.

Pošto bi Ukrajina sa ostvarenjem državne samostalnosti postala i članica „atomske kluba“, jasno je zašto je njena samostalnost izazvala podozrenje i u Rusiji i u SAD. Objektivno, s obzirom na ukupne potencijale, na prostorima bivšeg SSSR-a mogle bi se formirati dve snažne države: Rusija i Ukrajina. Ali, prema nekim istorijskim, religijskim i vojnim pokazateljima, moglo se pretpostaviti da bi te dve države bile više rivalski raspoložene jedna prema drugoj nego što bi bile spremne na saradnju. Takve pretpostavke su se veoma brzo pokazale kao realne. Naime, sukob između Ukrajine i Rusije izbio je krajem 1991. zbog podele armijskih potencijala nekadašnjeg SSSR-a, a naročito zbog podele Crnomorske flote. Ukrajinski predsednik Leonid Kravčuk nije se držao načelnog sporazuma, prema kojem je celokupna ratna mornarica ušla u sastav strategijskih snaga, koje se, barem neko vreme, neće deliti na republičke armije. Međutim, Kijev je ubrzo promenio stav, pa je tražio celokupnu Crnomorsku flotu za sebe. Rešenje je nađeno u Kijevu početkom januara 1992. godine. Na sastanku delegacija Ukrajine i Rusije odlučeno je da se Crnomorska ratna flota ipak podeli: Ukrajini su pripale pomorske snage koje nemaju strategijski značaj, a brodovi sa nuklearnim naoružanjem biće još izvesno vreme, do konačnog rešenja, pod zajedničkom komandom.

Zbog navedenih, ali i drugih potencijalnih sukoba sa Ukrajinom, u Rusiji nijedan zahtev za otepljenjem koje su tražile sovjetske republike nije izazvao toliku političku nervozu.

Kazahstan i mogućnost stvaranja islamske unije

Način dobijanja državne samostalnosti Kazahstana takođe bi mogao biti veoma interesantan, a proizići će iz etničkih, geografskih, vojnih i ekonomskih komponenata. U vezi s

Mogući sukob između Ukrajine i Rusije može izbiti i zbog Krima. U toj oblasti od 27.000 kvadratnih kilometara živi dva i po miliona ljudi. Do 1954. godine Krim je bio u sastavu Rusije. Međutim, 19. februara 1954, prema odluci tadašnjeg predsednika SSSR-a, Ukrajinca Nikite Hruščova, oblast je pripojena Ukrajini.

etničkom komponentom, interesantno je da je Kazahstan jedina bivša sovjetska republika u kojoj „nacionalna manjina“ zapravo čini većinu u odnosu na matično stanovništvo. Naime,

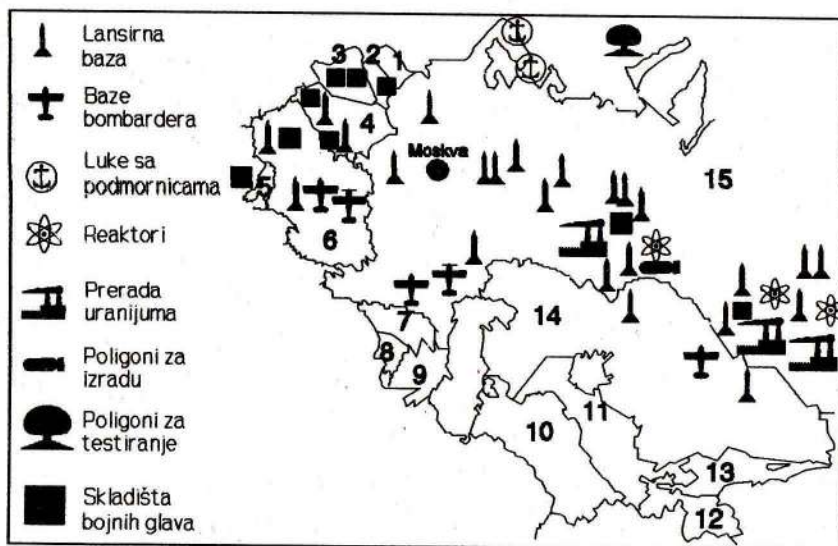
u Kazahstanu ima više Rusa nego Kazaha.⁷ Očigledno, ta činjenica će značajno uticati na „put Kazahstana u državnu samostalnost“. Geografska komponenta takođe nije bez značaja, jer je Kazahstan, samo nekoliko dana pre nego što su lideri Rusije, Ukrajine i Belorusije u Minsku postigli dogovor o stvaranju „panslovenske unije“, izrazio želju da to isto učini sa pet centralnoazijskih država. Tako bi Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan činili „panislamsku uniju“.

Područje na kojem se nalaze zemlje koje bi u budućnosti mogle činiti „panislamsku uniju“.

Pošto su reforme u SSSR-u krenule u drugom pravcu, rešenje je nađeno u „Zajednici nezavisnih država“. Ipak, i najava apsolutne samostalnosti Kazahstana i stvaranje „panislamske unije“ izazvali su političku nervozu u Moskvi, a ona je proizilazila, pre svega, iz vojne komponente, koja može značajno uticati na političku budućnost Kazahstana. Naime, u Kazahstanu (čija je površina dvadeset puta veća od Jugoslavije) smešteni su ogromni kosmodromi i glavni poligoni za nuklearne probe, a u trenucima najvećih dezintegracionih procesa u SSSR-u na teritoriji te zemlje ostalo je oko 2.000 nuklearnih raketa.

⁷ Prema procenama iz 1991. godine, u Kazahstanu živi 41 odsto Rusa, 36 odsto Kazaha i šest odsto Ukrajinaca.

Pregled nuklearnih postrojenja sa ukupnim brojem bojnih glava u pojedinim republikama bivšeg SSSR-a: 1 – Estonija 270; 2 – Letonija 185; 3 – Litvanija 325; 4 – Belorusija 1.250; 5 – Ukrajina 4.000; 6 – Moldavija 90; 7 – Gruzija 320; 8 – Jermenija 200; 9 – Azerbejdžan 300; 10 – Turkmenistan 125; 11 – Uzbekistan 105; 12 – Tadžikistan 75; 13 – Kirgizija 75; 14 – Kazahstan 1.800; 15 – Rusija 19.000 (podaci su iz 1990. godine, a objavljeni su u časopisu „NIN“ 1991. godine).

Konačno, mora se uzeti u obzir i ekonomska komponenta Kazahstana, ali ni druge republike nekadašnjeg „sovjetskog juga“ nisu više ekonomski nerazvijene. Ekonomski planovi koje je početkom šezdesetih godina ovoga veka započeo Nikita Hruščov odavno daju rezultate. Naime, tu je više od 600.000 dobrovoljaca iz celog Sovjetskog Saveza decenijama ogromne stepe pretvaralo u plodne oranice. Rezultat je očigledan: 20 odsto sovjetskog pamuka i visok procenat prehrambenih artikala proizvodi se upravo u Kazahstanu. Osim toga, Kazahstan i Turkmenistan, posle Rusije, drugi su i treći proizvođač nafte u Sovjetskom Savezu, a na tim prostorima je koncentrisano više od 30 odsto sovjetske industrijske proizvodnje.

S obzirom na navedeno, razumljiva je podozrivost i napetost s kojom je Moskva, u mesecima najvećih dezintegracionih procesa, osluškivala rasplet situacije na nekadašnjem sovjetskom jugu. Verska komponenta – islam, možda će biti i odlučujuća u budućem razvoju Kazahstana, ali i drugih država na tim prostorima. Geografski, državama centralne Azije

mного su bliži Iran i Pakistan nego Kremlj. S druge strane, i blizina nuklearnih potencijala Kazahstana izaziva veliko političko interesovanje u islamskom svetu.

POTENCIJALNA ETNIČKA ŽARIŠTA NA BALKANU

Područje Balkana vekovima je opterećeno nacionalnim sukobima. Izmešanost naroda na tom prostoru rezultat je čestih ratova koji su tokom istorije na njemu vođeni. Zbog ratnih pohoda i migracija stanovništva u gotovo svim zemljama Balkana ostale su brojne nacionalne manjine, koje su uzrok čestih zaoštavanja između susednih zemalja u tom regionu. Poslednjih godina veoma je aktuelan sukob između Rumunije i Mađarske oko mađarske nacionalne manjine u Transilvaniji, kao i sukob zvanične bugarske državne politike sa turskom nacionalnom manjinom u toj zemlji. Već decenijama traje i sukob između Grčke i Turske oko Kipra, odnosno teritorijalnih voda u Egejskom moru. Međutim, Jugoslavija je zemlja koja predstavlja „Balkan u malom“, a njeni odnosi sa Albanijom i Bugarskom karakteristični su, na određeni način, za opšte odnose na Balkanu.

Iako su ta nacionalna žarišta istorijsko-politički uslovljena, zbog mogućih akutnih kriza i tendencije njihovog širenja na druga područja Evrope treba ukazati na: (1) sukob Rumunije i Mađarske zbog mađarske nacionalne manjine u Transilvaniji; (2) sukob Bugarske i Turske zbog muslimanskog stanovništva turskog porekla u Bugarskoj; (3) sukob Turske i Grčke oko teritorijalnih voda u Egejskom moru, i (4) Jugoslaviju i njene odnose sa Albanijom zbog problema albanske nacionalne manjine, i Bugarskom zbog politike te zemlje prema Makedoniji.

Rumunija i Mađarska – etnička „bomba“ u Transilvaniji

Međudržavni problem i potencijalno etničko žarište između Rumunije i Mađarske je oblast Transilvanije u Rumuniji, u kojoj živi oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalnosti.⁸

⁸ Sukobi u toj oblasti imaju istorijsku pozadinu. Naime, rumunski narod se formirao između 7. i 9. veka. U 9. i 10. veku uspostavljene su tri feudalne oblasti: Transilvanija,

Posle drugog svetskog rata, 1948. godine, po Staljinovom nalogu, u Transilvaniji je uspostavljena Autonomija Mađara, koju je 1968. godine ukinuo tadašnji predsednik Rumunije Nikolae Čaušesku. I pored toga što su Rumunija i Mađarska pripadale istom vojnom i političkom bloku, tu i tamo su se mogli čuti protesti od Bukurešta – Budimpešti i Budimpešte

– Bukureštu zbog „ugrožavanja teritorijalnog integriteta“, odnosno „nacionalnih prava“. U decembru 1989, posle obaranja Nikolaea Čaušeskua, Mađari u Transilvaniji su ponovo uputili zahtev za „autonomijom Mađara“.

Područje Transilvanije, odnosno Erdelja, kako u Mađarskoj zovu to područje, na kojem živi oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalne manjine.

sednim zemljama“,⁹ što je ponovo usložilo odnose između Rumunije i Mađarske, i učinilo da u Transilvaniji „provri“.

Demokratski savez Mađara Rumunije (DSM), najveća politička stranka Mađara u Rumuniji, najavila je u oktobru

Moldavija i Vlaška. Godine 1859. Vlaška i Moldavija su se ujedinile u jednu državu, koja je stekla nezavisnost posle rusko-turskog rata, u kojem je učestvovala na strani Rusije. Premda se kasnije uključila u formiranje rumunske države, Transilvanija je, kao oblast u Karpatima koja je bila u sastavu Austrougarske, ipak zadržala određenu autonomiju. Naime, u njoj je posle sloma Austrougarske ostao veliki broj Mađara, koji i sada teže državnom pripajanju Budimpešti.

⁹ Zvanična Budimpešta se čak u „toj brizi“ obraćala za pomoć i visokim funkcionerima NATO-a. U oktobru 1991. mađarski predsednik Jozef Antal posetio je sedište NATO, gde je od svog domaćina, generalnog sekretara Pakta Manfreda Venera, zatražio zaštitu zapadne vojne alijanse „u slučaju da mađarske granice budu ugrožene spolja“, uključujući i opasnost od „nekih vojnih snaga u regionu koje su izmakle kontroli“. Na taj zahtev, tokom zajedničke konferencije, Manfred Verner se nije konkretno osvrnuo, ali je napomenuo da je „moralna obaveza NATO-a, kao organizacije slobodnih država, da priteknu u pomoć zemljama srednje Evrope čiju bi stabilnost i sigurnost neko doveo u pitanje“. Na kraju svoje posete, Jozef Antal je briselskom časopisu „EKO“, između ostalog, saopštio i sledeće: „Protiv mađarske nacionalne manjine vodi se psihološki rat, i to u Jugoslaviji, Slovačkoj i naročito Rumuniji“.

1991. mogućnost povlačenja svojih predstavnika iz Velike Nacionalne Skupštine Rumunije. Partija Mađara, koja posle vladajućeg Fronta nacionalnog spasa ima najviše poslanika u Parlamentu, navela je kao razlog to „da se posle više puta otvoreno iskazanog nepoverenja i sumnji u ciljeve partije“ postavilo pitanje opravdanosti njenog daljeg učešća u radu najvišeg predstavničkog tela Rumunije. Dalje zaoštavanje odnosa između rumunske države i oko dva miliona pripadnika mađarske nacionalne manjine usledilo je u oktobru iste godine, posle najave grupe članova DSM iz transilvanskih okruga Kovasne i Hargite, gde većinu stanovništva čine Mađari, da će 26. oktobra biti organizovan referendum o autonomiji tih oblasti. To je izazvalo talas nezadovoljstva i protest gotovo svih političkih partija Rumunije, a u vezi s tim vođena je i parlamentarna rasprava. Iako se rukovodstvo Demokratskog saveza Mađara delimično ogradilo od izjave svojih članova iz tih okruga, ideja o referendumu razbuktala je višedecenijski sukob, koji je tinjao između većinskih Rumuna i mađarske manjine. U tadašnjim saopštenjima ekstremno orijentisanih rumunskih nacionalističkih partija najava referenduma se otvoreno tumačila željom Budimpešte za teritorijalnim širenjem prema rumunskoj Transilvaniji, pa se čak tada naglašavala i podudarnost između umešanosti Budimpešte u jugoslovensku krizu i najave sličnih mađarskih akcija u Rumuniji. Strah od „jugoslavizacije“ Rumunije, kako su tih dana pojedina sredstva informisanja nazvala akcije za formiranje „autonomne mađarske oblasti“, izazvao je i određene akcije rumunske armije u tim okruzima, koje su bile sračunate kao upozorenje. Naime, već 5. novembra 1991. rumunska armija je izvela vojne manevre u okruzima Alba i Kluž u Transilvaniji, na severozapadu zemlje.¹⁰

Najava referenduma o formiranju autonomije Mađara poklopila se sa iznošenjem u rumunskom parlamentu rezultata istraživanja posebne komisije koja je ispitala situaciju i događaje u okruzima Kovasna i Hargita, koji su i izrazili želju za autonomijom. Izveštaj je još više uzburkao rumunsku javnost, jer je utvrđeno da je u tim oblastima proteklih godina

¹⁰ Okruzi Kluž i Alba nalaze se u Transilvaniji (u okrugu Kluž od oko 800.000 stanovnika 10 odsto su pripadnici te manjine), a „graniče“ se s okruzima Kovasni i Hargiti, koji su najavili referendum za „autonomiju Mađara“ u Rumuniji.

izvedeno više otvorenih antirumunskih akcija. Na primer, u okruzima Kovasna i Hargita, prema izveštaju, sve rumunske zastave su decembra 1989. zamenjene mađarskim, a srušeno je i više rumunskih crkvenih objekata. Posle izraženog uznemirenja rumunske javnosti i „upozoravajućih akcija“ rumunske armije u okruzima Kovasna, Kluž, Hargita i Alba, referendum je otkazan. Međutim, potencijalni sukob Mađara i Rumuna zbog mađarske manjine u rumunskoj Transilvaniji nije prevaziđen. Naprotiv, ta oblast u Karpatima je veoma ozbiljno potencijalno etničko žarište.

Bugarska i Turska – problem turske nacionalne manjine u Bugarskoj

Turska nacionalnost je zastupljena u gotovo svim zemljama Balkanskog poluostrva, što je rezultat nekadašnjeg vojnog prisustva na tim prostorima. Status turske nacionalne manjine u tim zemljama rešavan je na različite načine. Grčka i Turska su, na primer, tokom 19. veka vršile zamenu stanovništva, a u Albaniji je ta nacionalna manjina „pretopljen“ u albansku naciju, koja ima istu veru kao i Turci – islam.

Bugarska zvanična politika već nekoliko decenija nastoji da nacionalne manjine u toj državi „pretopi“ u „bugarsku naciju“, što su gotovo uspeli da učine sa Makedoncima i Grcima. Sa Turcima su to pokušali na drastičan način pre nekoliko godina, kada su zvanične vlasti ukinule škole na turskom jeziku i počele da menjaju imena građanima turske narodnosti. Međutim, izbio je veliki politički skandal, a mnogi pripadnici turske manjine iselili su se u Tursku. Sada u Bugarskoj živi oko milion Turaka i oko 200.000 Pomaka (islamizovanih Bugara), koji čine 12 odsto bugarskog stanovništva. Razlike između bugarskog i turskog stanovništva sa jezičko-nacionalnog aspekta povećavaju se i zbog verskih isključivosti. Pošto kompaktnih turskih naseobina ima u različitim delovima Bugarske, iz geografskih razloga ih je nemoguće pripojiti Turskoj. Zahtev za primerenom zaštitom turske manjine, koja je do sada bila uskraćivana, neće biti lako sproveden s obzirom na to da je u širokim slojevima bugarskog stanovništva ukorenjeno antitursko raspoloženje. Među-

tim, Turska je značajan saveznik Zapada, pa bi Ankara u slučaju daljeg pogoršanja statusa svoje nacionalne manjine mogla da se obrati za pomoć i zapadnoevropskim zemljama.

Grčka i Turska – egejsko pitanje

Gotovo u čitavom posleratnom periodu, izuzev kraćeg razdoblja kada je došlo do sklapanja Balkanskog saveza sa Jugoslavijom i Turskom, Grčka veoma traumatično doživljava svoje odnose sa vladom u Ankari. Uzrok je poznat: intervencija turskih snaga na Kipru,¹¹ problem manjina i kontrola plovidbe i vazdušnog prostora u području Egeja. Konflikt Grčke sa Turskom ima duboke istorijske korene. Atina je, na primer, svoj nacionalni identitet velikim delom zasnivala na uspešnoj nacionalnoj borbi protiv Osmanlijske imperije.¹² Nasuprot tome, Turska je svoju državnost ispoljavala uspesima u ratu za nezavisnost, koji je vodila početkom dvadesetih godina ovog veka sa grčkim snagama na tlu Anadolije i zapadne Trakije.¹³ Sadašnje aktuelne odnose između te dve susedne zemlje karakterišu uzajamno nepoverenje i ponašanje sračunato na zaoštavanje odnosa, čime se nanosi šteta naporima za konsolidovanje prilika na jugoistočnom krilu atlantske odbrane, koja je za SAD i NATO veoma značajna.

Mada je 1986. godine došlo do izvesnog sporazuma o eksploataciji Egeja, ništa nije utvrđeno kao konačno određivanje dve strane u sporu. Za Grčku sva sporna pitanja u vezi s tim problemom duboko zadiru u suštinu odnosa s Turskom. Atina teži da se teritorijalne vode u Egeju protegnu na pojas od 12 nautičkih milja od kopna ili ostrva, a grčka javnost je

¹¹ Vojnu intervenciju na Kipru turska armija je izvela 20. jula 1974. godine.

¹² Nova Grčka je svoj južni i centralni deo oslobodila od Turske 1830. godine. Tesaliju je dobila 1881, a Krit 1908. godine. Posle balkanskih ratova, teritorijalno se proširila na Epir, Egejsku Makedoniju i ostrva ispred obale Male Azije. Poslednje teritorijalno proširenje imala je 1945. godine, kada je dobila Dodekanska ostrva. Grčka se kroz istoriju lagano povećavala, pa je u sadašnjim granicama od 1945. godine. Ima površinu od 132.582 km².

¹³ Grčka nacionalna ideja je veoma brzo prerasla u panhelansku. Konkretni izraz te ideje bio je pokušaj Grčke da prostor oko Egejskog mora pretvori u „grčki Mediteran“, sa glavnim gradom Carigradom (sada Istanbul). Posebno posle prvog svetskog rata, u kojem je Turska poražena, ta ideja je dobijala na značaju. Međutim, istorijski događaji su krenuli u drugom pravcu. U poraženoj Turskoj je došlo do nacionalnog preporoda koji je predvodio Kemal Atatürk. Preporodena i reorganizovana, Turska je pružila uspešan otpor grčkim ciljevima. Turci su, pritom, iz Male Azije isterali 1.500.000 Grka, a primili u svoju zemlju 500.000 Turaka iz Grčke.

„vaspitavana“ da „Egej shvata kao nacionalno more“,¹⁴ što izaziva protivljenje Turske, koja je uvek naoružavanje grčkih ostrva najbližih turskoj obali smatrala pretnjom i izazovom ne samo za Tursku nego i za NATO. Ankara nikada nije dala saglasnost za militarizaciju ostrva Lemnos, Lezbos i nekih drugih duž turske obale. U vezi s tim, postavlja se pitanje plovidbe turskih brodova Egejom, jer proširenje nacionalnog mora na 12 nautičkih milja praktično bi značilo zatvaranje toga mora za međunarodnu plovidbu i odbacivanje turskih pomorskih veza iz Istanbula i luka u Crnom moru na uski prolaz između grčkih ostrva u istočnom Egeju i turske obale. Na taj način, Grčka bi imala potpunu kontrolu nad plovidbom u čitavom Egeju. Razgraničenje bi trebalo izvesti na osnovu tzv. središnje linije na tom uskom prostoru između turske obale i grčkih ostrva. Što se tiče središnjeg dela Egeja, kontrolu bi preuzela grčka vlada, koja bi obezbedila koridor za međunarodnu plovidbu, a to bi Tursku dovelo u zavisian položaj. Stoga će dve zemlje veoma teško naći kompromisno rešenje u skoroj budućnosti. Tako se zaoštrenost u njihovim odnosima, koja je u prvom trenutku bila rezultat vojne intervencije turskih oružanih snaga na Kipru, sada sve više prebacuje i na problem Egeja i pretvara u direktan bilateralni spor dve susedne zemlje.

Turski državnici otvoreno naglašavaju da bi proširenje grčkih teritorijalnih voda na 12 nautičkih milja od grčkog kopna ili obala ostrva barem na najbližem mestu gde se nalaze dva grčka ostrva zatvorilo Egej za plovidbu kao „otvoreno međunarodno more“. To bi se sigurno dogodilo na potezu središnjih egejskih ostrva Mikonos–Kapadohija–Ikarija, ili Andros–Skopelas. Time bi Turska bila lišena ne samo izlaska prema Sredozemlju središnjim i najkraćim putem već i pomorskih veza između svojih severnih i južnih kopnenih delova u istočnom Egeju. Pošto je Ankara spremna da na svaki potez Atine u vezi s proširenjem nacionalnog mora u Egeju gleda kao na „povod za rat“, rešenje tog problema čini se da je

¹⁴ Grčki arhipelag čine ostrva koja se pružaju Egejskim morem duž zapadne obale Male Azije. Podeljena su u više grupa. Jedan od najvećih spoljnopolitičkih problema Grčke i Turske je zapravo grupa ostrva Južni Sporadi, koju čine Samos, Ikarija, Kos, Rodos i više manjih ostrva. Ta ostrva se prostiru uz jugozapadnu obalu Male Azije. Na tom području se nalaze i veća ostrva Krit i Karpatos, a uz samu maloazijsku obalu Knios, Miltini, prema severu Limos, Imroz i Samotraski. Ostrvo Imroz pripada Turskoj, a sva navedena i mnoštvo manjih ostrva – Grčkoj.

moгуće postići samo kroz bilateralne pregovore. Da li će do njih doći zavisiće od opštih međunarodnih prilika u istočnom Mediteranu i na Balkanu, ali i od budućih odnosa Atine i zapadnih saveznika, kao i od uticaja koji bi oni imali na buduće odnose Grčke i Turske.

Prema tome, „kiparski problem“, koji je na početku grčko-turskog konflikta bio jedan od osnovnih uzroka zategnutosti, sve se više potiskuje. Razvoj situacije u Egeju postaje primaran za budućnost tog regiona. Pri tome, treba uzimati u obzir i nasleđeno nerešeno pitanje nacionalnih manjina – turske na grčkoj teritoriji i grčke kraj obala Istanbula. Jer, mada je posle prvog svetskog rata došlo do razmene stanovništva između dve susedne zemlje, pitanje nacionalnih manjina nije konačno rešeno.

Jugoslavija – stalna strategijska interesna sfera suseda

Jugoslavija je u granicama posle drugog svetskog rata bila najveća država na Balkanu. Osim toga, bila je i nacionalno najstroženija balkanska, ali i evropska država. U njoj je živelo šest naroda, ali i mnoštvo nacionalnih manjina, naročito na području Kosova i Metohije. Geostrategijski, Jugoslavija se nalazi u centralnom delu Balkanskog poluostrva i zauzima, prostorno i strategijski, njegov najvažniji deo. Ako se uzme u obzir prostor Jadranskog mora, koji obuhvata jugoslovensku obalu sa ostrvima i arhipelazima, predeo Dunava sa Podunavljem i planinski masiv koji se proteže centralnim delom Jugoslavije, jasno je da je područje Jugoslavije izuzetno značajno za saobraćaj i da ima veliki strategijski značaj za susedne balkanske, ali i neke evropske zemlje. Naime, svaki deo jugoslovenske teritorije izuzetno je značajan za susedne zemlje jer bi se veoma brzo mogao uključiti u njihove, ali i strategijske ciljeve drugih evropskih zemalja. Na primer:

– Italija (kao i Austrija i Mađarska) ne spada u zemlje balkanskog područja, ali je za nju jugoslovenski prostor izuzetno važan zbog strategijskog pravca Panonija–Lombardija, na kojem su značajne tačke ljubljanska vrata i Tršćanski zaliv, kojima se značaj povećao posle promene strategijskih pozicija Austrije, nakon ujedinjenja Nemačke, i promene pozicije Mađarske, posle sloma istočnoevropskih sistema.

Između ostalog, i zbog tih činjenica vlada u Rimu sa najvećom političkom pažnjom posmatra razvoj situacije u Jugoslaviji, ispoljavajući sve veću zabrinutost za sudbinu italijanske nacionalne manjine na jugoslovenskom prostoru;

– za Austriju je područje krajnjeg severozapada Jugoslavije izuzetno značajno iz najmanje tri razloga – ekonomskog (tržište Slovenije zahvalno je područje za visokokvalitetne proizvode iz Austrije), vojnog (s obzirom na geografsku veličinu i vojne potencijale samostalne Slovenije, Austrija se nesumnjivo oseća vojno superiornijom kada se na njenim južnim granicama nalazi jedna takva država, nego ekonomski siromašna ali potencijalno veoma snažna slovenska država – Jugoslavija), i strategijskog (s obzirom na novi položaj Nemačke i Mađarske, samostalna Slovenija ispunjava i treći strategijski interes Austrije – vezivanje zemalja srednje Evrope za germansku interesnu sferu);

– Mađarska gotovo konstantno pokazuje određene pretenzije prema severnim delovima Srbije. Njeni apetiti prema tim prostorima svakako se moraju posmatrati u kontekstu istorijskih komponenata (austroougarsko nasleđe), nacionalnog sastava na tom području (relativno veliki broj pripadnika mađarske nacionalne manjine),¹⁵ pa i nekih verskih komponenata (prisutnost građana katoličke veroispovesti);

– za Rumuniju bi bilo pretenciozno reći da ima teritorijalne pretenzije prema Jugoslaviji. Najveći problem – razgraničenje Banata, rešen je posle prvog svetskog rata utvrđivanjem sadašnje granice, ali je u Rumuniji ostalo mnogo naselja s jugoslovenskim nacionalnim sastavom;

– Grčka je, za razliku od drugih balkanskih država, često naglašavala da je ugrožavaju neki narodi koji čine konstitutivni element jugoslovenske federacije. Radi se o Makedoniji i Makedoncima, i taj problem je često bio „kamen spoticanja“ u odnosima između Grčke i Jugoslavije. Grčka je više puta otvoreno izjavila da neće priznati ni makedonski jezik, ni makedonski narod, a ni Makedoniju, jer bi time dovela u pitanje i neke teritorije grčke države;

¹⁵ Jugoslovensko-mađarska granica utvrđena je Trijanskim mirovnim ugovorom iz 1920. godine. Sa jedne i sa druge strane tako utvrđene granice ostao je veliki broj pripadnika i jugoslovenskih i mađarskih naroda. U Mađarskoj su, vremenom, delovi jugoslovenskih naroda, većtom politikom Budimpešte, izgubili svoj nacionalni identitet, dok je u severnim delovima Jugoslavije i Srbije ostao veliki broj Mađara.

– Albanija i Bugarska su od 1948. godine na razne načine pokazivale teritorijalne pretenzije prema jugoistočnim delovima Jugoslavije, i mogu se označiti kao najagresivnije među susednim zemljama.

Albanska nacionalna manjina u Jugoslaviji u kontekstu velikoalbanskih ambicija

Ako se za Jadransko more može reći da je veliki zaliv Sredozemnog mora, najznačajniju poziciju na njemu ima teritorija Albanije. Dakle, geostrategijski položaj albanske teritorije nadmašuje politički i ekonomski značaj koji ta država ima u Evropi. To joj je omogućilo da sklapa ugovore o prijateljstvu i bratskoj pomoći sa državama koje su tog trenutka odgovarale interesima nekadašnje vlade Envera Hodže, i da ih, s druge strane, jednostavno otkazuje kada bi Tirana procenila da štete albanskim nacionalnim interesima, odnosno kada su počinjali da smetaju diktaturi Envera Hodže. U tom kontekstu i treba shvatiti tzv. albanski izolacionizam. Albansko okruženje – Italija, Jugoslavija i Grčka – omogućilo je Albaniji da otkazuje mnoge međunarodne ugovore i krši norme ljudskih prava i sloboda bez ikakvog poštovanja međunarodnog prava. Objektivno, Italija u tadašnjem svetskom poretku nije mogla činiti gotovo nikakvu pretnju albanskoj državi, pa je nije mogla primorati ni na poštovanje međunarodnih normi. Grčka je bila država koja je često diplomatskim putem izražavala nezadovoljstvo položajem svoje nacionalne manjine u Albaniji. Ali, takođe, zbog tadašnjeg stanja u međunarodnim odnosima, a zbog problema s Turskom, osim diplomatskih protesta nije mogla ništa konkretnije da učini da se položaj grčkog naroda u Albaniji popravi. U okviru toga treba sagledavati i jugoslovensko-albanske odnose poslednjih decenija i snažno nacionalističko žarište u Jugoslaviji i južnoj Srbiji – na Kosovu i Metohiji.

Posleratni interes Jugoslavije bio je održavanje prijateljskih odnosa sa albanskom državom, pre svega iz dobrosusedskih, ideoloških, ekonomskih i strategijskih razloga. Međutim, odnos Albanije prema Jugoslaviji bio je kao i prema drugim državama, a u pojedinim periodima čak i gori. Može se reći

da je odnos albanske države prema drugim nacijama imao dva politička pravca.

Prvi je označavao državnu politiku Albanije prema nacionalnim manjinama u toj zemlji:

(a) u periodu 1948–1955. albanska država je postepeno ukidala škole na grčkom, srpskom, makedonskom i turskom jeziku;

(b) u pojedinim regionima Albanije sa relativno kompaktnim nacionalnim manjinama (na primer, u Južnoj Albaniji – Grci, u području Skadarskog jezera – Srbi i Makedonci itd.), Albanija je u periodu 1955–1975, radi razbijanja kompaktnosti određenih nacija na svom području, iseljavala čitave porodice širom Albanije, ne dozvoljavajući im da se isele u matičnu državu;

(c) u periodu od 1975. do 1985. godine albanska država je nasilno menjala i nacionalnim manjinama nametala albanska imena takođe radi albanizacije nealbanskog stanovništva.

Drugi pravac čini politika Albanije prema susednim državama. Naime, strateški interes albanske spoljne politike je ostvarivanje projekta tzv. velike Albanije, koji je u Jugoslaviji imao plodno tlo, i to iz više razloga:

(1) na Kosovu i Metohiji živi oko dva miliona pripadnika albanske nacionalnosti;

(2) školski sistem na tom području je umnogome bio prilagođen školskom sistemu u Albaniji, a u školama i na Univerzitetu na Kosovu i Metohiji često su boravili profesori iz Albanije;

(3) veliko iseljavanje nealbanskog, prvenstveno pravoslavnog stanovništva sa tog područja uslovalo je još jaču homogenizaciju albanskog stanovništva, i

(4) Jugoslavija i Srbija su decenijama ulagale kapital u to područje, ali nisu ulazile u suštinu iseljavanja nealbanskog življa.

Posledica svih tih grešaka bila je snažna separatistička pobuna 1981. godine, koja je imala za cilj stvaranje „republike Kosovo“, čijim bi se ostvarenjem, prema Ustavu iz 1974. godine, ona mogla na legalan način pripojiti Albaniji.

Najznačajnije komponentne albanskog ekspanzionizma prema delovima Jugoslavije su sledeće:

1) nesporna je činjenica da je južna srpska pokrajina najnerazvijeniji deo Srbije i Jugoslavije, ali ne može biti sporno

ni to da bi pri nekoj hipotetičkoj realizaciji ona postala najrazvijeniji deo Albanije. Time bi se strategijska komponenta Albanije (njena obala, koja je idealna za pomorske baze usmerene ka Sredozemlju) mogla kombinovati sa Metohijom (kao potencijalno velikom žitnicom) i Kosovom (kao industrijskom bazom);

2) takvo prodiranje bi značilo direktno slabljenje najjužnijeg dela Jugoslavije, a posebno Srbije, što bi strategijski znatno oslabilo i pozicije Makedonije, Crne Gore i Grčke;

3) prodiranje albanske države na te prostore značilo bi i destabilizaciju Sandžaka, uz mogućnost presecanja veze Srbije i Crne Gore, a time bi se potisnuo istočni deo Jugoslavije od prostora jadranskih luka i Jadranskog mora.

Jugoslavija i Bugarska

Bugarska ima davnašnji san da na delu istočnih i južnih jugoslovenskih teritorija ostvari tzv. veliku Bugarsku. Međutim, osnovni problem u koncepciji „velike Bugarske“ jeste Republika Makedonija, ali i jugoistočni delovi Republike Srbije. Velikobugarske pretenzije prema pojedinim delovima Jugoslavije traju u kontinuitetu još od kraja drugog balkanskog rata, jer se Bugarska država nije nikada politički saglasila sa Nejskim mirovnim ugovorom, kojim su razgraničene dve države. Bugarska politika prema jugoslovenskim, ali i drugim nacionalnim manjinama poslednjih decenija identična je sa albanskom politikom prema nacionalnim manjinama na njenom tlu.

1. U Bugarskoj su, u skladu sa dobrosusedskom saradnjom, odmah posle drugog svetskog rata bile otvorene škole na makedonskom jeziku. Međutim, tokom narednih decenija one su ukinute, a broj Makedonaca prilikom svakog popisa stanovništva u Bugarskoj bio je umanjivan, sve dok nisu potpuno nestali sa spiska popisa stanovništva koje živi u Bugarskoj.

2. Indikativno je da je Bugarska sa pojavom političkih, ekonomskih i socijalnih problema u Jugoslaviji uvek pojačavala pritisak na svoje zamišljene interesne sfere u njoj. Pri tome je često isticala da su Makedonci zapravo Bugari, odnosno da su granice nepravedne, jer Bugarskoj, navodno, pripadaju i

neki delovi istočne Srbije. Ti pritisci su bili naročito jaki 1948, 1955, 1971. i 1991. godine.

3. Najveća razlika između taktike stvaranja „velike Albanije“ i „velike Bugarske“ jeste pokušaj bugarskih nacionalističkih krugova da tzv. suptilnijom politikom u odnosu na albanske nacionaliste pokušaju da ostvare svoje ciljeve. Naime, nacionalistički krugovi u Bugarskoj ne mogu računati na ozbiljniju oružanu pobunu Bugara u Jugoslaviji, kao što je to bio slučaj sa delom albanskog stanovništva na Kosovu i Metohiji, i to iz najmanje dva razloga:

prvo, bugarska nacionalna manjina je malobrojna u odnosu na mađarsku i albansku, pa to ozbiljno remeti planove nekih bugarskih nacionalističkih krugova o oružanoj pobuni Bugara u Jugoslaviji zbog ugrožavanja nacionalnih prava;¹⁶

drugo, bugarsko stanovništvo u Jugoslaviji je do sada pokazivalo potpunu političku lojalnost i pravnu privrženost domovini u kojoj živi, a u kojoj su joj bila zaštićena sva nacionalna prava.

Bugarska, stoga, nastoji da primeni taktiku tzv. brisanja granica, odnosno neoružanog spajanja Makedonije i Bugarske, odnosno delova istočne Srbije, gde živi bugarski narod. Ta ideja nije nova, a bila je aktuelna još početkom 1948. godine, kada je Staljin insistirao na stvaranju balkanske federacije između Jugoslavije i Bugarske, a kasnije i Albanije. Tada je Jugoslavija odbila taj predlog zbog mogućeg uticaja Informbiroa. Na kasnije zahteve Jugoslavije da se u Bugarskoj zaštiti makedonski narod Bugarska je ironično odgovarala da čak može doći i do spajanja Pirinejske i Vardarske Makedonije, ali samo u slučaju eventualne buduće zajednice Južnih Slovena.

Nešto modifikovanu, ali u suštini istu politiku pokazuje bugarska država i 1991–1992. godine u političkom stavu prema jugoslovenskoj krizi. Naime, ona je bila prva država na svetu koja je priznala nezavisnu Makedoniju 15. januara 1992. godine. Tim povodom je Ministarstvo inostranih poslova Bugarske, istoga dana, izdalo saopštenje: „Priznavanje Makedonske države i nekih drugih jugoslovenskih republika zasniva

¹⁶ Bugarska nacionalna manjina u Jugoslaviji uglavnom živi u nekim graničnim područjima istočne Makedonije i Srbije. U Srbiji je poslednjih godina zabeležen porast bugarskog stanovništva u nekim opštinama Ponišavlja, zbog ekonomske migracije srpskog stanovništva. Inače, najviše bugarskog stanovništva u Srbiji, prema podacima iz 1991. godine, ima Dimitrovgrad – 90 odsto.

se na poštovanju interesa ljudi koji žive na svojoj teritoriji i na njihovoj legitimnoj volji za državnim samoopredeljenjem“. U toj izjavi Ministarstvo inostranih poslova Bugarske izbegava termin *narod*, jer su tamošnji zvanični politički krugovi još pre 15. januara 1992. isticali da će priznati makedonsku državu, ali ne i makedonski narod, jer su Makedonci narod sa bugarskim nacionalnim korenem, ali sa drugim imenom.

Bugarsku taktiku stvaranja „velike Bugarske“ nije teško protumačiti. Ona je poslednjih godina usmerena na dobijanje u vremenu. Jer, Sofija očekuje da će se Evropska zajednica kad-tad proširiti i na druge zemlje Balkana. U tom slučaju, a prema načelima EZ, granice između država će postati fiktivne. U vezi s tim, Sofija se nada nenasilnom pripajanju Makedonije, o čemu su više puta govorili i bugarski političari 1991. i početkom 1992. godine.

Jugoslovenska teritorija u okviru strategijskih velikoalbanskih i velikobugarskih pretenzija

Prostor prema kojem se iskazuju velikoalbanske i velikobugarske pretenzije čini jugoistočna Jugoslavija, odnosno teritorije južne i istočne Srbije, južni delovi Crne Gore i istočna, centralna i zapadna Makedonija. Taj prostor presecaju tri značajna strategijska pravca:

1) *centralni*, koji počinje na jugoslovensko-mađarskoj granici i povezuje centralne delove Srbije i Makedonije sa lukom Solun i Egejskim morem;

2) *istočno-jugozapadni*, koji počinje na jugoslovensko-rumunskoj granici i povezuje Beograd i zapadne delove Srbije sa Crnom Gorom, lukom Bar i Jadranskim morem, i

3) *jadranski*, koji povezuje Tršćanski zaliv i jadranske luke sa glavnim gradom Crne Gore, rudarskim i privrednim resursima Kosova i Metohije i glavnim gradom Makedonije.

Upliv velikoalbanskih i velikobugarskih političkih i drugih interesa na te prostore direktno strategijski preseca sva tri pravca. Jer, moguća etnička pobuna na Kosovu i Metohiji, podstaknuta iz Albanije, mogla bi politički da destabilizuje i područje Sandžaka. U tom slučaju presekla bi se veza između Srbije i Crne Gore i jadranski pravac, a Albanija bi postala najznačajniji činilac na tim strategijskim tačkama.

Velikobugarske pretenzije ne samo da bi mogle teritorijalno da ugroze Republiku Makedoniju (Vardarska Makedonija) i neke jugoistočne delove Srbije nego bi i strategijski presekle najznačajniji i najprirodniji pravac istočnih delova Jugoslavije i Srbije ka moru, odnosno luci Solun i Egeju. Presecanje tog pravca trajno bi istisnulo političke i ekonomske interese Grčke, Makedonije i Srbije sa tih prostora i kao primarne nametnulo političke, ekonomske i strategijske interese Bugarske.

TAČKE ETNIČKE NAPETOSTI U SREDNJOJ EVROPI

Srednja Evropa (Nemačka, Austrija, Mađarska, Češka i Slovačka i Poljska) takođe je bremenita potencijalnim etničkim žarištima. To područje je dobilo novu političku dimenziju posle ujedinjenja Nemačke, koje je uslovalo i novi položaj Austrije i Mađarske, a za njega je značajan i rasplet političke krize u Sloveniji i Hrvatskoj.

Jedan od većih problema na prostorima Srednje Evrope je granica na Nisi između Nemačke i Poljske. Premda je Nemačka neposredno posle ujedinjenja potpisala sa Poljskom sporazum o nepovredivosti te granice, sve su glasnjiji zahtevi Nemaca koji su živeli u Šleziji pre i za vreme drugog svetskog rata da se tamo vrate i da se te oblasti pripoje Nemačkoj.

Mađarska je druga država na tom prostoru koja svojom politikom može izazvati etničke napetosti. Naime, sadašnja vlada u Budimpešti je za kratko vreme uspela da svojom nacionalističkom politikom pokvari dobre odnose sa svim susedima, osim sa Austrijom. Tako je Mađarska zatražila specijalnu autonomiju za Mađare u Vojvodini (Jugoslavija), Transilvaniji (Rumunija) i graničnim područjima sa Ukrajinom, a njena vlada je nekoliko puta zvanično najavila mogućnost da u slučaju raspada češko-slovačke federacije zatraži korekciju granice sa Slovačkom, u kojoj, prema tvrdnjama Budimpešte, živi 600.000 Mađara.

Svakako, ni Austrija nije bez ambicija na tim prostorima. U novim uslovima, posle nastanka novih država u Sovjetskom Savezu i, prvenstveno, u Jugoslaviji, u Beču su ponovo oživeli snovi o staroj slavi Austrougarske.

Međutim, ključ srednjoevropskih etničkih napetosti „drži“ Češko-Slovačka. Od njenog opstanka ili raspada zavisi da li će ti prostori etnički početi da varniče ili će ekonomski početi da se oporavljaju i vezuju za zapadnoevropske ekonomije, prvenstveno za ekonomiju Nemačke i Austrije.

Češko-slovačka federacija

Češko-Slovačka je rezultat ujedinjenja više naroda koji se razlikuju ne samo u kulturnom nego i u verskom pogledu. Ta država je u sadašnjim granicama od 1918. godine.¹⁷ U toku drugog svetskog rata, odnosno od marta 1939. do maja 1945, država je bila pod okupacijom Nemačke, pri čemu je Slovačka imala status nezavisne države. Posle rata je likvidiran marionetski sistem u Slovačkoj, a politički primat Bratislave tokom drugog svetskog rata preuzeo je Prag. S uspostavljanjem višepartijskog sistema slovačko pitanje je ponovo aktuelizovano. Činjenica je da bi raspad te zemlje, što u najvišim političkim krugovima u Češkoj otvoreno smatraju neizbežnim, izazvao posledice i izvan češko-slovačkih granica.

Secesionističke napetosti u toj državi postale su očigledne 24. septembra 1991, kada je češko-slovački predsednik Vaclav Havel pozvao Parlament da odobri sazivanje referenduma o slovačkom zahtevu za autonomijom, upozorivši da je Češko-Slovačka na ivici raspada. Zatim je, 1. oktobra 1991, slovački premijer Jan Čarnoguru izjavio da međudržavni sporazum Češko-Slovačke i Nemačke o prijateljstvu i saradnji, čije je potpisivanje tih dana bilo u toku, predstavlja izvrgavanje Slovačke poruzi. Slovački predsednik je zamerio federalnoj vladi što je prihvatila da se u ugovor unese stav o kontinuitetu češko-slovačke države od 1918. godine, čime se negira postojanje samostalne i nezavisne slovačke države u periodu drugog svetskog rata (1939–1945).

I u Češkoj je nezadovoljstvo izazvala odredba tog ugovora koji tzv. Minhenski sporazum iz 1938. godine, prema kojem je Nemačka oduzela deo Čehoslovačke, proglašava ništavnim.

¹⁷ Češko-slovačka državnost počinje u 9. veku. Prve države osnovane su u Moravskoj i Češkoj. Slovačka je vekovima bila odvojena od tih oblasti i nalazila se uglavnom pod vlašću mađarskih vladara. Od 1620. godine češko-slovačke teritorije su pod vlašću Habzburgovaca i mađarskog plemstva. U 19. veku u češkim oblastima došlo je do brzog razvoja industrije, a u slovačkim poljoprivrede.

Javno mnjenje Češke je tih dana tražilo da se Minhenski sporazum proglasi nevažećim od samog početka, kao što su to učinile druge dve potpisnice tog akta – Italija i Francuska.

Nesuglasice oko određenih odredaba sporazuma sa Nemačkom nisu potisnule u drugi plan nesuglasice između Čeha i Slovača. U Česta-Papjernički, na padinama Malih Karpata, na jugu Slovačke, 11. novembra 1991. sastali su se najviši politički predstavnici Češke i Slovačke. Dve delegacije su se saglasile o mnogo čemu, ali nisu u vezi s osnovnim pitanjem – da li će Češko-Slovačka ostati federacija, i kakva. Naime, češki politički vrh je zastupao tezu da je za oba naroda jedini put u budućnost u okviru federacije, transformacijom i postavljanjem na novoj političko-pravnoj osnovi odnosa u federaciji. Slovački lideri, međutim, budućnost vide u uspostavljanju dveju samostalnih država vezanih ugovorom. Posle dva dana, 13. septembra 1991, Predsedništvo republičkih skupština, uz asistenciju predsednika Havela, predsednika Parlamenta Dubčeka i federalnog premijera Čalfe, jedino je moglo da konstatuje da ta prepreka ne može da se prevaziđe, pa je odlučeno da se rešenje traži u nacionalnim većima (parlamenti) Češke i Slovačke.¹⁸

Slovačka i Mađarska – Češka i Nemačka

Raspad Češko-Slovačke kao federacije postavio bi problem mađarske nacionalne manjine u Slovačkoj i prava Nemača koji su pre rata i za vreme rata živeli u Sudetskoj oblasti u Češkoj.

Slovačka i Mađarska

Mađarska se još 20. novembra 1991, izjavama nekih političkih ličnosti, umešala u krizu češko-slovačkih odnosa i unutrašnje rasprave o budućnosti Češko-Slovačke. Naime, sa jačanjem zahteva iz Bratislave za državnom samostalnošću jačala je i zabrinutost Budimpešte za 600.000 Mađara u Slovačkoj. Pojedini politički zvaničnici iz Mađarske su otvo-

¹⁸ Predsednik Vaclav Havel je 20. novembra 1991. izjavio „New York Times“: „Ukoliko zajednički život u jednoj državi nije moguć ja sam za ustavni razlaz, Česi i Slovaci nikada nisu ratovali jedni protiv drugih“.

reno poručili da će se u slučaju državne samostalnosti Slovačke pristupiti reviziji granice sa tom zemljom. Takva upozorenja iz Mađarske, naravno, izazvala su otvorenu zabrinutost u Slovačkoj, pa je 25. novembra 1991, na poslednjoj konferenciji za štampu u federalnoj vladi, premijer Marijan Čalfa izrazio zabrinutost za političku sudbinu samostalne Slovačke: ako postane samostalna – biće izložena spoljnim pritiscima. Jedini sigurni deo granice, po njegovom mišljenju, bio bi sektor prema Austriji, dok se ne zna šta se može očekivati od Mađara. Njegova izjava se podudara sa tezom malobrojnih federalista u Slovačkoj, koji tvrde da bi ona kao nezavisna država bila suočena sa zahtevima gotovo svih svojih suseda za ispravljanjem granica i Poljske na severu, Ukrajine na istoku i, posebno, Mađarske na jugu. I pojedini predstavnici mađarske manjine u Slovačkoj upozorili su tih dana da bi se u slučaju dalje radikalizacije zahteva Slovaka morali obratiti za zaštitu nekome spolja, tj. Mađarskoj. U novonastaloj situaciji Budimpešta je reagovala krajnje diplomatski. Još istog dana šef mađarske diplomatije, Geza Jasenski, odbacio je kao neosnovane insinuuacije da vlada u Budimpešti ima teritorijalne pretenzije u slučaju da Slovačka postane nezavisna država. U nekoliko narednih dana videli su se rezultati tako brzog reagovanja šefa mađarske diplomatije. Naime, izjava češko-slovačkog premijera Marijana Čalfe, koja je bila upućena kao upozorenje slovačkim separatistima, nije imala efekta. Jer, upravo su oni oduševljeno pozdravili mađarske garantije o nepovredivosti granice. Slovačka nacionalna partija, inače glavni pobornik samostalne Slovačke, čak je oduševljeno tih dana objavila saopštenje u kojem je izražavala radost zbog izjave mađarskog šefa diplomatije.

Izjava Jasenskog trebalo je da ublaži u Slovačkoj realno strahovanje od Budimpešte i da razbije svaki napor snaga u zemlji koje su za očuvanje češko-slovačke federacije, ali i da ojača snage koje su za samostalnu Slovačku. Naime, Budimpešta priželjkuje samostalnu Slovačku, jer će onda samostalnoj, ali i usamljenoj Bratislavi isporučiti zahtev za reviziju granica. Bratislava u tom slučaju ne bi imala saveznika, jer bi i ostali susedi imali slične zahteve. Ako bi se obratila Pragu, pitanje je koliko bi on u tom trenutku bio spreman i koliko bi mogao da joj pomogne. Aktivnosti Mađarske u etničkom sukobu u

Jugoslaviji (Budimpešta pomaže secesioniste u oružju i materijalnim sredstvima, kao i u obučavanju ljudstva) i Erdelju, odnosno Transilvaniji i Rumuniji, kao i zahtev koji je uputila Ukrajini da se navodno zaštititi mađarska manjina u pograničnim delovima te zemlje jasno ukazuju na činjenicu da će na red doći i Bratislava. Uostalom, samo nekoliko dana posle izjave Geze Jasenskog da će se poštovati nepovredivost granice sa Slovačkom, u mađarskom parlamentu, u Budimpešti, i formalno je postavljen zahtev da se preispita Trijanski ugovor, kojim je ta granica i regulisana. Naravno, mađarska diplomatija ni tada nije propustila da dodatno protumači kako se radi samo o eventualnom proširivanju prava mađarske nacionalne manjine u eventualno samostalnoj Slovačkoj, što bi sadržalo i elemente samouprave.

Praška štampa nije 25. novembra 1991. prenela strahovnja češko-slovačkog premijera Marijana Čalfe. Ona uglavnom nastoji da ignoriše spor Bratislave i Budimpešte, kao i razlike u javnim izjavama u Mađarskoj o mogućim pretenzijama u slučaju proglašenja samostalne Slovačke. Uostalom, i sama Češka se našla pred problemom – zahtevom sudetskih Nemaca za revizijom granica.

Češka i Nemačka

Ugovor između Češko-Slovačke i Nemačke o prijateljstvu i dobrosusedskoj saradnji trebalo je da bude potpisan u oktobru 1991. godine. Međutim, do februara 1992. još uvek nije bio potpisan. Češko-Slovačka je ozlojeđena nemačkom sporošću i oklevanjem s tim sporazumom, koji su ministri spoljnih poslova ratifikovali još u oktobru 1991, sa međusobnim uveravanjem da će neprijatna prošlost biti prepuštena zaboravu. Međutim, ispostavilo se da su dva istorijska opterećenja, Minhenski sporazum iz 1938. i proterivanje sudetskih Nemaca iz Čehoslovačke posle drugog svetskog rata, postali u međuvremenu sporna unutrašnja pitanja dve zemlje, sa jakim odrazom na njihove spoljne politike, tako da je češko-slovački ministar inostranih poslova, Jiži Dinstbir, poručio Nemicima, ne skrivajući razočarenje zbog postupka bonske vlade, da treba već jednom da odluče da li će u Evropi nastupiti kao nova demokratska država ili ne.

U Češko-Slovačkoj je pet levih i nacionalističkih partija, koje utiču na trećinu biračkog tela, tražilo preispitivanje teksta parafiranog ugovora. U Nemačkoj je partija CSU (koja je u Kolovoj koaliciji) takođe tražila izmenu teksta ugovora u prilog prava sudetskih Nemaca na materijalno obeštećenje i, čak, pravo na povratak u nekadašnju domovinu. Pod pritiskom te partije, Helmut Kol je gotovo tri meseca izbegavao da potpiše već formulisan ugovor, na koji zamerke imaju i neke partije u Češko-Slovačkoj i neke partije u Nemačkoj. Spor je očigledno nastao zbog različitog tumačenja Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, kojim su Hitlerova Nemačka, Velika Britanija, Francuska i Italija ponudile Čehoslovačkoj da granične oblasti nastanjene sudetskim Nemcima ustupi Trećem rajhu radi, kako se u Evropi tada naivno verovalo, očuvanja opšteg mira. Međutim, Bavarci sada tvrde da je taj sporazum sa stanovišta međunarodnog prava bio valjan u trenutku potpisivanja, ali da je kasnije proglašen za nevažeći. Česi i Slovaci, pak, smatraju da je sporazum ne samo velika istorijska nepravda, kojim je faktički bilo sankcionisano rasparčavanje Čehoslovačke, nego i da je od samog početka bio pravno nevažeći. U dosadašnjim međudržavnim ugovorima između Nemačke i Čehoslovačke, od kojih je poslednji zaključen krajem 1973. godine, obe strane su nastojale da zaobiđu spor tako što su Minhenski sporazum naprosto nazivale nevažećim.

Bavarci, međutim, u sada izmenjenim političkim uslovima za Nemačku, traže u Bundestagu da se Minhenski sporazum rezolucijom proglasi pravno važećim u vreme kada je bio potpisan. To bi značilo da je Nemačka pravosnažno pripojila deo tuđe teritorije, a da je Češko-Slovačka, proterivanjem sudetskih Nemaca, izvršila posleratnu odmazdu za delo koje se ne može svrstati u nemačke ratne zločine, jer je počinjeno u vreme kada se dve zemlje nisu nalazile u ratnom stanju. Posle toga sledi zahtev za aneksom budućeg sporazuma o dobrosusedskoj saradnji, prema kojem Češko-Slovačku treba obavestiti da ne rasprodaje bivšu imovinu sudetskih Nemaca drugima, da obešteti one koji obeštećenje traže i, najzad, da dâ pravo proteranima koji žele da se vrate u Sudetsku oblast.

Zatezanje oko ratifikacije sporazuma između Nemačke i Češko-Slovačke izazvalo je veliko uznemirenje u Češko-Slovačkoj. Ministar inostranih poslova, Jirži Dinstbir, nazvao je

zahteve Bavaraca čudovišnim, a otezanje Nemačke da potpiše sporazum, nimalo diplomatski – bezobrazlukom.

Deo nemačke štampe počeo je da upozorava da je oživljeno nemačko pitanje produbilo u češkoj javnosti staro nepoverenje prema Nemačkoj i Nemcima. Diplomatski predstavnici Nemačke u Češkoj počeli su da javljaju kako se sve više priča o novoj invaziji na Prag i pogranične oblasti, koji su za Nemce, sa jakom markom, potrošački raj. Sve se više u Pragu čuju i primedbe da su neki novi ekonomski sporazumi faktički omogućili nemačkom krupnom kapitalu (Mercedes, Simens, Wolkswagen) potpunu kontrolu nad češko-slovačkom anemičnom privredom, a sve su oštrije zamerke da Češko-Slovačka ne želi da postane nemačka kolonija.

Otezanje oko ratifikacije ugovora o dobrosusedskoj saradnji 20. januara 1992. „Frankfuter Rundschau“ nazvao je skandaloznim, a „Tagescajtung“ je, 24. januara 1991, upozorio kancelara Helmuta Kola da je svojom taktikom odugovlačenja sa ratifikacijom sporazuma učinio lošu uslugu budućim odnosima Nemačke sa Češko-Slovačkom.

POTENCIJALNA ETNIČKO-SECESIONISTIČKA KRIZNA PODRUČJA ZAPADNE EVROPE

Procesi koji se sada dešavaju na evropskom istoku, a to su etnički sukobi u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, i nastanak potencijalnih kriznih žarišta u drugim zemljama istočne Evrope mogli bi da budu uvod u iste takve sukobe i na evropskom zapadu.

Etnička i secesionistička kretanja na području Zapadne Evrope odražavala su se, uglavnom, terorističkim akcijama raznih grupa i pokreta. Zapadni mediji su sveobuhvatno pratili te akcije i pokušavali da te procese svetu predstave isključivo kao avanturizam pojedinih terorista i grupa ljudi, ne analizirajući dublje istorijske uzroke stvaranja tih organizacija i želje pojedinih zapadnoevropskih regija i pokrajina da se otcepe od države u čijem su sastavu.

Razvojem Evropske zajednice, ekonomske organizacije koja je više decenija bila inicijator nadnacionalne integracije zemalja članica, na evropskom zapadu je zavlдалo određeno samozadovoljstvo, potencirano dostignutim životnim standar-

dom i procesima vojne, ekonomske i političke integracije zemalja zapadne Evrope. Međutim, potencijalna opasnost od etničkih sukoba i secesionističkih procesa na tom prostoru može se sažeti u pitanje da li će nastanak nekih novih država na istoku kontinenta isprovocirati želju za akcijom pojedinih regija i pokrajina zapadne Evrope radi postizanja istih ciljeva. Takvi procesi bi mogli da zahvate, pre svega, područje jugozapadne Evrope – Španiju, Francusku i Italiju.

Baskijski nacionalisti, kroz svoju separatističku organizaciju ETA, nastoje već više decenija da odvoje Baskiju od Španije. U drugoj španskoj pokrajini – Kataloniji, nacionalizam je prigušeniji, ali i tamo postoji. Na to je Špance podsetio predsednik katalonske vlade Žordi Pužol, koji je avgusta 1991, podržavajući nezavisnost Slovenije, rekao da seizmički talasi jugoslovenskog zemljotresa neće narušiti strukturu španske države, ali će ojačati pozicije onih koji brane nacionalizam. Baskijski nacionalisti su tih dana bili još izričitiji. U podršci Sloveniji naglasili su da se oni za sličnu stvar bore već 150 godina.¹⁹

Slične probleme imaju Francuska sa Korzikom i Italija sa Sardinijom.²⁰ I na području centralno-zapadne Evrope, odnosno na teritoriji Kraljevine Belgije, već više decenija tinja netrpeljivost između Flamanaca i Valonaca. Velika Britanija dve i po decenije drži svoje vojne i policijske formacije na teritoriji Severne Irske, ali bi evropski secesionistički talas mogao dovesti i do problema sa Škotskom. Na osnovu svega toga, postavlja se pitanje postoji li neka evropska država, ili više njih, kojoj ti politički procesi mogu odgovarati. Jugosloveni su često naglašavali da je raspad njihove države direktno rezultat novog položaja Nemačke, ali i Austrije i Mađarske. Naime, nastojanje tih država da ekonomski i politički vežu zemlje srednje i istočne Evrope dovodi do izvesnih etničkih sukoba i secesionističke napetosti u područjima srednje Evrope i Balkana. Međutim, ono što se poslednjih godina dešava u italijanskoj autonomnoj pokrajini Trentino – Alto-Atide može se nazvati germanskim etničkim prodiranjem u zapadnoevropske prostore.

¹⁹ Videti: „NIN“, 16. avgust 1991, str. 46.

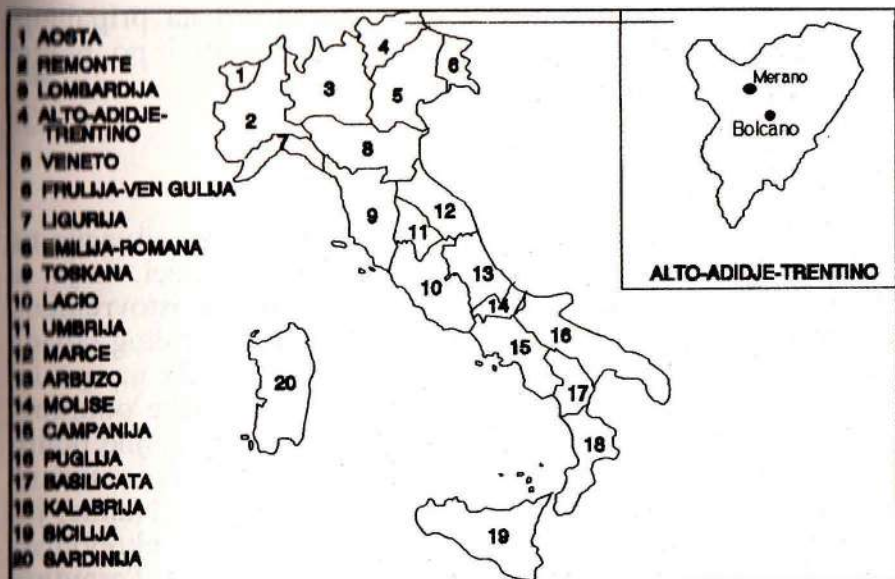
²⁰ Iako u znatno benignijem obliku, u Italiji postoji i nezadovoljstvo u pokrajini Val d'Aosta, gde žive pripadnici francuske nacionalne manjine. Oni ne traže otcepljenje od Italije, ali su nekoliko puta akcijama građanske neposlušnosti zahtevali reforme italijanske države, smatrajući da bi se tako poboljšao i njihov položaj.

Italija – problem autonomne regije Alto-Atide

Italija je, zahvaljujući učešću u prvom svetskom ratu na strani saveznika (1915. godine), proširila svoju teritoriju na prostore evropskih suseda, i to na područje Trsta i Slovenačkog primorja, na Istru, Rijeku i Zadar, sa mešovitim jugoslovensko-italijanskim stanovništvom, zatim na Trentin i Južni Tirol, sa mešovitim austrijsko-italijanskim stanovništvom, i na Dodekanska ostrva, u Egejskom moru. Međutim, posle drugog svetskog rata, kao poražena fašistička zemlja, izgubila je gotovo sva ta područja. S obzirom na činjenicu da je i Austrija učestvovala na strani sila Osovine, nije došlo do korekcije granice između Austrije i Italije, pa je ta oblast u Alpima²¹ – Južni Tirol-Trentin, odnosno Alto-Atide, ostala u sastavu italijanske države. Prema poslednjim ispitivanjima, dve trećine od ukupno 430.000 stanovnika tog regiona, koji u Austriji još uvek zovu Južni Tirol, govori nemački. Situacija u toj italijanskoj autonomnoj regiji naglo je počela da se komplikuje 2. septembra 1991, kada su italijanska sredstva informisanja prvi put objavila da je stanovništvo italijanske regije Alto-Atide obnovilo zahtev za političkim odvajanjem iz Italije (što jasno pokazuje da je takvih zahteva bilo i ranije, ali da nisu bili poznati međunarodnoj javnosti). Rim je odmah energično reagovao preko svog ministra inostranih poslova, Đanija de Mikelisa, koji je, obraćajući se zabrinutim članovima italijanskog senata, rekao da su italijanske granice nepovredive. Govoreći o samoopredeljenju stanovništva Alto-Atide, na čemu insistiraju austrijski nacionalisti, šef italijanske diplomatije je istakao da samoopredeljenje kao princip nije sporno, ali taj princip ne znači ništa ukoliko se ne kombinuje sa drugima, na primer, sa principom teritorijalnog integriteta i nepovredivosti spoljnih granica. To je naglašeno i u helsinškim dokumentima KEBS-a i u Pariskoj povelji. Samoopredeljenje u vezi sa širom autonomijom – svakako, ali ne može biti govora o povredi teritorijalnog integriteta državnih granica.

Dakle, pokušaj najekstremnijeg dela pripadnika austrijske nacionalne manjine da aktuelizuje pitanje prava naroda na samoopredeljenje naišao je na energičnu reakciju italijanske

²¹ U Alpima je došlo do korekcije granice, ali između Italije i Francuske. Na osnovu mirovnog ugovora iz 1947. godine, četiri sreza u oblasti Alpa predata su Francuskoj.

Oblast autonomne regije Alto-Atide – Trentino, odnosno Južnog Tirola

države. Međutim, 14. septembra 1991, događaji u toj regiji su dobili dramatične razmere. U Brenelu, gradu u Alto-Atideu, održana je manifestacija italijanskog socijalnog pokreta – nacionalne desnice, i skup najekstremnijih predstavnika austrijske nacionalne manjine, koji nisu krili svoje iredentističke parole, koje su iskazivale želju za pripajanjem Alto-Atidea, odnosno Južnog Tirola Austriji. Ubrzo je došlo do velikih nereda i fizičkih sukoba. Nekoliko dana posle tog događaja, pripadnici italijanskog socijalnog pokreta zahtevali su od Andreotijeve vlade veću odlučnost u odbrani dela italijanske teritorije, koju bi, kako su naglasili, austrijski nacionalisti hteli da vrata matici zemlji. Drugi njihov zahtev – da italijanska vlada ne podrži zahtev Austrije za prijem u Evropsku zajednicu – doveo je tih dana do zategnutosti na relaciji Rim-Beč. Posle tih događaja Italija je obećala da će dati još širu autonomiju (koju inače ima regija Alto-Atide), a u Rimu je početkom 1992. godine završen čitav paket mera koji bi konačno i za duži period trebalo da reši status Alto-Atidea u okvirima italijanske države. Međutim, već sada je sasvim jasno da ni to neće zadovoljiti one najzagriženije pripadnike austrijske

nacionalne manjine, koji će i dalje insistirati na pripajanju Južnog Tirola Austriji, što se može zaključiti i po nekim njihovim akcijama početkom 1992. godine.

Zaključna razmatranja

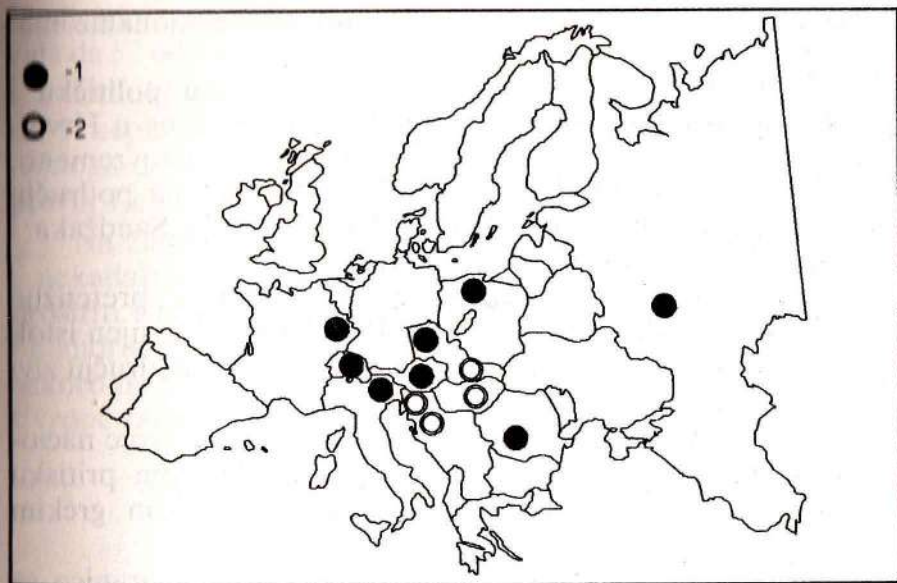
Evropa se, očigledno, zbog razvoja političke situacije na Zapadu i Istoku nalazi na istorijskoj prekretnici, koja je rezultat dva oprečna politička procesa koji se istovremeno dešavaju na tom kontinentu. Većina zemalja evropskog zapada nastoji da se kroz EZ što više međusobno integriše na raznim društvenim nivoima, a prvenstveno radi zajedničke odbrane, oličene u Zapadnoevropskoj uniji, i zajedničke spoljne politike. Istočna Evropa, pak, nastoji da vreme poslekomunizma ne zameni doba secesionističkog i etničkog haosa. Naime, još nije došlo vreme da se Istok i Zapad politički i ekonomski integrišu i da u pravom smislu čine jedan kontinent. Trenutno, i zemlje zapada i zemlje istoka imaju velike probleme, koje je nametnuo novi svetski poredak:

1) zemljama zapadne Evrope, prvenstveno zemljama članicama EZ, sve je teže da politički i ekonomski obuzdavaju samodovoljnost snažne nemačke države;

2) zemljama istočne Evrope sve je teže da kontrolišu etničke napetosti poslekomunističkog doba, a neizvesno je koliko će se još samostalnih država stvoriti na tom prostoru.

Nemačka je svojom ulogom u jugoslovenskoj političkoj krizi jasno stavila do znanja da će težiti političkom i ekonomskom liderstvu ne samo u EZ već i na čitavom evropskom prostoru. Ona će pokušati da to ostvari na dva načina: postavljanjem, na međunarodnim konferencijama, pitanja povratka nemačke nacionalne manjine tamo gde se nalazila pre, za vreme i posle drugog svetskog rata,²² i pružanjem političke i druge podrške stvaranju novih država i političkih tvorevina, koje bi politički, a naročito ekonomski bile vezane za Berlin.

²² U Nemačkoj se ozbiljno razmišlja i o formiranju nemačke autonomne republike na teritoriji Sovjetskog Saveza, odnosno Rusije. O tom planu razgovarali su 21. novembra 1991. u Bonu kancelar Nemačke Helmut Kol i predsednik Ruske Federacije Boris Jelcin. Republika Nemaca trebalo bi da obuhvati 6.000 kvadratnih kilometara u području južne Volge. U nekadašnjem Sovjetskom Savezu živi oko dva miliona Nemaca. Oni su između 1924. i 1941. godine imali svoju autonomnu republiku u SSSR-u, u Povolžju.

1. Područje gde su živeli i gde žive pripadnici germanskog naroda,
 2. oblasti i područja koja su politički i ekonomski usmerena ka nemačkoj državi.

Konačno, Nemačka može posegnuti i za trećom varijantom. Naime, ona je sa Francuskom, na neki način, delila lidersku poziciju u EZ. U novim uslovima, kada je, potpomognuta Nemačkom, politički snažno ojačala Austrija, a ekonomski Mađarska, i u trenutku kada su na Balkanu nastale dve nove države – Slovenija i Hrvatska, dok se ne zna politička budućnost Češko-Slovačke, Nemačka može početi da zanemaruje svoje obaveze prema EZ i da stvara novi politički i ekonomski prostor u centralnoj Evropi, gde bi veoma brzo vezala sve države za svoju ekonomiju i odmah postala prva politička sila.

Problemi Istočne Evrope sada su još teži. Etnički sukobi su već prerasli u rat u Jugoslaviji i SSSR-u, a neizvestan je ne samo broj novih država na tom prostoru već i njihovi budući međusobni odnosi. Konačno, u novonastalim okolnostima mogu se zapaziti i izvesne zakonomernosti:

(1) Rumunija bi se u novim uslovima mogla proširiti na teritoriju nekadašnje Sovjetske Republike Moldavije, ali će imati velikih političkih problema sa Transilvanijom (Erdelj),

u kojoj živi veliki broj pripadnika mađarske nacionalne manjine;

(2) raspad Jugoslavije uslovio je potpunu političku i pravnu opravdanost brige Republike Srbije za Srbe u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Gotovo istovremeno, Srbija je suočena sa albanskim nacionalizmom na području Kosova i Metohije, muslimanskim na području Sandžaka i mađarskim na području Vojvodine;

(3) Bugarska već decenijama ima političke pretenzije prema istočnim delovima Srbije i Makedonije. Ali, njen istok je takođe politički veoma nestabilan, jer na tom području živi nezadovoljna turska manjina;

(4) Grčka je opravdano zabrinuta za sudbinu svoje nacionalne manjine u Albaniji, ali je izložena snažnom pritisku turskog stanovništva na severnom Kipru i nekim grčkim ostrvima u Egeju;

(5) Slovačka je zainteresovana za korekciju granice sa Ukrajinom, ali je Bratislava, istovremeno, suočena sa željom gotovo svih suseda da se koriguje granica sa eventualno politički samostalnom Slovačkom;

(6) Italija je veoma zabrinuta zbog činjenice da će italijanska nacionalna manjina na drugoj obali Jadrana biti podeljena između dve nove države: Slovenije i Hrvatske. Gotovo istovremeno, Rim se suočava sa težnjom Južnog Tirola da se pripoji Austriji.

U takvoj situaciji u Evropi, a naročito u njenom centralnom delu, najviše politički mogu dobiti Nemačka, Austrija i Mađarska. Na primer, Mađarska je posleratnom, veoma mudrom politikom svoje nacionalne manjine gotovo pretvorila u Mađare. S druge strane, Budimpešta je, zbog nerealnih zahteva u vezi s pravima Mađara van Mađarske, pokvarila odnose sa svim susedima, osim sa Austrijom, a pokretanjem pitanja nacionalnih prava Mađara, na izvestan način, stalno ih politički destabilizuje.

Apsurd dalje dezintegracije i etničkih i secesionističkih sukoba širom Evrope može se videti i na primeru malenog Gibraltara, na čijoj „steni“ živi svega 30.000 ljudi, koji je nedavno zatražio svoju državu. Gibraltarci, koje Španija svojata, a Velika Britanija drži pod svojom krunom, nisu ranije

imali takve ambicije. Međutim, jedna novija anketa je pokazala da 52 odsto njegovog stanovništva želi sopstvenu državu.²³

Odluke predsednika vlada zemalja članica EZ u Mاستrihtu, 9. septembra 1991, pružile su nadu da će Evropa, možda, jednoga dana početi da funkcioniše kao jedinstveni politički, pravni i ekonomski mehanizam.

Na žalost, nestabilno područje Balkana, Srednje Evrope i nekadašnjeg SSSR-a, koje se u bliskoj budućnosti može proširiti i na prostore Baskije, Korzike, Katalonije, Valonije i Flandrije, Severne Irske itd., ako se negativni procesi u njima uskoro ne zaustave, pružiće svetu sliku jedne sasvim drugačije Evrope od one zamišljene u Mاستrihtu.

²³ Videti: „NIN“, 16. avgust 1991, str. 46.

Borba za „sovjetsko nasleđe“ u Aziji

OLIVER POTEŽICA

U članku se razmatra jedna od najaktuelnijih i najkontroverznijih tema savremenih međunarodnih odnosa. Iako zaključuje da je teško pouzdanije odgovoriti na pitanja položaja, sudbine i budućnosti bivših sovjetskih republika u srednoj Aziji (pretežno naseljenih muslimanskim stanovništvom), autor analizira odnose snaga i sve druge relevantne činioce (demografski, ekonomski, geopolitički, verski itd.) koji će odrediti buduće događaje u tom delu sveta.

S obzirom na to da se težište stvaranja „novog svetskog poretka“ prenosi u region srednje Azije i Zakavkazja, u članku su razmotrena pitanja novog regionalnog povezivanja, proces otvaranja novih regionalnih problema, kao i pitanje odnosa dva „modela“ koji će određivati budućnost tog regiona (turski, sekularni model, s jedne, i iranski, teokratski model, s druge strane). Takođe, u članku se razmatraju i mogući pravci delovanja globalnih i regionalnih činilaca u tom delu sveta, kao i opcije novoformiranih država u srednjoj Aziji i Zakavkazju.

Odluka lidera jedanaest sovjetskih republika u Alma-Ati (21. decembra 1991) o formiranju Zajednice nezavisnih država završni je čin dezintegracije SSSR-a. To je bio kraj procesa koji je sredinom prošle decenije započet „perestrojkom“, zamišljenom kao traženje puteva za ostvarivanje boljeg i humanijeg socijalizma, ali se završio raspadom sovjetske savezne države. Odluka Vrhovnog sovjeta (26. decembra 1991) o prestanku postojanja Sovjetskog Saveza i sopstvenom raspuštanju imala je istorijski značaj. Sa međunarodne političke scene, u državnom smislu, nestala je jedna od dve postojeće supersile. Nema nikakve sumnje da će te promene tek imati ogromne posledice po odnose u savremenom svetu, pošto se sve njihove direktne i indirektno implikacije ne mogu još uvek potpuno sagledati.

Sada u prvi plan izbija pitanje „sovjetskog nasleđa“ u regionu centralne Azije i u oblasti Kavkaza, koji se nalaze na sredini linije velike civilizacijske podele između islama i drugih

religija, koja se proteže od Balkana do Kine. Zapadni stručnjaci često navode da je u protekla dva veka Rusija uspela da učvrsti svoju dominaciju u tom delu azijskog kontinenta, prvo kroz sukobe sa Britancima (koji su štilili svoje kolonije u Indiji), a zatim sa Amerikancima (koji su se borili protiv „širenja komunizma“). Ta „Pandorina kutija“ je ponovo otvorena pre tri godine, kada su sovjetske trupe počele da se povlače iz Avganistana. Ubrzo, zatim, izbili su i prvi oružani sukobi između azerbejdžanskih muslimana i jermenskih hrišćana u oblasti Zakavkazja, da bi se potresi u tom regionu nastavili po svim linijama podela između suprotstavljenih religioznih grupacija i sekti, etničkih grupacija i manjina.

Borba za uticaj i nove preraspodele moći (ili interesa) u tom delu sveta sada ponovo postaju ključna globalna pitanja, povezana sa širim procesima u Evropi, Aziji i na Bliskom istoku. Stvaranjem osam nezavisnih država u tom delu sveta (Kirgizija, Turkmenija, Kazahstan, Uzbekistan, Tadžikistan u srednjoj Aziji, kao i Azerbejdžan, Jermenija i Gruzija u Zakavkazju) otpočet je proces šireg regionalnog pregrupisanja, u kojem se, pored najznačajnijih regionalnih činilaca – Rusija, Kina, Indija, Pakistan, Evropska zajednica, arapske zemlje itd.

NOVO REGIONALNO POVEZIVANJE

Neki eksperti za sovjetska pitanja očekivali su da će, nakon potpisivanja Sporazuma iz Minska, između Rusije, Ukrajine i Belorusije (8. decembra 1991), bivše sovjetske srednjoazijske republike eventualno formirati zajednicu muslimanskih država, kao protivtežu „zajednici slovenskih država“. Međutim, na sastanku u Ašabadu (13. decembra 1991), te republike (Kazahstan, Uzbekistan, Turkmenija i Tadžikistan) odlučile su se za pristupanje „trojnoj zajednici“ iz Minska. Nešto kasnije, slično su postupili Azerbejdžan i Jermenija. Ocenjuje se da je reagovanje novoformiranih srednjoazijskih država bilo pragmatično i usklađeno sa njihovim realnim interesima. Na takvo njihovo opredeljenje uticali su i bezbednosni razlozi, kao i spoljnopolitički rizici od eventualnog

formiranja bloka muslimanskih država u srednjoj Aziji i Zakavkazju. Posebno su uzeti u obzir mogući uticaji iz različitih pravaca njihovog azijskog okruženja i stalne opasnosti od zaoštavanja prilika na etničkoj i verskoj osnovi.

Istovremeno, počele su da se javljaju i različite ideje o stvaranju „panturskog komonvelta“, „komonvelta islamskih zemalja“ i slično. Turska je već početkom prošle godine započela realizaciju plana o stvaranju „crnomorske slobodne trgovinske zone“, uz nagoveštavanje stvaranja slične regionalne ekonomske zajednice za srednju Aziju, koje bi se u budućnosti eventualno i povezale. Sredinom februara, ministri inostranih poslova Azerbejdžana, Bugarske, Gruzije, Jermenije, Moldavije, Rumunije, Rusije, Ukrajine i Turske, na inicijativu turskog predsednika Turguta Ozala, potpisali su u Istanbulu Protokol o stvaranju zone privredne saradnje zemalja crnomorskog regiona. S druge strane, drugi veoma značajni regionalni činilac Iran inicirao je početkom 1992. godine stvaranje „slobodne trgovinske zone zemalja Kaspijskog mora“, o čemu su sredinom februara u Teheranu razgovarali predstavnici Azerbejdžana, Kirgizije, Kazahstana, Uzbekistana, Turkmenije i Irana. Iran je, takođe, preduzeo korake i na stvaranju „persijske kulturne zajednice“, sa čime su se odmah saglasili predstavnici Tadžikistana i avganistanskih mudžehedina.

Ipak, najznačajniji pomak u uspostavljanju i proširivanju saradnje između zemalja jugozapadne i zemalja srednje Azije jeste održavanje prvog samita *Organizacije za ekonomsku saradnju (ECO)* 16. i 17. februara 1992, u Teheranu, koji je privukao veliku pažnju međunarodne javnosti i diplomatskih posmatrača. Ta regionalna organizacija, čiji su članovi bili Iran, Pakistan i Turska, sredinom osamdesetih godina počela je da oživljava svoje aktivnosti, da bi u drugoj polovini 1991. godine dobila „novi zalet“ kroz nagovešteni prijem muslimanskih država koje su nastale na teritoriji bivšeg Sovjetskog Saveza.¹

¹ Organizacija za regionalnu saradnju (RCO) Irana, Turske i Pakistana stvorena je 1965, a 1985. godine promenila je ime u Organizacija za ekonomsku saradnju (ECO). „Zlatno doba“ ta regionalna organizacija imala je početkom sedamdesetih godina, u vreme iranskog šaha Mohameda Reze Pahlavija, turskog premijera Edževita i pakistanskog premijera Buta. Njene aktivnosti su gotovo potpuno zamrle u vreme islamske revolucije u Iranu i vladavine vojnih režima u Turskoj i Pakistanu. Organizacija je „oživila“ svoje

Na Teheranskom samitu, osim iranskog i turskog predsjednika i pakistanskog premijera, učestvovali su i predsjednici Azerbejdžana i Turkmenije, predsjednik Vrhovnog saveća Uzbekistana, zamenici premijera Kirgizije i Kazahstana, kao i ministar inostranih poslova Tadžikistana. Prema preporuci sa sastanka ministara inostranih poslova ECO-a, koji je održan u Ankari početkom februara, u punopravno članstvo te regionalne organizacije primljeni su Azerbejdžan, Turkmenija, Uzbekistan, Kirgizija i Tadžikistan. Odloženo je razmatranje zahteva Kazahstana za posmatračkim statusom, jer poveljom organizacije (tzv. Izmirski sporazum) nije predviđena takva institucija. Jermenija (i Gruzija) nije podnela zahtev za prijem u ECO, ali je interesantno da je takav zahtev podnela Rumunija, za koji je na Samitu ocenjeno da „nije kompletan“. Učesnici teheranskog skupa izrazili su nadu da će Avganistan, nakon pronalaženja političkog rešenja za situaciju u toj zemlji, takođe postati član ECO-a. S druge strane, Turska je insistirala da se u punopravno članstvo primi i tzv. Turska Republika Severni Kipar, što nije prihvaćeno. Ipak, postignuta je saglasnost da tzv. Denktašova država može učestvovati u kulturnim, ekonomskim i tehničkim aktivnostima ECO-a, bez obzira na buduće rešenje kiparskog problema.

U govoru na otvaranju skupa u Teheranu, iranski predsjednik Rafsandžani je naglasio da je „ECO otvoren i za druge zemlje, koje ne moraju nužno biti muslimanske“. Iranski predstavnici su, za sada, otklonili i mogućnost da se ta organizacija pretvori u politički i odbrambeni pakt, „jer bi to promenilo njen karakter“. Oni su se posebno trudili da ukažu na to da proširivanje ECO-a i intenziviranje njegovih aktivnosti nije usmereno protiv drugih regionalnih činilaca.

Većina posmatrača se slaže da će se značaj te organizacije u budućnosti povećavati, ali i da će se ECO suočiti sa brojnim problemima. Sama organizacija je, inače, u početnoj fazi institucionalnog razvoja i još uvek nije uspostavila odgovarajuće ugovorne mehanizme i instrumente multilateralne ekonomske saradnje. U vezi s tim moraće da se rešavaju i drugi problemi, kao što su saobraćajna infrastruktura, telekomuni-

aktivnosti sredinom osamdesetih godina (kao protivteža arapskom uticaju), i nakon toga, „korak po korak“, ponovo razvijala svoje aktivnosti, pre svega na planu ekonomske razmene i zajedničkih razvojnih programa u pojedinim oblastima.

kacije, finansije itd. Ipak, nema sumnje da će ECO, sa osam zemalja članica i oko 300 miliona stanovnika, biti značajan činilac u tom delu sveta i u širim regionalnim zbivanjima. Značaj organizacije treba posmatrati i u kontekstu razvoja događaja u svetu (jačanje regionalizma), ali i u Aziji nakon raspada Sovjetskog Saveza.

OTVARANJE NOVIH REGIONALNIH PROBLEMA

Za razliku od navedenih novih oblika regionalne saradnje, nesigurna budućnost tog dela sveta najbolje se pokazuje kroz žestoko sukobljavanje Azerbejdžanaca i Jermena oko *Nagorno-Karabaha*. Pitanje samoopredeljenja oko 200.000 Jermena u toj enklavi u centralnom Azerbejdžanu povod je za dalju eskalaciju konflikata dve etničke i verske zajednice, koji može uticati na dalje zaoštavanje situacije u čitavom regionu. Jermenija tvrdi da nema nikakvih teritorijalnih pretenzija na azerbejdžansku teritoriju, ali naglašava neophodnost samoopredeljenja za teritoriju Nagorno-Karabaha.² S druge strane, u Azerbejdžanu jačaju radikalne struje, koje zahtevaju rešavanje „jermenskog pitanja“ vojnom silom, što pokazuje i ostavka umerenog azerbejdžanskog predsednika Mutalibova. Još uvek se ne mogu sagledati sve posledice odluke savezne armije da povuče svoje jedinice iz Nagorno-Karabaha, što, prema procenama jermenskih predstavnika, može izazvati širenje ratnih dejstava. Jermenija je, inače, odmah nakon toga proglasila opštu mobilizaciju.

Turska sve oštrije reaguje u vezi s pitanjem Nagorno-Karabaha dok u zemlji jačaju zahtevi da se pomogne „azerbejdžanskoj braći“, turski predstavnici su apelovali na Zapad da ne pruža jednostranu podršku Jermeniji. Turski predsednik vlade Sulejman Demirel je rekao da se njegova zemlja zalaže za mirno rešenje problema i očuvanje teritorijalnog integriteta Azerbejdžana. Turska se angažuje u posredničkim naporima, nastavlja konsultacije sa značajnim međunarodnim činiocima i pokreće akcije u okviru KEBS-a. Mada posebno upozorava

² Rešavanje problema Nagorno-Karabaha i odnos zapadnih činilaca trebalo bi veoma brižljivo pratiti i analizirati zbog nekih sličnosti na međunarodnom planu sa pitanjem srpskih krajina u Hrvatskoj.

Rusiju,³ koju optužuje za pomoć Jermenima, kao i Izrael i Grčku za isporuke oružja Jerevanu, njena diplomatija je svesna da bi se Turska „našla na tapetu“ čitavog zapadnog sveta ukoliko preduzme bilo kakvu akciju protiv Jermenije. Zbog toga Turci i navode da su „Azerbejdžanci braća, a Jermeni komšije“. Turskoj će biti veoma teško da prihvati jermenski predlog o „rešavanju konflikta u okviru Zajednice nezavisnih država“, koji bi je praktično isključio iz tih zbivanja (i u prvi plan istakao Rusiju). Ona je svesna da nepostojanje odnosa sa Jermenijom limitira njene posredničke akcije,⁴ ali uslovljava uspostavljanje diplomatskih veza „garancijama o poštovanju teritorijalnog integriteta“, koje Jermenija smatra nepotrebnim. Ipak, indikativno je da je Turska veoma uzdržano primila i azerbejdžanski predlog o mirovnoj konferenciji o Nagorno-Karabahu, na kojoj bi učestvovali Jermenija, Azerbejdžan, Iran, Turska i Rusija.

S druge strane, i posrednička misija iranskog ministra inostranih poslova Velajatija, krajem februara, završena je neuspehom. Ta akcija iranske diplomatije pokazala je, u stvari, koliko Iran žuri u pokušajima da učvrsti svoj uticaj u regionu i pretekne sve druge aktere „velikog maskenbala“, kako sada zapadni posmatrači govore o Srednjoj Aziji. Irance brine i eventualno značajnije angažovanje SAD, koje su ignorisale Velajatijeve posredničke napore. Mnogi eksperti za pitanja tog regiona smatraju da bi veće priklanjanje Bušove administracije Jermenima (koje je već očigledno, posebno zbog velikog pritiska jermenskog lobija u SAD) moglo uticati na jačanje radikalizma iranske diplomatije i ukupnu antijermensku orijentaciju Irana (slično Turskoj).

Što se tiče bivših *sovjetskih republika sa južnih rubova srednje Azije*, one su najviše zabrinute zbog mogućnosti da se avganistanski problemi prošire i na njihove teritorije. Katastrofalna politička i ekonomska situacija u Avganistanu i žestoki sukobi suprostavljenih političkih, etničkih i verskih frakcija prava su „noćna mora“ za zemlje srednje Azije, uz mogućnost

³ Rusija je prva pomenula da rešenje jermensko-azerbejdžanskog spora treba tražiti u okviru Ujedinjenih nacija, kao i da u region Nagorno-Karabaha treba poslati mirovne snage Ujedinjenih nacija.

⁴ Čak ni Azerbejdžan nije odgovorio na pokušaj turskog posredovanja u vreme posete ministra Četina regionu. Turskom ministru inostranih poslova nisu „pomogla“ ni pisma američkog sekretara Bejkera i ruskog ministra Kozireva o potrebi za mirnim rešavanjem konflikta.

daljeg involviranja stranih činilaca u tom regionu. S druge strane, ne treba zanemariti ni činjenicu da gotovo dva miliona Uzbeka živi u Avganistanu i da je proklamovani cilj jednog od vođa uzbečke gerile u Avganistanu stvaranje nezavisne islamske države na teritoriji današnjeg Uzbekistana, Turkmenije i severnog Avganistana. U Tadžikistanu, na primer, jačaju ideje o stvaranju „velikog Tadžikistana“, u koji bi bile uključene i avganistanske teritorije naseljene Tadžicima (na primer, jedan od najpoznatijih vođa avganistanske gerile Ahmad Šah Masud je Tadžik). U etničkim sukobima Uzbeka i Kirgiza, 1990. u dolini Fergana (to uporište islamskog fundamentalizma nalazi se na granici Uzbekistana, Kirgizije i Tadžikistana), poginulo je više od 100 ljudi, a više hiljada je ranjeno. Mnoge etničke grupacije u regionu posebno su osetljive na jačanje uzbečkog nacionalizma, pošto su Uzbeki najveća i najznačajnija nacionalna grupacija, u tom delu sveta. Neki strani posmatrači navode da bi se u čitavom regionu mogla očekivati prava erupcija etničkih i verskih sukoba u slučaju povlačenja jedinica armije Zajednice nezavisnih država.

Iranski predsednik Rafsandžani je nedavno izjavio da će Zapad, odmah pošto završi sa Istočnom Evropom i bivšim Sovjetskim Savezom prebaciti težište svojih akcija na taj deo sveta. Pri tome je verovatno imao u vidu i osetljivo azerbejdžansko pitanje – u Iranu živi petnaestak miliona Azerbejdžanaca (turskog porekla) i teško je zanemariti njihove eventualne pokušaje ujedinjenja sa novoformiranom Republikom Azerbejdžan. Slično bi moglo važiti i za milion Turkmena koji žive u Iranu. Iranci, upravo zbog toga, nastoje maksimalno da iskoriste „islamsku kartu“ i „ne štede“ ni novac, ni agente, ni propagandu da bi proširili svoj uticaj.⁵

DVA MODELA ZA BUDUĆNOST REGIONA

Stručnjaci za međunarodne odnose smatraju da se na Zapadu sve više javlja ubeđenje da se treba pripremiti za okršaj sa islamskim fundamentalizmom, koji je već zauzeo

⁵ Većina stanovnika muslimanskih zemalja srednje Azije su Suniti, (osim Azerbejdžana), dok su Iranci Šiiti, što je takođe limitirajući činilac za širenje iranskog uticaja. Da će u početnoj fazi novog regionalnog pregrupisavanja religiozni činilac biti od relativno manjeg značaja pokazuje i činjenica da je na izborima u Azerbejdžanu Islamska partija dobila manje od 10 odsto glasova.

mesto (ili će ga zauzeti) koje je imao komunizam. Na konferenciji visokih funkcionera NATO-a, koja je u februaru 1992. održana u Minhenu, posebno su bila uočljiva upozorenja na sve veću opasnost od islamskog fundamentalizma, „koji, izgleda, zamenjuje komunističku opasnost“.

Američki profesor Amos Perlmutter izjavio je nedavno za „Washington Post“⁶ da je islamski fundamentalizam „agresivni, revolucionarni pokret, koji je isto tako militantan i nasilnički nastrojen kao i boljševički, fašistički ili nacistički pokreti u prošlosti“. S druge strane, iranski verski vođa, ajatolah Hamnei, prilikom nedavne proslave godišnjice iranske islamske revolucije, izjavio je da „muslimanski i revolucionarni narod Irana i dalje smatra Ameriku najvećom satanom“.

Mnogi analitičari procenjuju da će sledećih godina, a možda i decenija, posebno značajni biti sukobi između dve velike religije – hrišćanstva i islama. Sada se „arena“ njihove borbe nalazi na prostoru od Atlantika do jugoistočne Azije. Može se, međutim, zaključiti da je proces novog regionalnog pregrupisanja, kao i nove raspodele moći i interesa, otvoren u tom delu sveta (u skladu sa izgradnjom novog svetskog poretka) i uz veoma vešto korišćenje (već prevaziđene) opasnosti od rastućeg islamskog fundamentalizma“.⁷ //

Dok je američki državni sekretar Džejs Bejker početkom februara boravio u srednjoazijskim republikama, pitanja „pomoći“ muslimanskim republikama bivšeg Sovjetskog Saveza i, posebno, *suzbijanje širenja iranskog islamskog fundamentalističkog modela* bila su prioritetna tema u razgovorima turskog premijera Sulejmana Demirela i američkog predsednika Džordža Buša u Vašingtonu. Iako je „dugo bila autsajder u NATO-u“, kako naglašavaju zapadni komentatori, zbog svojih islamskih tradicija i kršenja ljudskih prava, Turskoj su se iznenada počeli „udvarati“ zapadni lideri, koji se nadaju da se *turski sekularni model* (zasnovan na razdvojenosti religije i države i nekim premisama zapadnoevropskih državnih mode-

⁶ „Tanjugov dnevni bilten“, br. 43, mart 1992.

⁷ „Süddeutsche Zeitung“ u članku *Živeti sa islamom*, od 1. marta 1992, piše da „način na koji se SAD i zapad ophode prema fenomenu islamskog fundamentalizma podseća na politiku gušenja sovjetskog uticaja u godinama hladnog rata. Možda se ta metoda u sukobu sa komunizmom pokazala kao uspešna, ali u sukobu sa islamom ona ne može da urodi plodom“.

la) može proširiti i na bivše sovjetske republike.⁸ Generalni sekretar NATO, Manfred Verner, naglasio je da će „naš saveznik Turska odigrati presudnu ulogu u budućoj orijentaciji islamskih republika na jugu bivšeg Sovjetskog Saveza“.

Mada turski predsednik Turgut Ozal izjavljuje da nema reči o nekoj konkurenciji modela (jer su zemlje srednje Azije navodno već izabrale turski put) i mada turska štampa navodi da Turska nema nameru da se takmiči, već da „nesebično pomogne ove zemlje na putu ka demokratiji“, istovremeno se upozorava Iran zbog toga što navodno vodi „beskrupuloznu igru i što pokušava da nametne model islamske revolucije“. Iran je, međutim, svestan svoje slabije „startne pozicije“ i pokušava da ostvari prednosti delovanjem na kulturnom, ekonomskom i propagandnom planu, što je, s obzirom na izvanredno tešku ekonomsku poziciju novoformiranih zemalja, verovatno najpogodnije tlo za razvijanje fundamentalističkih ideja. Nadmetanje dva „modela“ se zaoštrava, što stvara dodatne tenzije u tim složenim regionalnim kretanjima.

PRAVCI DELOVANJA REGIONALNIH I GLOBALNIH ČINILACA

Turska je bila prva zemlja koja je priznala nove države u srednoj Aziji i Zakavkazju, kao i prva zemlja koja je obećala pomoć novostvorenim državama. Ona je, pri tome, imala u vidu i svoju „zaleđinu“ na Zapadu, pa nemački list „Süddeutsche Zeitung“ navodi da je „Vašington, prema već oprobanoj šemi, potražio namesnika u tom regionu, koji treba da zastupa zapadne interese i u slučaju potrebe da ih sprovede u delo“. Na Zapadu se smatra da Turska može biti atraktivan partner za novoformirane države u srednjoj Aziji, jer je dokaz da se i sa minaretima može graditi tržišna privreda i stvoriti zemlja koja može da se integriše u savremeni svet. Ipak, treba uzimati u obzir činjenicu da su mogućnosti i dometi turske ekonomije

⁸ Na koliko je „razumevanje“ u Vašingtonu naišlo insistiranje turskog premijera da njegova zemlja može da odigra ulogu mosta između Zapada i novoformiranih muslimanskih država na teritoriji bivšeg SSSR-a pokazuje i izjava Sulejmana Demirela da će Turska biti najznačajnija regionalna sila, „isto ono što je Nemačka u Evropi“. Ipak, iza svih tih ideoloških suprotnosti između svetovne, zapadnjačke republike, s jedne i verske (islamske) i orijentalne republike, s druge strane, krije se borba za političku i privrednu moć u jednom stratezijski značajnom regionu, kao i širi interesi Zapada i SAD.

ograničeni⁹ i da je stoga, bar za sada, Turska polazila od uspostavljanja kulturne saradnje i širenja uticaja na kulturnom planu.

Za vreme nedavne posete turskog ministra inostranih poslova Četina u osam bivših sovjetskih republika (sa delegacijom od 140 članova) izložen je „paket“ ideja o tehničkoj i obrazovnoj pomoći¹⁰ koju je Turska spremna da pruži srednjoazijskim zemljama, što je naišlo na uzdržane reakcije turskih partnera. Ministar inostranih poslova Azerbejdžana svom turskom kolegi šire je obrazložio „model saradnje tri brata“ (Turska, Azerbejdžan i Iran) o čemu se turska strana uopšte nije izjašnjavala. Turski ministar Četin je, upravo stoga, pokušao da neutrališe takve inicijative ponudom neformalnih konsultacija sa svim tim republikama na nivou predsednika, i to bez utvrđivanja dnevnog reda, kako bi se sagledale mogućnosti dalje saradnje.

Neki stručnjaci za međunarodne odnose smatraju da se već počinju ocrtavati obrisi novog „turskog komonvelta“¹¹ što je prevashodni razlog turskog angažovanja na prijemu navedenih republika u Ujedinjene nacije, KEBS i druge međunarodne organizacije. Ipak, Ankara je svesna kakve će uspomene produbiti stvaranje nekog turskog bloka (londonski „The Times“, na primer, navodi da je, pored Nemačke, „Turska druga istorijska avet“), pa je premijer Demirel energično demantovao sumnje da njegova zemlja želi da stane na čelo panturskog saveza država. Zbog toga, uostalom, turska štampa i tvrdi da se Turska nalazi u centru „đavoljeg trougla“ između Balkana, srednje Azije i Bliskog istoka.

Iran pokušava da što strpljivije gradi svoje odnose sa novoformiranim azijskim državama, uspostavljajući, pre svega, diplomatske odnose i zaključujući široke trgovinske sporazu-

⁹ Nedavno je za Tursku, na primer, bio veliki problem upućivanje 10.000 pisaćih mašina za potrebe nove azerbejdžanske administracije.

¹⁰ Turska je na planu tehničke pomoći preuzela i obavezu obučavanja diplomatskog kadra tih zemalja, ali je odbijena „ponuda“ da te zemlje koriste tursku diplomatsku mrežu. Na planu obrazovanja, Turska je preuzela obavezu da školuje po 1.000 studenata iz svake od tih zemalja, da štampa školske udžbenike i slično. Kao osnovno pitanje za obezbeđivanje kulturnog i duhovnog uticaja smatra se prelazak na korišćenje latiničnog pisma. Srednjoazijske zemlje ne žure ni sa tom odlukom, osim što je Tadžikistan već doneo odluku o korišćenju arapskog pisma. Postignut je i dogovor o korišćenju turskih televizijskih programa preko telekomunikacionog satelita „Turksat“, pa će programi na turskom jeziku moći da se gledaju „od Jadrana do Pacifika“.

¹¹ Oko 70 odsto stanovnika tih zemalja je turskog etničkog porekla, što iznosi oko 50 miliona.

me. Iran je svestan da je njegova početna pozicija u ovim regionalnim pregrupisavanjima veoma osetljiva uzimajući u obzir implikacije koje bi i na njegovo unutrašnje uređenje mogao da ima (nepovoljan) razvoj odnosa u regionu. Ipak, ta zemlja vidi srednju Aziju i kao relativno plodno tlo za širenje svog uticaja. Smatra se da je Iran tim zemljama već uputio više od 500 miliona dolara pomoći (osnovao je i posebno odeljenje vlade za koordinaciju saradnje sa tim zemljama). Ali, Iran širi svoj (islamski) uticaj i preko četiri nedavno osnovana religiozna centra za „oživljavanje islamskih tradicija“ i oko 1.300 verskih misionara, koji su odmah upućeni u te zemlje. Iranci su posebno angažovani na uspostavljanju saradnje u oblasti naftne industrije (Azerbejdžan, Turkmenija). Iran je svestan jačanja turskog uticaja (svoje ograničene pozicije) i pokušava da ga na sve načine neutrališe, što je bilo očigledno i tokom nedavne posete grčkog premijera Micotakisa Teheranu, kao i kroz neke turske optužbe da Iran i Sirija stoje iza pobuna Kurda u Turskoj. Ipak, Iran uviđa da u toj „borbi za uticaj“ može i „zakasniti“, pa je prinuđen da povlači i neke preuranjene i iznuđene poteze, kao što je bio slučaj sa posredovanjem Velajatija u azerbejdžansko-jermenskom sukobu, što može biti kontraproduktivno po iransku diplomatsku poziciju u tom delu sveta. Zbog nekih „antiturskih poteza iranske diplomatije“, Turska je posebno ukazivala na „neiskren prilaz Irana“, koji je razlog za Velajatijev neuspeh.

Sjedinjene Američke Države (kao i Rusija) ostaju u „drugom planu“ tih novih regionalnih nadmetanja, jer centralna Azija više nije u fokusu nadmetanja supersila. Ipak, za relativno kratko vreme američki državni sekretar Džejms Bejker je u dva navrata posetio zemlje tog regiona, uz izražavanje namere Vašingtona da u njemu uskoro otvori tri nove ambasade (u Jermeniji, Kirgiziji i Kazahstanu). Uspostavljanje odnosa sa ostalim državama SAD uslovljavaju garancijama o stabilnoj bezbednosnoj politici i poštovanju demokratskih principa i ljudskih prava. Nakon druge Bejkerove posete, SAD nagovestile su i značajnije sopstveno angažovanje u tom regionu, prvenstveno na ekonomskom planu.

Ostaje tek da se vidi da li će se ta „borba“ voditi bez *Rusije*, koja je zaokupljena sopstvenim unutrašnjim problemima i dezintegracijom, problemima u odnosima sa Ukrajinom

i odsustvom strategijske orijentacije u spoljnoj politici. Naravno, Moskva još ima paternalističkih osećanja u odnosu na srednju Aziju, dok stručnjaci za regionalna pitanja, barem sada, vide malo verovatnoće za bilo kakvo značajnije udaljšavanje tih republika od Zajednice nezavisnih država. Zemlje srednje Azije su previše siromašne i veoma povezane sa ekonomskim sistemom bivšeg SSSR-a da bi bilo šta značajnije (pogotovu sada) mogle same da urade. Ruski stručnjaci procenjuju, takođe, da su te zemlje i politički suviše podeljene da bi u bliskoj budućnosti mogle formirati neki koherentan blok. Umerene snage (bivši komunisti), koje se nalaze na čelu tih zemalja, sada još uvek pragmatično nastoje da održe dobre odnose sa Rusijom, usled čega u Moskvi smatraju da su preuveličane priče o islamskoj pretnji u srednjoj Aziji.

Po svemu sudeći, *Evropska zajednica (i Nemačka)* ne namerava da ostane „van igre“, što posebno pokazuje predstojećá odluka KEBS-a da u svoje radove primi sve zemlje naslednice Sovjetskog Saveza. Formulom „Evropa do Vladivostoka“ treba da budu obuhvaćene i zemlje srednje Azije i Zakavkazja. Mehanizmi KEBS-a, navodno, treba da obezbede poštovanje teritorijalnog integriteta tih zemalja i poštovanje ljudskih prava radi sprečavanja „širenja islamskog fundamentalizma“, ali i da obezbede odgovarajući uticaj EZ na ishod tih regionalnih kretanja.¹²

Kina se u svim tim regionalnim pregrupisavanjima drži relativno rezervisano, ne potcenjujući, pri tome, opasnosti od eventualnih implikacija takvog razvoja događaja u SSSR-u na sopstvenu unutrašnju situaciju. U Kini živi i oko pedesetak miliona stanovnika turskog porekla, koji bi u budućnosti mogli da zatraže sopstvenu autonomiju ili nezavisnost. Kina, naravno, sa podozrenjem gleda na stvaranje „novog poretka“ u srednjoj Aziji, što je bilo očigledno i prilikom posete kineskog premijera Teheranu krajem 1991. godine, kada su se Iran i Kina složili da će uspostavljanje novog svetskog poretka za njih imati i negativne posledice.

Slično razmišljaju i *indijski* političari i diplomate, koji su veoma podozrivi prema idejama o stvaranju nekog „srednjoazijskog islamskog komonvelta“ na teritoriji svog dosadašnjeg strategijskog „prijatelja“ Sovjetskog Saveza.

¹² U vezi s tim, KEBS usvojio je i jednu rezoluciju o Nagorno-Karabahu.

Pakistan, s druge strane, u takvom okruženju vidi mogućnost za jačanje svoje spoljnopolitičke pozicije, pri čemu očekuje da bude jedna od „poluga“ zapadnog nastupa u tom delu sveta. Smatra da bi za njega, u slučaju „povoljnog“ rešenja avganistanske krize, bile stvorene velike mogućnosti za nastup u regionu srednje Azije.

Od *arapskih zemalja* najviše se protivi takvom razvoju regionalnih prilika Irak, koji je, na primer, ECO ocenio kao stvaranje novog „bagdadskog pakta“ i kao „deo šeme, u skladu sa američkim projektom, čiji je cilj da se arapski region stavi u okruženje dva saveza“ (pri čemu bi ECO bio severna, a GCC sa Egiptom južna linija kontrole). S druge strane, Saudijska Arabija, da ne bi već u prvom krugu „ostala kratkih rukava“, odmah je uputila oko milijardu dolara pomoći zemljama tog regiona. U višednevnoj poseti muslimanskim republikama sa teritorije bivšeg Sovjetskog Saveza početkom marta boravio je, radi uspostavljanja diplomatskih odnosa, saudijski ministar inostranih poslova Saud-al-Fejsal. Egipat, zajedno sa manjim zemljama Zaliva, insistira na upućivanju što veće pomoći zemljama srednje Azije kako one ne bi „skliznule u ruke islamskim fundamentalistima“. Sirija i Libija, takođe, ubrzano otvaraju svoja diplomatska predstavništva u tim zemljama.

OPCIJE NOVOFORMIRANIH DRŽAVA

Stručnjaci procenjuju da većina navedenih zemalja (naravno, sa izuzetkom Jermenije i Gruzije), zbog ekonomskih, socijalnih, istorijskih i drugih razloga, bar za sada, pokazuje više spremnosti da preuzme tzv. turski model kao osnovu za svoju budućnost. Za sada je jedino Tadžikistan bliži opredeljivanju za iranski model. Da se, ipak, radi samo o načelnom opredeljenju najbolje svedoči izjava azerbejdžanskog premijera Hasanova prilikom posete turskog ministra Četina njegovoj zemlji da „Azerbejdžan ne želi sebe da sputava, već će, u zavisnosti od svoje procene, sarađivati i sa Iranom i sa Zajednicom nezavisnih država“, uz opasku da je Azerbejdžan „jednom već imao jednog velikog brata i da mu sada ne treba drugi“. Slični su stavovi i drugih srednjoazijskih republika, a

Kazahstan, na primer, nije potpisao čak ni ugovor o obrazovnoj saradnji sa Turskom zbog njenog insistiranja na prisustvu turskih naučnika u centru za svemirska istraživanja u Bajkonuru. S druge strane, sve te republike imaju ugovore o prijateljstvu, saradnji i bezbednosti sa Rusijom (osim Azerbejdžana), pa se očekuje da će i dalje saradivati sa svim zemljama iz Zajednice nezavisnih država i sa bivšim zemljama Varšavskog ugovora. Konačno, ostaje tek da se vidi koliko će biti uspešno tursko insistiranje da se pomoć Zapada zemljama srednje Azije usmerava preko Turske.

Situaciju u tim zemljama možda najbolje ilustruju reči Mohamada Ali Haitova, iz nacionalističkog tadžikistanskog pokreta „Rastahiz“, da su „one svesne da predstavljaju ulogu u igri jer ih u protivnom ne bi posetio američki državni sekretar Džejms Bejker“. Uzbekistanci, pored toga, ističu da su sa Turcima bliski već vekovima, ali da ne žele da kopiraju ničiji model, jer hoće da pronađu sopstveni put razvoja.

„Centralna Azija, stoga, ima vremena da se opredeli bez žurbe, jer ne sme sebi dopustiti da opet bude prevarena ili da se sama prevari“, navodi jedan političar iz Turkmenije.¹³

*

Nema nikakve sumnje da otvoren proces novog regionalnog pregrupisanja u širem regionu jugozapadne i srednje Azije i Zakavkazja, uz novo naglašavanje opasnosti od (dogadajima prevaziđenog) islamskog fundamentalizma. Da se taj proces neće lako ostvariti i da će biti opterećen žestokim nadmetanjem pojedinih regionalnih činilaca pokazuje i nedavno odlaganje posete turskog premijera Sulejmana Demirela Iranu i Pakistanu.¹⁴ Nove grčko-turske suprotnosti, oživljavanje kurdske problema u Turskoj, indijsko-pakistanska tenzija i drugo, sastavni su deo čitavog tog procesa.

Ne bore se, ipak, samo Turska i Iran za što bolja mesta u određivanju budućeg identiteta tog regiona, već se u pozadini sve više primećuje i prisustvo Evropske zajednice i

¹³ *Hod po žici muslimanskih republika*, izveštaj agencije „France press“ od 3. marta 1992.

¹⁴ U tom kontekstu možda postaje jasnije zbog čega je Turska požurila sa priznavanjem Makedonije i Bosne i Hercegovine, slično kao i jedan od njenih najvećih neprijatelja u proteklom periodu – Bugarska.

Saudijske Arabije, Pakistana i Kine... Borba za uticaj se vodi svim sredstvima i na svim poljima – dok su ranije „plen“ u takvoj borbi bila tržišta, pamuk, rude, i strategijski prevoji, sada to mogu biti, pored ostalog, i nuklearno oružje i velike zalihe uranijuma (na primer, u Kazahstanu). S druge strane, nove republike nisu baš u tako povoljnoj poziciji da mogu birati svoje saveznike. Činjenica je da je situacija u tim zemljama izuzetno teška, da njihova rukovodstva još uvek nemaju razrađene političke i ekonomske koncepcije, kao i da strani činioci prvenstveno polaze od svojih interesa. Njihove ekonomije su u katastrofalnoj situaciji, uz velike ekološke probleme i istovremenu eksploziju stanovništva. Mnogi posmatrači navode da brza ekonomska stabilizacija znači i brzu stabilizaciju regionalne bezbednosti. Ipak, malo je nade u brzi razvoj i prevazilaženje problema, jer, kako kaže Helen Karera d'Ankoz, „islam, glad i nuklearno naoružanje predstavljaju veoma eksplozivnu mešavinu“.¹⁵ A, ne treba zaboraviti da je borba za sovjetsko nasleđe u Aziji tek počela.

¹⁵ „Newsweek“, 3. februar 1992.

Međunarodni karakter unutrašnjeg oružanog sukoba u Jugoslaviji

Prof. dr *GAVRO PERAZIĆ*

U razmatranju situacije u Jugoslaviji autor polazi od toga da je sukob secesionističkih republika i jugoslovenske države obična pobuna, koja je evoluirala na nivo strana u sukobu. Prema međunarodnom pravu, takav sukob je u nadležnosti unutrašnjeg pravnog sistema, pa treće države treba da se drže po strani. U suprotnom, to je direktno mešanje u unutrašnje stvari suverene države.

Na osnovu faktičkog stanja, država Jugoslavija je prihvatila internacionalizaciju tog sukoba i na regionalnom – u okviru Evropske zajednice, i na univerzalnom planu – u okviru Organizacije ujedinjenih nacija. Pošto se pružanje „dobrih usluga“ EZ preobrazilo u diktat s određenim sankcijama, što je neuobičajeno u međunarodnom pravu i predstavlja mešanje u unutrašnje poslove suverene države, Jugoslavija je prihvatila Plan za mirovne operacije OUN, tzv. Vensov plan.

Sprovođenjem tzv. Vensovog plana, prema autoru, stvara se mogućnost za političko rešavanje sukoba, čiji je osnovni problem status teritorija srpskih krajina u Hrvatskoj i pravo tog dela srpskog naroda na samoopredeljenje koje poseduje svaki narod u celini u jednoj državi, bez obzira na to u kojoj se republici nalazi. Osim toga, postavlja se i pitanje granica secesionističkih republika kao samostalnih država, jer aktuelna vlast u Hrvatskoj želi administrativne granice da konstituiše kao državne. Autor smatra da su te granice administrativne, pa je njihova modifikacija logična, jer je pravo naroda na samoopredeljenje mnogo jače.

Unutrašnji oružani sukobi (tzv. građanski ratovi) česti su i veoma poznati u istoriji. Zato su im mnoge nauke posvećivale pažnju, pa i međunarodno pravo. Naime, međunarodno pravo interesuje kada takav sukob može da preraste u oružani sukob međunarodnog karaktera, pravni status strana u sukobu, kada se i koliko primenjuju pravila međunarodnog prava u oružanom sukobu i eventualno priznanje zaraćenih strana, odnosno novostvorene države ako se radi o secesiji za koju se bori pobunjenička strana.

U teoriji nije sporno da unutrašnji oružani sukob pretpostavlja da dve sukobljene strane u okviru jedne države pribegnu oružju da bi se dokopale vlasti ili da veliki deo naroda

u državi ustane protiv legitimne vlade.¹ U vezi s ciljevima ustanika u jednom građanskom ratu (pobuna), M. Bartoš² naglašava da njihov cilj može da bude preuzimanje vlasti na celoj državnoj teritoriji i njeno stavljanje u zavisan položaj – protektorat prema nekoj trećoj državi, odvajanje i formiranje posebne države, ulazak u sklop neke druge države, i slično. Dakle, ciljevi, prema njemu, mogu biti: hegemonija, autonomija, separacija, ujedinjenje itd.

Za nauku je posebno interesantno pitanje kada jedan takav rat, koji u početku za legitimnu vlast može predstavljati samo običnu pobunu, prerasta u pravi građanski oružani sukob (rat), iako je još uvek u ingerenciji nacionalnog pravnog poretka i kada će dobiti kvalifikacije oružanog sukoba međunarodnog karaktera. Pisci ukazuju da se ustanak protiv vlade, kada je brzo sprečen ili je mestimičan (sporadičan), tretira kao interni problem, a uspostavljena vlada je punopravno ovlašćena da tretira zarobljene učesnike u pobuni kao obične kriminalce.³ Međutim, ako pobunjeničke grupe, koristeći svoje uspehe, uspostave protivladine organe, može se govoriti o pravom građanskom ratu koji još nije, ali može da postane međunarodni oružani sukob. To će se desiti ako pobunjenici zauzmu znatan deo teritorije, ako su trajnije osposobljeni za vođenje borbe, ukoliko uspostave vlast na toj teritoriji itd. U članu 1. Protokola II iz 1977. godine (koji je dopuna Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949), ukazuje se da će se tako tretirati borci unutrašnjeg oružanog sukoba koji izbije između oružanih snaga države ugovornice i „otpadničkih oružanih snaga ili drugih naoružanih grupa, koje pod odgovornom komandom, vrše takvu kontrolu nad delom njene teritorije koja im omogućava da vode neprekidne i usmerene vojne operacije i da primenjuju ovaj Protokol“. Samim tim, iz tog pojma se isključuju obični unutrašnji nemiri, zategnutosti kao pobune, izolovani ili sporadični akti oružanog nasilja i ostali slični akti.⁴

Navedene teorijske pretpostavke o karakteru unutrašnjeg (građanskog) rata, odnosno ciljevi takvog rata, aktuelni su i

¹ Lauterpacht, *International Law*, sev. ed., 1952, London–New York – Toronto, p. 209.

² M. Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, knj. I, Beograd, 1954, str. 223.

³ Richard Falk, *The international Law of Civil War*, Baltimor and London, 1971, p. 19.

⁴ Protokol II odnosi se na unutrašnje oružane sukobe.

u sadašnjem jugoslovenskom unutrašnjem oružanom sukobu. Zapravo, radi se o nasilnoj secesiji kao osnovnom cilju pobunjeničkih snaga. Međutim, tu se implicira i mnoštvo drugih problema jer se secesija protivustavno ostvaruje, što otežava otcepljenje iz jedinstvene jugoslovenske državne zajednice na legalan način. Osim toga, secesionističke snage žele silom da reše i mnoga druga krucijalna pitanja. Otuda nije sporno samo otcepljenje, ali na zakonit način. Međutim, problem su i granice na koje secesionističke snage mogu da računaju, a posebno sudbina drugog naroda koji vekovima živi na teritoriji koju secesionisti žele da otcepe iz jugoslovenske države.

U početku oružanog sukoba u Jugoslaviji jasno su bile izdiferencirane dve strane u sukobu: Hrvatska, sa svojim paravojnim formacijama, koje je, prema odluci Predsedništva SFRJ, trebalo raspustiti, i narod srpskih krajina, sa svojim oružanim formacijama, koje je takođe trebalo raspustiti prema odluci Predsedništva Jugoslavije.

Pored nezakonitih paravojnih formacija kojima raspolaže aktuelna Hrvatska, u njenoj vojsci se javljaju i plaćenici, što je u mnogim slučajevima dokazano na celom ratištu – od Baranje do Dubrovnika, a koji su po međunarodnom pravu stavljeni van zakona. Njihova osuda izričito je uvedena u Dopunskom protokolu I uz Ženevske konvencije iz 1949. godine. Zapravo, radi se o kupljenim ratnicima koji ubijaju protivnika za novac i nemaju patriotske svesti za državu koja ih je unajmila. To samo dopunski deluje na ocenu o protivpravnom karakteru takve strane u sukobu i potvrđuje činjenicu da je preduzela protivpravnu akciju sa protivpravnim borcima i sredstvima ratovanja.

Pošto je secesiju Hrvatske Ustavni sud SFRJ ocenio kao protivustavnu, narod srpskih krajina je, primenjujući takođe silu kao odgovor, nastojao da se isključi iz sastava Hrvatske i ostane i dalje u svojoj državi – Jugoslaviji, jer bi secesijom Hrvatske izgubio i svoju državu i državljanstvo, a njihov status konstitutivnog naroda bio bi sveden na nivo nacionalne manjine. To su osnovni razlozi pobune tog naroda protiv aktuelnih vlasti Hrvatske.

Ovaj se sukob razvio u okviru jedinstvene države, ali i u okviru jedne njene administrativno-upravne teritorijalne jedi-

nice – Hrvatske. Međutim, Jugoslavija je odgovorna za nje-govo regulisanje i eventualno sprečavanje sa stanovišta među-narodnog prava. Zato je JNA služila kao snaga za sprečavanje eskaliranja rata po nacionalnoj osnovi i razdvajanje sukoblje-nih strana. Takvo njeno angažovanje bilo je neophodno, jer je počelo bespoštedno uništavanje ljudskih života i materijalnih dobara, a bili su očevidni i genocidni postupci prema srpskom stanovništvu. Objektivno, Armija je bila dovedena u položaj da zaštiti srpski živalj, jer mu je pretilo uništenje. Postupci hrvatske vlasti ka secesiji, derogacija i isključenje saveznog pravnog poretka, kao i drugi postupci u razbijanju Jugoslavije još više i opravdanije su nalagali saveznim organima i saveznoj armiji da se angažuje u operacijama i izvršava striktno ustavnu ulogu zaštite ustavnog poretka i teritorijalnog integriteta države. Zato je i ona, istovremeno, bila objekt oružanih akcija hrvatskih paravojnih formacija. Takav tok događaja objek-tivno je učinio da Jugoslavija, kao savezna država, postane jedna strana u sukobu, a odmetnička republika Hrvatska, kao članica Jugoslavije – druga, tj. da to preraste u sukob između jedne secesionističke republike i njene savezne države.

Treća država u odnosu na unutrašnji oružani sukob u jednoj državi, prema međunarodnom pravu, mora da se drži po strani sve dok ta situacija traje. U istoriji se stav trećih država često razlikovao, zavisno od političke bliskosti treće države i neke od strana u sukobu. Na primer, u najvećem građanskom ratu prošlog veka, u Sjedinjenim Američkim državama, za Jug je taj rat bio agresija Severa, a za Sever građanski rat, pa je rat južnih država bio tretiran kao pobuna (war of rebellion), dok su ih evropske sile smatrale zaraćenom stranom (belligerency).

U međunarodnom pravu je davno utvrđeno pravilo o ponašanju trećih država u slučaju građanskog rata u jednoj državi. Još 1900. godine Institut za međunarodno pravo, na zasedanju u Neuchâtelu, usvojio je dokument o pravima i dužnostima stranih sila prema uspostavljenoj i priznatoj vladi koja se bori protiv pobune.⁵ U njemu je naglašeno da treća država ne sme da preduzme mere protiv države u kojoj legitimna vlast nastoji da ponovo uspostavi mir, da pobunje-

⁵ *Annuaire de L'Institut de Droit International*, 1900, session de Neuchatel, T. VII, pp. 228 – 229.

nike ne sme snabdevati oružjem, municijom i vojnim efektiva ili organizovati vojne ekspedicije protiv vlade, da ne sme praviti štetu državi u kojoj je dignuta građanska pobuna itd. Prema čl. 5. tog dokumenta, treća država nije obavezna da prizna pobunjenike kao stranu u sukobu samo zbog toga što ih je njihova vlada priznala. Slično tome, na 6. konferenciji američkih država u Havani, 20. februara 1928, usvojen je dokument o pravima i dužnostima država u slučaju građanskog rata, prema kojem su susedne države dužne da upotrebe sva sredstva kojima raspolažu da spreče stanovnike svoje teritorije – građane, da učestvuju, prelaze granicu ili da se iskrcavaju na njihovoj teritoriji radi otpočinjanja ili podržavanja građanske borbe, kao i da razoružaju izbegle pobunjenike koji su prešli granicu i da ih vrate kad se borbe završe.⁶

Posle drugog svetskog rata u mnogim dokumentima se osuđuju intervencija i mešanje u unutrašnje poslove država, naročito u slučaju građanskih sukoba. Tako se u Rezoluciji Generalne skupštine UN 2.131 (XX), od 21. decembra 1965, koja sadrži Deklaraciju o nedopustivosti mešanja u domaće poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i njihovog suvereniteta, u čl. 2. kaže: „Sve države će se uzdržati od organizovanja, pomaganja, izazivanja, finansiranja, podsticanja ili tolerisanja oružanih, subverzivnih ili terorističkih aktivnosti usmerenih na nasilnu promenu režima druge države i od mešanja u građanski rat u drugoj državi“. Sličan stav se nalazi i u Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država skladno Povelji UN iz 1970. godine.⁷

Još na početku, u unutrašnji sukob u Jugoslaviji bilo je umešano više država na različit način: snabdevanjem oružjem pobunjene strane i pored osude svetske zajednice, raznim vrstama podstrekivanja pobunjenih republika i obećanjem priznanja secesionističkih republika kao samostalnih država. Taj problem je za ostale jugoslovenske narode utoliko osetljiviji jer su u ovom stoleću (1914. i 1941) već dva puta bili žrtva agresije tih država.

⁶ Hudson, *International Legislation*, Vol. IV. 1928–1929, No 186 – 229, Washington, 1931, pp. 2418–2419.

⁷ Pored navedenih, takvi akti se osuđuju i u Povelji UN, Rezoluciji Generalne Skupštine UN 36 (103), 9. decembra 1981, Završnom dokumentu Konferencije o Evropskoj bezbednosti i saradnji 1975, iz Helsinkija, i drugim.

U deklaraciji o Jugoslaviji, usvojenoj na ministarskom sastanku Evropske zajednice u Briselu, 16. decembra 1991, ponuđeno je jugoslovenskim republikama, koje to žele i ispunjavaju određene uslove, priznanje samostalnosti od 15. januara 1992, dok je Nemačka požurila da već 19. decembra 1991. izrekne svoje priznanje Hrvatske i Slovenije, s tim da ono stupi na snagu 15. januara 1992. godine.

Unutrašnji oružani sukob može evoluirati u međunarodni ukoliko ga prizna legitimna vlada protiv koje je dignuta pobuna, ili kada to priznanje dođe od drugih država. Međutim, u praksi, kao u našem slučaju, to priznanje mogu dobiti pre vremena čak i države koje stvaraju pobunjenici, što je akt direktnog mešanja u unutrašnje poslove jedne suverene države – članice Ujedinjenih nacija.

Sve do priznavanja ustanika kao strane u sukobu ne smatra se da je u ratnom stanju država protiv koje su se digli, pa nema ni primene međunarodnog prava u odnosu na pobunjeničku stranu. To bi bilo pravno opravdano, mada se ratno stanje može proglasiti i pre početka oružanog sukoba, pa čak i ako do njega ne dođe. To je stvar voljne ocene države o stanju njene bezbednosti, i ona sama odlučuje kada će proglasiti ratno stanje. Dakle, sve dok na bojištu ne dobiju ravnopravan status sa legalnom vojskom na njih se primenjuje samo onaj obim ratnog prava koji je propisan za sukobe koji nemaju međunarodni karakter. Lauterpacht smatra da se, ako treće države priznaju takve ustanike, makar ih ne priznala legitimna vlada protiv koje su se digli, ta vlada, ipak, mora obavezati da poštuje neke moralne obzire koji su gotovo bliski zakonskoj dužnosti, odnosno da ih tretira prema pravilima ratovanja ili da se obzire na humanitarno pravo.⁸

Ishod jednog oružanog sukoba može biti ili da pobunjena strana odnese pobedu nad protivnikom, ili da bude skršena na početku ili u toku oružanih operacija. Naravno, nije isključen i neki drugi, kompromisni ishod. Ukoliko pobunjenici odnesu pobedu, onda logično dolazi do priznanja njihove vlasti ili vlade. Stara vlast prestaje da funkcioniše silom prilika i njene ingerencije prestaju na toj teritoriji, a ukoliko se radi o pobuni na celoj državnoj teritoriji, stara vlada u izgnanstvu

⁸ Lauterpacht, *isto*, str. 210.

može da nastoji da još održi svoj legitimitet. Pri tome se dešavalo da novu vlast bojkotuju mnoge države, duže ili kraće vreme, koje su imale političkih simpatija prema staroj vladi. No, vremenom, kroz dokaz vernosti prema međunarodnom pravu, te ponašanju prema tome pravu i faktičkom stabilizacijom vlasti i novog ustavnog položaja, nova vlada obično dobija i *de iure* priznanje od strane drugih država. Na primer, slučaj SSSR-a posle prvog, i Kine posle drugog svetskog rata.

Novu vlast prihvata međunarodna zajednica kao novog legitimnog predstavnika države čije priznanje kao subjekta međunarodnog prava inače nije dolazilo u pitanje za vreme oružanog sukoba. Ali, ako se radi o delu državne teritorije koja se posle pobune konstituiše kao država, onda se radi o novoj državi, međunarodnopravnom subjektu, kojoj sleduje priznanje normalnom procedurom.

Takav međunarodnopravni tok građanskog rata poznat je u istoriji, ali i obratan – poraz pobunjeničkih snaga od strane legalnih vlasti i njihovih oružanih snaga. Međutim, nije isključeno da se u ceo događaj, bilo na početku ili tokom rata, uključe strani činoci i međunarodne organizacije, bilo na regionalnom ili univerzalnom planu. To umnogome može da utiče na konačan ishod građanskog rata, što će, po našem mišljenju, biti eklatantan primer sa ratom u Jugoslaviji.

Jugoslovenski unutrašnji oružani sukob već je visoko internacionalizovan. Nesporno je da je eskalacija tog rata morala prvenstveno da zainteresuje Evropsku zajednicu, koja u procesu svoje integracije, uz fakat raspada realnog socijalizma i sve većeg nastojanja država Evrope da stupe u tu integraciju, preuzima neku vrstu patronaže nad vojnim i političkim gibanjima u Evropi. Otuda se problem oružanog sukoba u Jugoslaviji, s obzirom na njegovu različitu institucionalizaciju, rešava u okviru EZ, ali i Ujedinjenih nacija. Za sada se pred UN rešava krucijalni problem – obustava neprijateljstva – da bi se stvorili uslovi za političko rešenje krize, što je ostavljeno drugoj instituciji – Evropskoj zajednici.

Predsedništvo SFRJ, još 23. avgusta 1991, odlučilo je da treba upozoriti „međunarodnu javnost, posebno susedne zemlje, KEBS i EZ, na ilegalan uvoz naoružanja i vojne opreme“, jer je to bila opasnost ne samo za Jugoslaviju već i za Evropu, i tražiti da sa svoje strane doprinesu sprečavanju nagomilavanja

naoružanja u zemlji. Time je samo skrenuta pažnja EZ i KEBS-u, ali nije ponuđeno i posredovanje u oružanom sukobu.

Jedan od najaktivnijih činilaca u rešavanju krize u Jugoslaviji u drugoj polovini 1991. godine bila je EZ. Još 7. jula 1991, na Brionima, ozvaničeno je njeno angažovanje u jugoslovenskoj krizi, nakon čega je, 13. jula 1991, usledio i Memorandum o saglasnosti o posmatračkoj misiji za Jugoslaviju. Jugoslavija je pozvala ministarsku trojku na razgovor sa svim stranama da bi se stvorili uslovi za pregovore. Upravo na preporuku KEBS-a odlučeno je da se uputi misija za nadzor radi stabilizovanja prekida vatre i nadgledanja sprovođenja sporazuma. Na sastanku Komiteta visokih funkcionera u Pragu ta je misija konstituisana prema navedenom memorandumu, pri čemu su joj utvrđeni: mandat, rok trajanja, područje delovanja, status, sastav, oružje i uniforma, putovanje i prevoz, privilegije i imuniteti, i drugo.

U nekoliko navrata izražavao je KEBS nespokoјstvo zbog razvoja situacije u Jugoslaviji i apelovao na prekid vatre između strana u sukobu. Istovremeno, sukcesivno je izražavao potporu i saglasnost EZ i naporima koje je ulagala u rešavanje jugoslovenske krize. U Komitetu visokih funkcionera KEBS-a posebna podrška data je posmatračkoj misiji u okviru EZ i proširenju njene nadležnosti na Hrvatsku, a pozvane su, u vezi s tim, i druge članice KEBS-a da se angažuju u pomoći Evropskoj zajednici.

Evropska zajednica je odlučila da stvori *ad hoc* institucije, pored ostalog, organizovanjem Konferencije o Jugoslaviji u Hagu, unutar koje je ustanovljena Arbitražna komisija. Konferencija je stvorila i radne grupe eksperata: za odnose među republikama, za prava čoveka i nacionalnih manjina i za ekonomske probleme. O čitavoj proceduri i toku konferencije obaveštavan je KEBS posredstvom predsedavajućeg Komiteta visokih funkcionera i Sekretarijata KEBS-a. Dakle, radi se o saradnji između KEBS-a i EZ, odnosno o nekoj vrsti delegacije nadležnosti, ali i uporednoj akciji dva evropska mehanizma za osiguranje mira, koji jedan drugog dopunjuje. To je bilo i logično, jer Jugoslavija nije članica EZ, ali je voljno prihvatila njene dokumente, pa i proceduru mirnog rešavanja jugoslovenske krize koju je ponudila. Tako je EZ svoju misiju proglasila

„dobrim uslugama“, što je bilo još prihvatljivije, radi olakšavanja dijaloga među spornim stranama.

Misija EZ u slučaju Jugoslavije ne može se strogo pravnički svrstati u šeme raznih modela mirnog rešavanja sporova, kako je predviđeno još Konvencijom o mirnom rešavanju sporova iz 1899. godine. Istina, na početku je bilo elemenata dobrih usluga, da bi se strane dovele u kontakt i da bi im se, posredstvom saveta i predloga, olakšali pregovori za mirno rešenje spora. Tu je njena uloga evoluirala ka poznatom sredstvu za rešavanje sporova, koji se u navedenoj konvenciji naziva posredovanje, jer se radilo i o vlastitim predlozima EZ stranama u sukobu za rešavanje spora.

S druge strane, posebnost takvog načina rešavanja spora je i u tome što se u ovom slučaju ne radi o sporovima između država na koje se odnosi Konvencija iz 1899. godine, već o suprotstavljenim stranama u unutrašnjem sukobu nad kojim Jugoslavija ima apsolutnu ingerenciju. Sukob ima takav karakter sve dok od njega ne preći opasnost miru i bezbednosti u svetu. Jer, čak i u povelji UN postoji stanovište (čl. 27) da ništa u njoj „ne ovlašćuje Ujedinjene nacije da se mešaju u poslove koji po svojoj biti spadaju u unutrašnju nadležnost države, niti obavezuje članove da takve sporove podnose na rešavanje po ovoj Povelji“. No, to načelo ne dira u primenu prisilnih mera prema 7. glavi Povelje.

Najzad, jugoslovenska kriza je dospela i do Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. U svojoj rezoluciji 713, od 23. septembra 1991, Savet bezbednosti „izražava svoju punu podršku kolektivnim naporima u pravcu mira i dijaloga u Jugoslaviji koji su preduzeti pod okriljem zemalja – članica Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji u skladu sa principima te konferencije“. Savet izražava podršku posmatračima prekida vatre i podržava sve mere za smirivanje, te odlučuje, prema 7. poglavlju Povelje UN, da sve zemlje „odmah primene opšti i potpuni embargo na isporuku svih vrsta oružja i vojne opreme Jugoslaviji sve dok Savet bezbednosti ne bude doneo drugačiju odluku uz konsultacije sa generalnim sekretarom i vladom Jugoslavije“. Iz te rezolucije se vidi da je Savet bezbednosti našao za shodno da tu meru embarga naredi i osloni prevashodno na čl. 41. Povelje. Uz to, poziva sve države da se uzdrže od akcija koje bi doprinele

povećanju zategnutosti i sprečavanju ili odlaganju miroljubivog rešenja sukoba i, najzad, odlučuje da aktivno učestvuje u rešavanju tog pitanja sve dok se ne postigne miroljubivo rešenje. Konačno, Savet bezbednosti, na zahtev Predsedništva Jugoslavije, odlučio se na slanje mirovnih snaga UN u Jugoslaviju. Dakle, internacionalizacija jugoslovenske krize, zato što je praćena unutrašnjim oružanim sukobom koji nije prestao ni posle četrnaest sklopljenih primirja u okviru EZ, morala je biti dovedena i na univerzalni nivo u Ujedinjenim nacijama.

S obzirom na delovanje i mandat koji je dobila od KEBS-a, EZ umnogome je prekršila mandat kojim su označene „dobre usluge“. To se ogleda, pre svega, u tome što se u projektima koje je nudila za rešenje krize poslužila i svojevršnim ultimatumom, odnosno kada je zapretila sankcijama onim republikama u Jugoslaviji koje ne budu prihvatile njen plan za rešavanje krize. Dakle, dala je sebi za pravo da se unutar jedne suverene zemlje, člana UN, ponaša različito prema nekim njenim delovima – republikama. Na taj način je još više podstakla razdor među republikama, što nije moglo doprineti stvaranju boljih uslova za rešenje krize. Naime, neke republike su to opravdano shvatile kao ultimatum i odbile takav dijalog.

Pošto na taj način EZ nije mogla da postigne nikakvo rešenje, na Savetu ministara ponuđeno je priznanje samostalnosti onim republikama koje to budu zatražile, uz ograničavanje roka prijave za ta priznanja i određivanje kada će ona svoju obavezu priznanja izreći. To je bio drugi međunarodno-pravni propust EZ koji znači direktno mešanje unutar jugoslovenske države, što je protivno mnogim dokumentima međunarodnog prava – Povelji, Deklaraciji Generalne skupštine UN o nedopustivosti mešanja u unutrašnje poslove država i o zaštiti nezavisnosti i suvereniteta od 21. decembra 1965, Deklaraciji o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država skladno Povelji i Završnom aktu Helsinške konferencije KEBS-a iz 1975. godine.

Stav Jugoslavije jeste da jedan način rešavanja njene krize ne isključuje nijedan drugi kojim se može nešto postići. Iz teksta navedene rezolucije Saveta bezbednosti vidi se da taj organ UN, zadužen za mir i bezbednost u svetu, „izražava svoju punu podršku kolektivnim naporima u pravcu mira i

dijaloga u Jugoslaviji“. Naravno, UN za sada su se ograničile samo na oružani sukob, uzimajući u obzir postupke koje su strane u sporu već preduzele, što odgovara čl. 36, t. 2. Povelje, prema kojem „Savet bezbednosti treba da uzme u obzir svaki postupak za rešavanje spora koje su strane već bile usvojile“. Međutim, u 713. rezoluciji Saveta bezbednosti podseća se na pisma Austrije, Kanade, Mađarske i drugih, čime se stvara osnova da Savet uzme u razmatranje taj problem, jer prema čl. 35. Povelje UN svaki član UN može upozoriti Savet bezbednosti na svaki spor ili situaciju koji bi mogli da ugroze održanje međunarodnog mira i bezbednost. Najzad, Savet bezbednosti se oslanja i na 8. glavu Povelje, kojom se utvrđuje veza regionalnih sporazuma i UN u takvim situacijama i korišćenje regionalnih sporazuma za njihovo rešavanje. Očigledno, misli se na EZ kao organizaciju evropskog regiona, koja je već u toku krize i pod čijim se okriljem ona rešava. Postupak pred UN, naravno, ne zamenjuje onaj pred EZ, niti isključuje dalji napor u okviru te organizacije. Naprotiv, delatnost EZ, pod uslovom da je kompatibilna onoj pred UN, bila bi dobra potpora u samoj akciji Ujedinjenih nacija.

Osnova koju Povelja UN daje, iako ne izričito, za slanje oružanih snaga UN u misiju održanja mira (Peaces keeping Forces) nalazi se u njenoj 6. glavi (mirno rešavanje sporova). Naime, svaka država članica UN može pred Savetom bezbednosti ili Generalnom skupštinom da pokrene pitanje svakog spora ili situacije koji mogu da ugroze mir i bezbednost u svetu. To mogu da učine i države nečlanice ako su u sporu, pod uslovom da se unapred obavežu da će prihvatiti proceduru mirnog rešavanja spora kako je predviđeno Poveljom UN, posebno u čl. 33, u kojem su naznačeni postupci mirnog rešavanja sporova: pregovori, ankete, posredovanja, mirenje, arbitraža, sudsko rešavanje spora, obraćanje regionalnim organizacijama i druga mirna sredstva prema vlastitom izboru. Dakle, Savet bezbednosti može da prihvati metod ili proceduru za koju su se već sporazumele zemlje u sporu, ali može, u bilo kojoj fazi spora, i da preporuči odgovarajuću proceduru ili metod rešavanja. To znači, njegova je dužnost i pravo da donosi odluku o pokretanju odgovarajuće procedure i metoda za nadgledanje i održavanje mira u svakom sporu između država koji ugrožava međunarodni mir i bezbednost.

U navedenoj rezoluciji Savet bezbednosti se poziva na 7. glavu Povelje UN kad odlučuje o embargu na isporuku oružja i vojne opreme Jugoslaviji, što je u skladu sa čl. 41. Povelje. Po tom osnovu on ima pravo da odluči o merama koje ne uključuju „upotrebu oružanih snaga“. Jer, kada bi se primenivala 7. glava Povelje, radilo bi se prevashodno o primeni „nasilnih mera“ u slučaju pretnje miru i njegove povrede ili akta agresije. Zato je značajna razlika između primene 6. i 7. glave Povelje UN. U našem slučaju se pretpostavlja da će misija vojnih snaga UN biti zasnovana na dobrovoljno prihvaćenoj odluci zemalja u sukobu (u našem slučaju strana u sukobu), pa njihovo lociranje na nacionalnim teritorijama treba da obezbedi nadziranje i održavanje mira a ne angažovanje u vojnim operacijama, osim u samoodbrani. To je tzv. neprisilno održavanje međunarodnog mira i bezbednosti. U međunarodnoj praksi već je bilo mnogo akcija tih neborbenih snaga: u Palestini (1948), Vojnoposmatračka grupa u Indiji i Pakistanu (1958), Posmatračka misija u Indiji i Pakistanu (1948), Posmatračka grupa UN u Libanu (1958), u Novoj Gvineji (1962 – 1963), u Jemenu (1963 – 1964), na Bliskom istoku (1956 – 1967), u Kongu (1960 – 1964), mirovne snage na Kipru (1964), UNEF-II, posmatračke snage UN za dezanžovanje na Golanskoj visoravni, i druge.

Praksa rešavanja sporova putem mirovnih snaga, iako nije u Povelji izričito spomenuta, donela je svetskoj organizaciji autoritet u održavanju mira u svetu i donekle nadomestila to što nije mogla biti oživotvorena 7. glava Povelje, prema kojoj je trebalo da UN pristupe stvaranju svojih snaga koje bi mogle da se upotrebe i za vođenje borbenih operacija kada se za to stvore sve pravne i faktičke pretpostavke. U konstituisanju snaga UN pošlo se uglavnom od onoga što je u praksi već potvrđeno. Pre svega, od davanja saglasnosti zemlje domaćina da primi te snage, dobrovoljnog učešća zemalja članica UN i veoma ograničene mogućnosti za upotrebu sile od strane tih snaga, osim u samoodbrani. Naravno, trebalo je utvrditi i pravila o donošenju odluke o pokretanju mirovnih operacija, definisanju ciljeva i mandata operacija, vrsti saveta i pomoći koji se traže od Saveta bezbednosti, vremenu trajanja, finansijskim aranžmanima, veličini tih snaga, rukovođenju njima i kontroli za vreme operacija, zaključivanju ugovora sa zemljama kontibutorima itd.

Jugoslavija je dala inicijativu u vidu predloga za slanje snaga UN na svoju teritoriju. Ako se analizira praksa njihovog delovanja, lokacija i raspored, one bi trebalo da budu tamo gde mogu doprineti smirivanju sukoba – na liniji vatre. Uostalom to potvrđuje i naziv njihove misije – mirovne snage (negde se zovu interpozicione).

Funkcije tih snaga na tlu Hrvatske, posle brojnih konsultacija glavnih „aktera krize“, koncipirali su u jednom planu eksperti Generalnog sekretarijata UN (pomoćnici generalnog sekretara), pod autoritetom UN, a taj plan je uslov za njihovo upućivanje. Osnovno načelo na kojem će operacija počivati jeste da te snage i njihova funkcija ne prejudiciraju političko rešenje na teritorijama koje su stavljene pod zaštitu UN a koje su označene kao krizna područja. Sledeće načelo od kojeg se polazi jeste isključenje jurisdikcije hrvatske vlasti sa tih teritorija za vreme boravka trupa UN. Naime, uvažavaće se aktuelna vlast, koju je uspostavio narod. Pri tome, milicijske snage, koje treba da su sastavljene proporcionalno nacionalnom sastavu, biće pod kontrolom sličnih snaga UN. Najzad, predviđa se demilitarizacija navedenih teritorija, što uslovljava povlačenje svih vojnih sastava sa tih područja. Ostale pojedinosti u vezi s delovanjem i boravkom tih snaga, kao i njihovim statusom, treba posebno da se dogovore između Jugoslavije i UN. Osnovni cilj je zaustavljanje i sprečavanje dalje eskalacije rata i omogućavanje mirnog i diplomatskog rešavanja krize, čemu, uostalom, i služe te snage.

Naravno, bez obzira na razmeštaj, te snage ne mogu prejudicirati političku sudbinu teritorija na kojima se budu našle, niti bilo koje državno-pravno rešenje. Jer, ono treba da se iznađe posredstvom EZ ili UN, a mirovne snage su samo osnov za razumno raspravljanje problema krize, pa će uspeh njihove misije umnogome doprineti uspehu celokupnog rešavanja jugoslovenske krize. Dakle, osim osiguranja prekida vatre, i to više autoritetom UN nego svojom efektivnom borbenom snagom, one bi mogle da posluže i kao privremena granica između područja koja su sada organizovana kao samostalne državno-pravne celine (krajine) i efektivne granice do koje se proteže vlast hrvatske države. Ostale granice tih krajina, prema Bosni i Hercegovini, Srbiji itd., ostale bi *status quo*, tj. administrativnog karaktera sve dok se, i u koliko se,

usled razvoja događaja kasnije ne pretvore u neku pravno drugačiju vrstu granice. Na tim drugim granicama snage UN ne bi imale šta da traže, jer se na njima ne odvijaju ratna dejstva.

Snage UN bile bi vrsta garanta za dalji proces pregovaranja i mirno rešavanje konačne sudbine tih teritorija kojima bi od dolaska snaga UN do tog konačnog rešenja, valjalo dodeliti specijalni status, što je bila praksa u mnogim ranijim slučajevima. Tako su za vreme Društva naroda specijalni status imale Sarske teritorije od 1919. do 1935, kao i od 1945. do 1957, Slobodan grad Dancig od 1919. do 1939, Zona Tanger od 1923. do 1940. i od 1945. do 1956, Memel od 1924. do 1939, a posle drugog svetskog rata Slobodna Teritorija Trsta od 1949. do 1954. itd.⁹ Zato su ove snage i dobile naziv Zaštitne snage UN (United Nations Protection Force – UNPROFOR).

Osnovno pitanje, zbog kojeg je i izbio oružani sukob, jeste državno-pravni status tih srpskih teritorija usled suprotstavljenih pozicija naroda, koji je na tom području već formirao svoje organe vlasti i, na neki način, zaokružio granice svojih budućih jedinki, i zahteva Republike Hrvatske da po svaku cenu zadrži te teritorije u granicama koje su do tada postojale i bile samo administrativne. Pri tome, vlasti Hrvatske žele da te granice transformišu u državne granice nezavisne države Hrvatske, uz njihovo međunarodno priznanje i zaštitu.

Celokupni proces secesije koji su sprovele Slovenija i Hrvatska zasnivao se, po njihovoj oceni, na načelu prava naroda na samoopredeljenje, koje uključuje i pravo na oцепljenje. Interesantno je, međutim, da se ni u jednom predlogu EZ za rešenje jugoslovenske krize ne pominje to pravo i da se ne nalazi ni u tekstu Bandeterove (arbitražne) komisije.

Neke republike su pribegle referendumu da bi stekle legitimitet svog novog ustavnopravnog položaja, pa su njihovi rezultati shvaćeni kao pravni osnov i za secesiju republika iz državnog jedinstva. Međutim, ti republički referendumi nisu pravno zasnovan postupak, i to ne samo zbog pristrasnosti i neobjektivnosti već i zbog psiholoških tenzija u sredinama u kojima su sprovedeni. Osim toga, s aspekta prava, pitanje nije ni bilo postavljeno da bi se dobio odgovor da li su građani za

⁹ Charles Rousseau, *Droit International public* T.II. Paris, 1974, pp. 414-445.

to da nestane njihova država – Jugoslavija. Tako je, na primer, u Hrvatskoj građanima postavljeno pitanje da li su za to da Republika Hrvatska postane samostalna i nezavisna država i da može stupiti u savez suverenih država, prema predlogu Hrvatske i Slovenije za rešenje jugoslovenske krize, ili su za to da Republika Hrvatska ostane u jedinstvenoj državi, prema predlogu Srbije i Crne Gore. Međutim, srpski narod se na posebnom referendumu u Hrvatskoj izjasnio, ogromnom većinom, za ostanak u Jugoslaviji.

Slovenija je postavila pitanje svojim građanima da li žele da Republika Slovenija postane samostalna i nezavisna država, a u proglassu koji je upućen građanima obećan je konfederalni ugovor sa državama drugih jugoslovenskih naroda. Ipak, u poslednjem pasusu tog proglassa bilo je podvučeno u vidu agitacionog poziva: „Za samostalnu i nezavisnu državu Republiku Sloveniju“.

Navedeni referendumi sprovedeni su bez odgovarajuće ozbiljnosti, jer se radi o veoma značajnom pitanju na osnovu kojeg građani odlučuju da li će da se odreknu svoje otadžbine – Jugoslavije. Pošto su postavljena pitanja sadržala i elemente sugestivnosti, njihov rezultat ne može biti tumačen kao volja naroda da rasturi svoju državu. Naime, jedino poštenom plebiscitu, na kojem bi se tražio odgovor građana na pitanje da li su za očuvanje Jugoslavije kao zajedničke države, naši narodi i međunarodna zajednica trebalo bi da ukažu poverenje.

Referendum u Makedoniji takođe je sproveden tako da su se građani izjašnjavali da li su za samostalnu i suverenu državu, s tim da se ta republika udruži u savez jugoslovenskih suverenih država. Iz toga se jasno vidi da su se građani Makedonije mogli odlučiti i uslovno, tj. njihov glas za suverenu i samostalnu državu dat je pod uslovom udruživanja u savez sa drugim republikama u Jugoslaviji, pa se ne može zaključiti da je narod Makedonije *a priori* za rasturanje Jugoslavije.

U Crnoj Gori, na referendumu, većina građana se izjasnila za očuvanje Jugoslavije, dok u Srbiji nije bilo težnji za otcepljenjem pa referendum nije ni raspisivan.

Skorašnji referendum muslimanskog i hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini problematičan je zbog ustavnog položaja tri nacionalne zajednice kao konstitutivne komponente te republike, koje imaju različite stavove o njegovoj pravnoj

valjanosti. Referendum koji je sproveden u srpskom narodu, koji čini 33 odsto stanovništva te republike na 62 odsto njene teritorije, građani su se gotovo jednoglasno izjasnili za ostajanje u Jugoslaviji.

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da dosadašnji referendumi ne znače da većina naroda Jugoslavije želi da njihova zajednička država nestane sa političke karte Balkana i Evrope, pa je stav EZ suprotan volji jugoslovenskih naroda.

Sa stanovišta ustavnog prava, ne može se zaključiti da su se stekli uslovi da narodi Jugoslavije žele da iskoriste pravo na oцепljenje iz savezne države. Uostalom, ni međunarodno pravo nije sankcionisalo pravo na samoopredeljenje, uključujući i oцепljenje, kao automatsko i apsolutno pravo. To potvrđuju dosadašnja sudska praksa i doktrina međunarodnog prava, a posebno pozitivni pravni izvori. Takođe, to pravo se moglo i zloupotrebljavati. Navodi se da se i Hitler pozivao na njega na skupu Nationalsocijalističke partije održanom 2. februara 1920. u Minhenu, navodeći: „Zahtevamo ujedinjenje svih Nemaca u veliku Nemačku na osnovu prava na samoopredeljenje“.¹⁰ Posle drugog svetskog rata diskutovalo se o tom pravu u okviru Komisije za prava čoveka. Još u San Francisku,¹¹ prilikom usvajanja Povelje UN, naglašavan je princip samoopredeljenja u skladu sa željom naroda sveta, ali on nije saglasan sa Poveljom UN, sem u meri gde se daje pravo na autonomiju, ali ne i pravo na secesiju. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija U Tant, u jednom svom intervjuu, ukazao je da UN neće nikada prihvatiti princip secesije dela njenih članica, ali odvajanje kolonijalnih teritorija od kolonijalne sile nije secesija – to je zakonito.¹²

Autori decidirano ukazuju da je posle prvog svetskog rata u pravu na samoopredeljenje bilo sadržano i pravo na secesiju, a sada se smatra *non sens* dopustiti to pravo svim narodima, izuzev u veoma retkim slučajevima.¹³

Međutim, u aktima koje je usvajala svetska zajednica u pogledu prava na samoopredeljenje nigde nije naglašeno i

¹⁰ Milan Bulajić, *Pravo na samoopredeljenje u Društvu naroda i Ujedinjenim nacijama*, Beograd, 1963, str. 50–51.

¹¹ United Nations Conference of International Organization, Vol. 6. doc. 343, I/1. New York, may 1945, p. 296.

¹² A/2309, 13. dec. 1952, sept. (Gen. Ass. Sess.)

¹³ Emerson, *Self-Determination*, AJIL, VOL. 65, july 1971, p. 463.

pravo na otcepljenje. U paktovima o pravima čoveka (Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966), u čl. 1, ukazuje se da „svi narodi imaju pravo na samoopredeljenje. Na osnovu tog prava oni slobodno određuju svoj politički položaj i slobodno sprovode svoj privredni, društveni i kulturni razvoj“. U Deklaraciji o davanju nezavisnosti narodima i teritorijama pod kolonijalnom upravom, iz 1960. godine, ne naglašava se pravo na otcepljenje, već se baš u t. 6. ukazuje na nespojivost sa ciljevima i načelima UN svakog pokušaja „da se delimično ili u potpunosti razbije nacionalno jedinstvo i teritorijalni integritet neke zemlje“. Posebno se u sudskoj praksi polazi od toga da je to pravo, uglavnom, primenjivo na naznačene narode i teritorije. Tako je u savetodavnom mišljenju Međunarodnog suda pravde (1971, 1975) u vezi s Namibijom ukazano da je princip samoopredeljenja, kako je u Povelji UN shvaćen, bio prihvaćen kao pravo naroda na nesamoupravnim teritorijama.¹⁴ Jasno izraženu rezervu prema tom pravu sadrži Deklaracija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država, skladno Povelji UN iz 1970. godine, kojom se daje primat očuvanju teritorijalnog integriteta postojećih država tako što ništa navedeno „u prethodnim paragrafima neće biti tumačeno kao da ovlašćuje ili podstiče bilo kakvu akciju koja bi imala za cilj da razori ili ugrozi potpuno ili delimično teritorijalni integritet ili političku nezavisnost bilo koje suverene i nezavisne države, koja se ponaša u skladu sa načelom ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda formulisanih gore, i kojim otuda upravlja vlada koja predstavlja celokupan narod teritorije bez obzira na razlike u pogledu rase, vere ili boje“. Pisci s pravom naglašavaju¹⁵ da je u principima Završnog akta KEBS-a 1975. godine jasno rečeno da je princip samoopredeljenja veoma značajan za unutrašnju demokratiju, ali se, istovremeno, taj princip dovodi u vezu sa ciljevima i načelima Povelje UN, „uključujući i one koji se odnose na teritorijalni integritet država“. Dakle, norme u navedenim dokumentima bile su namenjene pravu kolonijalnih naroda radi stvaranja nezavisnih država, što je bilo veoma značajno.

¹⁴ *International Law, Cases and Materials*, 2. ed. (L. Henkin and other), American Casebook Series, West Publishing C, O, p. 284.

¹⁵ Henkin, *isto*, str. 284.

U odnosima prava na samoopredeljenje i ustavnog sistema država treba ukazati da se pravo kao osnov „unutrašnje demokratije“ nalazi u modernim ustavima, ali pravo na otcepljenje, kao njegov segment, nigde nije sankcionisano u međunarodnom pravu. Pri tome, ustavni sistem svake države ima dominantnu ulogu u njegovom regulisanju.

Prema naraslim tendencijama u nekim republikama, jugoslovensko Predsedništvo je u jednom projektu, januara 1990, radi pristupanja promeni Ustava SFRJ i donošenja novog ustava, bilo predvidelo (odjeljak Odnosi u federaciji) potrebu i da se „precizno razradi postupak eventualnog otcepljenja“, što je trebalo realizovati na ustavnopravnom planu. Neke su republike, ne čekajući usvajanje tog postupka, to samovlasno regulisale svojim jednostranim aktima i time svojevlasno stvorile osnovu za otcepljenje, što je Ustavni sud Jugoslavije ocenio kao protivustavni akt.

Dve republike, u jednoj kroz kratkotrajnu nasilnu akciju bez oružanog sukoba, a druga višemesečnim oružanim sukobom (građanski rat), žele da opravdaju akcije na osnovu prava na samoopredeljenje, ali se, isto tako, priziva i teritorijalni integritet kao razlog za ratne operacije za njegovo očuvanje na osnovu do sada važeće linije razgraničenja administrativne nadležnosti. Naime, hrvatska vlast želi da se te granice transformišu u državne granice nove samostalne države Hrvatske. Tako su, u suštini, sukobljena dva prava na samoopredeljenje, tj. dva titulara toga prava. Hrvatska vlast to pravo na teritoriji Hrvatske rezerviše samo za hrvatski narod, ne priznajući ga drugim narodima koji se tu vekovima nalaze.

Karakter tog kolektiviteta (srpski narod u Hrvatskoj) kao konstitutivnog naroda nije ustavno osporavan do donošenja novog ustava Hrvatske 1990. godine, kada je ustavnopravno stavljen u grupu „inih“ naroda, uz utvrđivanje Hrvatske kao države hrvatskog naroda. Uz brojne druge diskriminacije (pismo itd.), njegov konstitutivni karakter je nestao uz opštu diskriminaciju (oblast prosvete, radnih odnosa i dr.), pa je taj deo srpskog naroda odlučio da se otcepi od otcepljene Republike Hrvatske da bi ostao u svojoj državi – Jugoslaviji. To osnovno pravo srpskog naroda pravno je opravdanije i zbog činjenice da je oko 700.000 Srba locirano na relativno kompak-

tnoj neprekinutoj teritoriji (dve krajine), sa jakom vitalnošću i željom da pod svaku cenu očuva svoje biće. Konstitutivnost tog naroda nalazi se još u začetku državne zajednice Jugoslavije. Zapravo, još pre akta o ujedinjenju Jugoslavije 1918. godine, na teritoriji nekadašnje Austrougarske bila je proglašena država Slovenaca, Hrvata i Srba koju je jedino priznala Srbija. Regent Aleksandar, u svojoj proklamaciji ujedinjenja, naglasio je: „Proglašavam ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“.¹⁶

U našem slučaju mora se posebno uzimati u obzir logična pravna činjenica da status naroda ne može biti povređen nasilnom protivpravnom akcijom, zbog čega se, uostalom, taj narod i bori. Osim toga, ako je narod titular toga prava, on je titular u svoj kompletnosti. Naime, ne može jedan njegov deo imati pravo na samoopredeljenje, pa bio i brojniji, a da se drugi tog prava nasilno liši. Zato je taj narod u celini i kontinuirano od 1918. godine posedovao i uživao to pravo, izborivši se za njega. Sada mu se, međutim, ono oduzima, što je vrsta kolektivne kazne koja se ni po međunarodnom pravu ne može tolerisati. Do sada je on to pravo koristio u okviru svoje države – Jugoslavije, koja je bila garant toga prava svakom narodu u njoj. Braneci to pravo, taj narod, logično, brani svoju zajednicu Jugoslaviju. I obratno, Jugoslavija uporedo brani taj narod i njegovo pravo na samoopredeljenje koje je nasiljem napadnuto, jer je to pravo osnovno načelo na kojem se zasniva Jugoslavija.

Aktuelna vlast Republike Hrvatske primenjuje u odnosu na taj deo srpskog naroda mere diskriminacije, a uz ratne operacije evidentne su i mere egzodusa i uništavanja materijalnih bogatstava tog naroda, kao i mere genocidnog karaktera, sračunate na to da se taj narod eliminiše sa tih područja, što dokazuje političku prirodu režima u Hrvatskoj. Iza svakog od tih prava sada stoji vojna sila, koja se manifestuje na ratištu, opšti plebiscit tog naroda za izbor svog pravnog položaja. To je ustanova koju je međunarodna organizovana zajednica često praktikovala i za koju se može s potpunim pravom reći

¹⁶ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1914–1918*, Zagreb, 1920, str. 280.

da je najbolja u izražavanju i dokazivanju prava na samoopredeljenje.¹⁷

Jedno od aktuelnih pitanja jeste i to da li se radi o dezintegraciji (raspad) Jugoslavije ili o secesiji nekih republika. Zapravo, u projektima Lorda Karingtona (predsedavajućeg Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu) polazi se od činjenice da Jugoslavija više ne postoji, te su u „Opštim odredbama“ sva četiri projekta za uređenje odnosa u Jugoslaviji ponuđene sledeće opcije: „a) suverene i nezavisne republike sa međunarodnim subjektivitetom (identitetom) za one koje to žele, i b), slobodna asocijacija sa međunarodnim (identitetom) subjektivitetom...“ U vezi s tim pitanjem i Arbitražna komisija Konferencije dala je mišljenje da je Jugoslavija „u fazi rastakanja“. Radi se, u stvari, o zalaganju secesionističkih republika za prekid kontinuiteta jugoslovenske države, pa prema tome i o posledicama koje mogu proizići u vezi sa subjektivitetom novih država izdvojenih iz nje i primenom pravila o sukcesiji u odnosima države prethodnice i sukcesora.

Prema pravnoj logici, relevantno je pitanje zakonitosti secesije iz kojeg proizilaze posledice i po jednu i po drugu ustanovu međunarodnog prava. Jer, staro pravno načelo *ius ex iniuria non oritur* (iz neprava ne rađa se pravo) moralo bi u ovom slučaju imati svoju funkciju. Opterećenje konceptom faktičkog stanja, makar stvorenog i protivpravnim postupkom, bilo bi presedan koji ne priznaje međunarodno pravo ni u slučaju da se radi o većini republika kao sastavnih delova Jugoslavije. Imajući u vidu da je veći deo Jugoslavije, odnosno njenih građana, za njeno očuvanje, verovatno bi se čak i oni koji su bili izmanipulisani referendumom, odlučili za očuvanje zajedničke države ako bi se pristupilo jednom poštenom plebiscitu. To bi trebalo usvojiti kao prethodni uslov za rešenje tog sudbonosnog pitanja. Posle toga bi se moglo, uz zakonitu proceduru, prići formalnopravnom rešavanju tog pitanja i eventualnom ozakonjenju secesije i svih posledica koje iz nje

¹⁷ Tih plebiscita je bilo još 1860. godine u francuskoj revoluciji za teritorije Savoja i Nica, za dunavske provincije Moldaviju i Valahi 1857, Jonska ostrva 1863, Norvešku 1905, Šlezving 1920, istočnu Prusku 1920, Eupen Malmedi 1920, Klagenfurt 1920, Gornju Šleziju 1921, Sarske teritorije 1935, Kipar 1950, i dr. Carles Rousseau, *isto*, T. III, 1977, pp. 345-362.

slede. U protivnom, protivustavni, nasilni metod secesije izazvao bi odgovarajuće posledice, jer onaj ko krši pravo ne može da spreči onoga koji, poštujući ga, želi da sačuva svoju državu. Takav postupak teško da može biti upriličen na osnovu međunarodnog prava i modernog pravnog poretka Evrope.

Polazeći od toga da se Jugoslavija već raspala, neke republike žele da se predstave kao države u svakom pogledu. Dakle, takav „svršeni čin“ zahtevao bi da se i sa njihovim granicama računa kao sa državnim granicama, te da se status drugih naroda u njima može menjati jer su u posebnoj državi, pa čak i da se nivo tog statusa može spustiti, odnosno od konstitutivnog naroda preći na status nacionalnih manjina. Posledice tog problema se odražavaju i na subjektivitet ostatka Jugoslavije, koji bi bio konstituisan kao njen naslednik. Naravno, međunarodnopravni subjektivitet države u kojoj bi ostali da žive oni koji to žele ostao bi nedirnut u tom pogledu, dok bi otcepljeni delovi morali da traže svoj sopstveni subjektivitet. Naslednik subjektiviteta, tj. preostali deo, morao bi da ima svoje ingerencije, jer njegov odnos prema subjektivitetu otcepljenih delova morao bi da bude veoma značajan za države koje bi trebalo da ostanu izvan tog procesa. Naravno, moralo bi se razmišljati kako da se i na njih primene pravila sukcesije, jer su ona primenjiva samo u situacijama kada je promena državne teritorije zakonita. U okviru toga nužno je da se razmatraju i secesije koje su se dogodile na tlu Jugoslavije.

Mirovne snage Ujedinjenih nacija kao činilac sistema kolektivne bezbednosti

Mr ZORAN ČIČAK

Medunarodne vojne snage, kao poseban oblik multinacionalne vojne integracije, obrazuje više država radi sprovođenja zajedničke akcije: *razdvajanja* zaraćenih strana, policijske ili humanitarne *intervencije*, upravljanja *okupiranim područjem*, *kontrole* plovnih puteva ili vitalnih objekata itd.

Oružane snage Ujedinjenih nacija, kao najznačajniji posleratni tip međunarodnih vojnih snaga, obrazuju se u tri osnovna vida: kao *borbene snage* (za tzv. *prinudne vojne akcije*); kao *interpozicione* i *policijske snage* (za tzv. *mirovne operacije*) i kao *posmatračke misije* (za tzv. *posmatračke operacije*). Te snage su uvek sastavljene od tzv. *nacionalnih kontingenata*, objedinjenih pod zajedničkom, međunarodnom komandom.

U *mirovnim operacijama* UN uspostavljeni su sledeći standardi za obrazovanje vojnih snaga: *dobrovoljnost* država – učesnica u operaciji, *saglasnost države prijema* za stacioniranje snaga na njenoj teritoriji i *sporazum između zaraćenih strana* o prekidu vatre i prihvatanju mirovne operacije.

Mirovne snage UN raspoređuju se na teritoriji (jedne ili više) država prijema na osnovu tzv. *mandata*, sadržanog u odluci Saveta bezbednosti ili Generalne skupštine kojom su obrazovane. Mandat se sastoji iz tri komponente: *funkcionalne* (ciljevi i zadaci mirovnih snaga), *vremenske* (rok njihovog zadržavanja na teritoriji zemlje prijema, koji može biti neodređen ili sukcesivno obnavljan na kraće vremenske periode) i *prostorne* (zone rasporeda mirovnih snaga i način njihovog stacioniranja i prevoza).

Mirovna operacija UN u Jugoslaviji preduzima se na osnovu legitimnog zahteva Predsedništva SFRJ kao kolektivnog šefa države, a efikasno je sredstvo za zaustavljanje oružanih sukoba i izraz podrške međunarodne zajednice očuvanju, suverenitetu i teritorijalnom integritetu Jugoslavije.

Oružane snage (oružana sila, armija, vojska) predstavljaju – istorijski, pojmovno i ciljno – tipičan *nacionalni fenomen*. Prema uobičajenoj definiciji, oružane snage su: „... specijalizovana oružana organizacija države pripremljena i organizovana za vođenje oružane borbe“.¹ U tom smislu, *međunarodne*

¹ *Vojna enciklopedija*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1973, knjiga VI, str. 448.

vojne snage, bez obzira na oblik u kojem se javljaju i na ciljeve koji su im postavljeni, čine izuzetak od pravila. Internacionalizacija oružanih sastava moguća je u nekoliko vidova:

(1) kao *prisustvo nacionalnih vojnih snaga jedne države na teritoriji druge*, sa ili bez međunarodnog osnova (slučajevi agresije, okupacije, ugovora o vojnom savezu, vojnopomorskih baza itd);²

(2) kao *integracija nacionalnih vojnih sastava*, u mirnodopskim ili ratnim uslovima (vojni paktovi i savezi, združeni sastavi ratnih saveznika u zajedničkim operacijama, i sl.);³

(3) kao *formiranje oružanih snaga međunarodnih organizacija* namenjenih za izvršavanje vojnih i/ili policijskih funkcija.⁴

Pod *međunarodnim mirovnim snagama* podrazumevaju se zajednički vojni sastavi dve ili više država, regionalne ili univerzalne međunarodne organizacije, namenjeni za uspostavljanje mira u međunarodnom ili unutrašnjem oružanom sukobu. Iz te definicije proizlaze dva konstitutivna elementa međunarodnih mirovnih snaga: (1) *njihov sastav mora biti „internacionalan“*. Vojne snage isključivo jedne države, čak i kada su u posebnoj misiji u inostranstvu, pa bilo to i sa mandatom međunarodne organizacije, ne mogu se smatrati „međunarodnim mirovnim snagama“;⁵ i (2) *te snage su namenjene, sticto sensu, očuvanju, odnosno uspostavljanju mira.*

² Šire: Apunen Osmo, *Legitimation patterns of foreign military presence*, u *Current Research on Peace and Violence*, br. 2, vol. IV, 1981 (Tampere); Š. Krivokapić, *Strane trupe i vojne baze na tuđim teritorijama*, „Vojno delo“, br. 6/1977, str. 99–112; G. Perazić, *Uloga vojnih baza na tuđim teritorijama*, „Vojno delo“, br. 4/1966, str. 65–74.

³ Videti, na primer, čl. 5. *Ugovora organizacije Severoatlantskog pakta* (NATO) od 4. aprila 1949. (Spoljnopolitička dokumentacija, 1/1949), i čl. 4. i 5. *Ugovora o prijateljstvu i saradnji između NR Albanije, NR Bugarske, NR Mađarske, NR Rumunije, Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Čehoslovačke Republike* od 14. maja 1955. (V. Gavranov – M. Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Beograd, 1972, str. 379).

⁴ Posebne oružane formacije održavale su i pojedine kompanije preko kojih je u 16. i 17. veku sprovedena kolonijalna ekspanzija evropskih zemalja: *Engleska istočnoindijska kompanija* (1600–1858), *Holandska istočnoindijska kompanija* (1664–1770), itd.

⁵ Međutim, to ne znači da struktura pojedinih kontigenata međunarodnih mirovnih snaga (MMS) mora biti apsolutno simetrična. Najčešće se događa da kontribucije (doprinosi) pojedinih država ukupnom sastavu MMS zavise od njihove zainteresovanosti za određeni region. U sastavu snaga OUN u Koreji, na primer, SAD učestvovala su sa 50,32 odsto od ukupnog broja kopnenih snaga, 85,89 odsto pomorskih i 93,38 odsto vazduhoplovnih snaga (Šire: *The Department of States Participation in the United Nations*, Report of the President to Congress for the Year 1951, publication 4583, Washington, D.C. pp. 273–288).

Njihova upotreba ne bi smela da utiče na ishod ratnog sukoba, jer one u tom slučaju postaju *borbene snage*.⁶

U okviru analize međunarodnih mirovnih snaga razmotrićemo sledeće četiri grupe pitanja: (1) teorijska priroda i klasifikacija međunarodnih mirovnih snaga; (2) istorijski razvoj te institucije i pregled najznačajnijih slučajeva upotrebe međunarodnih mirovnih snaga; (3) osnovna pitanja obrazovanja i upotrebe tih snaga, i elementi njihovog međunarodno-pravnog statusa, i (4) determinante angažovanja međunarodnih mirovnih snaga u građanskom ratu u Jugoslaviji.⁷

TEORIJSKA PRIRODA I KLASIFIKACIJA MEĐUNARODNIH MIROVNIH SNAGA

Međunarodno pravo ne sadrži imperativne norme o međunarodnim mirovnim snagama kao jedinstvenoj i stalnoj instituciji međunarodne zajednice. Međutim, na posredan način, normama o *zabrani rata, definiciji agresije ili o pravu na samoodbranu*,⁸ utvrđeni su *okviri* u kojima pojedini subjekti

⁶ U praksi UN ima, naravno, i izuzetaka. Tako je, na primer, akcija u *Koreji* (1950) bila tipičan primer *borbene upotrebe* mirovnih snaga koje su predstavljale jednu od zaraćenih snaga u građanskom ratu. Intervencija tzv. multinacionalnih snaga u operaciji *Pustinjska oluja* u iračko-kuvajtskom sukobu (1991) takođe je oblik borbene upotrebe tih snaga. I *regionalne organizacije*, kada obrazuju mirovne snage za pojedina krizna žarišta, mogu biti u situaciji da ih koriste u borbene svrhe. Dakle, ne samo radi uspostavljanja mira već i za postizanje stratejskih političkih, odnosno vojno-političkih ciljeva. Na primer, akcija OAD prilikom invazije karipske države *Grenade* (1983), u kojoj su mirovne snage regionalne organizacije poslužile kao paravan za američku akciju u regionu.

⁷ U ovom tekstu korišćemo termin *građanski rat* kao oznaku za oružane sukobe koji su u toku u Jugoslaviji i zbog kojih je angažovan mehanizam mirovnih operacija Ujedinjenih nacija. Tej termin znači: prvo, da sukob *nema karakter rata u međunarodnompravnog značenju tog pojma*, jer jedna od zaraćenih strana (secesionistički režim u Hrvatskoj) nema karakter suverene države, odnosno ne ispunjava uslove koje međunarodno pravo postavlja za priznanje država, i drugo, da se radi o sukobu koji, po intenzitetu borbenih dejstava, širini prostora na kojem se vode borbe i stepenu razaranja, ima karakter *rata*, pa otuda predstavlja osnov za angažovanje mehanizama kolektivne bezbednosti UN. Taj termin, međutim, ne prejudicira dalje određenje i klasifikaciju sukoba u Jugoslaviji prema kriterijumima koje prihvata vojna nauka. Naime, očigledno je da se u ovom slučaju ne radi o tzv. klasičnom građanskom ratu, u čijoj je osnovi ideološki sukob ili obračun suprotstavljenih političkih grupacija, već o tzv. *secesionističkom ratu* (sa bitnim elementima nacionalnog i verskog rata) koji se vodi ne radi osvajanja vlasti u zemlji, već radi njenog uništavanja, odnosno odbrane. Dakle, *volja za oцепljenjem* (animus secedendi) bitna je karakteristika građanskog rata u Jugoslaviji, koja mu istovremeno daje i određene međunarodne elemente i time omogućava i angažovanje UN na sprečavanju daljih sukoba. Za teorijsko određenje građanskog rata šire videti definicije koje je dao dr Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 1989, str. 124, 129, 172; i *Državni udar ili revolucija*, „Simtrade“, Beograd, 1991, str. 43 i 60.

⁸ Za *zabranu rata* videti čl. 2, t. 4. Povelje UN, za definiciju agresije, *Rezolucija Generalne skupštine UN 3.314 (XXIX)* od 14. decembra 1974. (Spoljnopolitička dokumentacija, 5-6/1974), a za *pravo na samoodbranu* čl. 51. Povelje Ujedinjenih nacija.

moгу obrazovati međunarodne mirovne snage. U tim okvirima, međunarodne mirovne snage mogu biti obrazovane na dva nivoa: na *globalnom*, kao mirovne snage Ujedinjenih nacija, i na *regionalnom*, odnosno *subregionalnom*, kao mirovne snage regionalne međunarodne organizacije, odnosno vojnog saveza ili grupe država.

U oba slučaja mirovne snage mogu biti angažovane samo u skladu sa *prinudnim (kogentnim) normama međunarodnog prava* i samo na *prostoriji na kojoj se primenjuje pravo regionalne ili svetske međunarodne organizacije*.⁹

Klasifikacija međunarodnih mirovnih snaga moguća je na osnovu uporednih kriterijuma: *unutrašnje strukture, stalnosti i borbenih svojstava*.

Prema *unutrašnjoj strukturi* razlikuju se dva osnovna oblika međunarodnih mirovnih snaga: tzv. *nadnacionalne snage*, odnosno naoružane jedinice koje međunarodna organizacija regrutuje neposredno, na teritorijama država članica, i pod isključivom komandom nadležnog organa međunarodne organizacije, i tzv. *internacionalizovane snage*, tj. oružane kontingente pojedinih država članica međunarodne organizacije dobrovoljno ustupljene na upotrebu međunarodnoj organizaciji radi obavljanja tačno određenog zadatka i pod podeljenom komandom nadležnog organa međunarodne organizacije i odgovarajućih vojnih ili vladinih službi samih država članica.¹⁰

Prema *stalnosti* razlikujemo koncept *stalnih snaga*, čiji su struktura, jačina i stepen pripravnosti određeni nezavisno od konkretnih slučajeva upotrebe, i *povremenih (ad hoc) snaga*, koje se obrazuju radi konkretne upotrebe i, prirodno, imaju ograničen prostorni, vremenski i funkcionalni mandat. Duh

⁹ Međunarodnopravni osnov tog ograničenja proizlazi iz opšteg pravila da svaka država dobrovoljno prihvata ograničenja sopstvenog suvereniteta, uključujući i pravo međunarodne organizacije, čiji je član, da interveniše na njenoj teritoriji radi očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Dakle, regionalna međunarodna organizacija mogla bi da preduzme, ukoliko je na to ovlašćena sopstvenim konstitutivnim dokumentom, mirovnu akciju samo na teritoriji neke od svojih članica. Određeni izuzetak od tog pravila važi za Ujedinjene nacije, koje obezbeđuju da i države koje nisu njihove članice *postupaju u skladu sa ovim načelima u meri u kojoj je to potrebno radi održavanja međunarodnog mira i bezbednosti*“ (čl. 2, t. 6. Povelje UN).

¹⁰ U ranoj fazi razvoja sistema kolektivne bezbednosti UN postojali su predlozi za obrazovanje nadnacionalnih snaga: reč je o ideji za obrazovanje tzv. *Legije Ujedinjenih nacija*, odnosno *Dobrovoljačke rezerve*, koju je svojevremeno izneo generalni sekretar UN, Trigve Li. Šire: Milan Bartoš, *Oružane snage UN u Egiptu*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 3/1956, str. 443.

Povelje UN bliži je konceptu stalnih snaga, o čemu svedoči, na primer, obaveza svih članica da: „stave na raspolaganje Savetu bezbednosti, na njegov poziv i u skladu sa posebnim sporazumima oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući tu i pravo prolaza, neophodne radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti“.¹¹ I institucije *planova za pripremu oružane sile*¹² i *komiteta vojnog štaba*¹³ koje sadrži Povelja UN svedoče o tome da je tvorcima Povelje bio bliži koncept stalnih snaga, ali je blokovska polarizacija, posle drugog svetskog rata, onemogućila njihovo efektivno ustrojavanje, tako da su u svim dosadašnjim slučajevima UN intervenisale *ad hoc* obrazovanim mirovnim snagama. Kao poseban tip međunarodnih mirovnih snaga, prema toj podeli, izdvajaju se tzv. *dežurne ili stand by snage*, čiju osnovicu čine unapred pripremljeni i obučeni nacionalni kontingenti, neka vrsta supstituta nepostojećim ugovorima iz čl. 43. Povelje UN. Inicijativu za formiranje tih snaga dala je Kanada na 18. redovnom zasedanju Generalne skupštine UN, a skandinavske zemlje su, u okviru svojih nacionalnih armija, već početkom šezdesetih godina izdvojile određene kontingente za međunarodne mirovne operacije.¹⁴

Prema *borbenim svojstvima*, odnosno prema tipu dejstava u zoni rasporeda, razlikujemo tri osnovne vrste međunarodnih mirovnih snaga: *prvo*, tzv. *interpozicione snage*, čiji je cilj uspostavljanje tampon-zone, odnosno fizičko razdvajanje sukobljenih snaga. Taj tip međunarodnih mirovnih snaga najčešće se primenjuje u onim lokalnim ratovima u kojima je manje-više precizno uspostavljena linija fronta, i u kojima se postavlja tehničko pitanje kontrole primirja koje je, *de facto*, već uspostavljeno;¹⁵ *drugo*, tzv. *policijske snage* ili snage za *očuvanje mira*,¹⁶ raspoređuju se na tzv. *kriznoj prostori*,

¹¹ Navedeno prema čl. 43, stav 1. Povelje Ujedinjenih nacija.

¹² Šire čl. 46. Povelje UN.

¹³ Šire čl. 47. Povelje UN.

¹⁴ Aprila 1965. u Stavangeru (Norveška) ministri odbrane skandinavskih zemalja postigli su sporazum da u okviru nacionalnih armija formiraju tzv. specijalne jedinice, odnosno *stand by forces*, kao instrument regionalne kolektivne bezbednosti, ali i kao moguće snage za mirovne operacije van regiona, na zahtev Saveta bezbednosti UN.

¹⁵ Interpozicioni karakter međunarodnih mirovnih snaga uočen je u slučajevima operacija na *Sinaju* (1956, 1967), *Golanu* (1973) i, posebno na *Kipru* (1964), kada su uspostavile tzv. zelenu liniju za razdvajanje suprotstavljene turske i grčke etničke zajednice na ostrvu.

¹⁶ O teorijskim aspektima tzv. međunarodnih policijskih snaga šire: Quincy Wright, *National security and international police*, American Journal of International Law, 3/1943, pp. 499-505.

odnosno zaposedaju kontrolne tačke sa kojih efikasno pokrivaju područje na kojem su dobile zadatak da očuvaju mir;¹⁷ i *treće*, tzv. *borbene snage u užem smislu* imaju zadatak da se suprotstave oružanim snagama agresora i vode borbena dejstva do ispunjavanja mandata dobijenog od nadležnog organa međunarodne organizacije.¹⁸

Poseban tip međunarodnih mirovnih snaga jesu tzv. *posmatračke misije*. To nisu mirovne snage u strukturnom značenju tog pojma, već veće ili manje grupe *vojnih posmatrača*, najčešće nenaoružanih, koje deluju uporedo sa političkim misijama UN za mirenje i posredovanje.¹⁹ U teoriji se ističe da su posmatračke misije, kao kategorija, negde između sredstava za *mirno rešavanje* sporova i instrumenta prinudnih mera iz 7. glave Povelje UN. Funkcije posmatračkih misija najčešće su obuhvatale: kontrolu granica (Grčka, Palestina, Liban i delimično Jemen), nadgledanje prekida vatre ili sporazuma o primirju (Indonezija, Kašmir, Palestina, Indija i Pakistan, kao i Suec posle junskog rata 1967), nadgledanje izvršenja sporazuma o dezangažovanju, koji je obuhvatao i uspostavljanje tzv. demilitarizovane zone (Zapadni Irijan i Jemen) i nadzor nad povlačenjem oružanih snaga (Indonezija, Palestina, Zapadni Irijan, Liban, Indija i Pakistan).

ISTORIJSKI RAZVOJ I PREGLED NAJZNAČAJNIJIH SLUČAJEVA UPOTREBE MEĐUNARODNIH MIROVNIH SNAGA

Kroz istoriju je bilo slučajeva da su države preduzimale zajedničku akciju sa oružanim snagama i usklađivale operacije svojih vojski. Taj fenomen je posebno razvijen u eri stvaranja

¹⁷ Primer policijskih funkcija međunarodnih mirovnih snaga čini misija u Kongu (ONUC), 1960. godine, kada su snage UN zapele čitav prostor secesionističke provincije *Katange* radi kontrole područja i sprečavanja sukoba.

¹⁸ Borbeni karakter imale su misije u Koreji i na iračko-kuvajtskom ratištu.

¹⁹ Ujedinjene nacije su do sada organizovale sledeće posmatračke misije: vojni posmatrači u vezi sa grčkim pitanjem (Specijalni komitet UN za Balkan – UNSCOB) – videti Rezoluciju Generalne skupštine 109 (II); grupa posmatrača u okviru misije UN za nadgledanje primirja u Palestini (UNTSO) – videti UN, Doc. S/801 i Doc. S/1376-I; vojna posmatračka misija UN za Indiju i Pakistan – videti UN, Doc. S/654, S/620, S/1469 i S/2017; posmatračka grupa UN u Libanu (UNGIL) – videti UN, Doc. S/4022 i S/4043; posmatračka grupa UN u *Jemenu* – videti UN, Doc. S/5331; posmatračka misija UN za Indiju i Pakistan (UNIPOM) – videti Rezoluciju Saveta bezbednosti, Res. 211 (1965); vojni posmatrači UN duž linije prekida vatre između UAR i Izraela (u tom slučaju radilo se o obnavljanju funkcija vojnih posmatrača u okviru UNTSO).

savremenih vojnih koalicija, u kojima se, pod zajedničkom vrhovnom komandom, na pojedinim bojištima sprovode operacije armija više država. Tako smo u prošlom veku imali akcije tzv. Svete alijanse (1815–1830),²⁰ zapadnih vojski i Turske protiv Rusije u krimskom ratu (1853–1856),²¹ intervenciju u bokserskom ustanku u Kini, u kojoj su učestvovali brodovi i vojske nekoliko država²² itd.

Međutim, kao prvu akciju međunarodnih mirovnih snaga u užem smislu, dakle radi smirenja i obezbeđenja političkog rešenja jednog oružanog konflikta, neki autori navode akciju međunarodnog odreda na Kritu (1897–1899).²³ Do njegovog formiranja došlo je posle Berlinskog kongresa i Sanstefanskog ugovora (1878), kojima je odbijeno pripajanje Krita Grčkoj, i posle pokušaja da se uvede parlamentarni režim na Kritu. Arbitražom je rešeno da sultan ostvari neke reforme, što nije sprovedeno. Novi sukobi, a posebno nastojanje Grčke da anektira Krit (akcija pukovnika Vasosa), doveli su do intervencije *evropskog direktorijuma*, koji je na konferenciji u Carigradu (1896) formirao jednu mešovitu komisiju za organizaciju međunarodne žandarmerije, koja bi održavala javni red i bezbednost, i garantovala autonomiju Krita, na čelu sa guvernerom iz jedne neutralne zemlje. U *međunarodnom odredu* učestvovala su mornarice i snage kopnene vojske Francuske, Engleske, Rusije, Italije, Austro-Ugarske i Crne Gore.²⁴ Vrhovnu vlast imao je *Savet admirala*, svaki odred imao je svoje zone dejstva, a komande odreda bile su nacionalne. Od iskrcavanja na Kritu (7. januar 1897) do 28. aprila 1899. ti odredi su imali i administrativnu vlast, a od tada se njihov zadatak svodio isključivo na održavanje reda.

Od stvaranja *Društva naroda* (1919) sve češće se raspravlja i zahteva obrazovanje jedne svetske armije radi očuvanja mira i bezbednosti. Još prilikom diskusije o Paktu Društva naroda,

²⁰ Sveta alijansa (Austrija, Pruska i Rusija) intervenisala je 1821. radi povratka na presto napuljskog kralja i gušenja revolucije u Kraljevstvu Pijemonta i Sardinije, a 1822, uz učešće i Francuske, radi restauracije vlasti Burbona u Španiji. Šire: *Povijest svijeta*, „Naprijed“, Zagreb, 1990, str. 555 i 556.

²¹ *Isto*, str. 580

²² *Isto*, str. 590.

²³ Videti: Pierre Poirer, *La Force Internationale d'urgence*, Paris, 1962, pp. 216–217.

²⁴ U crnogorskom odredu, koji je ukupno imao 84 lica, bila su dva oficira i 10 podoficira. Na Kritu su ostali ukupno dve godine i dva meseca, a u toku operacije izgubili su dva pripadnika. Šire: dr Ilija Radosavović, *Međunarodni položaj Crne Gore u 19. veku*, Beograd, 1960, str. 98.

na *Konferenciji mira*, francuski delegat Leon Bourgois dao je predlog da se obrazuje međunarodna armija „koja bi izvodila akcije pod operativnom kontrolom Društva naroda“.²⁵

Francuska diplomatija predlagala je isto i na *Konferenciji za razoružanje*, 1932. godine.²⁶ U svom memorandumu o organizaciji mira, francuska delegacija predložila je da države članice Društva stave na raspolaganje izvestan deo civilnog i vojnog vazduhoplovstva, kao i deo pomorskih i kopnenih snaga. Taj predlog, kako se ističe u teoriji, „nije ni uzet u ozbiljnije razmatranje, usled protivrečnosti koje su bile među državama. Senka oktobarske revolucije je bila prisutna gde god se razmatralo neko međunarodno pitanje. Popuštanje pred fašizmom, od strane glavnih evropskih sila – Engleske i Francuske, bilo je tako očito da se ni na kakav sistem bezbednosti tada nije moglo računati“.²⁷

Novi kvalitet multinacionalno vojno angažovanje dobilo je u toku *drugog svetskog rata*.²⁸ Kao rezultat odluka donetih na *Konferenciji u Arkadiji*, januara 1942, vlade SAD i Velike Britanije obrazovale su tzv. *Kombinovani odbor načelnika generalštabova*,²⁹ kao glavnu agenciju za zajedničko vojno planiranje dve države. Saradnju sa drugim savezničkim državama, članicama antifašističke koalicije, taj odbor je ostvarivao kroz posebno telo, tzv. *Vojne predstavnike pridruženih sila*.³⁰ U toku rata, angloamerička vojna koalicija obrazovala je i pet *multinacionalnih regionalnih vojnih komandi*: za jugoistočnu Aziju, jugozapadni Pacifik, Pacifik, Mediteran i Evropu.³¹ Kako se u zapadnoj doktrini ističe: „Zajedničke komande na frontu su bile ujedinjene samo za operativne ciljeve, a administrativna i logistička podrška ostale su u domenu nacionalne

²⁵ Šire: *Istorija diplomatije*, tom III, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1951, str. 40 i 48.

²⁶ O toj konferenciji šire: *Vojna enciklopedija*, tom VIII, str. 79.

²⁷ Navedeno prema: Gavro Perazić, *Problem međunarodnih vojnih snaga*, „Vojno delo“, br. 6/1964, str. 56.

²⁸ U toku prvog svetskog rata sile Antante formirale su tzv. *Vrhovni ratni savet* i ujedinjenu komandu, na čelu sa francuskim maršalom Fošem. Šire: Eliot, *Military Organization under the Atlantic Pact*, Foreign Affairs, 27 (1949), str. 642.

²⁹ U engleskom originalu: *Combined Chiefs of Staff*.

³⁰ U engleskom originalu: *Military Representatives of Associated Powers*.

³¹ O pravnom statusu multinacionalnih vojnih snaga obrazovanih u toku drugog svetskog rata na različitim vojištima, postoji brojna literatura u stranoj pravnoj teoriji. Pošto to pitanje izlazi izvan okvira dalje analize, upućujemo na tekst koji zbog informativnosti može poslužiti za dalje izučavanje fenomena multinacionalne vojne integracije: Jasper Y. Brinton, *Jurisdiction over members of allied forces in Egypt*, American Journal of International Law, 3/1944, pp. 375–382.

odgovornosti, osim ako je drukčije bilo predviđeno posebnim sporazumima. Bitan vojni zahtev jedinstva u komandovanju bio je ispunjen imenovanjem jedinstvenog komandanta, kojem je pomagao jedinstveni štab, sa samo slučajnim učešćem predstavnika nacija koje su dale snage za zajedničku komandu“.³²

Novi oblici međunarodne vojne saradnje razvili su se po okončanju drugog svetskog rata. Još pre osnivanja Ujedinjenih nacija saveznici su, suočeni sa problemima zajedničkog upravljanja, odnosno obavljanja okupacionih funkcija i civilne administracije na teritorijama poraženih fašističkih zemalja, formirali tzv. *kontrolne komisije* ili *kontrolne savete*, u čijem sastavu su bili predstavnici svih armija angažovanih na određenom području. Prvi takav organ obrazovan je u *Italiji* radi sprovođenja odredaba primirja sa tom zemljom,³³ uz približno podjednako učešće britanskih i američkih okupacionih snaga. Kontrolne komisije za sprovođenje primirja sa *Bugarskom*, *Mađarskom* i *Rumunijom* formirane su na tripartitnoj osnovi, uz predsedavanje sovjetskih i učešće britanskih i američkih oficira, dok je sastav samih okupacionih snaga u celini obezbeđivala Crvena armija.³⁴ Najpoznatije i najznačajnije kontrolne agencije saveznici su uspostavili u *Nemačkoj* i *Austriji*. Nemačkom je upravljao tzv. kontrolni savet, čije su funkcije – prema *Četvornom sporazumu*,³⁵ bile: „obezbeđivanje neophodnog jedinstva akcije vrhovnih komandanata u njihovim odgovarajućim okupacionim zonama“, kao i „donošenje usaglašenih odluka o glavnim pitanjima koja su se odnosila na Nemačku kao celinu.“³⁶ Princip četvornog predstavnništva u samom kon-

³² Prema: Richard R. Baxter, *Constitutional Forms and Some Legal Problems of International Military Command*, British Yearbook of International Law, 1952, p. 327.

³³ Tekst sporazuma o primirju, videti „*Italian Military Armistice*, 3 September 1943, United States Treaties and Other International Acts Series, p. 1604, i: *Allied Control Commission for Italy*, United States Department of State Bulletin, 11 (1944), p. 137.

³⁴ Za *Bugarsku*, videti: *Armistice Agreement between the United States of America, the Union of Soviet Socialist Republics and Bulgaria*, 28 October 1944, United States Executive Agreement Series, p. 437. Za *Mađarsku* (20. januar 1945); isto, p. 456. Za *Rumuniju* (12. septembar 1944) isto, p. 490.

³⁵ Za tekst sporazuma videti: *Statement by the Governments of the United States of America, Union of Soviet Socialist Republics, United Kingdom, and the Provisional Government of the French Republic on Control Machinery in Germany*, 5 June 1945, United States Department of State Bulletin 12 (1945), p. 1054; Jennings, *Government in Commission*, British Yearbook of International Law, 23 (1946), p. 112; Nobleman, *Quadrupartite Military Government Organization and Operations in Germany*, American Journal of International Law, 41 (1947), p. 650.

³⁶ Navedeno prema: Baxter, isto, str. 329.

trolnom savetu sproveden je i u Koordinacionom komitetu i u različitim odeljenjima tzv. Kontrolnog štaba, od kojih je svako imalo četiri kopredsednika. Slična praksa sprovedena je i u stotinjak komiteta, potkomiteta i radnih tela. Sve do raspada četvornog okupacionog sistema i definitivne podele Nemačke na istočnu i zapadnu okupacionu zonu – 1948. godine – Kontrolni savet za Nemačku efikasno je funkcionisao i usvojio značajan broj okupacionih akata – naredbi, uredbi i drugih opštih propisa.³⁷ Na sličnim principima, uz neke terminološke razlike, funkcionisala je saveznička okupaciona uprava u *Austriji*. *Saveznički savet* sastojao se od četiri visoka komesara, kao i *štab* organizovan u odeljenja, od kojih je svako imalo po četiri direktora. *Saveznička komisija* – kako je nazivana čitava ta struktura – bila je odgovorna za sva pitanja koja su se ticala Austrije kao celine, a u odsustvu odluke ili drugog akta Saveta, svaki visoki komesar bio je ovlašćen da postupa samostalno.³⁸ Paralelna četvorna forma okupacione uprave primenjena je i na gradove *Beč* – koji je bio pod tzv. *zonalnom administracijom*³⁹ – i *Berlin*, koji je bio podeljen na sličan način.⁴⁰ U oba slučaja funkcionisala je tzv. saveznička *komandatura*, sastavljena od četiri vojna komandanta kao glavna kontrolna agencija.

Nešto složenija struktura okupacione administracije primenjena je u *Japanu*. Na njenom vrhu nalazila se tzv. *Komisija za Daleki istok*, sa sedištem u Vašingtonu, sastavljena od predstavnika jedanaest država, uključenih u okupacionu upravu u Japanu.⁴¹ U stvari, okupaciju je efektivno sprovodio *vrhovni komandant savezničkih snaga*, kome je pomagao *Saveznički savet za Japan*, sastavljen od predstavnika Britan-

³⁷ Za pregled normativne funkcije savezničke okupacione uprave u Nemačkoj videti: *Enactments and Approved Papers of the Control Council and Coordinating Committee* (1945-8, 9 vols).

³⁸ Za tehniku međunarodne uprave u Austriji videti: *Agreement between the Governments of the United Kingdom, the United States of America, the Union of Soviet Socialist Republics and the Government of the French Republic on the Machinery of Control in Austria*, 28 June 1946, United Kingdom Treaty Series, No. 49 (1946).

³⁹ Za poseban status Beča, videti: čl. 13. navedenog sporazuma.

⁴⁰ Videti united Nations, *Official Records of the Security Council*, Third Year, 363rd Meeting, pp. 7-14.

⁴¹ Detaljnije o radu te komisije videti: *Activities of the Far Eastern Commission*, Report of the Secretary General, 26 February 1946 – 10 July 1947, u: *Department of State Publication* 2888, 1947, p. 36. Dobru teorijsku razradu tog pitanja dali su Blakeslee: *The Establishment of the Far Eastern Commission* (International Organization, 5, 1951, p. 499), i Stratton: *The Far Eastern Commission* (isto, 2, 1948, p.1).

skog Komonvelta, Sovjetskog Saveza, Kine i SAD. Taj savet je imao zadatak da obavlja savetodavne i pomoćne poslove za vrhovnog komandanta.⁴² Specifičnost okupacione uprave u Japanu bila je u tome što je vrhovni komandant⁴³ bio neposredno odgovoran Vladi SAD, preko koje je i kontaktirao sa Komisijom za Daleki istok. Međutim, u nekim drugim pitanjima, kao što je komanda nad okupacionim snagama nekoliko država, ili uspostavljanje *Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok* njegovom sopstvenom naredbom, vrhovni komandant je delovao kao predstavnik međunarodne zajednice.⁴⁴

Zajednička karakteristika svih okupacionih kontrolnih komisija ili saveta jeste to da su funkcionisale na *principu jednoglasnosti* i na nivou samih komisija, i u pridruženim telima. Nesporazumi koji nisu mogli da budu rešeni vodili su ili do *via facti* različite politike u pojedinim okupacionim zonama, ili su iznošeni na neposredan dogovor zainteresovanih država, preko njihovih vlada, odnosno političkih institucija. Dakle, rešavani su *izvan* institucionalnog sistema međunarodnih okupacionih snaga. Iako ta kolegijalna vojna tela nisu neposredno komandovala okupacionim trupama, već je to ostalo u nadležnosti nacionalnih komandi, ona su ipak nadzirala obavljanje brojnih funkcija čija je priroda u suštini vojna.

U periodu posle drugog svetskog rata fenomen međunarodnih mirovnih snaga razvijao se na dva paralelna nivoa: (1) međunarodne mirovne snage u okviru Ujedinjenih nacija, tzv. plavi šlemovi, i (2) međunarodne snage različitih regionalnih međunarodnih organizacija.

Koncept međunarodnih mirovnih snaga UN

Institucija međunarodnih mirovnih snaga predviđena je u Povelji UN u okviru sistema tzv. *kolektivne bezbednosti*,⁴⁵ tj.

⁴² Tekst sporazuma o obrazovanju tog tela videti: *Agreement of Foreign Ministers at Moscow on Establishing the Allied Commission for Japan*, 27 December 1945, u: *Occupation of Japan; Policy and Progress* (Department of State Publication, undated, p.72).

⁴³ Videti u vezi s tim, izjavu generala Mak Artura u: *Hearings on the Military Situation in the Far East before the Committee on Foreign Relations*, United States Senate, 82nd Congress, 1st Session (1951), part I, p. 36.

⁴⁴ Tekst naredbe o uspostavljanju tog suda videti: *United States Treaties and Other International Act Series*, p. 1589.

⁴⁵ *Kolektivna bezbednost* je garancija zaštite (odbrane) većeg broja država koje su uzajamno – na osnovu međunarodnog ugovora – obećale da će pružiti pomoć radi

kao jedan od mehanizama za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Značajna odlika tog sistema jeste postupnost u primeni mera kolektivne bezbednosti. Poveljom su predviđene četiri kategorije tih mera:

– utvrđivanje da li postoji „pretnja miru, povreda mira ili agresija“ i davanje *preporuka* da bi se održali ili vaspostavili međunarodni mir i bezbednost,⁴⁶

– uvođenje tzv. *privremenih mera* da bi se „sprečilo pogoršanje situacije“, i to tako da te mere „ne smeju uticati na prava, zahteve ili položaj zainteresovanih strana“;⁴⁷

– tzv. *mere koje ne povlače upotrebu oružanih snaga*. Povelja ne sadrži, *expressis verbis*, listu tih mera, ali *exempli causa*, navodi: potpun ili delimičan prekid ekonomskih odnosa i železničkih, pomorskih, vazdušnih, poštanskih, telegrafskih, radiografskih i drugih veza, kao i prekid diplomatskih odnosa,⁴⁸

– akcija vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama, „koja je potrebna radi održanja ili vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti“. Od oblika takve akcije u Povelji se izričito navode: *demonstracije, blokade i druge mere* „vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama“.⁴⁹

Druga odlika sistema upotrebe mirovnih snaga UN, predviđenog u Povelji, jeste koncept *nacionalnih kontingenata*: svi članovi UN preuzeli su Poveljom obavezu da na zahtev Saveta bezbednosti stave na raspolaganje „oružane snage, pomoć i olakšice, uključujući tu i pravo prelaza, neophodne radi održanja međunarodnog mira i bezbednosti“.⁵⁰ Posebna pažnja, zbog obezbeđenja hitnosti, posvećena je *vazduhoplovnim snagama*: svi članovi UN dužni su da održavaju nacionalne kontingente tih snaga, čiju jačinu i stepen pripravnosti određuje Savet bezbednosti, uz pomoć *Komiteta vojnog štaba*.⁵¹ Sva tri

očuvanja i odbrane bezbednosti svake od njih. Šire: Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, „Informator“, Zagreb, 1987, str. 129.

⁴⁶ Čl. 39. Povelje.

⁴⁷ Čl. 40. Povelje.

⁴⁸ Čl. 41. Povelje.

⁴⁹ Čl. 42. Povelje.

⁵⁰ Čl. 43, stav 1. Povelje.

⁵¹ O tome najbolje govori kvantifikacija koju je Komitet vojnog štaba predložio Savetu bezbednosti u svom izveštaju od 30. juna 1947: oružane snage UN raspolagale bi udarnom snagom vazduhoplovstva od blizu 7.500 aviona, od čega preko 3.200 bombardera. Sjedinjene Američke Države dale bi ukupno 3.800 aviona, tj. oko 51 odsto ukupnog broja, Francuska 1.275, Velika Britanija i Kina zajedno 1.200, koliko

vida oružanih snaga: vazduhoplovni, pomorski i kopneni, države članice UN opremaju i izdvajaju za potrebe međunarodnih mirovnih snaga na osnovu *posebnih sporazuma*, zaključenih između Saveta bezbednosti i pojedinih članova, ili grupa članova, Ujedinjenih nacija, i kojima se određuju: „*brojno stanje i svrha snaga, njihov stupanj pripravnosti i opšti raspored, kao i priroda olakšica i pomoći koje se imaju pružiti*“.⁵²

Treća odlika sistema međunarodnih mirovnih snaga prema Povelji UN jeste *visok stepen institucionalizacije*. U Povelji se, zapravo, pošlo od pretpostavke stalne i jedinstvene akcije radi održavanja međunarodnog mira i bezbednosti na svim kritičnim tačkama, i za to je predviđeno obrazovanje tzv. *Komiteta vojnog štaba*, koji bi sačinjavali načelnici štabova stalnih članova UN, ili njihovi predstavnici, i koji bi davao savete i ukazivao pomoć Savetu bezbednosti u vezi sa svim pitanjima koja se tiču vojnih potreba Saveta bezbednosti, a posebno „... *upotrebe i komandovanja snagama stavljenim na raspolaganje, regulisanja naoružanja, kao i mogućeg razoružanja*“.⁵³ Komitet je, isto tako, „*odgovoran pred Svetom bezbednosti za strategijsko rukovođenje svim oružanim snagama stavljenim na raspolaganje Savetu bezbednosti*“.⁵⁴ On je bio, prema izvornom tekstu Povelje, ovlašćen da osniva i *regionalne potkomitete*, po odobrenju Saveta bezbednosti i posle savetovanja sa odgovarajućim regionalnim ustanovama.⁵⁵

Polarizacija međunarodnih odnosa posle drugog svetskog rata, a posebno stvaranje dva suprotstavljena vojno-politička saveza, i eskalacija politike tzv. *hladnog rata* onemogućili su efektivnu izgradnju sistema kolektivne bezbednosti UN, kakav je predviđen Poveljom, pa samim tim i obrazovanje jedinstvenih i stalnih međunarodnih mirovnih snaga Ujedinjenih nacija. Tako je, na primer, već u toku 1947. godine postalo jasno da pet savezničkih sila, stalnih članica Saveta bezbednosti, nisu u stanju da postignu sporazum u okviru Komiteta vojnog štaba o pitanjima predviđenim u čl. 43. Povelje. Izveštaj

je bilo i predviđeno učešće SSSR-a. Navedeno prema: Louis B. Sohn, *Cases and Other Materials on World Law* Brooklyn, The Foundation Press, Inc. 1950, p. 845.

⁵² Čl. 43, stav 2. Povelje.

⁵³ Čl. 47, stav 1. Povelje.

⁵⁴ Čl. 47, stav 3. Povelje.

⁵⁵ Čl. 47, stav 4. Povelje.

Komiteta imao je 41 član, od čega je jedna polovina jednoglasno usvojena.⁵⁶ Nije bio postignut sporazum o najvažnijim principima organizacije vojnih snaga. Ostala su pitanja vojnog učešća država članica, korišćenja baza, pružanja pomoći i olakšica, podrazumevajući i pravo prolaza, pitanje smeštaja vojnih snaga, i drugo. Time je, u stvari, onemogućeno zaključenje sporazuma između Saveta bezbednosti i država članica Ujedinjenih nacija.⁵⁷

Nekoliko osnovnih blokada u čitavom sistemu Ujedinjenih nacija: *problem veta* stalnih članica Saveta bezbednosti,⁵⁸ nesaglasnost oko osnovnih elemenata *agresije*, kao jednog od bitnih uslova za angažovanje mirovnih snaga, kao i činjenica da su u ogromnoj većini međunarodnih kriza, neposredno ili posredno, bile umešane velike sile – upravo one države koje su presudno odlučivale i o eventualnom pokretanju mirovnih operacija UN – doveli su do evolucije sistema mirovnih snaga, *via facti*, mimo odredaba Povelje Ujedinjenih nacija. Na taj način je koncept oružanih snaga UN, zasnovan u Povelji, evoluirao u razuđen i diferenciran *sistem vojnog i civilnog aparata* UN namenjen za angažovanje na kriznim područjima. Vremenom su se kristalizovala tri osnovna tipa tih snaga:

– *snage za prinudne vojne akcije* (military enforcement action forces), namenjene vođenju borbenih dejstava protiv agresora radi slamanja agresije i uspostavljanja *status quo*. Taj karakter imale su snage UN u Koreji i Kuvajtu;

– *mirovne snage u užem smislu* (peace-keeping forces), čiji je zadatak razdvajanje zaraćenih strana, odnosno tzv. zamrzavanje oružanih sukoba do postizanja političkog rešenja. U tu grupu, u širem smislu, spadaju i tzv. *međunarodne policijske snage* (international police forces), čiji je zadatak održavanje reda na kriznim žarištima;

– *vojne posmatračke misije* (military observers actions), sa zadatkom da prate stanje u potencijalnim kriznim područjima i budu u funkciji pripreme eventualne mirovne operacije.

⁵⁶ Integralni tekst tog izveštaja; Sohn, *isto*, str. 834–844.

⁵⁷ Šire: Jelena Kraljić, *Kolektivne mere UN*, „Međunarodni problemi“, 3–4/1955, str. 86.

⁵⁸ Čl. 27, stav 3. Povelje. Pravo veta, formulisano u tekstu Povelje kao *obaveza potvrđnih glasova stalnih članova* donekle je ublaženo time što se ne odnosi na tzv. *proceduralna pitanja* (čl. 27, stav 2. Povelje), i što se u odlučivanju u postupku tzv. *mirnog rešavanja sporova* (6. glava i čl. 52, stav 3. Povelje) stalni član Saveta bezbednosti, ukoliko je strana u sporu o kojem se odlučuje, mora uzdržati od glasanja.

Prva efektivna primena oružanih snaga UN preduzeta je u građanskom ratu u Koreji, 1950. godine. Posle prvih borbenih akcija severnokorejskih snaga, 25. juna 1950, Savet bezbednosti je doneo rezoluciju (27. jun) kojom je pozvao članove UN da pruže pomoć Republici Koreji kao žrtvi agresije.⁵⁹ Pošto se na taj poziv potvrdno izjasnilo 40 zemalja, Savet bezbednosti je 7. jula usvojio novu rezoluciju, kojom se preporučuje da se na čelo tzv. *ujedinjene komande* (UK), koja bi objedinjavala sve snage koje se bore na strani Republike Koreje, postavi lice koje bi imenovala Vlada SAD. Istom rezolucijom precizirano je da će se snage boriti pod zastavom UN.⁶⁰ Obe te rezolucije Savet je usvojio u odsustvu predstavnika SSSR-a i tako izbegao proceduralne teškoće koje bi nastale usled verovatnog sovjetskog veta. Da bi se stvorili neophodni pravni uslovi za kontinuiranu akciju, Generalna skupština je, 3. novembra 1950, usvojila posebnu rezoluciju, pod nazivom *Ujedinjeni za mir*.⁶¹ Tim dokumentom, koji je prema doktrini zapravo *faktička revizija Povelje UN*,⁶² Generalna skupština je sama preuzela deo ovlašćenja Saveta bezbednosti iz domena 7. glave Povelje UN na taj način što je, u slučaju da „Savet bezbednosti zbog nedostatka jednoglasnosti stalnih članova propusti udovoljiti svojoj prvenstvenoj odgovornosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti u slučaju svake pretnje miru, narušenja mira ili čina agresije“,⁶³ preuzela nadležnost Saveta bilo da se radi o njenom *redovnom zasedanju*, bilo o tzv. *hitnom vanrednom zasedanju*, koje se mora sazvati na zahtev kvalifikovane većine članova Saveta bezbednosti,⁶⁴ ili većine članica UN. Generalna skupština, na osnovu te rezolucije, ovlašćena je da članovima dâ „... od-

⁵⁹ Jugoslovenski delegat glasao je protiv predloga rezolucije i predložio da se, s obzirom na ozbiljnost situacije, uputi još jedan poziv na obustavljanje neprijateljstava i imenuje posrednik za pregovore.

⁶⁰ Delegati Jugoslavije, Indije i Egipta uzdržali su se od glasanja.

⁶¹ Integralni tekst rezolucije (u engleskom originalu *United for Peace*); Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1-2/1976, str. 229-230.

⁶² Videti: Smilja Avramov, Milenko Kreča, *Međunarodno javno pravo*, „Savremena administracija“, Beograd, 1983, str. 162. Međutim, Vladimir Đuro Degan, u članku *O tumačenjima člana 51. Povelje i rezolucije „Uniting for Peace“* (Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 2/1969, str. 265) tvrdi da se radi o tzv. *funkcionalnom ili teleološkom tumačenju Povelje od strane glavnog političkog organa Ujedinjenih nacija*.

⁶³ Rezolucija *Ujedinjeni za mir* (377/V), odeljak A, tačka 1.

⁶⁴ Ta kvalifikovana većina, u vreme dok je Savet bezbednosti imao jedanaest – iznosila je sedam članova, a sada, posle povećanja broja članova Saveta bezbednosti na petnaest, iznosi devet članova.

govarajuće preporuke za kolektivne mere, uključujući, u slučaju narušenja mira ili čina agresije, i upotrebu oružanih snaga kada je to potrebno za održavanje ili uspostavljanje međunarodnog mira i bezbednosti“.⁶⁵

U praksi korejskog sukoba, američka komanda za Daleki istok postala je i komanda snaga UN, koje su se – i pored formalnog učešća sedamnaest država⁶⁶ – svele na američko-južnokorejske snage.⁶⁷ Položaj pojedinih nacionalnih kontingenta u snagama UN u Koreji nije bio predmet jedinstvene pravne regulative, već je podlegao, formalnom ili neformalnom, sporazumu odgovarajućih zemalja sa Vladom SAD. Od 17 učesnica u multinacionalnim snagama samo su četiri potpisale sporazume sa SAD o statusu svojih kontingenata koji su registrovani u Sekretarijatu UN: Švedska, Norveška, Holandija i Južnoafrička Unija. *Pitanje troškova* regulisano je tako što je svaka učesnica u multinacionalnim snagama neposredno snosila troškove izdržavanja i redovne popune svog kontingenta. Izuzetno, kada se radi o snabdevanju opremom i uslugama koje država učesnica ne bi sama mogla racionalno da obezbedi, taj deo snabdevanja preuzimale bi SAD, uz obavezu države – korisnice da naknadno refundira vrednost isporučene opreme, odnosno usluga. U *organizacionom smislu*, nacionalni kontingenti sačinjavali su posebne taktičke ili operativne jedinice, ali su bili uključeni u američke složene sastave (reda divizije) i, stoga, pod komandom američkih oficira.⁶⁸ U sferi *komunikacija* bila je predviđena mogućnost direktnog komuniciranja viših oficira zemalja učesnica sa Vrhovnim komandantom snaga UN, kao i kontaktiranja nacionalnih komandanta sa vladama svojih zemalja u vezi s upravnim pitanjima. Postojala je i mogućnost formalnog protesta protiv naređenja američkog komandanta, ali tek po njihovom izvršenju onako kako bi bila data. Pravni osnov za odnos između snaga UN i Južne Koreje bio je poseban sporazum između generala Mak

⁶⁵ Rezolucija *Ujedinjeni za mir*, odeljak A, tačka 1.

⁶⁶ U korejskom ratu su, pod zastavom UN, učestvovala sledeće zemlje: Australija, Belgija, Kanada, Kolumbija, Etiopija, Grčka, Francuska, Holandija, Novi Zeland, Filipini, Južna Koreja, Tajland, Turska, Južnoafrička unija, Velika Britanija i SAD. Luksemburg je jedno vreme učestvovao, kasnije je povukao svoj kontigent.

⁶⁷ Svih 16 država, osim Južne Koreje i SAD, zajedno su učestvovala u sastavu multinacionalnih snaga sa 9,50 suvozemnih, 6,66 pomorskih i 0,97 odsto vazduhoplovnih efektivna.

⁶⁸ Određeni izuzetak činile su zemlje *Komonvelta*, koje su od 27. jula 1951. obrazovale posebnu diviziju.

Artura i predsednika vlade Republike Koreje, Sing Man Rija, kojim su sve južnokorejske snage stavljene pod američku komandu za vreme trajanja neprijateljstava. U početku su manje taktičke jedinice južnokorejske vojske bile raspoređene u američkim divizijama, a kasnije su obrazovane i posebne južnokorejske divizije, ali su i one zbog nedostataka odgovarajućeg starešinskog kadra bile pod neposrednom komandom američkih oficira. Suštinski podređeni položaj Republike Koreje u čitavom sklopu borbenih snaga UN potvrđuje i podatak da ta država nije bila predstavljena u glavnom koordinacionom telu – *Komitetu 16 zemalja učesnica*, niti je učestvovala u utvrđivanju planova vojnih, a posebno ne političkih akcija. Konačno, Republika Koreja, *de facto*, nije učestvovala ni u pregovorima o primirju: definitivan tekst *Sporazuma o primirju*, 27. jula 1953, utvrdio je i potpisao komandant američkih snaga.⁶⁹ U celini, angažovanje snaga UN u korejskom ratu ne bi moglo da se tretira kao akcija *međunarodnih mirovnih snaga* u užem smislu. To proizilazi, pre svega, iz same prirode multinacionalnog sastava, kao *borbenih snaga*, čiji cilj nije bio uspostavljanje mira, prestankom oružanih borbi, već upravo učešće u tim borbama radi pobede jedne, odnosno poraza druge zaraćene strane. Samim tim, i snage UN u Koreji *de facto* su predstavljale *zaraćenu stranu*, što je priznala i sama Generalna skupština UN prilikom zaključivanja sporazuma o razmeni ratnih zarobljenika.⁷⁰ U vojno-političkom smislu, akcija UN u korejskom ratu bila je instrument u sistemu tzv. dalekoistočne politike SAD. O tome dovoljno svedoče ne samo širi, globalni ciljevi korejskog rata u celini – kao jednog od lokalnih sukoba u sistemu *hladnog rata*, nego i struktura samih snaga, pa i zemalja učesnica, koje su, u najvećem delu, bile pripadnice zapadnih vojno-političkih blokova: NATO, odnosno ANZUS-pakta.

Drugi slučaj primene međunarodnih mirovnih snaga u okviru UN predstavljaju tzv. *Vanredne snage Organizacije UN na Suecu* (UNEF), od 1956. do 1967. godine. One su obrazo-

⁶⁹ Šire: *Vojna enciklopedija*, isto, t. IV, str. 600–604, i P. Dapčević, *Iskustva iz rata u Koreji*, „Vojno delo“, od broja 1/1951. do broja 9/1955.

⁷⁰ Šire: Vladimir Pavičević, *Međunarodne oružane snage i savremeni međunarodni odnosi*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Beogradu (šapirografisano), 1965, str. 132 i Bogdan Babović, *Repatrijacija korejskih ratnih zarobljenika kao međunarodnopravni problem*, „Međunarodni problemi“, 1/1953, str. 112–120.

vane kao reakcija na trojnu (englesko-francusko-izraelska) agresiju na Egipat, krajem oktobra 1956. godine.⁷¹

Posle nacionalizacije Sueckog kanala (26. jul 1956) britanska, francuska i izraelska vlada pripremile su zajedničku vojnu operaciju protiv Egipta, sa kombinovanim učešćem kopnenih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga.⁷² Cilj akcije bilo je razbijanje egipatske armije i izazivanje krize, čiji bi osnovni rezultat bilo svrgavanje režima predsednika Nasera. Operacije izraelske vojske počele su 29. oktobra 1956. na Sinajskom poluostrvu, a dejstva francuskih i engleskih snaga, prvo vazduhoplovnih, a u drugoj fazi i vazdušnodesantnih – 31. oktobra. U zoni Sueckog kanala, 5. novembra, otpočelo je i iskrcavanje anglo-francuskih snaga, koje su u narednih 48 časova ušle u direktne oružane sukobe sa egipatskim odbrambenim snagama u Port Saidu.⁷³ Budući da su agresiju izvela dva stalna člana Saveta bezbednosti, bila je isključena primena mehanizma iz 7. glave Povelje, jer se osnovano pretpostavljalo ulaganje veta Francuske i Velike Britanije.⁷⁴ U toj situaciji, predstavnik Jugoslavije u UN istupio je sa predlogom za vanredno zasedanje Generalne skupštine, koja je – primenom mehanizma iz Rezolucije *Ujedinjeni za mir* – donela posebnu rezoluciju (1000/ES-I),⁷⁵ kojom je uspostavila *Komandu Ujedinjenih nacija za međunarodne oružane snage*, utvrdila zadatke tih snaga („obezbediti i vršiti nadzor nad prekidom neprijateljstva“) i imenovala njihovog komandanta.⁷⁶

⁷¹ Šire: Smilja Avramov, *Napad na Egipat i neka pitanja međunarodnog prava*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 3/1956, str. 458–473; Milan Bartoš, *Oružane snage UN u Egiptu, isto*, str. 441–457; Gavro Perazić, *Rezolucija 242 – osnova za rešavanje sukoba na Bliskom istoku*, „Međunarodna politika“ 566/1973, str. 9–11.

⁷² Tekst egipatskog *Zakona o nacionalizaciji Sueckog kanala* od 26. jula 1956: *Zbirka odabranih dokumenata o Sueckom problemu*, Spoljnopolitička dokumentacija, IX/1957. Velika Britanija, Francuska i Izrael zaključili su 19. septembra 1956. u *Sevru* (Francuska) sporazum o zajedničkoj agresiji na Egipat. Predviđeno je učešće četiri izraelske divizije i ekspedicionih snaga Velike Britanije i Francuske od 20.000 vojnika, 500 aviona, kao i više od 200 ratnih, transportnih i desantnih brodova.

⁷³ Detaljan pregled ratnih operacija u toku trojne agresije: *Vojna enciklopedija, isto*, t. III, str. 745–747. Za analizu tih operacija upućujemo na tekst E.O. Ballancea: *The Israeli Campaigning in the Sinai, 1956*, The Army Quarterly, 4/1947.

⁷⁴ Još početkom avgusta, u zajedničkoj francusko-englesko-američkoj deklaraciji objavljenoj u Londonu, istaknuto je da čin nacionalizacije Sueckog kanala predstavlja povredu odredaba *Carigradske konvencije* iz 1888, kojom je utvrđen pravni režim Kanala, te da su mere preduzete radi odbrane prava stečenih prema toj konvenciji navodno čin samoodbrane (čl. 51. Povelje UN). Šire: *Zbirka odabranih dokumenata o Sueckom problemu, isto*, str. 19. i 20.

⁷⁵ Integralni tekst rezolucije: *Isto*, str. 32.

⁷⁶ Radilo se o generalu Bernsu, koji je do tada već obavljao sličnu funkciju u službi UN kao šef vojnog štaba UN za primirje u Palestini. Svoj štab je organizovao od malog

Rezolucijom 1001 (ES-I), usvojenom takođe 5. novembra 1956, na zajednički predlog Argentine, Burme, Danske, Ekvadora, Etiopije i Švedske, ustanovljen je tzv. *Savetodavni komitet*,⁷⁷ pod rukovodstvom generalnog sekretara UN, dok je sam generalni sekretar ovlašćen da posle konsultovanja sa tim komitetom – „doneše sva pravila i uputstva koja bi bila bitna za efektivno funkcionisanje snaga i da preduzme sve ostale potrebne administrativne i izvršne mere“.⁷⁸

Pošto je na taj način pravno zaokružen koncept snaga UN na Sinaju, prve jedinice u okviru UNEF-a došle su u Egipat 12. novembra 1956. i ušle u oblast *Port Saida* i *Port Fuada*, gde su ostale sve do potpunog povlačenja anglo-francuskih jedinica, 22. decembra iste godine. U oblasti *Sarm-el-Šeika* i *Gaze*, na Sinaju, snage UNEF-a raspoređene su tek po povlačenju izraelskih trupa, u martu 1957. godine.⁷⁹

Praksa međunarodnih mirovnih snaga UN proširena je u egipatskom slučaju sa nekoliko novih elemenata:

Prvo, za razliku od korejskog slučaja, *mandat snaga UNEF-a nije sadržao ovlašćenja za vođenje efektivnih borbenih dejstava*. Većina autora smatra da je to ograničenje neposredna posledica političke sadržine rezolucija Generalne skupštine: one, naime, nisu *expressis verbis* utvrdile postojanje agresora, pa samim tim nisu ni odredile agresora protiv kojeg bi se vodila eventualna borbena dejstva snaga UNEF-a. Naprotiv, već u prvoj rezoluciji, od 2. novembra, Generalna skupština je zahtevala da se „sve strane koje su u neprijateljstvu na ovom području sporazumeju o neposrednom prekidu vatre i kao deo toga da zaustave pokret vojnih snaga i oružja na ovom području“.⁸⁰ Dakle, u *funkcionalnom pogledu*, mandat UNEF-a određuje te snage kao *interpozicione*. U teoriji se ističe da „... treba uzeti da one imaju specifične vojne zadatke čuvanja

broja oficira iz njegovog organa, koji nisu bili oficiri država stalnih članica Saveta bezbednosti. Istovremeno utvrđeno je da članice Saveta bezbednosti ne mogu učestvovati u vojnim snagama.

⁷⁷ U savetu Savetodavnog komiteta nalazili su se predstavnici Brazila, Kanade, Cejlona, Kolumbije, Indije i Pakistana.

⁷⁸ Paragraf 7. rezolucije 1001 (ES-I): *Dokumenti Ujedinjenih nacija u vezi sa napadom na Egipat*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 3/1956, str. 542.

⁷⁹ Prema izveštaju generalnog sekretara brojno stanje tih snaga 9. oktobra 1957, iznosilo je 445 oficira i oko 5.500 podoficira i vojnika. Od tog broja, Jugoslavija je dala 55 oficira i 618 ostalih. Sa raznim promenama koje su nastupile u toku mandata UNEF, sa kontingentima različite veličine učestvovali su: Brazil, Kanada, Danska, Norveška, Švedska, Jugoslavija, Kolumbija, Finska i Indonezija. Prema: G. Perazić, *isto*, str. 60.

⁸⁰ Prema: *Zbirka odabranih dokumenata o Sueckom problemu*, *isto*, str. 32.

jedne linije. Osiguranje izvršenja se, po nama, sastoji u razdvajanju snaga, *jednom vrstom tampona*, koji predstavlja osiguranje utoliko što svaka država razvija akcije za izvršenje bez pritiska i prisustva druge države u sukobu⁸¹.

Drugo, značajno svojstvo UNEF-a jeste tzv. *teritorijalno ograničenje operacija*. Generalna skupština je pošla od načela da će zadržavanje i operaciono područje biti samo u Egiptu, ali da se ne može pristupiti nikakvim operacijama niti obrazovanju multinacionalnog korpusa na teritoriji Egipta dok to ta država ne odobri. Iz toga se, u međunarodnopravnom pogledu, može zaključiti da se snage Ujedinjenih nacija u Egiptu imaju smatrati kao „jedinice stranih trupa upućene u međunarodnu misiju u treću državu koja je prihvatila postojanje takve misije“.⁸² Generalni sekretar je 8. februara 1957. zaključio ugovor sa vladom Egipta o statusu vanrednih snaga i, na osnovu njega, sastavio pravilnik za delovanje UNEF-a.⁸³ Polazeći do tog ugovora kao opšteg okvira, sve države čiji su nacionalni kontingenti učestvovali u operaciji zaključile su posebne sporazume sa Ujedinjenim nacijama.⁸⁴ Na teritoriji Egipta snage UNEF-a imale su sva prava koja su im priznata prema tim sporazumima, kao i sva prava koja proizilaze iz redovnih pravila međunarodnog prava za strane odrede koji se zadržavaju ili operišu na teritoriji treće države, pod uslovima iz deklaracije koju je dao generalni sekretar UN Vladi Egipta „... da će trupe Ujedinjenih nacija *savesno* (in good faith) izvršavati svoju misiju po rezolucijama Generalne skupštine“.⁸⁵ U doktrini se naglašava da je Egipat u svom ugovornom ograničenju „... priznao u korist ovih trupa ono na šta se izričito ugovorom obavezao i ono što se po savesnom tumačenju opštih pravila međunarodnog prava priznaje takvim trupama u vršenju donetih rezolucija“.⁸⁶ Međutim, Egipat ne bi bio vezan bilo kakvim proširenjem mandata datog tim snagama na koje i sam ne bi dao saglasnost, bez obzira na formu eventualnog proširenja.

⁸¹ Prema: M. Bartoš, *isto*, str. 445.

⁸² *Isto*, str. 446.

⁸³ Šire: G. Perazić, *isto*, str. 60.

⁸⁴ Za sporazum između Jugoslavije i UN o statusu kontigenta JNA angažovanog u UNEF-u: *Službeni list FNRI – dodatak: Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 4/1959, str. 9–19.

⁸⁵ Prema: M. Bartoš, *isto*, str. 446.

⁸⁶ *Isto*.

Treće, kada se radi o *organizaciji i principima komandovanja* nad UNEF-om, prihvaćen je princip tzv. *podeljenih komandnih ovlašćenja*, između komandanta UNEF-a, imenovanog rezolucijom Generalne skupštine UN, i komandanata pojedinih nacionalnih kontigenata. Odnosi između dva nivoa komandovanja dodatno su precizirani *Pravilima za oružani odred Ujedinjenih nacija*,⁸⁷ koja je, na osnovu ovlašćenja iz rezolucije Generalne skupštine od 7. novembra 1956, a posle konsultovanja sa *Savetodavnim odborom* i državama učesnicama, generalni sekretar izdao 20. februara 1957. godine. Komandant je imao tzv. *neposrednu operativnu vlast i naredbodavna ovlašćenja* u pogledu izvršavanja mandata UNEF-a. Radi se o dosta složenom kompleksu ovlašćenja, koji se može razložiti na:

- organizovanje UNEF-a i određivanje njihove veličine i sastava (zajedno sa generalnim sekretarom) i izbor oficira za Glavni štab UNEF-a;
- neposredno komandovanje trupama i raspoređivanje pojedinih kontingenata na njihove položaje;
- odgovornost za opšte obavljanje zadataka UNEF-a u celini i kontrola nad sprovođenjem operacija koje su naređene;
- utvrđivanje i organizovanje unutrašnje administracije UNEF-a i preduzimanje potrebnih mera za obezbeđenje njegovog normalnog rada i života.⁸⁸

Sva druga ovlašćenja, a posebno: disciplinska vlast u pogledu pojedinih pripadnika UNEF-a, organizovanje života i rada u pojedinim kontingentima, izvršavanje naređenja komandanta itd. – imali su komandanti nacionalnih kontigenata. Može se, dakle, reći da je postojala tzv. *pretpostavka nadležnosti* nacionalnih komandanata, s tim što je eventualni „sukob nadležnosti“, u prvom i poslednjem stepenu, ipak rešavao komandant UNEF-a.

U celini, mirovna operacija Ujedinjenih nacija u Egiptu (UNEF), koja je funkcionisala sve do izbijanja tzv. *junskog*

⁸⁷ Integralni tekst: *Regulations for the United Nations Emergency Force*, 21 February 1957, ST/SGB/UNEF/1. Kao jedna od država učesnica UNEF-a, Jugoslavija je oktobra 1957, razmenom pisama Stalne misije FNRJ pri UN i generalnog sekretara UN, prihvatila ta pravila kao osnovu za regulisanje statusa JNA u UNEF-u.

⁸⁸ Treća glava, 11, 12, 13. i 14. i 4. glava 16, 17. i 19. do 27. Pravila. U pogledu ovlašćenja komandanta na korišćenje ličnih prava pripadnika UNEF-a videti 5. glavu, t. 31, 36. i 42. Pravila.

rata, 1967. godine, bila je značajan doprinos konceptu međunarodnih mirovnih snaga UN. Naime, radi se o prvoj mirovnoj operaciji UN preduzetoj u situaciji kada su dva stalna člana Saveta bezbednosti, *de facto*, izvela agresiju i time blokirala mehanizam primene kolektivnih mera, predviđen Poveljom UN. Iz tog predsedana proizišla je potreba za uspostavljanjem *autonomnog pravnog sistema*, kao materijalnog izvora prava za intervenciju UN, zasnovanog na nizu tzv. *specijalnih rezolucija* Generalne skupštine, kao i na odgovarajućim *administrativnim aktima* (pravilnici, naredbe, itd.), i na *bilateralnim ugovorima* Ujedinjenih nacija, zemalja učesnica u mirovnoj operaciji i zemlje domaćina. Radi se o predsedanu čija pravna snaga, istina, važi samo za konkretan slučaj, ali koji može efikasno da posluži kao model za organizovanje međunarodnih mirovnih snaga i u drugim slučajevima, pod istim ili sličnim uslovima. Konačno, u *organizacionom i vojnotehničkom pogledu*, UNEF predstavljaju razvijen model međunarodnih mirovnih snaga, sa detaljno razrađenim rešenjima u pogledu strukture, komandovanja, finansiranja, privilegija i imuniteta njihovih pripadnika, i mnogih drugih pitanja, što je takođe značajno za usavršavanje prakse međunarodnih mirovnih snaga Ujedinjenih nacija.

Međunarodne mirovne snage UN obrazovane su po treći put 1960. godine kao instrument vojne pomoći svetske organizacije *Republici Kongo (Zair)*.⁸⁹ Zbog čestih nemira, Belgija je bila primorana da na konferenciji u Briselu, 19. februara 1960, prizna nezavisnost Konga, i kao dan transfera vlasti odredi 30. jun iste godine. Međutim, već početkom jula došlo je do pobune protiv belgijskih trupa koje su ostale u pojedinim garnizonima u unutrašnjosti zemlje, a 8. jula vlada Konga je oduzela komandu belgijskom generalu, na šta su kolonijalne trupe reagovala zaposedanjem Leopoldvila (Kinšasa) i nekih drugih garnizona.⁹⁰ Raspirivanje plemenskih i stranačkih su-

⁸⁹ O situaciji u Kongu uoči i u toku intervencije snaga UN videti sledeće izvore i literaturu: V. Pavićević, *isto*, str. 232-312; Miodrag Sukijasović, *Karakter intervencije Ujedinjenih nacija u Kongu*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 2-3/1962, str. 65-84; Aleš Bebler, *Sudbina Konga i sudbina mira*, „Međunarodna politika“, 262, 1. mart 1961; Dragan Marković, *Kongo između OUN i Katange*, „Međunarodna politika“, 279, 16. novembar 1961; Đ. Stanojić, *Slučaj Katange*, „Međunarodna politika“, 276, 1. oktobar 1961. itd.

⁹⁰ Belgija je 9. jula 1960. poslala padobranske jedinice iz metropole, koje su „uspostavljale red i poredak“ i „vršile humanitarnu intervenciju“ (šire: V. Pavićević, *isto*, str. 243).

protnosti dovelo je do unutrašnjeg rascepa i krize u Kongu. Naime, već 11. jula 1960. provincijska vlada u Elzabetvilu (Lumumbaši), pod zaštitom belgijskih trupa, proglasila je nezavisnost (otcepljenje) *Katange* (Saba) od Konga.

Kao odgovor na direktnu belgijsku vojnu agresiju i poma-ganje separatističkog pokreta, vlada Konga zatražila je 12. jula hitnu vojnu pomoć UN. Savet bezbednosti je 14. jula doneo rezoluciju o povlačenju belgijskih trupa sa teritorije čitavog Konga, uključujući i Katangu, i ovlastio generalnog sekretara UN da uputi traženu pomoć vladi Konga. Prve vojne jedinice Tunisa i Gane stigle su već 15. jula, a jedinice Maroka i Etiopije ušle su u Katangu 15. avgusta. Jugoistočni deo provincije *Kasaji* otepio se 16. jula od Konga i proglasio se tzv. Nezavisnom Rudarskom Kraljevinom. Posle brojnih sukoba između belgijskih kolonijalnih snaga i kongoanske vojske, Savet bezbednosti, 1. i 9. avgusta, ponovo je doneo rezoluciju o povlačenju belgijskih trupa sa cele teritorije Konga. Neprecizne formulacije tih rezolucija, kao i razlike u interesima i gledištima između zapadnih, istočnih i vanblok-ovskih zemalja povodom suštine rezolucije, upornost belgijskih intervencionista da na različite načine nastave sa vojnim prisustvom u Kongu, kao i nemogućnost vojnoposmatračkog aparata UN da na terenu izvrši povereni mandat, doveli su do krize i u samom Savetu bezbednosti, gde su dve velike sile, ulaganjem veta, onemogućile razvoj mirovne operacije UN. U takvoj situaciji došlo je do sazivanja Četvrtog vanrednog zasedanja Generalne skupštine, od 17. do 19. septembra 1960, ali rezolucijom koja je tada usvojena nisu rešena značajna pitanja mandata snaga UN, a pogotovu njihovog odnosa prema unutrašnjim političkim prilikama u Kongu. Naime, mandat snaga UN u Kongu⁹¹ određen je široko, sa bitnim političkim elementima: „Ovom rezolucijom Generalna skupština traži od generalnog sekretara da nastavi sa energičnom akcijom i da pruži pomoć centralnoj kongoanskoj vladi u uspostavljanju i održavanju reda i poretka na celoj teritoriji

Ta akcija je bila u suprotnosti sa tek zaključenim (29. jun 1960) *Ugovorom o prijateljstvu, pomoći i saradnji* između dve zemlje, koji je dozvoljavao samo eventualnu intervenciju belgijskih snaga stacioniranih prema tom sporazumu, na teritoriji Konga, a ne i njihovo prebacivanje iz metropole.

⁹¹ Celokupan vojni i civilni aparat Ujedinjenih nacija u Kongu označen je jedinstvenim nazivom *Organisation des Nations Unies au Congo* (ONUC) – Organizacija Ujedinjenih nacija u Kongu.

Republike Kongo, kao i u očuvanju njenoga jedinstva, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti" (podvukao Z.Č.).⁹²

U sastavu snaga UN u Kongu učestvovala je 31 država,⁹³ sa raznim vrstama doprinosa i pomoći, uključujući i zemlje koje su u međuvremenu povukle svoje kontingente ili određen udeo u drugim službama, tako da je 30. juna 1961. ukupan broj vojnih snaga i pratećih službi u okviru ONU-a iznosio 19.822 lica.⁹⁴ Položaj Republike Kongo objektivno nije omogućavao značajno učešće u određivanju strukture ONU-a: prvo, zbog činjenice da je došlo do raspada centralne vlasti i pojave nekoliko paralelnih secesionističkih ili uzurpatorskih vlada,⁹⁵ i drugo, zato što je tzv. *Osnovni sporazum između UN i Republike Kongo o dolasku međunarodnih snaga* zaključen tek 27. jula 1960. godine. Dakle, kada su prvi nacionalni kontingenti već bili na teritoriji Konga.⁹⁶ Međutim, ni u tom sporazumu nije bilo precizirano više pitanja koja su i u rezoluciji ostala otvorena: karakter, obim i načini pružanja vojne pomoći. Kasnije, kada je vlada Patrisa Lumumbe došla u sukob sa generalnim sekretarom UN, povodom mešanja snaga ONU-a u unutrašnje poslove Konga (podrška secesionisti Čombeu), zatraženo je povlačenje vanafričkih kontingenta iz ONU-a, ali taj zahtev nije uvažen.⁹⁷

Status nacionalnih kontingenata u ONU-u rešen je slično modelu UNEF-a (Egipat), ali nisu zaključivani posebni sporazumi između UN i pojedinih država kontributora. U teoriji se ističe da se radi o tzv. prećutnom ili neformalnom sporazumu, koji je zaključen faktičkim upućivanjem pojedinih nacionalnih

⁹² Navedeno prema: M. Sukijasović, *isto*, str. 71.

⁹³ U Kongu su učestvovali sa vojnim snagama i drugim sredstvima: Argentina, Australija, Austrija, Brazil, Burma, Kanada, Cejlon, Danska, Ekvador, Etiopija, Gana, Grčka, Gvineja, Indija, Jugoslavija, Irska, Italija, Liberija, Malaja, Mali, Maroko, Holandija, Nigerija, Norveška, Pakistan, Sudan, Švedska, Švajcarska, Tunis, UAR, Indonezija. Podaci prema: M. Pavičević, *isto*, str. 267.

⁹⁴ Navedeno prema: *Congo and the United Nations, the First Year.*, A.G. Mezerik, Part two, Appendix A: UN Forces in Congo (ONU), Contributing Countries, withdrawals and strength.

⁹⁵ Od septembra 1960. na teritoriji Republike Kongo paralelno je delovalo nekoliko vlada: legalna u *Stenlivilu*, uzurpatorska u *Leopoldvili*, vlada otopljene Katange u *Leopoldvili* i vlada tzv. rudarske države jugoistočnog Kasajja. Njihov međusobni odnos, vojne formacije i sl. šire: *Vojna enciklopedija, isto*, t. X, str. 643.

⁹⁶ Već 15. jula u Kongu je bilo 600 vojnika iz Gane i Tunisa, kojima se odmah pridružio i kontigent Maroka, a potom i Etiopije.

⁹⁷ Treba imati u vidu da su i neki afrički kontingenti (Gana, Maroko, Nigerija) bili pod komandom oficira iz zapadnih zemalja, što je značajno uticalo na njihovo faktičko držanje.

sastava u područje dejstava ONUC-a, tj. prećutnim prihvatanjem svih opštih akata kojima je to pitanje regulisano: rezolucija Generalne skupštine i Saveta bezbednosti, Pravila generalnog sekretara za ONUC, pojedinačnih akata komandanta ONUC-a⁹⁸ itd. Međutim, odsustvo precizne regulative na liniji UN – država kontributor izazvalo je više problema, i to posebno prilikom povlačenja pojedinih kontingenata, kao reakciju na političku strategiju generalnog sekretara u Kongu,⁹⁹ ili na neispunjenje uslova koje su postavile te zemlje za dalje učešće njihovih kontingenata.¹⁰⁰ U vezi s tim, zanimljiv je stav generalnog sekretara, saopšten u Savetu bezbednosti povodom mogućnosti da neki od nacionalnih kontingenata napusti sastav ONUC-a, ali ostane na teritoriji Konga, stavljajući se na raspolaganje centralnoj vladi: „... on treba da bude tretiran kao strane vojne trupe ubačene u Kongo, i Savet bezbednosti treba da razmotri njegovo prisustvo u Kongu, kao i posledice toga na operacije UN“.¹⁰¹

U pogledu *komandovanja nad operacijama ONUC-a* javilo se nekoliko novih momenata. Prvo, znatno više nego na Sinaju, komandna ovlašćenja bila su u rukama generalnog sekretara, tako da je komandant ONUC-a bio pretežno prosti izvršilac instrukcija generalnog sekretara, a ne samostalni organ Ujedinjenih nacija. U vezi s tim, Pravila ONUC-a predviđaju da je: „*Komandant snaga operativno odgovoran generalnom sekretaru... za izvršenje svih funkcija koje snaga budu poverene od strane UN kao i za raspored i upotrebu trupa u sastavu snaga*“.¹⁰² Pravilima je, isto tako, bilo predviđeno da generalni sekretar „... rešava sva administrativna, izvršna i finansijska pitanja koja se odnose na snage UN i odgovoran je za pregovore i zaključenje sporazuma sa odnosnom vladom“.¹⁰³ U takvom komandnom lancu komandant ONUC-a zadužen je samo za prenošenje političkih

⁹⁸ Generalni sekretar je lično imenovao za komandanta ONUC-a Švedanina, general-majora Carl von Horna, koji je, prema njegovom mišljenju, stekao potrebno iskustvo kao viši predstavnik UN, i pošto je već bio u sličnoj službi kao načelnik štaba ekipe UN za kontrolu primirja.

⁹⁹ Zbog toga su već u toku 1960. godine svoje kontigente povukli Jugoslavija, Maroko, Etiopija i Sudan.

¹⁰⁰ Indija, Gana i Tunis.

¹⁰¹ Navedeno prema V. Pavićević, *isto*, str. 271.

¹⁰² Član 11. Pravila ONUC; *isto*, str. 272.

¹⁰³ Član 16. Pravila ONUC; *isto*, str. 273.

direktiva generalnog sekretara i njegovog političkog predstavnika u Kongu pojedinim *područnim komandama i komandantima* pojedinih nacionalnih kontingenata. Dakle, on je pravo na izdvajanje naređenja imao samo u (veoma usko postavljenim) okvirima koji su određeni rezolucijom Generalne skupštine i Saveta bezbednosti, Pravilima ONUC-a, instrukcijama generalnog sekretara i tzv. nadležnog oficira.¹⁰⁴ Drugo važno obeležje komandovanja nad ONUC-om odnosi se na strukturu samog komandnog kadra i položaj pojedinih zemalja u toj strukturi: dominantan položaj u okviru aparata ONUC-a bio je rezervisan za predstavnike zapadnih zemalja,¹⁰⁵ položaje šest vojnih savetnika držali su predstavnici Kanade, Italije, Novog Zelanda, Norveške i Švedske, dok su predstavnici istočnoevropskih zemalja faktički sprečavani da dođu u dodir sa bilo kojim poverljivim i značajnim dokumentom i, posebno, da učestvuju u odlučivanju.¹⁰⁶ *Strategijska i politička kontrola* nad ONUC-om načelno je bila u rukama Saveta bezbednosti, koji je otpočeo mirovne operacije u Kongu. Međutim, zahvaljujući neodređenim formulacijama, generalni sekretar je zadržao i kontrolna ovlašćenja, uprkos činjenici da je u istoj stvari obavljao i značajne komandne funkcije.

Problem tzv. *mandata (funkcija) snaga UN u Kongu* veoma je zanimljiv jer te snage deluju pod uslovima i u situaciji koja ima sličnosti sa sadašnjim stanjem u Jugoslaviji: nelegalna secesija, potpomognuta spolja, prelamanje interesa velikih sila u regionu i zahtev legalne vlade da joj se – preko „plavih šlemova“ – uputi pomoć UN. Tako je već prva rezolucija Saveta bezbednosti kao cilj operacije odredila „*pružanje vojne pomoći vladi Konga*“, dok je u trećoj (9. avgusta 1960) mandat ONUC-a određen negativno, tj. „snage UN u Kongu neće se opredeljavati ni za jednu stranu u ma kakvom unutrašnjem sukobu ustavne ili druge prirode... mešati u takve sukobe i... neće biti korišćene radi uticaja na ishod takvih sukoba“.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Generalni sekretar je pri svom kabinetu imenovao specijalnog savetnika o vojnim pitanjima – indijskog generala *Rikia*, kao i specijalnog predstavnika u Kongu – prvo *Ralfa Banča*, a potom Indijca *Dajala*, koji je bio šef vojnih i civilnih poslova UN u Kongu.

¹⁰⁵ Indijac Dajal se, na primer, svojim nezavisnim stavom toliko zamerio zapadnim interesima da je morao da se povuče iz Konga.

¹⁰⁶ To se posebno odnosi na sovjetskog predstavnika *Arkadjeva*, podsekretara za politička pitanja u Savetu bezbednosti.

¹⁰⁷ Prema: V. Pavićević, *isto*, str. 288.

Mandat ONUC-a preciznije je pozitivno određen tek na 4. specijalnom vanrednom zasedanju Generalne skupštine, i to kao očuvanje teritorijalnog integriteta Konga i vaspostavljanje i održavanje zakona i reda na njegovoj teritoriji. Sprečavanje građanskog rata i evakuacija belgijskih i drugih stranih vojnih snaga uključeni su u mandat ONUC-a tek rezolucijom Saveta bezbednosti od 21. februara 1961, a tek u novembru 1961. mandat je proširen i na neke *borbene funkcije*: razoružavanje i zarobljavanje pripadnika secesionističkih formacija i stranih plaćenika.

U celini, mirovne operacije UN u Kongu bile su nov kvalitet u dotadašnjoj praksi, jer se radi o prvom slučaju upotrebe snaga UN u *pretežno unutrašnjem oružanom sukobu*, u kojem su otvoreno *tretirale secesiju pomognutu spolja* kao oblik agresije. Takav odnos, svakako, ukazuje i na značaj koji je Kongo tada objektivno imao po interese Zapada u celini,¹⁰⁸ pre svega zbog krupnih investicija u privredi te zemlje i zbog njenog geopolitičkog položaja. U organizaciono-tehničkom smislu, ONUC čini nov tip mirovnih snaga; prvo zbog njihove veličine (koja je bila i problem u pogledu finansiranja), a zatim i zbog činjenice da su – budući da nije bilo u teritorijalnom smislu precizno razdvojenih strana – faktički delovale na celoj teritoriji te zemlje, i time preuzimale i brojna politička ovlašćenja, naročito u pogledu podržavanja i stabilizacije pojedinih lokalnih vlasti.

Sredinom šezdesetih godina izvedena je i četvrta značajnija mirovna operacija UN – *intervencija u kiparskoj krizi i osnivanje međunarodnih snaga UN na Kipru*.¹⁰⁹

Politički razlog za intervenciju UN na Kipru bila je eskalacija sukoba dve zajednice na ostrvu: turske, manjinske,

¹⁰⁸ Kongo obezbeđuje 9 odsto svetske proizvodnje bakra, 53 kobalta i 61 dijamanata, a ima neprocenjene količine urana, titana, kadmijuma, germanijuma, zlata, mangana i cinka, kao i velike količine palmovog ulja i oraha, kaučukovog drveta, kafe, kakaoa itd. Od ukupne mase investicionih ulaganja u afričke zemlje u periodu 1870–1938, na Kongo je otpadalo oko 12 odsto. Za Zapad je područje Konga bilo značajno i u vojnostrategijskom smislu „kao rezerva strategijskih sirovina i geostrategijsko područje NATO koje dominira centralnom Afrikom. Belgijske vojne baze u Kitoni, Kamini i Matadiju bile su ujedno i baze NATO“. *Isto*, str. 237 i 238.

¹⁰⁹ Od literature o kiparskoj krizi i ulozi Ujedinjenih nacija upućujemo na: Smilja Avramov, *Spor oko Kipra i međunarodno pravo*, „Međunarodni problemi“, 4/1974, str. 21–37; Gavro Perazić, *Aktuelna međunarodnopravna situacija Kipra*, „Međunarodna politika“, 700/1979, str. 32–34; L. Ervn, *Kipar – OUN ili NATO?*, „Međunarodna politika“, 333/1964, itd., a od strane literature o unutrašnjim aspektima kiparske krize koji su doveli do angažovanja snaga UN na: Carl J. Friedrich, *Trends of Federalism in Theory and Practice*, Praeger, New York, 1968, pp. 123–128.

i grčke, većinske, kao i međunarodne implikacije koje su iz tog sukoba proizišle. Poput kongoanske krize, i kiparska sadrži elemente sličnosti sa jugoslovenskom situacijom: spoj unutrašnje krize i stranog mešanja, pojavu secesionizma i etničke konflikte.

Dekolonizacija Kipra sprovedena je 1959. i 1960. godine, pri čemu je kolonijalna sila – Velika Britanija¹¹⁰ – nezavisnost usloвила internacionalizacijom tzv. kiparskog pitanja i međunarodnim garancijama takvog ustavnog uređenja te zemlje koje je omogućavalo i dalje generiralo etničku podvojenost i blokadu funkcionisanja državnog mehanizma.¹¹¹ Krajem 1963. godine došlo je do prvih oružanih sukoba pripadnika dve etničke zajednice na Kipru, a veoma brzo i do međunarodnih implikacija: pretnje Turske da će invazijom severnog Kipra zaštititi svoje sunarodnike; unutrašnje krize u NATO-u, izazvane konfliktom na relaciji Turska–Grčka; internacionalizacije krize u Ujedinjenim nacijama, kao i aktivnog angažovanja Sovjetskog Saveza, koje je na Zapadu shvaćeno kao pokušaj njegove infiltracije u region istočnog Sredozemlja.

Savet bezbednosti je, raspravljajući o kiparskom pitanju, 4. marta 1964. usvojio rezoluciju o slanju međunarodnih snaga na Kipar kao pravni osnov za formiranje UNFICYP-a. Funkcija tih snaga bila je da „... spreče dalje borbe između dveju zajednica i doprinesu uspostavljanju i obezbeđenju mira, povratka i povratka na normalno stanje“.¹¹² Sastav i veličinu snaga utvrdio je generalni sekretar UN, uz prethodno konsultovanje sa vladama Velike Britanije, Grčke i Turske. On je imenovao i komandanta tih snaga, koji je bio njemu odgovoran, dok je generalni sekretar za celinu mirovne operacije na Kipru odgovarao Savetu bezbednosti.

Sporazumom između vlade Kipra i Ujedinjenih nacija utvrđeni su: *status tih snaga, njihova sloboda pokreta, juris-*

¹¹⁰ Velika Britanija je Kiprom upravljala od 1878. godine, prvo kao zaštitnik interesa Turske (protektorat), a od 1914. u obliku krunske kolonije. U nameri da zadrži pravo korišćenja vojnih baza i instalacija na ostrvu, podržavala je secesionizam i radikalizam manjinske turske zajednice.

¹¹¹ *Ciriškim sporazumima* od 11. februara 1959. između Velike Britanije, Grčke i Turske, postavljeni su međunarodnopravni okviri za ustavno uređenje Kipra, koji su turskoj zajednici garantovali 30 odsto učešća u vlasti i pravo veta o značajnim pitanjima. U praksi, taj sistem se polako pretvorio u potpunu blokadu svih zakonodavnih, izvršnih i sudskih funkcija na Kipru.

¹¹² Prema: S. Avramov, *isto*, str. 26. Za šire obrazloženje te rezolucije; V. Pavićević, *isto*, str. 341.

dikcija, disciplina, odgovornost itd,¹¹³ dok je sa vladama zemalja učesnica u UNFICYP-u posebne sporazume potpisao generalni sekretar. Vojne snage su bile dužne da poštuju zakone Kipra i da se uzdržavaju od svake političke aktivnosti,¹¹⁴ kao i od svake druge aktivnosti koja nije u saglasnosti sa njihovom misijom. Pripadnici UNFICYP-a podlegali su jurisdikciji svojih država, a vlada Kipra se obavezala da poštuje njihov međunarodni status,¹¹⁵ da im daje administrativne olakšice, a zbog mnoštva pitanja bila je predviđena koordinacija poslova UNFICYP-a i nacionalnih snaga bezbednosti Kipra.

Nakon prvog rasporeda, krajem aprila 1964, UNFICYP ukupno su imale 6.341 pripadnika iz šest zemalja.¹¹⁶ Najveći kontingent dala je Velika Britanija – 2.719 oficira i vojnika, zatim Kanada – 1.087, Finska – 1.000 itd. U prvoj fazi, do turske invazije ostrva, 1974. godine, snage UNFICYP-a bile su raspoređene po principu tzv. *mrlja od mastila*: pokrivale su širi prostor najznačajnijih kritičnih zona na Kipru i tačke na kojima je moglo da dođe do etničkih konflikata.¹¹⁷ Kasnije, kada je Turska izvršila invaziju na severni Kipar i uspostavila vlast secesionističkog režima tzv. *Turske Republike Severni Kipar*, snage Ujedinjenih nacija izvršile su predislokaciju i zauzele nove položaje duž tzv. *zelene linije*, razdvajajući turske snage i jedinice kiparske armije.

Priroda funkcije (mandata) UNFICYP-a bila je dvostruka: *interpoziciona* (tzv. snage razdvajanja) i *policajska* (snage za održavanje reda i poretka). Izveštajem generalnog sekretara UN od 29. aprila 1964. precizirane su obe te podfunkcije u okviru mandata UNFICYP-a i utvrđeno je ukupno 12 konkretnih nadležnosti tih snaga na ostrvu, od čega je sedam, pretežno ili isključivo, spadalo u interpozicione, a pet u policijske funkcije.¹¹⁸

¹¹³ Nations Unies – Coseil de Securite, Annexe I – S/5634, 31. 03. 1964.

¹¹⁴ Pripadnici tih snaga nisu smeli javno da se izjašnjavaju o političkim problemima zemlje i morali su da budu nepristrasni u odnosima između grčke i turske nacionalne zajednice.

¹¹⁵ Na primer, kiparska vlada je sporazumom preuzela izričitu obavezu da ne cenzuriše službeni i privatnu poštu UNFICYP-a.

¹¹⁶ Austrija, Kanada, Finska, Irska, Švedska i Velika Britanija.

¹¹⁷ To su bile: (1) zona Nikozije (Finci, Kanadani, Britanci), (2) zona Pafosa (Švedani), (3) okrug Famagusta (Irci), (4) okrug Larnaka (deo britanskog kontingenta) i (5) okrug Limasol (jedna četa Britanaca i deo norveškog kontingenta).

¹¹⁸ Interpozicione funkcije bile su: (1) kontrola obustave neprijateljstava; (2) uklanjanje utvrđenja i povlačenje snaga jedne i druge strane sa određenih položaja; (3) nastojanje da se kontingenti Grčke i Turske, stacionirani na Kipru prema odredbama *Ugovora o*

U celini, međunarodne mirovne snage na Kipru u prvoj fazi (1964–1974) nisu uspele da efektivno izvrše mandat Ujedinjenih nacija: konflikti između dve zajednice su nastavljeni; u leto 1964. turske oružane snage bombardovale su više tačaka na Kipru, sredinom novembra 1967. došlo je do otvorenog oružanog sukoba između kiparskih Grka i Turaka, Grčka je i pored snaga UN uspeła da ubaci na ostrvo oko 5.000 pripadnika svoje armije, a u julu 1974. turska invazija dovela je do cepanja zemlje na dva dela. U drugoj fazi (od 1974) snage UNFICYP-a relativno stabilno su držale „zelenu liniju“, pri čemu je razmena stanovništva i njihova homogenizacija na turski (severni) i grčki (južni) deo Kipra umnogome olakšala obavljanje zadatka snaga Ujedinjenih nacija.

Osim četiri slučaja u kojima su mirovne snage UN angažovane u većem stepenu (prostorni obuhvat, broj angažovanih vojnih sastava i dužina trajanja samih mirovnih operacija), u praksi Ujedinjenih nacija bilo je više slučajeva u kojima su „plavi šlemovi“ intervenisali u kraćem vremenskom periodu i u manjem broju. Uglavnom se radilo o *mirovnim operacijama* manjeg obima (južni Liban, indijsko-pakistanska granica, egipatsko-izraelski rat 1973. itd.), ali i o *posmatračkim misijama* (Jemen, avganistansko-pakistanska granica, itd.) i *policijskim operacijama*, koje su se uglavnom svodile na kontrolu mehanizma tzv. *slobodnih izbora* (Namibija, Angola, Nikaragva, itd.).

Tako je već 1949. godine formirana posmatračka misija UN za *nadgledanje primirja između Indije i Pakistana u oblasti Kašmira* (UNMOGIP). Misija je locirana na dubini teritorije Kašmira, kao i duž linije indijsko-pakistanske granice. Ona funkcioniše i danas, relativno slabog sastava (36 vojnih posmatrača), i dosad je u oružanim incidentima izgubila pet pripadnika. Posle indijsko-pakistanskog oružanog sukoba 1965. go-

savezu, uključuje u UNFICYP; (4) pokušaj da se spreči trka u naoružavanju između kiparske vlade i turske zajednice potpomognute turskim vojnim kontingentom; (5) obezbeđenje pune slobode kretanja UNFICYP-a na celoj teritoriji Kipra; (6) pokušaj rešenja problema tzv. nestalih lica i (7) kontrola ekstremističkih turskih i grčkih grupa. Policijska komponenta mandata UNFICYP-a sadržala je sledeće podfunkcije: (1) normalizovanje funkcionisanja državnih organa i raznih javnih službi; (2) obezbeđenje slobode kretanja kiparskog stanovništva po celoj teritoriji zemlje; (3) rešenje problema ekonomske blokade koju je vlada Republike Kipar sprovodila nad turskom zajednicom; (4) rešavanje problema poljoprivrede i (5) funkcionisanje industrijskih postrojenja i rudnika.

dine¹¹⁹ formirane su, pored te misije, i posebne mirovne snage (UNIPOM) za nadgledanje primirja duž granice između dve zemlje, kao i za kontrolu povlačenja svih naoružanih sastava na pozicije koje su držali pre 5. avgusta 1965. godine. UNIPOM imale su ukupno 96 vojnih posmatrača, lociranih duž indijsko-pakistanske granice, između Kašmira i Arapskog mora. Povučeni su marta 1966. godine.

I na području *Libana* dva puta su angažovane međunarodne mirovne snage UN. Posle oružanih sukoba između pripadnika prozapadne vlade i opozicije, maja 1958, formirane su UNOGIL – mirovne snage jačine jednog bataljona (591 vojni posmatrač), raspoređene duž libansko-sirijske granice, sa zadatkom da spreče nezakonito krijumčarenje plaćenika i oružja preko te granice. U Libanu su se zadržale oko šest meseci (od 12. juna do 9. decembra 1958), nisu imale gubitaka, a jedno vreme (od 15. jula do 26. oktobra) delovale su uporedo sa jakim kontingentom (oko 15.000 ljudi) mornaričke pešadije SAD, upućenim na poziv tadašnjeg libanskog predsednika.¹²⁰ Drugi put su mirovne snage UN intervenisale u Libanu 1978. godine radi osiguranja povlačenja izraelskih snaga iz južnog Libana, obnavljanja međunarodnog mira i bezbednosti i pomaganja libanskoj vladi da povрати efektivnu vlast u tom području. Lokaciona prostorija tih snaga (UNIFIL) bila je tzv. *južni Liban* (tj. deo Libana južno od reke *Litani*). Misija UNIFIL-a još traje, a njihov okvirni obim iznosi 4–5 brigada (tj. u vreme najveće brojnosti 5.904 vojnika i oficira). Do sada su UNIFIL u oružanim incidentima izgubile 170 pripadnika.

U regionu *Bliskog istoka* mirovne snage UN intervenisale su još tri puta. Prvo, radi nadgledanja i obezbeđenja sprovođenja sporazuma o razdvajanju, postignutog između Saudijske Arabije i UAR (Egipta) u *Jemenu*. Te snage (UNYOM) imale su 189 vojnih posmatrača, nisu imale gubitaka, a zadržale su se u Jemenu od 4. jula 1963. do 4. septembra 1964, uspešno okončavši svoj mandat. Posle *arapsko-izraelskog rata 1973.*

¹¹⁹ Indijsko-pakistanski oružani sukob 1965. godine izbio je zbog Kašmira. Ratno stanje je obustavljeno tek na intervenciju UN, 23. septembra. Na inicijativu SSSR-a, *Taškentskom deklaracijom* od 10. januara 1966. obe zemlje su se obavezale da povuku svoje oružane snage na položaje od pre 5. avgusta 1965. godine. Kontrolu povlačenja sprovodile su snage UN. Šire: *Vojna enciklopedija, isto, t. III, str. 565.*

¹²⁰ O međunarodnopravnim aspektima intervencije SAD u Libanu i vezi te operacije sa mirovnim snagama UN detaljnije: Quincy Wright, *United States intervention in Lebanon*, *American Journal of International Law*, 1/1959, pp. 112–125.

godine obrazovane su dve odvojene mirovne grupe UN. Prva – UNDOF radi nadgledanja primirja između Izraela i Sirije, odnosno kontrole povlačenja snaga te dve zemlje i uspostavljanja tampon-zone između njih. Osnovane su 3. juna 1974. i njihov mandat još traje. Dislocirane su na *Golanskoj visoravni*, ukupno imaju 1.338 ljudi i do sada su imale 24 poginula. Druga mirovna grupa, formirana posle bliskoistočnog rata 1973. godine, bile su UNEF II, na egipatsko-izraelskoj liniji dodira na Sinaju. Imale su zadatak da nadgledaju primirje između egipatskih i izraelskih snaga i – u skladu sa postignutim dogovorima od 18. januara 1974. i 4. septembra 1975 – da nadgledaju povlačenje snaga te dve zemlje i kontrolišu tampon-zonu između njih. Prvobitna lokacija tih snaga bila je *zona Sueckog kanala*, a kasnije, sa evolucijom procesa primirja, pomerene su na istok, tj. u zonu Sinajskog poluostrva. Njihova jačina je varirala od 4.051 (minimalna) do 6.973 (maksimalna), i u toku cele misije izgubile su 52 pripadnika. UNEF II zadržale su se od 25. oktobra 1973, posle potpisivanja primirja u oktobarskom ratu, do 24. jula 1979, posle zaključivanja egipatsko-izraelskog mirovnog sporazuma u *Kemp Dejvidu*.

Mirovne snage Ujedinjenih nacija intervenisale su u oblasti *jugoistočne Azije* u sukobu između *Indonezije* i *Holandije*, na *zapadnom Irijanu*. Te snage (UNSF) trebalo je da obezbede mir i bezbednost na spornoj teritoriji, na osnovu prethodnog dogovora dve zemlje. Jačine oko 1.500 ljudi, zadržale su se relativno kratko (od obustavljanja vatre, 3. oktobra 1962, do pripajanja Irijana Indoneziji, aprila 1963. godine).

U građanskom ratu u *Dominikanskoj Republici*, 1965. godine, došlo je do paralelnog angažovanja dva multinacionalna oružana sastava. Prvo su SAD intervenisale u unutrašnjim sukobima između vojne vlade i desničarskih snaga, sa kontingentom mornaričke pešadije od 23.000 vojnika, čemu su se pridružili vojni režimi više latinoameričkih država, članica *Organizacije američkih država*. Posle rasprave u Savetu bezbednosti obrazovane su i mirovne snage UN (DOMREP), sa zadatkom da nadgledaju situaciju i izveštavaju o kršenjima primirja između dve sukobljene strane. DOMREP zadržale su se u funkciji od 15. maja 1965. do 22. oktobra 1966. godine, i nisu imale gubitke.

Od 1988. godine zapaža se nov kvalitet u organizaciji i nadležnostima mirovnih snaga UN. To je sve veći stepen mešanja u unutrašnje sukobe u državama, odnosno u one konflikte u kojima, čak i *prima facie*, nema međunarodnih elemenata. Drugi nov momenat jeste i angažovanje „plavih šlemova“ ne samo radi obezbeđenja tzv. *fizičkog mira*, tj. obustavljanja oružanih sukoba u kritičnim zonama, nego i sa određenim političkim zadacima, koji se najčešće svode na uspostavljanje i stabilizaciju tzv. *demokratskih političkih režima* posle građanskih ratova, odnosno na nadgledanje i kontrolu tzv. *slobodnih izbora*. Ne računajući intervenciju UN radi okončanja iračko-iranskog rata (1988), kada su formirane mirovne snage (UNIIMOG) u sastavu 339 vojnih posmatrača, sa zadatkom da verifikuju, osiguraju i nadgledaju primirje i povlačenje svih snaga na međunarodno priznate granice¹²¹ i intervenciju UN protiv Iraka posle okupacije Kuvajta (1991) – operaciju UNTSO, poznatiju pod kodiranim nazivom „Pustinjska oluja“, sve druge mirovne operacije UN od 1988. godine faktički su bile, posredno ili neposredno, intervencije u unutrašnje sukobe.

Radi pomaganja uspostavljanja reda i mira i obezbeđenja sprovođenja odredaba dogovora postignutog između *Avganistana i Pakistana* o statusu avganistanskih pobunjenika u severnom Pakistanu, UN formirale su posmatračku grupu UNGOMAP, koja je imala 50 vojnih posmatrača, a funkcionisala je od 15. maja 1988. do 15. marta 1990. godine.

Januara 1989. godine, da bi obezbedila *povlačenje kubanskih trupa sa teritorije Angole*, svetska organizacija je obrazovala posmatračku grupu UNAVEM, na osnovu dogovora između Angole i Kube, jačine oko jedne čete (70 pripadnika). Mandat te misije još traje.

U aprilu 1989. godine formirana je posmatračka grupa UNTAG, sa zadatkom da pomogne specijalnom predstavniku generalnog sekretara da osigura nezavisnost *Namibije* putem slobodnih izbora pod kontrolom Ujedinjenih nacija. Bila je dislocirana u Namibiji i Angoli, a imala je oko 7.500 vojnika i oficira. Do završetka svog mandata (21. mart 1990) te snage su izgubile 19 pripadnika.

¹²¹ Misija UNIIMOG-a otpočela je 20. avgusta 1988. i traje i danas, a do sada je poginuo jedan pripadnik grupe. Na čelu UNIIMOG-a jedno vreme po osnivanju bio je general-major JNA Slavko Jović.

Poslednja intervencija mirovnih snaga UN – pre izbijanja jugoslovenske krize – izvedena je novembra 1989. godine, u *Nikaragvi*. U početku, zadatak te misije (ONUCA) bio je da pomogne u sprovođenju mirovnih procesa između pet zemalja tog regiona (Kostarika, Salvador, Gvatemala, Honduras i Nikaragva) i da nadgleda izbore u Nikaragvi, a kasnije je proširena i na nadgledanje dobrovoljne demobilizacije članova nikaragvanskog pokreta otpora. Mandat ONUCA još traje, te snage imaju 1.026 oficira i vojnika, a do sada nisu imale gubitke.

Međunarodne snage regionalnih organizacija i vojno-političkih saveza

Ideja uporedog funkcionisanja dva sistema tzv. *kolektivne bezbednosti* – univerzalnog i regionalnih – i, sledstveno tome, dva paralelna koncepta međunarodnih mirovnih snaga, nije nova.

Već prilikom osnivanja *Društva naroda*, 1919. godine, da bi se izašlo u susret izolacionističkim krugovima u Americi i u Pakt uneli elementi *Monroove doktrine*,¹²² predviđene su regionalne ustanove za održavanje mira, sa svojim snagama. Tako je članom 21. Pakta Društva naroda predviđeno: „Međunarodne obaveze, takve kao što su ugovori o arbitraži i regionalni sporazumi, kao Monroova doktrina, koji obezbeđuju održavanje mira, ne smatraju se protivnim nijednoj od odredaba ovog Pakta“.¹²³

U periodu između dva svetska rata formirano je više regionalnih ustanova posvećenih, isključivo ili delimično, i pitanjima kolektivne bezbednosti. *Mala Antanta* (1921 – 1933)¹²⁴ činila je savez između Čehoslovačke i Jugoslavije, Jugoslavije i Rumunije, Rumunije i Čehoslovačke, uperen protiv revizionističkih težnji Mađarske. *Balkanski savez* (1934

¹²² Pod *Monroovom doktrinom* podrazumeva se skup principa spoljne politike SAD u 19. veku: odbijanje svakog pokušaja intervencije evropskih sila na američkom kontinentu, ne dopušta se stvaranje novih kolonija evropskih zemalja u Americi i SAD uzdržavaju se od mešanja u evropske poslove. Osnovne postavke Monroove doktrine SAD sada sprovode kroz različite regionalne organizacije na američkom kontinentu: *Organizaciju američkih država*, *RIO pakt* itd.

¹²³ Videti: Luj le Fir, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1934, str. 689.

¹²⁴ Šire o Maloj Antanti: *Vojna enciklopedija, isto*, t. V, str. 233–234.

– 1940),¹²⁵ zaključen između Grčke, Turske, Rumunije i Jugoslavije, bio je usmeren protiv eventualnog bugarskog revanšizma u regionu. *Rajnski pakt* je bio zajednička i dvostruka garancija Velike Britanije i Italije, na jednoj strani, Francuskoj i Belgiji, a na drugoj Nemačkoj, od uzajamnih ugrožavanja (tzv. *zapadni Lokarno-pakt*), dok je Francuska iste uzajamne obaveze preuzela u odnosu na Poljsku i Čehoslovačku (tzv. *istočni Lokarno-pakt*).¹²⁶ Međutim, sve te regionalne organizacije bile su zasnovane na principima prostih, bilateralnih ili multilateralnih vojnih saveza i nisu formirale zajedničke institucionalizovane vojne snage koje bi jedinstveno intervenisale u određenim slučajevima.

Međutim, regionalna vojna saradnja uspostavljena je *ad hoc* između država saveznica u međunarodnim političkim i drugim konfliktima. To je naročito bilo izraženo u slučajevima tzv. *demonstracije vojne sile*: britanska, francuska i španska vojna akcija u *Meksiku* radi naplate meksičkih dugova (1861), blokada *grčkih obala* od strane pomorskih sastava više evropskih zemalja da bi se grčka vlada primorala da prihvati ujedinjenje Bugarske i Istočne Rumelije (1886) itd. Međutim, u svim tim slučajevima zajedničko vojno angažovanje nije dovelo do osnivanja *nadnacionalnih snaga*, odnosno do stvaranja *regionalnih mirovnih snaga*, već se iscrpljivalo u koordinaciji dejstava nacionalnih kontingenata i u međusobnoj saradnji u oblasti obaveštajnih, diplomatskih i ekonomskih akcija.

U praksi Društva naroda bilo je, međutim, i nekoliko slučajeva tzv. *regionalnih mirovnih snaga*, čiji je zadatak bio obezbeđenje mira na teritorijama kojima je Društvo privremeno upravljalo. U toku 1920. godine predviđeno je formiranje *mešovitog vojnog odreda za kontrolu plebiscita o Vilni*, u kojem se odlučivalo da li će taj grad pripasti Poljskoj ili Litvaniji. U sastav odreda ušli bi kontingenti Francuske, Velike Britanije, Italije, Španije, Belgije, Grčke, Danske, Norveške i Švedske, a svaki je imao po 2.500 vojnika (ukupno 22.500), na čelu sa francuskim oficirom.¹²⁷ Međutim, zbog protivljenja SSSR-a, čiji su interesi bili angažovani na Baltiku, nije došlo do ostvarivanja te zamisli.

¹²⁵ Šire o Balkanskom savezu: *isto*, t. I, str. 459.

¹²⁶ Šire o Lokarnskim sporazumima: *isto*, t. V, str. 122.

¹²⁷ Šire: V. Pavićević, *isto*, str. 11.

Društvo naroda je u periodu 1933–1934. godine formiralo posebnu komisiju za privremeno upravljanje oblašću Leticija, koja je bila predmet spora između Perua i Kolumbije.¹²⁸ Komisija je raspolagala izvesnim vojnim snagama pod svojom kontrolom, i pripadnici tih snaga nosili su na svojim uniformama oznake Društva naroda. Međutim, ti efektivni su bili sastavljeni isključivo od kolumbijskih vojnika, što im značajno osporava status međunarodnih vojnih snaga.

Pravno, regionalne međunarodne mirovne snage Društvo naroda je formiralo tek 1935. godine, radi obezbeđenja sprovođenja plebiscita u Saru.¹²⁹ Te snage su bile pod kontrolom tzv. Upravne komisije za Sar, koja je, u ime Društva, upravljala tom oblašću uoči i u toku plebiscita. Ukupna snaga tih jedinica iznosila je 3.300 vojnika, od kojih su većinu obezbedile Velika Britanija i Italija, a simbolične kontingente Holandija i Švedska. Na čelu odreda bio je komandant kojeg je, na zahtev Upravne komisije, odredila britanska vlada. Više elemenata statusa tih snaga – organizacija, disciplina, unutrašnja pravila i unutrašnji upravni poslovi – ukazuje da su one bile podložne samo svojim sopstvenim nacionalnim zakonima i neposrednim komandama, tj. nezavisne od međunarodne komande i izuzete od jurisdikcije lokalnog pravosuđa. Troškove tog poduhvata solidarno su pokrivali: budžet Društva naroda i vlade Nemačke i Francuske, zainteresovanih strana u plebiscitu.

U Povelji Ujedinjenih nacija regionalnim sporazumima posvećena je 8. glava. Načelno, Povelja: „... ničim ne isključuje postojanje regionalnih sporazuma ili ustanova čija je svrha bavljenje pitanjima koja se tiču održanja međunarodnog mira i bezbednosti i koja su podesna da budu predmet regionalne akcije, pod uslovom da su ti sporazumi i ustanove i njihovo delovanje u skladu sa ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija“¹³⁰ (podvukao Z.Č.). Pored toga što izričito dozvoljava stvaranje regionalnih mehanizama bezbednosti, „u skladu sa ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija“, Povelja predviđa i

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Prema odredbama *Versajskog ugovora o miru*, 1919. godine, oblast Sar na francusko-nemačkoj granici izdvojena je kao posebna političko-teritorijalna jedinica za određeno vreme, s tim da stanovništvo po isteku tog roka plebiscitom odluči o pripajanju Nemačkoj ili Francuskoj. Posle plebiscita 1935. godine Sar je pripojen Nemačkoj. Šire: Sarah Wambaugh, *Plebiscites since the World War*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1933, pp. 411–441.

¹³⁰ Član 52, stav 1. Povelje.

dve specijalne funkcije za regionalne ustanove: (1) *mirno rešavanje lokalnih sporova*, na inicijativu zainteresovanih država ili na poziv Saveta bezbednosti,¹³¹ i (2) *izvršavanje prinudnih mera iz 7. glave Povelje*, na inicijativu Saveta bezbednosti koji će se, „... kad tome ima mesta, koristiti takvim regionalnim sporazumima ili ustanovama radi sprovođenja prinudne mere koja se preduzima po njegovom nalogu“¹³² (podvukao Z.Č.).

Dakle, međunarodno pravo dozvoljava zajedničku vojnu akciju regionalnih organizacija u sledećim slučajevima:

– *kolektivne samoodbrane*, u slučaju oružanog napada, sve dok „Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti“ (član 51. Povelje);

– *izvršavanje prinudnih mera Saveta bezbednosti iz 7. glave Povelje* (čl. 53, stav 1. Povelje), i

– *zajedničke akcije protiv tzv. neprijateljskih država iz drugog svetskog rata*, upravljene protiv obnavljanja napadačke politike od strane bilo koje takve države (čl. 53. stav 1. u vezi sa čl. 107. Povelje).

Mirovne snage koje su formirale regionalne organizacije radi obavljanja navedenih zadataka bile bi u skladu sa međunarodnim pravom i, načelno, izjednačene u statusu – pravima i obavezama – sa mirovnim snagama Ujedinjenih nacija.¹³³ Međutim, iste odredbe Povelje UN iskorišćene su i prilikom formiranja *vojno-političkih blokova (savezi)* u periodu tzv. hladnog rata, odnosno kao opravdanje za stvaranje krupnih integrisanih vojnih sastava, uključujući nuklearne borbene potencijale, i za brojne slučajeve neposredne vojne akcije u regionalnim kriznim žarištima.

Najsavršeniju strukturu integrisanih vojnih snaga izradio je u periodu od 1949. godine do sada Severnoatlantski vojni savez, poznatiji kao NATO.¹³⁴ Izvan tzv. političke sfere

¹³¹ Član 52, stav 2. i 3. Povelje.

¹³² Član 53, stav 1. Povelje.

¹³³ Šire o regionalnim sporazumima sa aspekta zajedničkih vojnih snaga: Aleksandar Peleš, *Regionalni sporazumi i pravo na samoodbranu*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 2/1969, str. 206–214; i Miloš Radojković, *Kolektivna bezbednost i regionalni sporazumi u vreme Društva naroda i Ujedinjenih nacija*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 2/1969, str. 245–249.

¹³⁴ O pravno-organizacionoj strukturi NATO: Beckett, *The North Atlantic Treaty, The Brussels Treaty, and the Charter of the United Nations*, 1950; o odnosu između NATO i regionalnih sporazuma prema povelji UN, Kelsen, *Is the North Atlantic Treaty a Regional Arrangement?*, *American Journal of International Law*, 1951, p. 162.

odlučivanja (ministarski savet, savet stalnih predstavnika, specijalizovane agencije)¹³⁵ vojna struktura NATO počinje od tzv. stalne grupe,¹³⁶ koja je odgovorna za tzv. više strategijsko upravljanje snagama NATO. To telo je malo, i nije zasnovano na sistemu predstavljanja (reprezentacija), tj. sačinjavaju ga tri oficira, koji zastupaju načelnike generalštabova Velike Britanije, SAD i Francuske. Decembra 1950. obrazovan je i tzv. *Komitet vojnih predstavnika*,¹³⁷ preko kojeg su u vojno planiranje NATO-a uključene i sve druge članice Saveza. Dve osnovne teritorijalne komande su: *Vrhovna saveznička komanda za Evropu* (sa sedištem prvo u Fontenblou kod Pariza, a od 1966. u Briselu)¹³⁸ i *Vrhovna saveznička komanda za Atlantik* (sa sedištem u Norfolku, Virdžinija, SAD).¹³⁹ Komandant evropskih snaga NATO-a, iako formalno potčinjen neposredno tzv. *stalnoj grupi*, ima i ovlašćenje da direktno kontaktira sa načelnicima štabova savezničkih armija, a u izuzetnim slučajevima i sa njihovim ministrima odbrane i šefovima vlada. Sastav štaba evropske komande NATO-a jeste međunarodni, ali je princip direktne nacionalne predstavljenosti očuvan kroz tzv. *vojne predstavnike zemalja* – članica NATO-a uključenih u taj štab. Tzv. *integrisane snage* pod komandom Vrhovne savezničke komande za Evropu dalje su podeljene u tri *regionalne komande*: za severnu, južnu i srednju Evropu, od kojih svaka sadrži odvojenu vazduhoplovnu, pomorsku i kopnenu komandu.

Stvarni stepen internacionalizacije vojnih snaga u okviru NATO-a i njihove integracije promenljiva je kategorija. U vreme mira odgovornost vrhovnog komandanta snaga NATO ograničena je prvenstveno na oblasti organizacije i obuke; puna operativna kontrola nad nacionalnim armijama zemalja članica predviđena je samo u slučaju oružanog sukoba NATO kao celine, tj. kada se, napadom na jednu od zemalja članica, aktivira *casus foederis* i otpočne primena odredaba Ugovora predviđenih za ratno stanje. Međutim, NATO u celini funkcioniše sa *međunarodnim budžetom*: izrađen je i poseban sistem

¹³⁵ Takve agencije su na primer, *Vojna agencija za standardizaciju* (Military Agency for Standardization) i *Koledž odbrane NATO* (NATO Defence College).

¹³⁶ U engleskom originalu: *Standing Group*.

¹³⁷ U engleskom originalu: *Military Representatives Committee*.

¹³⁸ U engleskom originalu: *Supreme Allied Commander, Europe*, skraćeno SHAPE.

¹³⁹ U engleskom originalu: *Supreme Allied Commander, Atlantic*.

učešća u ceni koštanja posebnih programa izgradnje aerodroma, komunikacionih sistema, štabova itd. S druge strane, NATO-snage su u osnovnim komponentama ostale potpuno nacionalne: to se posebno odnosi na njihovo ustrojstvo, snabdevanje i administraciju. Kako je to u teoriji naglašeno one: „... ne poseduju više pravne homogenosti nego slične snage u toku drugog svetskog rata.¹⁴⁰ Sve dok članice NATO-a imaju svoj politički i vojni identitet, u okviru tog vojno-političkog saveza moraju se zaključivati i posebni, bilateralni ili multilateralni sporazumi o brojnim pitanjima vezanim za pravni status i faktičko upravljanje trupama, postrojenjima i opremom jedne zemlje, lociranim na teritoriji druge (ili dostupnim na korišćenje drugoj državi). U tom smislu zaključeni su *Sporazum o statusu vojnih snaga* (1951) i *Protokol o statusu međunarodnih vojnih štabova* (1952).¹⁴¹ Ukoliko snage jedne države u okviru NATO-a koriste postrojenja ili teritoriju druge, između njih se mora zaključiti i poseban sporazum. *Vojne nabavke* jedne države u drugoj zahtevaju koordinaciju logističkih aktivnosti, o čemu se takođe zaključuju posebni sporazumi. Predviđeni su i *sporazumi o oporezivanju*, kako fiskalni prihodi jedne države ne bi teretili budžet druge. Rešavanje tih i drugih pravnih pitanja koja proizilaze iz fakta multinacionalne vojne integracije nužan je preduslov za uspešnu organizaciju NATO-snaga u vreme mira. Ono proizilazi iz činjenice da vojna struktura tog saveza, slično međunarodnim komandama u prošlosti, održava integraciju od suštinske važnosti u vrhovnoj komandi, ali je karakterišu raznovrsnost i očuvanje nacionalnog identiteta unutar nacionalnih snaga koje je sačinjavaju.

*Evropska odbrambena zajednica (unija)*¹⁴² regionalni je podsistem međunarodnih vojnih snaga koji neposredno, kao vojno-politički instrumentarijum u okviru Evropske zajedni-

¹⁴⁰ Prema: Baxter, *isto*, p. 340.

¹⁴¹ *Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces*, 19 June 1951, Misc. No. 5(1951), U.S. Senate Doc. Executive T, 82nd Congress, 2nd Session (1952). *Protocol on the Status of International Military Headquarters Set Up Pursuant to the North Atlantic Treaty*, 28 August 1952.

¹⁴² U engleskom originalu *The European Defence Community*. Uniju je osnovalo šest zemalja: Nemačka, Francuska, Italija, Belgija, Holandija i Luksemburg. Proširenjem *Evropske zajednice za uglj i čelik* u *Evropsku ekonomsku zajednicu*, i njenim kasnijim povećavanjima, broj članica Unije dostigao je sadašnjih dvanaest. O strukturi i ciljevima šire: Olliver, *The Cooperative Defense of Europe*, *Minnesota Law Review*, 36 (1952), p. 795.

ce, utiče ili može da utiče na tok rešavanja jugoslovenske krize. Međutim, i u teorijskom pogledu, model primenjen u toj uniji je zanimljiv jer je prvi primer potpune nadnacionalne integracije vojnih snaga, kako u administrativnom i logističkom, tako i u komandnom pogledu.¹⁴³ Najznačajnija institucija te zajednice je *Komesarijat*, koji deluje kao nadnacionalno ministarstvo odbrane. Njegovih devet članova, iako su ih imenovala članice EOU, nadnacionalni su službenici, koji nisu odgovorni – niti njima upravljaju – državama članicama Unije. Odgovornost Komesarijata je prvenstveno u oblasti izvršavanja i nadzora, uključujući i poslove kao: priprema budžeta Unije, priprema zajedničkog naoružanja, opreme, snabdevanja i programa infrastrukture,¹⁴⁴ dodela licenci za vojnu proizvodnju, kao i organizacija i raspored snaga Unije. *Skupština Evropske zajednice*, u kojoj se za tu svrhu nalaze i pojedini dodatni predstavnici, obavlja određene poslove u vojnim pitanjima prihvatanja izveštaja Komesarijata, a *Savet ministara EZ*, koji obuhvata predstavnike svih država – članica, nadležan je da izdaje direktive Komesarijatu kao i da „usklađuje akcije Komesarijata sa politikama vlada država članica“.¹⁴⁵ S obzirom na to da su članice Unije – i posle integracije predviđene do kraja ove godine – zadržale status suverenih država, bilo je neizbežno da odlučujuću kontrolu nad svim nadnacionalnim agencijama u okviru zapadnoevropske integracije, uključujući i vojni aparat, zadrže u okvirima predstavnika država članica, a ne u nekom posebnom, nadnacionalnom telu.

*Evropske odbrambene snage*¹⁴⁶ su homogeni organizam, koji sačinjavaju i regruti i profesionalni vojnici, obučeni u zajedničke uniforme, podložni jedinstvenom disciplinskom kodeksu i neposredno potčinjeni i obavezni na lojalnost Uniji, tj. Evropskoj zajednici.¹⁴⁷ Zbog različite nacionalne strukture ljudstva, te snage su grupisane u *osnovne jedinice* jednonacionalnog sastava, a na višem nivou grupisane su u *armijske korpe*, sastavljene od različitih nacionalnih jedinica.¹⁴⁸ U

¹⁴³ Šire: Baxter, *isto*, pp. 341–344.

¹⁴⁴ Čl. 19, 87, 101, 107, 71 i 77. (resp) *Ugovora o osnivanju Evropske odbrambene Unije*.

¹⁴⁵ *Isto*, čl. 39.

¹⁴⁶ U engleskom originalu *European Defence Forces (EDF)*.

¹⁴⁷ Čl. 15. *Ugovora o osnivanju Evropske odbrambene Unije* i čl. 15. do 18. *Vojnog protokola*.

¹⁴⁸ Čl. 68. *Ugovora*.

slučaju *kopnene vojske*, osnovna jedinica (basic unit) jeste „grupa“ koja je, otprilike, veličine divizije. Proces stvaranja tih snaga bio je postepen, sa privremenom (tranzitna) administracijom nad nacionalnim kontingentima, i podržan sistemom tzv. *Evropskih teritorijalnih vojnih regiona*.¹⁴⁹ U slučajevima tzv. *borbene upotrebe*, snage Unije potčinjene su komandantu NATO-a za Evropu, a on je ovlašćen da neposredno Komesarijatu podnosi eventualne zahteve za raspored tih snaga. U slučajevima *ratnog stanja* taj komandant preuzima „*puna ovlašćenja i odgovornosti*“¹⁵⁰ nad snagama Unije na isti način kao i nad nacionalnim armijama zemalja članica NATO-a.

Arhitekti zapadnoevropske integracije planirali su postepeno potpuno ukidanje nacionalnih armija, osim *policije i žandarmerije*, i snaga eventualno dislociranih van teritorijalnog opsega NATO-a, tj. u *vanevropskim teritorijama* njegovih članica (dok su takve teritorije postojale), kao i za obavljanje *međunarodnih misija* (uključujući i one preduzete prema odlukama Ujedinjenih nacija). U slučajevima unutrašnjih nereda u pojedinim zemljama one bi imale pravo na povlačenje delova svojih kontingenata iz zajedničkih sastava po odobrenju Komesarijata. Odobrenje za povlačenje nacionalnih kontingenata radi angažovanja u međunarodnim misijama ili odbrane vanevropskih poseda zemalja članica davao je *vrhovni komandant* NATO-a za Evropu.¹⁵¹

Zapadnoevropska integracija, međutim, nije sprovedena do te mere da bi omogućila potpuno ukidanje nacionalnih armija i njihovo zamenjivanje zajedničkim vojnim snagama, bilo NATO-a, bilo Evropske odbrambene unije. Ali, zabeleženi su krupni rezultati dosadašnje integracije: formiranje zajedničkih operativnih, pa i krupnijih vojnih jedinica,¹⁵² koordinirane akcije izvan operativnog prostora EZ,¹⁵³ kao i zajedničko strategijsko planiranje kombinovanih vojno-političkih operacija u Evropi i drugim regionima.¹⁵⁴

¹⁴⁹ U engleskom originalu *European Territorial Military Regions*.

¹⁵⁰ Čl. 18. paragraf 2. Ugovora.

¹⁵¹ Čl. 12, 13. i 14. Ugovora.

¹⁵² Na primer, obrazovanje zajedničkih francusko-nemačkih operativnih sastava, za sada ranga brigade.

¹⁵³ Koordinacija tih aktivnosti naročito je izražena u toku zajedničke operacije članica EZ, u okviru operacija u Zalivu u januaru i februaru 1991. godine.

¹⁵⁴ Taj tip planiranja primenjen je, između ostalog, i u okviru učešća EZ u rešavanju jugoslovenske krize, u toku prošle i ove godine.

OBRAZOVANJE, UPOTREBA I ORGANIZACIJA MEĐUNARODNIH MIROVNIH SNAGA I ELEMENTI NJIHOVOG MEĐUNARODNOPRAVNOG STATUSA

Slučajevi u kojima mogu biti upotrebljene mirovne snage

Poveljom Ujedinjenih nacija predviđena je mogućnost međunarodne oružane akcije, odnosno intervencije mirovnih snaga UN onda kad je to nužno „radi održanja ili vaspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti“.¹⁵⁵ Poveljom se ne određuje bliže u čemu se sastoji ugrožavanje svetskog mira, odnosno koji su njegovi osnovni elementi, čijim se ugrožavanjem ili narušavanjem dovodi u pitanje „svetski mir“. Posredno, u određenim normama Povelje, navodi se više jezičkih sintagmi za označavanje stanja ugroženosti mira, na primer, „sve ono što ugrožava mir i radi suzbijanja napada ili drugih narušenja mira“ (čl. 1, t. 1); „pretnja silom ili upotreba sile“ (čl. 2, t. 3); „ugrožavanje mira, narušenje mira ili napad“ (čl. 39). U *instrumentalno-tehničkom smislu*, razlikuje se nekoliko osnovnih vidova ugrožavanja mira, od kojih je najdirektniji *agresija* (napad), definisana kao „upotreba oružane sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, odnosno ma na koji drugi način koji nije u saglasnosti s Poveljom Ujedinjenih nacija“.¹⁵⁶ Izvan sedam konkretnih oblika agresije, sadržanih u operativnoj definiciji,¹⁵⁷ javljaju se dva značajna problema za identifikaciju situacije u kojoj se mogu obrazovati mirovne snage:

– prvo, najrazličitiji akti ekonomskog, ideološkog, političkog ili drugog pritiska mogu, objektivno, biti *pretnja silom* i *posredno ugrožavanje mira*,¹⁵⁸ pa se postavlja pitanje da li se

¹⁵⁵ Čl. 42. Povelje.

¹⁵⁶ Navedeno prema čl. 1. *Rezolucije Generalne skupštine UN 3314 (XXIX)* od 14. decembra 1974. godine (definicija agresije). Integralni tekst: Spoljnopolitička dokumentacija, 5–6/1974.

¹⁵⁷ Radi se o: (1) invaziji ili napadu oružanih snaga, vojnoj okupaciji ili aneksiji teritorije; (2) bombardovanju teritorije ili upotrebi ma kojeg oružja; (3) blokadi luka ili obala; (4) napadu na kopnene, pomorske ili vazduhoplovne snage, pomorsku ili vazдушnu flotu; (5) upotrebi oružanih snaga na teritoriji druge države protivno uslovima iz sporazuma sa tom državom, ili posle isteka roka predviđenog sporazumom; (6) stavljanje na raspolaganje sopstvene teritorije drugoj državi radi izvršenja akta agresije protiv treće države; (7) upućivanje oružanih bandi, grupa, neregularnih vojnika ili najamnika na teritoriju druge države. Šire: *isto*, čl. 3.

¹⁵⁸ Tako je, na primer, agresija SAD protiv Nikaragve (1984), konkretizovana kroz pomoć tzv. kontrašima i paravojnim aktivnostima protiv legalne vlade, opravdavana činjeni-

i u tim slučajevima može doneti odluka/preporuka da se obrazuju mirovne snage. U vezi s tim, postavlja se i pitanje kojeg *stepena jačine* mora biti „ugrožavanje i narušavanje mira“ da bi nadležni organ UN doneo takvu odluku;

– drugo, različiti oblici *unutrašnjih oružanih sukoba*, od građanskih ratova, preko verskih, etničkih i plemenskih konflikata, do secesionističkih ratova, u kojima nema *elementa inostranosti*, mogu objektivno ugrožavati međunarodni mir i bezbednost, odnosno pretiti evolucijom koja bi dovela do izbijanja međunarodnog sukoba. Postavlja se, dakle, i pitanje mogu li mirovne snage UN, i pod kojim uslovima, intervenisati u unutrašnjim sukobima i kakve posledice takva intervencija proizvodi.¹⁵⁹

Oba navedena problema svode se, u osnovi, na isto pitanje: da li su Ujedinjene nacije ovlašćene da *preventivno intervenišu* u tokove političkih događaja u pojedinim zemljama, bilo da se radi o aktivnom mešanju u sukobe u tim zemljama, bilo o ograničavanju slobode njihove spoljnopolitičke akcije prema trećim državama. U teoriji se naglašava da su pojmovi „*pretnje miru*“ i „*narušavanja mira*“ međusobno bliski, sa mnogo zajedničkih elemenata, i da je u praksi često teško jasno razgraničiti „*pretnju*“, koja još uvek nije narušila mir, i „*narušenje*“, kao razvijeni oblik prethodno utvrđene pretnje miru.¹⁶⁰ Isto tako, ta „tranzitna“ osobina navedenih pojmova prisutna je i prilikom njihovog razgraničenja u odnosu na *agresiju* (napad): većina agresija prošla je kroz prethodne ili pripremne faze „*pretnje*“ i „*narušenja*“ mira, a na to upućuje i službena stilizacija rezolucija Generalne skupštine prilikom angažovanja mirovnih snaga u Koreji i Kongu.¹⁶¹

com da je „vlada Nikaragve preduzela značajne korake ka uspostavljanju diktatorskog komunizma“. U presudi donetoj 1986. godine, Međunarodni sud pravde je ispravno zaključio da „privrženost države bilo kojoj posebnoj doktrini ne predstavlja prekršaj običajnog međunarodnog prava“. Šire t. 263. te presude, International Court of Justice Reports, 1986, p. 146.

¹⁵⁹ „Pod unutrašnjim oružanim sukobom“ (eng. internal war) podrazumevaju se „oružane borbe, unutar granica neke države koje se ne smatraju međunarodnim ratom, ako te borbe steknu izvjesnu političku važnost i rasprostranjenost veću od lokalnih pobuna“ (Ibler, *isto*, str. 93).

¹⁶⁰ Videti Rosalyn Higgins, *The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations*, Oxford University Press, London, 1963, pp. 224–226.

¹⁶¹ Tako je, na primer, akcija UN u Koreji formalnopravno kvalifikovana kao reagovanje na „*narušenje mira*“, prema čl. 39. Povelje, a ne na agresiju, odnosno napad. Na isti način, snage UN u Kongu obrazovane su kao reakcija na „*pretnju mira*“. Rezolucije Saveta bezbednosti: S/1501 od 25. juna 1950. i S/1511 od 27. juna 1950. (Koreja) i S/4387 od 13. jula 1960. (Kongo).

S druge strane, Poveljom UN štiti se zona tzv. *unutrašnje nadležnosti* država tako što se izričito navodi da „ničim ne ovlašćuje Ujedinjene nacije da se upliću u pitanja... niti nalaže članovima da takva pitanja iznose na rešavanje prema propisima... Povelje“.¹⁶² Međutim, ta odredba „ne ide na štetu“ primene prinudnih mera iz 7. glave Povelje UN, odnosno odredbe Povelje o mirovnim snagama UN bile bi, praktično, izuzete iz pravila o unutrašnjoj nadležnosti država.¹⁶³ To pitanje je u dosadašnjoj praksi postavljeno u slučajevima *Konga i Kipra*, pri čemu je u prvom opravdanje za intervenciju nađeno u formalnom pozivu kongoanske vlade, a u drugom u činjenici da su na Kipru u trenutku sukoba bile stacionirane strane (turske i britanske) vojne snage, pa je, stoga, situacija i izašla iz okvira unutrašnje nadležnosti i ukazivala na međunarodni karakter sukoba.¹⁶⁴

Dosadašnja praksa Ujedinjenih nacija u pogledu angažovanja mirovnih snaga u tzv. *graničnim situacijama*, između međunarodnih i unutrašnjih konflikata, kao i između posrednog i neposrednog ugrožavanja mira, bila je u pravcu *standardizacije ponašanja*, odnosno prevalencije suštinskih nad formalnim kriterijumima prilikom procene konkretnih situacija.¹⁶⁵

Nadležnost za obrazovanje mirovnih snaga Ujedinjenih nacija

Pravni sistem UN¹⁶⁶ poznaje dva tipa tzv. *instrumentalne nadležnosti* za obrazovanje mirovnih snaga, koji stoje u među-

¹⁶² Čl. 2. t. 7. Povelje.

¹⁶³ Intervencija mirovnih snaga UN na poziv zemlje – domaćina isključila bi postavljanje pitanja o saglasnosti mirovne operacije sa pravilima Povelje o unutrašnjoj nadležnosti. Smatra se da bi u tom slučaju zahtev suverenog organa zemlje – domaćina Savetu bezbednosti za otpočinjanje mirovne operacije činilo legalan pravni osnov za internacionalizaciju stanja u određenoj zemlji. Do praktičnih problema može da dođe, međutim, u dva slučaja: (1) ukoliko se suvereni organ zemlje – domaćina ne slaže sa preduzimanjem mirovne operacije, a situacija objektivno preči narušenjem međunarodnog mira i bezbednosti, i (2) ukoliko usled razvoja unutrašnjih političkih prilika dođe do raspada centralne vlasti i stvaranja tzv. vakuuma vlasti, u kojem ne bi postojao (ili funkcionisao) organ nadležan za donošenje suverenih spoljnopolitičkih odluka.

¹⁶⁴ Taj problem je aktuelan i u pravnim i političkim elementima pripreme mirovne operacije snaga UN u Jugoslaviji.

¹⁶⁵ Za doktrinarno opravdanje tog stava: Vuko Gozze-Gučetić, *Osnovna pitanja obrazovanja, sastava i dejstva oružanih snaga UN*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“ 2–3/1965, str. 191.

¹⁶⁶ Pod pojmom „pravni sistem Ujedinjenih nacija“ podrazumeva se celina Povelje, *Statuta Međunarodnog suda pravde*, *rezolucija Generalne skupštine* i *Saveta bezbednosti* kojima se na opšti način regulišu određeni odnosi i pitanja, kao i *dvostrani i višestrani međunarodni ugovori* čiji su član i Ujedinjene nacije.

sobnom odnosu pravila i izuzetaka. Po pravilu, o upotrebi mirovnih snaga ili drugog tipa oružanih snaga UN, obrazovanog na osnovu Povelje,¹⁶⁷ odlučuje *Savet bezbednosti* prema opštim pravilima o svom radu.¹⁶⁸ Međutim, kako sistem kolektivne bezbednosti predviđen Poveljom nikada nije efektivno ostvaren, postavlja se pitanje instrumentalne nadležnosti za obrazovanje tzv. *ad hoc* snaga UN, koje su, formalnopravno, izvan normativnog domašaja Povelje. Rezolucijom *Ujedinjeni za mir* predviđena je supstitutivna nadležnost Generalne skupštine u slučajevima kada je Savet bezbednosti onemogućen da „udovolji svojoj prvenstvenoj odgovornosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti“ i to „zbog nedostatka jednoglasnosti stalnih članova“.¹⁶⁹ Pri tome je nadležnost Generalne skupštine dvostruko ograničena: (1) *ratione temporis*, samo na slučajeve u kojima je određeno krizno pitanje Savet bezbednosti *već raspravljao* i – iz navedenog razloga – *nije uspeo* meritorno da razreši, i (2) *ratione materiae*, samo na slučajeve *narušenja mira ili agresije*, dakle ne i na slučajeve obične *pretnje miru* iz čl. 39. Povelje. Osim toga, u procesnopravnom smislu, odlučivanje Generalne skupštine prema odredbama Rezolucije *Ujedinjeni za mir* ograničeno je i potrebom za postizanjem dvotrećinske većine prilikom eventualnog glasanja u tom organu Ujedinjenih nacija.¹⁷⁰

Postoje značajne razlike u *pravnom*, pa samim tim i u *faktičkom statusu* mirovnih snaga UN obrazovanih prema odredbama *Povelje* i onih čiji je pravni osnov rezolucija *Ujedinjeni za mir*.¹⁷¹ U prvom slučaju odluka Saveta bezbed-

¹⁶⁷ Pored „mirovnih snaga“ u užem smislu, Savet bezbednosti može obrazovati i neke druge tipove oružanih snaga UN: tzv. *snage za policijske akcije*, *snage za izvršenje privremenih mera* (čl. 40. Povelje) i *snage za izvršenje presuda i drugih obaveznih odluka Međunarodnog suda pravde* (čl. 94. stav 2. Povelje). Šire: Higgens, *isto*, pp. 228–237.

¹⁶⁸ Misli se na apsolutnu većinu glasova od ukupnog broja članova Saveta, uključujući i potvrdne glasove svih pet stalnih članova. (Čl. 27, stav 3. Povelje).

¹⁶⁹ Rezolucija „Ujedinjeni za mir“, *isto*, odeljak A, tač. 1.

¹⁷⁰ To se odnosi i na većinu neophodnu za donošenje odluke o korišćenju tzv. *Komisije posmatrača mira* (odeljak B, t. 3. Rezolucije).

¹⁷¹ O razlikama u pravnom statusu mirovnih snaga UN obrazovanih na osnovu odluke Saveta bezbednosti i onih čiji je osnivač Generalna skupština, šire u studiji L.B. Sohna: *The authority of the United Nations to establish and maintain a permanent United Nations Force*, American Journal of International Law, 2/1958, pp. 229–240. Zanimljivo je da taj autor dozvoljava, načelno, i treći tip mirovnih snaga (prema nadležnosti za obrazovanje): to su snage koje bi sačinjavale sastavni deo Sekretarijata UN (*isto*, p. 235). Neposredni pravni osnov za njihovo formiranje, prema Sohnu, jeste čl. 97. Povelje UN, koji je „... dovoljno širok da uključi bilo koji vojni personal postavljen od Skupštine, da bi bio upotrebljen u svrhe održavanja mira.“

nosti *obavezna* je za sve članice UN, i za dejstvo snaga formiranih na osnovu te odluke nije potrebna saglasnost bilo koje članice UN, pa ni one na čijoj teritoriji dejstuju. Snage koje formira Generalna skupština oslanjaju se na pravni akt koji ima snagu *preporuke*, pa je njihov legalitet *uslovljen pristankom* ne samo potrebne većine članica u tom organu nego i neposredno zainteresovanih država: prvenstveno onih koje treba da daju kontingente za njihovo obrazovanje, a zatim i države (ili više njih) na čijem području te snage treba da dejstuju i, konačno, onih zemalja koje treba da prihvate funkcije i zadatke tih snaga. To ukazuje da su mirovne snage osnovane prema Povelji *znatno stabilnije* od onih koje neposredno obrazuje Generalna skupština.¹⁷²

Mandat međunarodnih mirovnih snaga UN

Pod pojmom *mandata* mirovnih snaga UN podrazumeva se *ukupnost ciljeva i zadataka koji su im povereni*, uključujući *vremensko, prostorno i funkcionalno* određenje tih zadataka, oblike i načine sprovođenja *političke kontrole* nad izvršenjem mandata i druge formalne i sadržinske elemente značajne za tačno utvrđivanje mirovne operacije.

Mandat mirovnih snaga može se sa dovoljno preciznosti izvesti iz nekoliko osnovnih elemenata. Prema *nominalnom kriterijumu*, razlikuje se više tipova tih snaga. U 7. glavi Povelje koristi se izraz „oružane snage“ i „oružana sila“. Mirovna operacija u Egiptu (UNEF) nominalno je određena kao „oružani odred“ UN.¹⁷³ Generalni sekretar je svojevremeno predlagao formiranje „legije UN“. U doktrini postoji i naziv „policijske snage“ itd. Dakle, u dosadašnjoj praksi i teoriji korišćeni su različiti nazivi,¹⁷⁴ ali je problematično da li su oni uvek odražavali i suštinu mandata oružanih sastava koji su ih nosili.

Prema *funkcionalnom kriterijumu*, mandat mirovnih snaga UN sadrži više mogućih – paralelnih ili sukcesivnih –

¹⁷² Posebno pitanje jeste mogućnost zloupotrebe tzv. glasačke mašine za donošenje odluka u Generalnoj skupštini u slučaju paralize rada Saveta bezbednosti. Dobru analizu o tom pitanju dao je Gozze-Gučetić, *isto*, str. 192–193.

¹⁷³ U engleskom originalu *United Nations Emergency Force* (UNEF).

¹⁷⁴ Tako je, na primer, u operaciji „Pustinjska oluja“ (Irak–Kuvajt) korišćen naziv „multinacionalne snage“.

elemenata: od *demonstracije sile*, preko *policijske kontrole područja*, do *blokade* (kopnene, pomorske, vazduhoplovne, telekomunikacione) i *borbenih operacija* u užem smislu. Otuda se postavlja i pitanje da li te snage *moгу da postanu i zaraćene strane*. To se ne odnosi samo na mogućnost tehničke upotrebe oružja, koja je u određenim situacijama nesporna (samoodbrana i sl.), nego na i širi kontekst upotrebe mirovnih snaga u poluborbenim ili borbenim akcijama. U svom izveštaju o sprovođenju rezolucije Saveta bezbednosti kojom su formirane ONUC,¹⁷⁵ generalni sekretar UN definisao je eventualnu borbenu poziciju mirovnih snaga na sledeći način: „... ljudstvo upotrebljeno u akciji ne sme prvo da upotrebi oružanu silu, ali je zato ovlašćeno da silom odgovori na oružani napad kao i na pokušaj upotrebe sile kojoj je cilj da isto ljudstvo natera da napusti položaj koji je zaposelo po naređenju komandanta“.¹⁷⁶ U doktrini se ističe da bi mirovne snage „mogle biti *potencijalno zaraćene strane*, ukoliko ne budu mogle da ispune svoj zadatak bez upotrebe oružja“¹⁷⁷ (podvukao Z.Č.). Dosađajni slučajevi upotrebe oružja od strane pripadnika mirovnih snaga UN jasno ukazuju na izgrađeni standard *restriktivne primene sile* i preciznog tumačenja mandata dobijenog od nadležnog organa Ujedinjenih nacija.¹⁷⁸

Vremensko određenje mandata mirovnih snaga svodi se na utvrđivanje dva značajna momenta: početka i kraja mandata. *Početak* se tačno određuje ili odlukom Saveta bezbednosti ili rezolucijom Generalne skupštine kojom se snage obrazuju. Sa izuzetkom Kipra, samo trajanje mandata nije unapred određeno: mandat traje dok traje potreba, odnosno dok

¹⁷⁵ Rezolucija S/4387 od 13. jula 1960. godine.

¹⁷⁶ Prema: United Nations, Security Council – Official Records, Suppl. for July, August and September 1960, doc. S/4382, p. 11.

¹⁷⁷ Prema: Gavro Perazić, *O nekim problemima i međunarodnopravnim obeležjima oružanih snaga UN*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 1/1963, str. 92.

¹⁷⁸ Karakterističan je primer iz *Konga*: 18. avgusta 1960. neke jedinice Konga uhapsile su i zadržale na aerodromu u Ndili, kod Leopoldvila, 14 kanadskih vojnika pripadnika odreda UN. Ta dva odeljenja Kanadana bila su upućena na dužnost u Kokolatvil i Luluaborg, pa su – prisiljavanjem da napuste avion – faktički onemogućeni u zaposedanju položaja na koji su poslati prema naređenju ovlašćenog komandanta, što je opravdalo kasniju upotrebu sile snaga UN. Posle tragične pogibije generalnog sekretara Daga Hamerselda, Svet bezbednosti je 21. januara 1961. usvojio i posebnu rezoluciju (UN, Doc. S/4741), kojom se snagama UN daje ovlašćenje da mogu upotrebiti oružje čak i ako nisu neposredno napadnute. Svet bezbednosti je taj stav ponovio u rezoluciji od 24. novembra 1961. (UN, Doc. S/5002), kada je, pored ostalog, utvrdio da vršilac dužnosti generalnog sekretara, ako je potrebno i silom onemogućiti rad svim vojnim i civilnim licima koja nisu pod komandom Ujedinjenih nacija.

postoje okolnosti koje su dovele do stvaranja mirovnih snaga.¹⁷⁹ Takvu procenu utvrđuje onaj organ čijom su odlukom snage i obrazovane: Savet bezbednosti ili Generalna skupština, pri čemu nije dozvoljeno tzv. *preuzimanje nadležnosti*: jednom obrazovane, snage ostaju u nadležnosti organa koji je tu odluku doneo do okončanja mirovne operacije. *Prostorno određenje mandata* mirovnih snaga UN veoma je složeno pitanje. U uporednoj praksi uglavnom su se formirala dva moguća modela razmeštaja tih snaga: (1) princip tzv. *zelene linije* primenjuje se u slučajevima tzv. čistog razdvajanja zaraćenih vojnih formacija, dakle, onda kada je uspostavljena uglavnom stabilna i povezana linija fronta, iza koje je prostor u celini bezbedan i pod kontrolom jedne ili druge zaraćene strane, pa mirovne snage imaju samo tzv. *interpozicionu funkciju*; (2) princip tzv. *mrlja od mastila* ili prostornog pokrivanja primenjuje se u slučajevima tzv. *pacifikacije područja*, kada linija sukoba zaraćenih strana nije celovito uspostavljena, a na širem prostoru zemlje u kojoj se mirovna operacija sprovodi postoji objektivno stanje ugroženosti mira i bezbednosti.¹⁸⁰ Dosadašnja praksa ukazuje i na to da se ti modeli retko susreću u čistom, teorijskom obliku: uspostavljanje „zelene linije“ zahteva i razmeštaj mirovnih snaga u dubini prostora sa obe njene strane, i to najmanje na tzv. *bezbednoj udaljenosti*, tj. na daljini koja onemogućava dejstvo pešadijskim naoružanjem; sa druge strane, i „mrlje od mastila“ zahtevaju ne samo pokrivanje prostora po dubini već i zauzimanje (jedne ili više) linija razdvajanja. Isto tako, u praksi je prihvaćeno da jednom utvrđeni prostorni razmeštaji mirovnih snaga nisu nepromenljivi: oni su podložni modifikacijama u toku trajanja mandata, zavisno od razvoja događaja na terenu, i – s obzirom da se dislokacija mirovnih snaga ne određuje u tzv. *osnovnom dokumentu* (rezolucija ili odluka), nego tzv. *aktom komandovanja* – mogu biti veoma elastični, zavisno od

¹⁷⁹ Na Kipru su mirovne snage UN uspostavljene za period od tri meseca, i do sada je njihov mandat svaki put produžavan za po tri meseca. U južnom Libanu (UNIFIL) taj rok je iznosio šest meseci.

¹⁸⁰ Konkretni elementi takvog stanja mogu biti različiti i njihovo procenjivanje je faktičko pitanje koje rešava nadležni organ UN prilikom odlučivanja o samoj mirovnoj operaciji. Moguće indikacije da stanje na nekom području zahteva širi prostorni raspored mirovnih snaga UN bile bi: nefunkcionisanje sistema lokalne vlasti, pojave anarhije i kriminala, etnički i verski sukobi, ugroženost vitalnih saobraćajnica i objekata od međunarodnog značaja (na primer, nuklearne elektrane), opasnost od ekoloških zagađivanja širih razmera, ugroženost imovine i života stranaca itd.

konkretnih uslova.¹⁸¹ Činjenica je da su područja na kojima su dislocirane mirovne snage UN neka vrsta tzv. *internacionalizovanih teritorija*,¹⁸² tj. područja na kojim je suverenitet domicilne zemlje bitno umanjen, ako ne i potpuno suspendovan. U tom smislu je prirodno da se u raspoređivanju mirovnih snaga svaka od zaraćenih strana trudi da maksimalno ograniči njihovu dislokaciju na teritorijama koje su pod njenom kontrolom, i da se pitanje razmeštaja, po pravilu, pretvara u osetljivo političko pitanje. S druge strane, navedena *dinamička komponenta* u razmeštaju tih snaga, te činjenica da se one, jednom raspoređene, *via facti* pretvaraju u samostalnog vojno-političkog činioca na kriznom prostoru, takođe ozbiljno dovode u pitanje kooperativnost zaraćenih strana prema UN, što objektivno otežava mirovnim snagama izvršavanje mandata.

Politička kontrola nad izvršenjem mandata mirovnih snaga u načelu pripada organu koji je doneo odluku o obrazovanju tih snaga. Međutim, u praksi se često događalo da oba ta organa – zbog operativnosti – delegiraju određene kontrolne funkcije generalnom sekretaru UN, koji je značajno uticao na eventualna naknadna proširenja ili suženja mandata. U praksi se, takođe, susretalo i rešenje da Generalna skupština ili Savet bezbednosti delegiraju neke izvorno-kontrolne funkcije nekoj od zemalja članica, najčešće onoj čiji su kontingenti najbrojniji u okviru određenog mirovnog sastava. Iako je to rešenje s pravom kritikovano još od vremena korejskog sukoba, ono je *de facto* ponovljeno 1991. godine prilikom organizovanja multinacionalnih snaga u Zalivu.

¹⁸¹ Tako je, na primer, dislokacija mirovnih snaga na *Kipru* (UNFICYP) u prvom periodu (1964–1974) izvedena po principu tzv. „mrlje od mastila“ jer je prostorija kriznog žarišta bila relativno široka, stanovništvo izmešano, a linije fronta nije bilo. Kasnije, posle turske invazije severnog Kipra (1974), došlo je do stabilizacije tzv. linije dodira, tursko i grčko stanovništvo homogenizovano je iza linije pod kontrolom sopstvenih oružanih snaga, pa je izvedena predisllokacija UNFICYP-a na model „zelene linije“.

¹⁸² Pod *internacionalizovanim teritorijama* podrazumevaju se delovi nacionalne teritorije koji su, dvostranim ili višestranim međunarodnim ugovorom, stavljeni pod tzv. međunarodnopravni režim, odnosno u potpunosti ili delimično izuzeti od nacionalnog suvereniteta i stavljeni pod direktnu primenu međunarodnopravnih pravila, odnosno pod upravu međunarodnih komisija i organa. Te teritorije su, po pravilu, *demilitarizovane*, a po isteku ugovorom predviđenog perioda (najčešće 5–20 godina) *plebiscitom* se na njima određuje pitanje trajnog suvereniteta. U dosadašnjoj praksi Društva naroda internacionalizovani status imao je veći broj teritorija u Evropi: Sar, Memel, delovi istočne Pruske, Eupen i Malmedy itd. Ujedinjene nacije su formirale modele internacionalizovanog statusa za Trst i Jerusalim, ali oni nisu sprovedeni u praksi. Oblast na kojima su mirovne snage UN do sada bile raspoređene *de facto* su imale takav status; iako nisu formalno izdvajane iz teritorijalnog okvira država u kojima su se nalazile, one su bile pod jednom vrstom međunarodne uprave i izuzete iz vojnih, policijskih, pravosudnih i drugih funkcija nacionalnog suvereniteta.

Pravni status mirovnih snaga i njihov položaj u zemlji prijema

Pravni status mirovnih snaga obuhvata dve grupe pitanja: (1) odnose uspostavljene između samih Ujedinjenih nacija, zemalja učesnica u mirovnoj operaciji i zemlje prijema povodom obrazovanja mirovnih snaga i njihovih funkcija, i (2) status samih snaga kao kolektiviteta i njihovih pripadnika pojedinačno u toku obavljanja zadataka u zemlji prijema.

S obzirom na to da tzv. generalni sporazumi između UN i pojedinih njihovih članica oko stavljanja nacionalnih kontingenata na raspolaganje Savetu bezbednosti (čl. 43. Povelje) nisu zaključeni, u svakom pojedinačnom slučaju obrazovanja mirovnih snaga sklapani su *posebni sporazumi* između zemalja učesnica u mirovnoj operaciji. Postoje dve vrste takvih sporazuma:

prvo, sporazumi između UN i zemalja učesnica, kojima pojedine zemlje preuzimaju obavezu da svoje nacionalne kontingente, dogovorene veličine i strukture, stave na raspolaganje UN za tačno određenu operaciju, kao i da opreme i snabdevaju te kontingente i odgovaraju za njihovo držanje u toku misije. U vezi s tim, UN obavezuju se prema zemljama učesnicama da njihovi kontingenti neće biti upotrebljeni izvan prostornog i funkcionalnog opsega utvrđenog sporazumom, kao i da će se u toku obavljanja njihovih zadataka poštovati međunarodni status kontingenata i pojedinačna prava i dužnosti njihovih pripadnika;¹⁸³

drugo, sporazumi Ujedinjenih nacija sa zemljom prijema. Kao i prethodni, ti sporazumi se zasnivaju na *načelu dobrovoljnosti*, odnosno prethodnog pristanka (koji može biti posredno izražen i u formi poziva) zemlje prijema da na njenoj teritoriji mirovne snage obave određene zadatke. Sadržaj tih sporazuma je najčešće tipiziran: UN preuzimaju obavezu da određenu količinu i strukturu mirovnih snaga, u predviđenom roku, rasporede na dogovorene lokacije u zemlji prijema, obezbede njihovo snabdevanje potrebnim vrstama opreme i garantuju da će snage poštovati suverenitet zemlje prijema, odnosno da

¹⁸³ Ti sporazumi su najčešće tipskog karaktera i jednoobrazno regulišu odnose između svih zemalja – učesnica u određenoj mirovnoj operaciji, na jednoj, i UN, na drugoj strani. Za model takvog sporazuma u sinajskoj operaciji (UNEF) videti: *Sporazum između Jugoslavije i UN o jugoslovenskom vojnom odredu u sastavu snaga UN u Egiptu*, „Službeni list FNRJ“ – dodatak, br. 4/1959.

se neće mešati u unutrašnje političke prilike, niti na njih posredno uticati. Sa svoje strane, zemlja prijema se obavezuje da će poštovati *međunarodni status* mirovnih snaga, odnosno da će se uzdržavati od pokušaja da tim snagama komanduje ili utiče na obavljanje njihovih zadataka. Zemlja prijema se najčešće obavezuje i na tzv. *privilegije i imunitete*, koje garantuje pripadnicima mirovnih snaga: to su *fiskalne olakšice*, imunitet u odnosu na *krivično i građansko pravosuđe* zemlje prijema, kao i eksteritorijalni status pripadnika tih snaga u odnosu na upravne, uključujući i policijske vlasti zemlje prijema.

U praksi UN postavilo se pitanje *važjenja načela dobrovoljnosti*, kako pri upućivanju, tako i pri prijemu mirovnih snaga. On se svodi na mogućnost *naknadnog povlačenja nacionalnih kontingenata* iz sastava mirovnih snaga (za zemlje učesnice), odnosno na mogućnost naknadnog uskraćivanja saglasnosti za dislokaciju mirovnih snaga (za zemlje prijema). U prvom slučaju, međunarodna praksa je išla u pravcu potpune slobode svake zemlje da u svakom trenutku trajanja mandata mirovnih snaga povuče – u celini ili delimično – svoj nacionalni kontingent.¹⁸⁴ Ograničenja su postavljena samo u vezi s *dinamikom i načinom povlačenja* (ono ne sme biti izvedeno tako da ugrozi ciljeve mirovne operacije u celini, odnosno mora biti pravovremeno najavljeno i postepeno sprovedeno), kao i s mogućnošću da te snage i posle povlačenja *ostanu na teritoriji zemlje prijema*, koja je odbačena, odnosno podvedena pod pojam „nezakonitog stranog vojnog prisustva“.¹⁸⁵ U drugom slučaju situacija je složenija. U doktrini se susreće stav da su *ad hoc* mirovne snage UN, dakle one koje nisu obrazovane *stricto sensu* prema odredbama 7. glave Povelje, u toku celog trajanja mandata vezane pristankom zemlje prijema, odnosno načelom dobrovoljnosti.¹⁸⁶ U praksi se taj problem postavio u toku izvođenja mirovne operacije UN u Kongu kao „ograničeno povlačenje“¹⁸⁷ pristanka zemlje prijema. Centralna vlada Konga zahtevala je da Ujedinjene nacije odustanu od određe-

¹⁸⁴ Jugoslavija je iskoristila ovo pravo, i već u toku prve godine (1960) mirovne operacije u Kongu povukla svoj kontingent zbog neslaganja sa politikom koju je u ovoj akciji vodio generalni sekretar Ujedinjenih nacija.

¹⁸⁵ Šire o tom stavu u slučaju Konga: V. Pavićević, *isto*, str. 271.

¹⁸⁶ Vuko Gozze-Gučetić, *isto*, str. 199.

¹⁸⁷ U engleskom originalu: „a limited withdrawal“.

nih mera kontrole koje su smatrale nužnim za izvršenje mandata mirovnih snaga.¹⁸⁸ Dakle, *saglasnost zemlje prijema*, iako u prvom momentu precizno i legitimno data, može u toku izvođenja mirovne operacije da dođe u konflikt sa onim što UN smatraju za svoj legitimni cilj u operaciji. Prema nekim autorima,¹⁸⁹ rezultat tog konflikta je mogućnost da UN budu optužene za primenu tzv. *nedozvoljenih oblika prinude*¹⁹⁰ čak i ukoliko se data mirovna operacija sprovodi u okviru tzv. policijske operacije. U takvim slučajevima, praksa UN išla je u pravcu tzv. *redefinicije mandata*, odnosno pokušaja da se postigne nova saglasnost na tzv. bitnim tačkama (*complex point*) mandata, ili u pravcu uvažavanja ultimativnog zahteva države prijema i *povlačenja snaga*.¹⁹¹

Prema drugom stavu, država koja poziva Ujedinjene nacije da na njenu teritoriju pošalju mirovne snage unapred prihvata prisustvo tih snaga u vršenju sporazumno utvrđenog mandata sve dok on ne bude u potpunosti izvršen. Na Ujedinjenim nacijama je da tumače pojam i sadržinu mandata preko organa koji je doneo odluku o obrazovanju mirovnih snaga.¹⁹² Prisutne su, međutim, određene razlike kada se radi o *tipu mirovnih snaga: borbene snage*, s obzirom na njihov karakter, obim i složenost zadataka u okviru mandata, ne mogu biti jednostavno povučene čak ni ukoliko bi takav zahtev postavila država koja je žrtva agresije – najverovatnije bi ispunjavanje tog zahteva podrazumevalo prethodno primirje, ili barem obustavu vatre – jer mandati takvih snaga zahtevaju angažovanje širih interesa i bezbednosnih standarda međunarodne zajednice, a ne samo neposredno zainteresovanih država; *interpozicione snage*, načelno, mogu biti povučene i na jednostran zahtev jedne od zaraćenih strana, u delu u kojem

¹⁸⁸ Na primer, produžena haranga kongoanske vlade povodom ovlašćenja UN da mirovnim snagama okupiraju aerodrom i radio-stanicu u Leopoldvilu. Videti dokumente Saveta bezbednosti: S/4497, S/4505.

¹⁸⁹ V. Higgins, *isto*, p. 229.

¹⁹⁰ U engleskom originalu: *impermissible forms of coercion*.

¹⁹¹ Ultimativan zahtev za povlačenje snaga UN (UNEF) postavio je 1967. godine egipatski predsednik Naser. Budući da su sve jedinice UNEF-a bile stacionirane na egipatskoj teritoriji (Sinajsko poluostrvo), Ujedinjene nacije su udovoljile tom zahtevu i povukle mirovne snage, nakon čega je izbio arapsko-izraelski, tzv. *junski rat 1967. godine*.

¹⁹² Na primer, stav koji je izneo kanadski predstavnik u UN, *Lester Pirson*, na 11. sednici Generalne skupštine UN (23. novembra 1956) povodom mogućnosti za povlačenje UNEF-a na osnovu jednostranog zahteva egipatske vlade: „Određ će ostati u oblasti sve dok njegov zadatak ne bude izvršen, a o tome će, u svakom slučaju, odlučivati same Ujedinjene nacije“. (R. Higgins, *isto*, p. 229).

su dislocirane na njenoj teritoriji, pod uslovom da takva promena ne ugrožava bezbednost i obavljanje funkcija mirovne operacije u celini; *policijske snage*, budući da se raspoređuju na prostorima u kojima je državna vlast u blokadi, odnosno ne ostvaruje svoje funkcije, ne mogu ni biti povučene na zahtev vlade koja je na prostorima njihovog razmeštaja efektivno suspendovana.

Status samih mirovnih snaga i njihovih pripadnika u toku izvršavanja mandata određen je posredno, preko dve navedene grupe bilateralnih sporazuma. Prema Ujedinjenim nacijama, mirovne snage imaju status jednog od *organa UN*, specijalizovanog u funkcionalnom i teritorijalnom pogledu, i pod neposrednim rukovođenjem organa koji ih je obrazovao. Prema zemlji prijema, status mirovnih snaga izvodi se iz *opšteg statusa UN*, kao posebnog i eksteritorijalnog subjekta međunarodnog prava, kao i *posebnih elemenata* utvrđenih sporazumom UN i zemlje prijema. Načelno, mirovne snage uživaju sve privilegije i imunitete koji su priznati i Ujedinjenim nacijama kao međunarodnoj organizaciji.¹⁹³ Uspostavljeni standard u vezi s tim sadrži: garancije tzv. *međunarodnog karaktera* (status tzv. *pomoćnog organa UN*, poštovanje isključivo instrukcija i komandi starešinskog sastava koji su postavili odgovarajući organi UN, međunarodni karakter ciljeva/zadataka); pravo na korišćenje *amblema* i *oznaka* i isticanje *zastave UN*; *imunitet* u odnosu na civilno i krivično *pravosuđe*, kao i *upravne vlasti* zemlje prijema; *fiskalne olakšice*; pravo *prolaza* i korišćenja *baza, tehničkih i telekomunikacionih postrojenja* u zemlji prijema i pravo, na *zakonsku zaštitu* od strane Ujedinjenih nacija.

Sastav mirovnih snaga Ujedinjenih nacija

Pitanje sastava mirovnih snaga jedno je od najsloženijih u dosadašnjoj istoriji mirovnih operacija UN. Iz navedene prakse može se izvesti nekoliko opštih pravila za određivanje tog sastava: *prvo, neposredno zainteresovane države* (susedne zemlje, zemlje sa tzv. *specijalnim interesima* i zemlje posredno

¹⁹³ Detaljan pregled tih privilegija i imuniteta dat je u *Konvenciji o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija* od 13. februara 1946. godine („Službeni list FNRJ“ – dodatak, br. 20/1950).

uključene u određeni konflikt), po pravilu, ne daju kontingente za mirovne snage;¹⁹⁴ *drugo*, ukupan sastav mirovnih snaga mora da bude *multinacionalan*, odnosno da obuhvati kontingente nekoliko država; *treće*, prednost pri određivanju kontingenata, posebno ako se ne radi o formiranju krupnijih ili borbenih sastava u užem smislu, imaju *male*, *neutralne* ili *vanblokovski opredeljene* zemlje.

Načelno, *država učesnica mirovne operacije slobodna je da, prema sopstvenom sistemu vojne organizacije i ustavnopravnim normama, opredeli način regrutacije svog kontingenta*. To znači da pojedini kontingenti mogu biti sastavljeni od lica koja služe svoj redovni vojni rok, ili od pojedinačno regrutovanih lica na dobrovoljnoj osnovi – tj. lica koja vojnu službu smatraju svojim životnim pozivom, ili kombinacijom oba navedena načina. Međutim, ima mišljenja da u nacionalnom kontingentu ne bi mogla da budu pojedinačno regrutovana lica koja nisu pripadnici redovnih oružanih snaga te zemlje.¹⁹⁵ Naime, u tom slučaju ne bi postojala značajnija razlika između tako pojedinačno regrutovanih *najamnika na nacionalnoj osnovi* od *međunarodno regrutovanih najamnika*, koji su zabranjeni prinudnim normama međunarodnog prava.¹⁹⁶

U izboru nacionalnih kontingenata, zavisno od konkretne situacije, *zemlja prijema može da ima veći ili manji uticaj*. Stepem tog uticaja je faktičko pitanje, koje zavisi od stvarne samostalnosti vlade te zemlje i položaja u kojem se ona nalazi. Iako je *pravo na veto u odnosu na kontingente pojedinih zemalja* samo jedan od više izraza opštijeg načela *dobrovoljnosti prijema* mirovnih snaga, zemlja prijema nije uvek u stanju da se tim pravom služi. Tako je, na primer, 1956. godine, Egipat odbio učešće pakistanskog i novozelandskog kontingenta u UNEF-u, dok je Kongo bio *de facto* prinuđen da

¹⁹⁴ Od tog pravila, naravno, ima izuzetaka: iako neposredno zainteresovane, SAD učestvovala su sa najvećim delom kontingenta u operacijama UN u Koreji i Kuvajtu; Velika Britanija, uprkos činjenici da je bila bivša kolonijalna sila, sa vojnim i vazduhoplovnim bazama koje je zadržala na ostrvu, učestvovala je sa svojim kontingentom u snagama UN na Kipru itd.

¹⁹⁵ Videti: V. Gozze-Gučetić, *isto*, str. 193.

¹⁹⁶ Preciznu operativnu definiciju savremenog najamnika sadrži čl. 47. *Dopunskog protokola* (Protokol I) uz *Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba*. Najamnik nema status borca i ne uživa prava koja se priznaju ratnim zarobljenicima. Organizovanje, opremanje i slanje najamnika na teritoriju treće zemlje smatra se jednim od posebnih vidova *agresije*. Sire: Ibler, *isto*, str. 225–226.

prihvati onakav sastav ONUC-a kakav je predložio generalni sekretar UN (što je kasnije izazvalo brojne sporove).

Kvantifikacija pojedinih nacionalnih kontingenata je posebno pitanje, koje još nije rešeno na jednoobrazan način, već je uvek zavisilo od okolnosti konkretnog slučaja. Tako je, na primer, tokom zasedanja *Komiteta vojnog štaba* i Saveta bezbednosti, 1946. i 1947. godine, predlagano da se oružane snage UN obrazuju prema načelu tzv. *jednakog doprinosa* svih stalnih članova Saveta bezbednosti. U *Memorandumu Sovjetskog Saveza* (1964) bio je predložen *tripartitni sastav* mirovnih snaga (podjednaki kontingenti zapadnih, socijalističkih i neangažovanih zemalja). Izražen je i stav da „*učesće pripadnika jedne države ne bi trebalo da iznosi više od 5 odsto ukupne jačine oružanih snaga UN*“.¹⁹⁷

Organizacija i komandovanje mirovnim snagama

Konkretni oblici organizacije združenih sastava u mirovnim operacijama UN zavise od više činilaca: (1) *širine mandata* (ciljeva i zadataka) postavljenih snagama; (2) *veličine prostora* na kojem je predviđena njihova dislokacija, kao i drugih elemenata operacijske prostorije (konfiguracija terena, prohodnost komunikacija, mogućnosti snabdevanja itd.); (3) *procenjenog otpora zaraćenih strana* (broj i sastav naoružanih formacija zaraćenih strana na operacijskoj prostoriji, mogućnost efektivne kontrole nad tim snagama, njihova spremnost za prihvatanje mirovne operacije i prestanak borbi), i (4) predviđene *dužine trajanja* mirovne operacije. U svakom slučaju, organizacija mirovnih snaga podrazumeva obrazovanje tzv. *osnovnih jedinica* (*basic unit*) homogenog nacionalnog sastava, pri čemu – zavisno od veličine – jedan *nacionalni kontingent* može obuhvatiti više osnovnih jedinica ili može čitav činiti jednu takvu jedinicu. Veličina same osnovne jedinice takođe je promenljiva kategorija: u borbenim operacijama snaga UN upotrebljavaju se veće osnovne jedinice, po pravilu, ranga brigade/divizije, a u interpozicionim i policijskim operacijama najčešći rang osnovne jedinice bio je bataljon. Osnovne jedinice povezuju se na terenu u *područne grupe*

¹⁹⁷ Videti: V. Gozze-Gučetić, *isto*, str. 194.

(*territorial groups*), čiji je sastav, po pravilu, višenacionalan. Na vrhu organizacione piramide je jedinstvena *komanda* nad mirovnom operacijom u celini, koja – paralelno – objedinjava sve područne komande i nacionalne kontingente. U *radno-tehnološkom* pogledu, organizacija mirovnih snaga obuhvata dva nivoa: *borbene snage u užem smislu* (jedinice dislocirane neposredno između zaraćenih strana) i *pomoćne jedinice* dislocirane u stratezijskoj pozadini linije sukoba, po pravilu, sa obe njene strane (sanitet, jedinice za vezu, vojna policija i prištapske jedinice).

Komandovanje nad mirovnom operacijom, odnosno snagama koje je izvode, organizovano je na tri nivoa.¹⁹⁸ Na *političko-stratezijskom* nivou za rukovođenje mirovnim snagama nadležan je *organ UN čijom su odlukom obrazovane* (Savet bezbednosti ili Generalna skupština), pri čemu pojedina ovlašćenja mogu biti delegirana na generalnog sekretara UN.¹⁹⁹ Na *operativnom nivou*, u dosadašnjoj praksi mirovnih operacija poznata su dva modela: prvo, *delegacija operativnih komandnih ovlašćenja jednoj od zemalja učesnica* u operaciji, odnosno njenim oružanim snagama; po pravilu radi se o zemlji čiji je doprinos, odnosno kontingent najveći (na primer, SAD u korejskoj operaciji), i drugo, delegaciju operativnih ovlašćenja tzv. *međunarodnoj komandi*, kao vrhovnom predstavniku UN u zoni izvođenja mirovne operacije. Ta komanda se obično sastojala iz dva dela: *političkog*, na čelu sa predstavnikom generalnog sekretara, i *vojnog u užem smislu*,²⁰⁰ na čelu sa komandantom. Na *taktičkom nivou*, komandovanje se obavlja na nivou *područnih grupa*, od strane njihovih komandanata (u smislu upotrebe samih snaga) i *nacionalnih kontingenata*, od strane nacionalnih komandanata (u smislu održavanja reda, vojnodisciplinske odgovornosti, organizacije unutrašnjeg života u nacionalnim kontingentima, dodeljivanja nagrada i unapređenja i rešavanja drugih pitanja van zone neposredne upotrebe snaga).

¹⁹⁸ U Povelji UN razlikuju se pojmovi „rukovođenje“ (u smislu političkog odlučivanja, o upotrebi mirovnih snaga, određivanja mandata, sastava, itd.) i „komandovanje“ (kao tehničkog i vojnostručnog procesa). Videti čl. 42. i 47. Povelje.

¹⁹⁹ Članom 47. bila su predviđena i određena ovlašćenja u pogledu komandovanja nad mirovnim snagama za *Komitet vojnog štaba*, ali ta odredba nije sprovedena.

²⁰⁰ U nekim mirovnim operacijama, na primer, na Sinaju, obe te funkcije bile su spojene u ličnosti komandanta, koji je tako imao i određena politička ovlašćenja.

Na relaciji *komandanti nacionalnih kontingenata – komandant mirovnih snaga, komandanti područnih grupa – komandant mirovnih snaga i komandant mirovnih snaga – političko-strategijska komanda UN* uspostavlja se tzv. komandni lanac (*command chain*). Suština „komandnog lanca“ je u paralelnom funkcionisanju političkih, operativno-teritorijalnih i nacionalnih linija komandovanja. U praksi se može postaviti pitanje stepena autonomije nacionalnog komandanta, naročito u slučajevima kada su sporna naređenja pretpostavljene, područne ili glavne komande. Kao osnovni kriterijum za procenu zakonitosti naređenja uzima se sadržaj mandata mirovnih snaga u celini, određenog odgovarajućim aktom organa UN. Pri tome, preciznost u određivanju mandata olakšava ocenu zakonitosti konkretnog akta komandovanja. Načelno je prihvaćen stav da nacionalni komandant nije dužan da izvrši naređenje koje je nezakonito, odnosno koje je izvan sadržine mandata dobijenog od UN. Međutim, ukoliko je sadržina mandata nedovoljno precizna (kao, na primer, u slučaju Konga), moguće su pojave odbijanja izvođenja pojedinih akata komandovanja od strane nacionalnih komandanata, koje ne bi bile motivisane eventualnom nezakonitošću konkretnog akta, nego političkim stavom odnosno vlade prema mirovnoj operaciji u celini, odnosno njenom rukovođenju. U pogledu celishodnosti naređenja prihvaćen je stav da nacionalni komandanti nemaju pravo da cene celishodnost pojedinih akata komandovanja, već je to isključivo pravo političko-strategijske komande UN u celini.

Idealni tip komandovanja nad mirovnim snagama UN morao bi da uvaži sledeće zahteve: (1) nezavisnost komande, kako u odnosu na stalne članice Saveta bezbednosti, tako i u odnosu na države učesnice u mirovnoj operaciji; (2) unutrašnju autonomiju nacionalnih kontingenata u pogledu disciplinskih pitanja i unutrašnjeg života; (3) komandno razdvajanje operacija samih mirovnih snaga i oružanih snaga zemlje prijema ako se istovremeno izvode i/ili prostorno poklapaju u dejstvima.

Finansiranje mirovnih operacija Ujedinjenih nacija i mirovnih snaga

Finansiranje mirovnih snaga složeno je i izuzetno pitanje u planiranju i izvođenju mirovnih operacija Ujedinjenih nacija. Prvo, obim finansiranja utiče posredno i na obim i brzinu

izvođenja same operacije; veličina mirovnih snaga, prostorija na kojoj će se rasporediti, kvalitet i količina opreme, mogućnosti za njihovu periodičnu zamenu – sve to neposredno zavisi od količine sredstava koja su na raspolaganju UN za određenu operaciju, kao i od brzine njihovog priticanja. Drugo, *struktura sredstava* odražava interese pojedinih zemalja u zoni izvođenja mirovne operacije i faktički omogućava veće učešće u odlučivanju prilikom planiranja, sprovođenja i kontrole mirovne operacije zemljama koje su (neposredno ili posredno, opremanjem svog kontingenta) u stanju da tu operaciju finansiraju.

Dosadašnja praksa Ujedinjenih nacija poznaje dva celovita modela finansiranja mirovnih operacija:

– princip tzv. *redovnih troškova Organizacije*, koji su uglavnom zastupale zapadne zemlje, polazio je od stava da je održanje međunarodnog mira i bezbednosti primarna i isključiva nadležnost UN, pa da one u celini snose i troškove njenog obavljanja. Taj princip podvodi troškove mirovnih snaga pod opštu regulativu budžetskog finansiranja UN.²⁰¹ Dakle, za raspodelu troškova u celini nadležna je Generalna skupština, bez obzira na to da li se konkretna mirovna operacija izvodi prema odredbama 7. glave Povelje ili Rezolucije *Ujedinjeni za mir*, a nijedna članica UN ne može svoje učešće u finansiranju pojedine mirovne operacije da uslovljava političkim stavom prema tom pitanju.

– drugi princip je tzv. *kažnjavanje agresora*, koji su zastupali SSSR i istočnoevropske zemlje. Pošto je zemlja agresor svojim protivpravnim postupcima ugrozila svetski mir, ona je dužna da snosi i troškove njegovog vaspostavljanja. Ukoliko je naknada troškova od agresora nemoguća, ili se on ne može identifikovati (na primer, u slučajevima mirovnih operacija u građanskim ratovima), članice UN dužne su da obavezno učestvuju samo u troškovima onih operacija koje se preduzimaju prema odredbama iz 7. glave Povelje UN, tj. prinudnopravnih odredaba. U finansiranju mirovnih snaga obrazovanih prema odredbama Rezolucije *Ujedinjeni za mir*

²⁰¹ Čl. 17, stav 2. Povelje UN.

države članice UN učestvuju dobrovoljno, budući da odluke o njihovom obrazovanju imaju samo karakter preporuka.²⁰²

Pored ta dva osnovna modela, u dosadašnjim iskustvima UN postoji i nekoliko *specifičnih modela finansiranja* mirovnih snaga:

– prvo, predlog SAD za stvaranje tzv. *stalnog finansijskog komiteta Generalne skupštine*, u kojem bi bili predstavljeni svi stalni članovi Saveta bezbednosti i deo drugih zemalja koje najviše doprinose budžetu UN; Generalna skupština bi, u odlučivanju o raspodeli troškova, bila vezana predlozima tog tela, usvojenih kvalifikovanom (dvotrećinska) većinom glasova svih njegovih članova;

– drugo, predlog za obrazovanje tzv. *specijalnog komiteta Saveta bezbednosti* (čl. 29. Povelje), koji bi mu pomogao u vršenju finansijskih ovlašćenja;

– treće, utvrđivanje tzv. *specijalne skale za mirovne operacije*, koja bi odstupala od redovne visine doprinosa članica budžeta UN, „vodeći računa o posebnoj odgovornosti stalnih članova Saveta bezbednosti za održavanje mira i bezbednosti, stepenu angažovanja pojedinih zemalja u situaciji koja je prouzrokovala mirovne operacije, ekonomskoj moći države i dr.“;²⁰³

– četvrto, predlog nekih afričkih i azijskih zemalja za stvaranje *fonda dobrovoljnih doprinosa* (tzv. *fond mira*) UN, koji nije prihvaćen zbog otpora zapadnih zemalja, nezadovoljnih disproporcijom između učešća u masi sredstava i predviđenog (linearnog) načina odlučivanja u fondu, i SSSR-a, koji je smatrao da bi fond omogućio marginalizaciju uloge Saveta bezbednosti, u kojem je raspolagao pravom veta.

U izvođenju mirovne operacije u Kongu spor oko modela finansiranja eskalirao je u politički problem: odbijanjem da učestvuju u troškovima ONUC-a, SSSR i više drugih zemalja osporavali su legalitet cele te operacije i političke ciljeve radi

²⁰² Suština tog predloga SSSR-a zasnivala se na poznatoj tezi da je Rezolucija „Ujedinjeni za mir“ protivna Povelji UN („protivustavna“), tj. da sistem kolektivnih mera UN ne može biti uspostavljen – pa samim tim ni finansiran – kršenjem prinudnih normi Povelje.

²⁰³ Prema; V. Pavićević, *isto*, str. 90. Šire o teorijskim pogledima na finansiranje mirovnih operacija UN: Obrad Račić, *O problemima finansiranja operacija Ujedinjenih nacija*, „Međunarodni problemi“, 1/1963, str. 117–127; Leo Mates, *Finansijska kriza Ujedinjenih nacija*, „Socijalizam“, 2/1965, str. 147–164; Olga Šuković, *Pitanje finansiranja operacija UN u Kongu i na Srednjem istoku*, „Jugoslovenska revija za međunarodno pravo“, 3/1964, str. 484–494, Vladimir Pavićević, *isto*, str. 84–94, 208–213, 382–386.

kojih je pokrenuta. Suočena sa finansijskom krizom Organizacije u celini, Generalna skupština se obratila²⁰⁴ *Međunarodnom sudu pravde*, sa zahtevom da, u formi tzv. *savetodavnog mišljenja*, odgovori na sledeće pitanje: „*Da li izdaci koje je Generalna skupština odobrila rezolucijama... (navodi se tridesetak rezolucija Generalne skupštine UN i Saveta bezbednosti u vezi s operacijama u Kongu i na Srednjem istoku – primedba Z.Č.) ... predstavljaju izdatke Organizacije u smislu člana 17. stava 2. Povelje Ujedinjenih nacija?*“²⁰⁵ Polazeći od toga da je Generalna skupština tokom više godina troškove mirovnih snaga tretirala kao redovne troškove Organizacije, a da Povelja ne određuje bliže pojam „troškovi Organizacije“ u čl. 17, stav 2, Sud je većinom glasova potvrdno odgovorio na postavljeno pitanje,²⁰⁶ čime su troškovi mirovnih snaga uključeni u budžet UN. I pored toga što je Generalna skupština posebnom rezolucijom prihvatila to savetodavno mišljenje,²⁰⁷ SSSR odbio je da se povinuje toj odluci, pa je – uprkos insistiranju SAD i nekih drugih zemalja za primenu sankcija iz čl. 19. Povelje UN²⁰⁸ u toku 1965. godine pronađen politički kompromis.²⁰⁹

Tehnika finansiranja mirovnih operacija obuhvata sledeća pitanja: kako *podeliti ukupne troškove* na deo koji neposredno tereti UN (troškovi mirovne operacije u užem smislu) i na deo koji neposredno tereti države učesnice, i kako *planirati ukupne troškove* mirovne operacije.

Na osnovu dosadašnjih iskustava, u „*redovne troškove Organizacije*“, tj. troškove koje neposredno snose UN, spadali su snabdevanje, tzv. *prekomorski dodatak*²¹⁰ za pripadnike mirovnih snaga, troškovi službe veze, službe održavanja i drugih srodnih službi, kao i lekarske, zubarske i druge zdravstvene službe.²¹¹ Nasuprot tome, *države učesnice snosile su troškove*: standardne opreme nacionalnih kontingenata, re-

²⁰⁴ Videti rezoluciju Generalne skupštine UN 1731 (XVI) od 20. decembra 1961. godine.

²⁰⁵ Prema: Court International de Justice, *Recueil*, 1962, pp. 8, 10–12, 14, 15, 28, 30 i 31.

²⁰⁶ Devet je glasalo za, a pet protiv.

²⁰⁷ Videti rezoluciju Generalne skupštine UN 1854 (XVII).

²⁰⁸ Radi se o preduzimanju sankcija protiv članica UN koje kasne sa uplatom finansijskih doprinosa.

²⁰⁹ Videti: *Spoljnopolitička dokumentacija*, 1/1956.

²¹⁰ Taj dodatak je u UNEF-I, na primer, iznosio jedan američki dolar dnevno po vojniku.

²¹¹ Videti 4. glavu, čl. 22, i 5. glavu, čl. 39, odnosno 4. glavu, čl. 24, 25. i 26. *Pravila za oružani odred Ujedinjenih nacija na Sinaju* (UNEF).

dovne plate svojih vojnika i oficira, troškove izazvane smrću, povredom ili bolešću pripadnika svojih kontingenata i troškove transporta.²¹²

Planiranje ukupnih troškova mirovnih operacija zavisi od više činilaca: broja angažovanih snaga, vrste i količine opreme, veličine operacijske prostorije, udaljenosti sa koje se snage dovoze, troškova izgradnje privremene infrastrukture (putevi, objekti, sredstva veze itd.), učestanosti zamene i osveženja u kontingentima, intenziteta borbenih i/ili policijskih dejstava itd. Svakako, na planiranje ukupnih troškova utiče i predviđena dužina trajanja same mirovne operacije. Zanimljivo je da se – prateći trend kretanja troškova pojedinih mirovnih operacija – zapaža tendencija njegovog stalnog porasta: angažovanje snaga UN u Kongu koštalo je nešto manje od 14 američkih dolara po jednom danu boravka jednog vojnika, na Sinaju (1956) oko 12, a na Kipru nešto preko 10 dolara. Savremene mirovne operacije su znatno skuplje: već u Kašmiru je jedan dan boravka jednog vojnika stajao više od 115, u Avganistanu/Pakistanu 418, a snage razdvajanja u iračko-iranskom sukobu 1988. koštale su oko 660 američkih dolara dnevno po vojniku. Ako se upoređuju ukupni iznosi, najskuplja dosadašnja mirovna operacija UN bila je ona u južnom Libanu (1978–1992), sa ukupnim troškovima od 1.762 miliona američkih dolara; snage na Kipru do sada su koštale 635, na Golanu 452, u Kongu 400 miliona američkih dolara itd. Nasuprot tome, neke kratkotrajne i relativno male posmatračke misije (Kašmir, Jemen, libansko-sirijska granica) bile su srazmerno najjeftinije – od dva do četiri miliona američkih dolara.²¹³

DETERMINANTE ANGAŽOVANJA MEĐUNARODNIH MIROVNIH SNAGA U GRAĐANSKOM RATU U JUGOSLAVIJI

Odluka Predsedništva SFRJ od 9. novembra 1991. da – shodno odredbama Povelje UN – zatraži od Saveta bezbednosti angažovanje mirovnih snaga Ujedinjenih nacija u rešavanju

²¹² Videti 5. glavu, Čl. 38. i 40. tih Pravila.

²¹³ Za pregled dužine trajanja, veličine angažovanih snaga i srazmernih troškova u mirovnim operacijama UN videti Prilog.

jugoslovenske krize logičan je i – prema postojećim okolnostima – verovatno neizbežan korak u dotadašnjem procesu *internacionalizacije jugoslovenske krize*. Istovremeno, ta odluka je, kao i mnoštvo okolnosti proizašlih iz nje, *novi kvalitet* u angažovanju inostranog činioca u jugoslovenskim godađajima. U vezi s tim, angažovanje mirovnih snaga UN u Jugoslaviji nameće tri osnovne grupe pitanja:

(1) problem *međunarodnopravne kvalifikacije događaja* u Jugoslaviji sa stanovišta Povelje UN i u tom dokumentu utvrđenih kriterijuma za angažovanje mirovnih snaga. U vezi s tim, otvara se i problem eventualnih promena u kvalitetu i modusu međunarodnopravnog položaja i suvereniteta Jugoslavije, odnosno pojedinih njenih delova;

(2) problem tzv. *ustavnopravnog okvira SFRJ* za preduzimanje mirovne operacije UN na jugoslovenskoj teritoriji i, u vezi s tim, odnosa između pojedinih nivoa i elemenata vlasti u Jugoslaviji u odlučivanju o angažovanju mirovnih snaga UN;

(3) problemi *vremenskog, prostornog i funkcionalnog određivanja mandata* mirovnih snaga UN u SFRJ.

Međunarodnopravni uslovi za angažovanje mirovnih snaga

Pravo Ujedinjenih nacija sadrži dve grupe uslova koji se moraju kumulativno ispuniti za donošenje odluke o angažovanju mirovnih snaga UN u nekoj zemlji. Pod *materijalnopravnim uslovima* podrazumevaju se pravna kvalifikacija stanja na određenom području kao „*ugrožavanja mira*“, „*narušenja mira*“ ili „*napada*“ (čl. 39. Povelje). Nadležnost za utvrđivanje činjeničnog stanja i njegovu pravnu kvalifikaciju ima organ UN čijom se odlukom obrazuju mirovne snage. Pošto se u slučaju građanskog rata u Jugoslaviji ne radi o „*napadu*“ u smislu čl. 39. Povelje UN,²¹⁴ to je isključena primena odredaba Rezolucije *Ujedinjeni za mir*, odnosno akcija UN ograničena je na odlučivanje *Saveta bezbednosti*. Taj organ UN može da

²¹⁴ Međutim, brojne aktivnosti pojedinih zemalja prema Jugoslaviji u drugoj polovini 1990. i, naročito, tokom cele 1991. godine sadrže elemente *agresije* (napada) prema zvaničnoj definiciji tog pojma sadržanoj u rezoluciji UN 3314 (XXIX) od 14. decembra 1974: stavljanje mađarske teritorije na raspolaganje paravojnim formacijama Hrvatske za snabdevanje i logističku podršku u ratu protiv JNA, nedozvoljen izvoz oružja secesionističkom režimu u toku oružanog sukoba; organizovanje i opremanje najamnika itd. Videti: *Spoljnopolitička dokumentacija*, 5–6/1974.

kvalifikuje ratne sukobe u Jugoslaviji kao „*ugrožavanje mira*“ ili kao „*narušenje mira*“. Razlika između ta dva pojma nije do kraja precizna, jer oba uključuju više istovetnih ili bliskih fenomena, s tim da dosadašnja praksa ukazuje na tzv. *tendenciju radikalizacije*: ugrožavanje mira, ako se efikasno ne zaustavi, nužno vodi i u njegovo narušenje. U ratnim sukobima u Jugoslaviji do sada su umnogome angažovani *interesi* brojnih međunarodnih činilaca: regionalnih i kontinentalnih sila i međunarodnih organizacija i vojnopolitičkih saveza. Oružana pobuna dva secesionistička režima (Slovenija i Hrvatska) planirana je i izvedena sa obilatom diplomatskom, ekonomskom i vojnom pomoći iz inostranstva.²¹⁵ Celina političke akcije više evropskih zemalja – pre svega Nemačke, a preko nje i Evropske ekonomske zajednice u celini, zatim Mađarske, Bugarske, Italije i drugih – bila je usmerena ne samo na *podršku secesiji* već i na *razbijanje Jugoslavije kao države* u celini, uključujući i one njene delove u kojima narod nije opredeljen za prestanak zajedničkog života. *Forsirano priznavanje secesionističkih režima* na delovima jugoslovenske teritorije kao samostalnih država iako za to nisu bili ispunjeni minimalni uslovi koje zahteva međunarodno pravo²¹⁶ takođe ukazuje da su oružani sukobi u Jugoslaviji u *visokom stepenu internacionalizovani*. Taj proces posebno je intenziviran posle tzv. *Brionske deklaracije*, jula 1991, kojom je Jugoslavija *de facto* pristala na arbitražu Evropske zajednice – i političku i pravnu – u njenim unutrašnjim konfliktima, što je bio uvod u tzv. *Hašku konferenciju*, kao međunarodni skup koji je, *via facti*, utvrdio da je jugoslovenska država „*u stanju raspadanja*“ (*dissolution*). Dalji nastavak borbenih dejstava na teritoriji SFRJ, u uslovima kada jedan deo evropskih zemalja priznaje secesionističke režime kao suverene države, verovatno bi otvorio put direktnoj stranoj vojnoj intervenciji protiv Jugoslavije, sa pretpostavljenim osloncem na tzv. *kolektivnu samood-*

²¹⁵ To se odnosi kako na finansijsku i materijalnu podršku secesionističkim režimima, tako i na sukcesivnu i otvorenu pretnju silom prema Jugoslaviji kako bi se prinudila na uzdržavanje od upotrebe sopstvenih oružanih snaga radi gušenja pobune.

²¹⁶ To su: manje ili više precizno utvrđena *teritorija, stanovništvo* koje se oseća pripadnicima samostalne države, i tako se faktički ponaša, i *suverena vlast*, jedina i neosporena na teritoriji na kojoj se država konstituše. Neki teoretičari dodaju i četvrti uslov: sposobnost za pridržavanje pravila međunarodnog prava. Šire: Ibler, *isto*, str. 66–67.

branu iz čl. 51. Povelje UN.²¹⁷ Dakle, angažovanje mirovnih snaga UN – u uslovima kada organi prinude savezne države nisu bili u stanju da brzo i efikasno neutrališu secesionističke formacije – bilo je jedini način da se spreči širenje sukoba, kako po prostoru, tako i po intenzitetu, i da se onemogući direktno mešanje stranog činioca u građanski rat. Ukupnost tih uslova i elemenata stanja u Jugoslaviji ukazuje na sledeće *moгуće zaključke Saveta bezbednosti* u proceni i pravnoj kvalifikaciji tog stanja: (1) *postojanje oružanih sukoba* u dužem trajanju, na širokom operacijskom prostoru i sa krupnim razaranjima, odnosno žrtvama; (2) *aktivno mešanje stranog činioca* u tok sukoba, sa neprikrivenim teritorijalnim i političkim aspiracijama, i (3) *pretnja širenjem i prerastanjem sukoba* u međunarodni. Iz tih elemenata proizašlo bi:

– da je stanje sukoba u Jugoslaviji dostiglo intenzitet i obuhvat *građanskog rata*:

– da taj rat, s obzirom na strano mešanje, predstavlja *ugrožavanje mira* u međunarodnim relacijama, sa tendencijom prerastanja u *narušenje mira*. Dakle, *materijalnopravni uslovi* za angažovanje mirovnih snaga UN u Jugoslaviji, *de facto*, već su ispunjeni.

Procesnopravni uslovi obuhvataju: (1) *saglasnost zemlje prijema* za angažovanje mirovnih snaga na njenoj teritoriji i (2) *donošenje odluke Saveta bezbednosti*, koja uključuje određivanje *mandata* mirovnih snaga, njihovog *sastava*, *komandnog lanca* i drugih elemenata, kao i zaključivanje *sporazuma UN sa državama učesnicama* u mirovnoj operaciji u Jugoslaviji. Ispunjavanje prvog procesnopravnog uslova uslov je za nastupanje drugog, tj. donošenje odluke Saveta bezbednosti.

Saglasnost zemlje prijema skup je više odvojenih i međusobno samostalnih elemenata. U *formalnom smislu*, ona se izražava kroz *poziv* najvišeg državnog organa (šefa države) koji je jedini ovlašćen da u celini i bez ograničenja zastupa državu u međunarodnim odnosima.²¹⁸ U *materijalnom smislu*,

²¹⁷ Naime, priznavanjem secesionističkih režima za suverene države, pojedine evropske zemlje stekle bi mogućnost da sa njima zaključče međunarodne ugovore, uključujući i one o uzajamnoj pomoći i/ili vojnopoličkom savezu. Po tom osnovu, one bi efektivno bile u stanju da tim režimima upute i vojnu pomoć.

²¹⁸ Šef države, šef vlade (ukoliko su te dve funkcije odvojene) i ministar inostranih poslova ovlašćeni su običajnim normama međunarodnog prava da zastupaju zemlju u međunarodnim kontaktima bez prethodnih odobrenja (akreditacija). U tom smislu je poziv Predsedništva SFRJ, kao kolektivnog šefa države, Savetu bezbednosti za angažovanje mirovnih snaga bio od samog početka potpuno pravno valjan. Šire: Ibler, *isto*, str. 92, 186, 209 i 210.

taj uslov se posmatra znatno šire i obuhvata *faktičku saglasnost zaraćenih strana* za angažovanje mirovnih snaga (ta saglasnost podrazumeva i garancije odgovarajućih političkih tela da će snage pod njihovom komandom voditi računa o bezbednosti pripadnika mirovnih snaga i u celini biti kooperativne u izvršavanju mandata mirovnih snaga). Dakle, *formalna dimenzija saglasnosti Jugoslavije za angažovanje mirovnih snaga UN na kriznim područjima u Hrvatskoj* ispunjena je, dok je u toku sticanje uslova za ispunjenje *suštinske dimenzije* tog zahteva.

Kakve bi promene po *međunarodni položaj i suverenitet Jugoslavije* imalo prihvatanje plana mirovne operacije UN u celini i dolazak mirovnih snaga?

Prvo, sam čin angažovanja mirovnih snaga znači *ograničenje suvereniteta SFRJ*. Jugoslavija bi, kao država, bila lišena svojih funkcija (odbrambenih, policijskih i delimično pravosudnih) na delu svoje teritorije koji bi bio *internacionalizovan*, odnosno stavljen pod neku vrstu *međunarodnog starateljstva* u određenom vremenskom periodu. Suverenitet SFRJ bio bi ograničen i *van prostora dislokacije* mirovnih snaga: Jugoslavija bi u celini bila dužna da se podvrgne onim ograničenjima u svojoj međunarodnoj i unutrašnjoj političkoj akciji koja nameću zahtevi mirovne operacije. To podrazumeva *odricanje od svake zakonodavne ili druge političke akcije* koja bi podstakla konflikte u zemlji (makar i van kriznog područja u užem smislu reči), kao i *uzdržavanje od stupanja u vojno-političke saveze* nespojive sa ciljevima mirovne operacije. Jugoslavija bi, takođe, bila dužna da ispuni i sve *obaveze koje po nju proističu iz sporazuma sa UN* o angažovanju i razmeštaju mirovnih snaga na teritoriji SFRJ: poštovanje međunarodnog statusa tih snaga, garancija privilegija i imuniteta, stavljanje na raspolaganje komunikacija, objekata i materijalnih sredstava, kao i zaštita od ugrožavanja. Predviđena *predislokacija jedinica i ustanova JNA* sa područja Hrvatske na kojima bi mirovne snage bile razmeštene, kao i *demilitarizacija* tih teritorija sastavni su deo tih obaveza.

S druge strane, efektivno angažovanje mirovnih snaga UN na kriznim područjima u Jugoslaviji imalo bi i *krupne pozitivne efekte po njen međunarodni položaj* i činilo bi *značajnu međunarodnu podršku suverenitetu SFRJ*:

– prvo, donošenje odluke o preduzimanju mirovne operacije na osnovu poziva Predsedništva SFRJ znači posrednu *podršku suverenitetu Jugoslavije i potvrdu činjenice da ona kao država postoji*. Takav stav UN posredno je pobijanje teze o raspadu (disoluciji) Jugoslavije i direktni kontrapunkt politike parcijalnog priznavanja republičkih režima kao suverenih država;

– drugo, ta odluka znači i *prenošenje težišta međunarodnog odlučivanja o Jugoslaviji* iz Evropske zajednice u Ujedinjene nacije. Dakle iz jednog potpuno nepovoljnog u relativno povoljno okruženje. Na taj način bi se znatno suzbile, odnosno neutralisale one tendencije u evropskoj politici koje računaju sa definitivnim razbijanjem Jugoslavije kao države;

– treće, *fizičko prisustvo mirovnih snaga UN* u Jugoslaviji onemogućilo bi dalje prostorno širenje zone oružanih konflikata, a posebno njihovo prenošenje na teritoriju Bosne i Hercegovine. Na taj način bi se predupredila moguća internacionalizacija ratnog sukoba, odnosno mešanje stranog vojnog činioca neposredno na strani secesionističkih formacija.

Ustavnopravni okvir SFRJ za angažovanje mirovnih snaga

Ustavnopravni okvir SFRJ u kojem se može doneti odluka o angažovanju mirovnih snaga UN u Jugoslaviji obuhvata sledeće elemente:

– *odnos SFRJ prema Ujedinjenim nacijama* i, u vezi s tim, *odnos prava SFRJ prema međunarodnom pravu*;

– *odnose između različitih nivoa državnog organizovanja* u pogledu donošenja odluke o saglasnosti SFRJ za mirovnu operaciju UN na njenoj teritoriji, i

– *odnos između različitih organa federacije* u instrumentalnoj podeli nadležnosti za odlučivanje o mirovnoj operaciji.

Jugoslavija, kao članica i jedan od osnivača Ujedinjenih nacija, načelno je *obavezna da se pridržava odredaba Povelje*, uključujući i njenu 7. glavu (prinudne mere u slučaju ugrožavanja mira, narušenja mira i napada). Taj princip je neposredno izražen i u *Osnovnim načelima Ustava SFRJ*, kojima je predviđeno da se SFRJ: „U svojim međunarodnim odnosima ... pridržava načela Povelje Ujedinjenih nacija, *ispunjava svoje međunarodne obaveze* i aktivno učestvuje u delatnosti

međunarodnih organizacija kojima pripada“²¹⁹ (podvukao Z.Č.). Takođe, *Osnovna načela* sadrže i odredbu prema kojoj se SFRJ zalaže za „poštovanje opšteprihvaćenih normi međunarodnog prava“.²²⁰ U *operativnom delu Ustava* predviđeno je da: „Sudovi neposredno primenjuju međunarodne ugovore koji su objavljeni“,²²¹ čime su i odredbe Povelje UN, kao svojevrsnog multilateralnog međunarodnog ugovora, i drugih relevantnih pravnih akata UN koji imaju snagu međunarodnog ugovora *neposredno inkorporirane u pravni sistem SFRJ* i primenjuju se bez potrebe tzv. prethodne legalizacije. Dakle, ustavnopravni sistem SFRJ sadrži sve elemente neophodne za *legalizaciju političke odluke* o angažovanju mirovnih snaga UN na delovima teritorije Jugoslavije. Takva odluka, pod uslovom da su ispunjeni i drugi procesni i međunarodnopravni zahtevi, bila bi u skladu sa Ustavom SFRJ i, kao takva, obavezna za sve organe, organizacije i građane Jugoslavije. Zaključivanjem eventualnog sporazuma između SFRJ i UN o statusu mirovnih snaga UN u Jugoslaviji taj ugovor bi dobio pravnu snagu prema građanima i ustanovama SFRJ činom objavljivanja i bio bi neposredno primenljiv u praksi državnih organa, sudova i drugih institucija.

U okviru SFRJ za odlučivanje o prihvatanju mirovne operacije UN *isključivo su nadležni organi federacije*. Ta isključiva nadležnost proizilazi iz odredbe čl. 281. Ustava SFRJ, prema kojoj: „Federacija preko saveznih organa: 1) obezbeđuje nezavisnost i teritorijalnu celokupnost Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i štiti njen suverenitet u međunarodnim odnosima; odlučuje o ratu i miru; ...7) utvrđuje spoljnu politiku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i stara se o njenom sprovođenju; održava političke, ekonomske i druge odnose sa drugim državama i međunarodnim organizacijama;... zaključuje, ratifikuje i obezbeđuje izvršavanje međunarodnih ugovora; obezbeđuje izvršavanje međunarodnih obaveza Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije... uređuje ostvarivanje međunarodnih odnosa; uređuje organizaciju i delatnost službi inostranih poslova federacije“²²²

²¹⁹ Videti: *Osnovna načela Ustava SFRJ*, odeljak VII, stav. 1.

²²⁰ *Isto*, stav 2, alineja 7.

²²¹ Ustav SFRJ, čl. 210, stav 2.

²²² *Isto*, čl. 281, stav 1, t. 1. i 7.

(podvukao Z.Č.). Prema tome, svi *instrumentalni aspekti odlučivanja o prihvatanju mirovnih operacija UN u Jugoslaviji u isključivoj su nadležnosti saveznih organa*: donošenje političke odluke; održavanje međunarodnih kontakata; ugovorni kapacitet; nadležnost za izvršavanje ugovornih i drugih međunarodnih obaveza i organizaciono-tehnički momenat. Mišljenja, stavovi i tzv. *odluke drugih političko-teritorijalnih jedinica* unutar SFRJ, bez obzira na to da li u okviru ustavnopravnog sistema Jugoslavije (republike i autonomne pokrajine) ili izvan njega (*faktičke autonomije*: republike, autonomne oblasti, oblasti, zajednice opština, regije i sl.), nemaju nikakvo pravno dejstvo u pogledu legalnosti i međunarodnog važenja odluke saveznih organa o prihvatanju mirovne operacije. Bez obzira na formu u kojoj se donose (odluka, zakon, referendum), ta mišljenja ne predstavljaju više od tzv. *anketnog stava* kroz koji se može (ali i ne mora) autentično izraziti raspoloženje lokalnog stanovništva. Organi federacije prilikom odlučivanja, po pravilu, uzimaju u obzir te anketne stavove, ali se, posle donete odluke, njeno izvršavanje ne može uslovljavati saglasnošću lokalnih organa vlasti. *Oružane snage SFRJ*, koje su pod isključivom komandom saveznih organa – Predsedništva SFRJ kao *Vrhovne komande*, Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu kao *Štaba Vrhovne komande* i komandi odgovarajućih jedinica i ustanova JNA i Teritorijalne odbrane – dužne su da sprovedu odluku organa federacije i sa svoje strane omoguće nesmetano sprovođenje mirovne operacije UN. Eventualno *protivljenje ili aktivno suprotstavljanje* u sprovođenju odluka i naredbi u vezi sa sprovođenjem mirovne operacije, bez obzira na to ko ga preduzima, predstavlja *ugrožavanje suvereniteta i nezavisnosti SFRJ*, i kao takvo, ono je *teško krivično delo*.²²³

Instrumentalna nadležnost za odlučivanje o merama i postupcima vezanim za sprovođenje mirovne operacije UN podeljena je u okviru *saveznih organa* između *Predsedništva SFRJ*, *Skupštine SFRJ* i *Saveznog izvršnog veća*. Odnosi između tih organa precizno su utvrđeni Ustavom SFRJ,²²⁴ pri

²²³ Videti krivična dela: *napada na ustavno uređenje* (čl. 114. KZ SFRJ), *ugrožavanja teritorijalne celine* (čl. 116), *ugrožavanja nezavisnosti* (čl. 117), *oružane pobune* (čl. 124), sva iz glave XV KZ SFRJ, kao i krivična dela: *neizvršenja i odbijanja izvršenja naređenja* (čl. 201) i *protivljenja pretpostavljenom* (čl. 203) iz glave XX KZ SFRJ.

²²⁴ Videti čl. 283, 313, 315, 318. i 347. Ustava SFRJ.

čemu se u trenutnoj situaciji primenjuju tzv. *specijalne norme*, vezane za stanje tzv. *neposredne ratne opasnosti*, koju je Predsedništvo SFRJ proglasilo svojom odlukom u oktobru 1991. godine.²²⁵

U *funktionalnom pogledu*, te nadležnosti su podeljene na sledeći način:

– *Predsedništvo SFRJ* obavlja tzv. *direktivno-političku funkciju* (utvrđivanje i predlaganje opšte politike), funkciju *međunarodnog predstavljanja i komandovanja oružanim snagama SFRJ*. U vezi s tim, Predsedništvo je nadležno da donese *načelnu odluku* o prihvatanju mirovne operacije, koordinira *kontakte sa Ujedinjenim nacijama* i *izdaje odgovarajuća naređanja* oružanim snagama SFRJ radi realizacije mirovne operacije;²²⁶

– *Skupština SFRJ* obavlja tzv. *ustavotvornu i zakonodavnu funkciju*. Ona je nadležna da donese neophodne *zakone* radi izvršavanja obaveza SFRJ prema UN iz prihvatanja mirovne operacije i da, u vezi s tim, sprovede eventualne *ustavotvorne promene*, amandmanskog ili drugog tipa.²²⁷ Osim toga, nadležna je da *ratifikuje i međunarodne ugovore SFRJ* ukoliko njihovo sprovođenje zahteva izmenu važećih ili donošenje novih saveznih zakona, pa je u tom smislu odluka Skupštine (u formi tzv. *zakona o ratifikaciji*) nužan formalno-pravni uslov za legalitet sporazuma SFRJ i Ujedinjenih nacija o rasporedu, ciljevima i statusu mirovnih snaga;²²⁸

– *Savezno izvršno veće* obavlja tzv. *političko-izvršnu funkciju*. U okviru podele nadležnosti za mirovnu operaciju UN u Jugoslaviji SIV sprovodi odluke i opštu politiku Skupštine i Predsedništva, koordinira rad saveznih organa uprave, donosi podzakonske propise i ratifikuje tzv. *administrativne međunarodne ugovore* (čije donošenje ne zahteva usvajanje novih ili izmenu važećih saveznih zakona).²²⁹

²²⁵ Za sadržinu ovlašćenja Predsedništva SFRJ u stanju *neposredne ratne opasnosti* videti čl. 317. Ustava SFRJ, odnosno Amandman XLI, t. 3. na Ustav SFRJ od 25. novembra 1988. godine.

²²⁶ Čl. 313, stav 1, 3. i 4, 314. i 316. Ustava SFRJ.

²²⁷ Čl. 283, stav 1, t. 1. i 2. Ustava SFRJ.

²²⁸ Čl. 283, stav 1, t. 5. Ustava SFRJ. Za ratifikaciju tzv. *tehničkih sporazuma* bio bi nadležan SIV.

²²⁹ Čl. 347, stav 1, t. 8. Ustava SFRJ.

Za sve akte ili radnje, bez obzira na organ koji ih je doneo ili preduzeo (ili propustio da to učini, a bio je dužan), ili zajednicu na čijoj su teritoriji učinjeni, *međunarodnopravno je odgovorna Jugoslavija u celini*, odnosno država SFRJ.

Mandat mirovnih snaga UN u Jugoslaviji – funkcionalni, vremenski i prostorni aspekti

Sadržina mandata mirovnih snaga UN u Jugoslaviji određena je *rezolucijom* tog organa.²³⁰ Tim aktom utvrđeni su: funkcionalni aspekti mandata (ciljevi i zadaci mirovnih snaga), vreme njihovog zadržavanja, prostorija na kojoj će biti raspoređene i struktura nacionalnih kontingenata, njihova veličina itd.

U *funkcionalnom pogledu*, mirovne snage UN u Jugoslaviji imaju *mešoviti* (interpozicioni i policijski) karakter. S jedne strane, one će formirati *tampon-zonu* između teritorija koje su pod kontrolom secesionističkih formacija Hrvatske i teritorija koje kontrolišu JNA i srpski dobrovoljci u Hrvatskoj; sa druge strane, mirovne snage imaju zadatak da obavljaju tzv. *efektivnu kontrolu prostora* nad demilitarizovanim teritorijama u okviru administrativnih granica Hrvatske sve do postizanja konačnog političkog rešenja o njihovom statusu. Tako određen funkcionalni mandat, prema tzv. *planu Sajrusa Vensa*, pruža *dvostruku zaštitu* civilnom stanovništvu na kriznim područjima: on predviđa i *fizičko razdvajanje* tog stanovništva od neprijateljskih formacija (po principu „*zelene linije*“), ali isto tako i njegovu *dubinsku zaštitu*, odnosno kontrolu prostorije i iza linije razdvajanja na celoj teritoriji koja je ugrožena ratnim dejstvima (po principu „*mrlja od mastila*“). Takav standard zaštite je objektivno viši i u odnosu na dosadašnje akcije u Kongu i na Kipru, ali i u odnosu na sadašnje faktičko stanje na tim prostorijama. Naime, činjenica da na međusobno nepovezanim i teško prohodnim prostorima

²³⁰ Prvu rezoluciju o stanju u Jugoslaviji, posle zahteva Predsedništva SFRJ za uključivanje UN u rešavanje jugoslovenske krize, Savet bezbednosti je jednoglasno doneo 27. novembra 1991. (rezolucija 721/1991). Na osnovu izveštaja tadašnjeg generalnog sekretara, Peresa de Kueljara, od 11. decembra 1991. u kojem je data osnova mirovnog plana, Savet bezbednosti je rezolucijama 724/1991. i 740/1992. dao saglasnost na osnovne elemente mirovne operacije, čime je stvoren preduslov da se, na sednici od 11. februara 1992. rezolucijom 743/1992. donese odluka o otpočinjanju mirovne operacije UNPROFOR-a u Jugoslaviji.

Slavonije, Like, Banije, Korduna i Dalmacije nije moguće uspostaviti *celovitu liniju fronta* a da objektivna opasnost za civilno stanovništvo u tim oblastima može da preti i iz pozadine, odnosno sa *rezervne operacijske osnovice* hrvatskih snaga u zapadnoj Hercegovini, nužno dovodi do zaključka da je kvalitetna zaštita tih oblasti jedino u tzv. *dubinskom rasporedu* mirovnih snaga, koji će omogućiti pokrivanje svih zona koje su trenutno ili u perspektivi ugrožene oružanim konfliktima.

Vremenska dimenzija mandata mirovnih snaga ne može se u ovom trenutku precizno sagledati. Naime, stepen poremećenosti nacionalnih, etničkih i verskih odnosa u Jugoslaviji, stanje naoružanosti različitih vojnih i paravojnih formacija, kao i civilnog stanovništva, i pretpostavljeno ponašanje stranog činioaca ukazuju da je put do trajnog mira, odnosno stabilnog političkog rešenja jugoslovenske krize izuzetno dug i komplikovan proces. U vezi s tim, značajno je da će Ujedinjene nacije, bez obzira na parcijalna i ograničena priznanja pojedinih jugoslovenskih republika kao „suverenih država“ tretirati Jugoslaviju i dalje – već samom činjenicom da su na njen zahtev otpočele pripremu i izvođenje mirovne operacije – kao *nesporan i isključiv subjekt međunarodnog prava* na prostoru unutar međunarodno priznatih granica SFRJ. Sve do eventualnog prijema pojedinih jugoslovenskih republika u članstvo UN (a taj proces je *de facto* zamrznut samom činjenicom priznavanja ratnih sukoba i angažovanjem UN na njihovom rešavanju – međunarodni standardi UN ne dopuštaju priznavanje novih članova do okončanja ratnih sukoba u kojima oni učestvuju), one će biti tretirane kao integralni deo jugoslovenske teritorije, a režimi koji su u njima uspostavljeni kao *zaraćene strane u okviru Jugoslavije*. Dakle, Ujedinjene nacije će najverovatnije, bez obzira na činjenicu pojedinačnog priznavanja pojedinih jugoslovenskih republika od dela zemalja, oružani sukob u našoj zemlji tretirati kao *unutrašnji sukob*, odnosno kao *građanski rat*. Iz tog zaključka proizilazi i procena da će – što je potvrđeno i u slučaju Konga – osnovna intencija mirovnih snaga biti da pruže vojnu, odnosno bezbedonosnu podršku *legalnoj vladi*, tj. organima države SFRJ. To je izuzetno značajna činjenica i, istovremeno, velika razlika u odnosu na dosadašnji angažman EZ u rešavanju političke krize u Jugoslaviji.

Prostorna dimenzija mandata mirovnih snaga UN – u dosadašnjem toku planiranja mirovne operacije – najsloženiji je problem. Plan Sajrusa Vensa, na izvestan način, kompromis je između dve suprotstavljene koncepcije: stava srpskih etničkih zajednica u Hrvatskoj da se može prihvatiti samo raspored mirovnih snaga na tzv. *liniji dodira* i stava secesionističkog režima Hrvatske, koji zahteva da mirovne snage štite *administrativne granice* koje je Hrvatska, kao federalna jedinica SFRJ, imala do 1990. godine. Vensov plan ispunjava oba ta zahteva: srpskim zajednicama garantuje zaštitu od oružanih formacija Hrvatske severno i zapadno od linije dodira, a hrvatskom režimu pruža ustupak u demilitarizaciji prostora koji je pod njenom administrativnom jurisdikcijom i u povlačenju JNA sa tog prostora.

Međutim, to je samo jedan aspekt tog problema. *Dubinski raspored* snaga UN, do sada primenjen u prvoj fazi kiparskog konflikta (1964–1974) i u Kongu, sadrži *implicite* i jednu značajnu političku konstataciju. On pretpostavlja *postojanje i jedinstvo zemlje* u kojoj se sprovodi, odnosno kvalifikaciju sukoba kao građanskog, a ne međudržavnog rata. U suprotnom, tzv. *čisti interpozicioni raspored* (primenjivan na Sinaju u dva navrata, u južnom Libanu, zatim u drugoj fazi kiparskog konflikta, u iračko-iranskom ratu itd.) pretpostavlja da se radi o *međunarodnom sukobu*. Time se, posredno, Hrvatska priznaje kao samostalna država iako ne ispunjava materijalno-pravne uslove za takav status i nije primljena u članstvo UN, dok se umnogome osporavaju identitet i kontinuitet jugoslovenske države. Dakle, strategijski i državni razlozi za očuvanje Jugoslavije ukazuju da je prostorni raspored mirovnih snaga u planu Sajrusa Vensa objektivno najpovoljniji. S druge strane, *dubinski raspored JNA*, u tzv. drugom ešelonu mogućeg sukoba, tj. na okvirnoj liniji: Sombor – Šid – Tuzla – Banjaluka – Prijedor – Bihać – Drvar – Bileća – Boka Kotorska, omogućava ne samo taktičku i logističku podršku mirovnim snagama UN nego i visok stepen pokretljivosti i brzog angažovanja, odnosno uključivanja u eventualna borbena dejstva u slučaju sukoba sa hrvatskim secesionističkim formacijama na *liniji dodira* ili bilo gde u *dubini rasporeda* mirovnih snaga Ujedinjenih nacija.

Iz izveštaja koji je generalni sekretar Ujedinjenih nacija, dr Butros Gali, podneo Savetu bezbednosti 18. februara 1992. zapažaju se sledeći elementi mirovne operacije UN u Jugoslaviji:²³¹

Prvo, mirovne snage UN u Jugoslaviji – tzv. UNPROFOR,²³² sastojale bi se od tri komponente: *vojne*, jačine 12 ojačanih pešadijskih bataljona (ukupno 10.400 pripadnika svih činova), glavnog štaba, logistike i ostalih elemenata podrške (oko 2.840 pripadnika svih činova) i vojnih posmatrača (oko 100 pripadnika); *policijske* (približno 530 pripadnika policijskog osoblja), pod komandom policijskog komesara koga će imenovati generalni sekretar, i tzv. *civilne grupe*, koja će se uglavnom sastojati od osoblja iz Sekretarijata UN, sa zadatkom da obavlja političke, pravne, informativne i administrativne funkcije.²³³

Drugo, *prostorni raspored UNPROFOR-a* obuhvata četiri osnovne zone (područja) dislokacije: *istočna zona* (tzv. sektor E) obuhvata područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema; *severna zona* (sektor N) obuhvata „severni deo oblasti Krajine pod zaštitom UN“, tj. područje Banije i Korduna, između reka Une i Kupe, odnosno između administrativne linije razgraničenja Bosne i Hercegovine i Hrvatske i linije dodira JNA i hrvatskih secesionističkih formacija na potezu Karlovac – Petrinja – Sisak – Novska; *južna zona* (sektor S) obuhvata „južni deo Krajine pod zaštitom UN“, odnosno područje severne Dalmacije u zaleđu kninske opštine; *zapadna zona* (sektor W) obuhvata zapadnu Slavoniju. Glavni štab UNPROFOR-a biće u Sarajevu, a područne komande u Beogradu i Zagrebu, sa logističkom bazom (jačine jednog bataljona) u Banjaluci.

Treće, *organizacija UNPROFOR-a* planirana je tako da snage u celini budu pod komandom Ujedinjenih nacija, odnosno generalnog sekretara po ovlašćenju Saveta bezbednosti. Na terenu će operativnu komandu vršiti *komandant snaga*,

²³¹ Navedeno prema integralnom tekstu tog izveštaja, objavljenom u listu „Borba“, od 21. februara 1992. godine.

²³² U engleskom originalu: *United Nations Protective Forces* (Zaštitne snage Ujedinjenih nacija).

²³³ Direktor za civilne poslove će u svakom od četiri sektora formirati tzv. *ured za civilne poslove*, čiji će rukovodilac raditi zajedno ili koordinirano sa vojnim komandantom sektora. Službenici za civilne poslove će utvrditi postojeću organizaciju lokalne administracije i održavanja javnog reda u svakoj od opština i pratiti rad lokalnih vlasti.

indijski general, koga je imenovao generalni sekretar na osnovu saglasnosti indijske vlade i konsultacija sa svim zaraćenim stranama, a uz pristanak Saveta bezbednosti. UNPROFOR bi bile poslate na period od 12 meseci, sa obavezom obnavljanja mandata ukoliko u tom roku ne bude postignuto političko rešenje sukoba u okvirima Ujedinjenih nacija i regionalnih agencija, odnosno Evropske zajednice. Eventualno povlačenje snaga pre isteka dvanaestomesečnog perioda bilo bi moguće samo na osnovu posebne odluke Saveta bezbednosti.

Četvrto, mandat UNPROFOR-a ograničen je na tzv. zamrzavanje oružanih sukoba. Te snage se neće mešati u funkcionisanje organa lokalne samouprave (policija, sudstvo itd.), nego će im, naprotiv, pružiti potrebnu vojnu zaštitu i omogućiti delovanje. UNPROFOR neće ni prejudicirati politička pitanja, odnosno pitanje suvereniteta nad *zaštićenim teritorijama*, koje će se rešavati u okviru globalnog razrešenja jugoslovenske krize. Iako u izveštaju i rezolucijama Saveta bezbednosti to nije izričito formulisano, ima elemenata za zaključak po kojem su te teritorije neka vrsta međunarodnog mandata Ujedinjenih nacija, odnosno da su – putem *demilitarizacije i administrativnog izuzimanja* iz okvira postojećih režima koji su uspostavljeni u SFRJ – na određeni način *internacionalizovane*. Prema našem mišljenju, ta internacionalizacija, iako je *de facto* suspendovala neke funkcije suvereniteta Jugoslavije (vojnu, ustavotvornu, zakonodavnu itd.), nije dovela u pitanje činjenicu da su teritorije pod zaštitom UNPROFOR-a *još uvek u sklopu Jugoslavije* (na primer, nije dovedena u pitanje primena valutno-monetarnog sistema SFRJ, niti činjenica da ta područja ostaju u carinskoj uniji sa teritorijom Jugoslavije). Sa druge strane, osim proste konstatacije da se radi o područjima koja su „*u administrativnim granicama Hrvatske*“, nema nijednog elementa koji bi ta područja vezivao za suverenitet secesionističkog režima u Hrvatskoj.

U celini, realizacija mirovnog plana UN u Jugoslaviji imala bi više *pozitivnih efekata* na dalji tok i konačno rešenje jugoslovenske krize:

– olakšala bi pritisak pojedinih evropskih zemalja i EZ na Jugoslaviju i pružila podršku njenom očuvanju kao države;

- zaustavila bi ratne sukobe i tako sprečila dalju homogenizaciju hrvatskog stanovništva oko svog režima, čime bi se olakšalo političko rešenje problema;
- omogućila bi međunarodnu kontrolu nad *plebiscitom* u spornim zonama i time posredno pomogla da se *lege artis* sprovede promena unutrašnjih granica u Jugoslaviji.

Zaključna razmatranja

U dosadašnjoj praksi Ujedinjenih nacija preduzeto je oko dvadesetak *mirovnih operacija, prinudnih vojnih akcija i posmatračkih misija* u kojima su angažovane oružane snage UN. U njima je ukupno učestvovalo oko 58.000 pripadnika različitih borbenih, policijskih i posmatračkih snaga Ujedinjenih nacija.²³⁴ Dosadašnji troškovi, za 15 mirovnih operacija za koje su poznati, iznose oko 4,5 milijarde dolara.

Regionalni raspored mirovnih operacija UN pokazuje najveću frekvenciju u zoni *istočnog Mediterana, Bliskog i Srednjeg istoka*: čak 12 od ukupno 19 mirovnih operacija UN (oko 63 odsto) otpada na intervencije na tom prostoru. U širem smislu, i eventualna mirovna operacija UN u Jugoslaviji može da se locira u taj bliskoistočno-mediteranski sektor.

Iako osnovna tendencija Povelje UN nije realizovana – stvaranje jedinstvenog i stalnog sistema *kolektivne bezbednosti* i u okviru njega *stalnih oružanih snaga UN* – mirovne operacije UN umnogome su doprinele *lokalizaciji brojnih kriznih žarišta, suzbijanju etničkih, verskih i mnogih pograničnih konflikata*, kao što su pomogle i u osetljivom procesu *sticanja nezavisnosti brojnih novooslobođenih zemalja Afrike i Azije i mnogih zemalja koje su se oružanom borbom oslobodile od kolonijalne dominacije ili vojne diktature*.

Univerzalnost, kao jedna od primarnih postavki sistema globalne kolektivne bezbednosti, ostvarena je u konceptu mirovnih snaga samo delimično. Ipak, krug zemalja učesnica u mirovnim operacijama postepeno se, ali stalno širio, i sada nijedna organizovana vojno-politička grupacija zemalja nema monopol na organizovanje i opremanje mirovnih operacija Ujedinjenih nacija.

²³⁴ U taj broj nije uključeno 365.000 pripadnika snaga UN u *korejskom ratu*, kao ni učesnici u operaciji UN protiv Iraka (1991).

UPOREDNI PREGLED NAJZNAČAJNIJIH POKAZATELJA MIROVNIH
OPERACIJA UN (vreme trajanja, veličina angažovanih snaga, troškovi)

MIROVNA OPERACIJA	VREME TRAJANJA	VELIČINA SNAGA	TROŠKOVI (u mil. USA dolara)
UNMOGIP (Indija-Pakistan)	od 24. januara 1949. do danas	36 vojnih posmatrača	67
UNEF I (Sinaj 1956)	od novembra 1956. do juna 1967.	6.073 (max) 3.378 (min)	214
UNOGIL (libansko-sirijska granica)	od 12. juna do 9. decembra 1958.	591 vojni posmatrač	4
ONUC (Kongo)	od 15. jula 1960. do 30. juna 1964.	19.828	400
UNSF (Zapadni Irijan)	od 3. oktobra 1962. do 30. aprila 1963.	1.500	neutvrđeno
UNYOM (Jemen)	od 4. jula 1963. do 4. septembra 1964.	189 posmatrača	2
UNFICYP (Kipar)	od 27. marta 1964. do danas	6.411	635 (zaključno sa 15. decembrom 1990)
DOMREP (Dominikanska Republika)	od 15. maja 1965. do 22. oktobra 1966.	nepoznato	0,275
UNIPOM (Kašmir)	od 23. septembra 1965. do 22. maja 1966.	96	2
UNEF II (Sinaj 1973)	od 25. oktobra 1973. do 24. jula 1979.	6.973 (max) 4.051 (min)	446
UNDOF (Golanska visoravan)	od 3. juna 1974. do danas	1.338	452 (zaključno sa 30. oktobrom 1990)
UNIFIL (južni Liban)	od 19. marta 1978. do danas	5.904	1.762 (zaključno sa 31. julom 1990)
UNGOMAP (Avganistan - Pakistan)	od 15. maja 1988. do 15. marta 1990.	50	14
UNIIMOG (iračko-iranski sukob)	od 20. avgusta 1988. do danas	339	173 (zaključno sa 30. septembrom 1990)
UNAVEM (Angola)	od 3. januara 1989. do danas	70	15 (zaključno sa 2. januarom 1991)
UNTAG (Namibija)	od 1. aprila 1989. do 21. marta 1990.	7.500	384
ONUCA (Nikaragva)	od 7. novembra 1989. do danas	1.026	nepoznati
UNTSO (intervencija protiv Iraka)	novembar 1990. - februar 1991.	podaci nekompletni	podaci nekompletni

Iako nisu pod neposrednom, nadnacionalnom komandom UN, mirovne snage, sastavljene od različitih nacionalnih kontingenata, uglavnom su *uspešno izvršavale povereni mandat*. Uočene greške i neefikasnosti u pojedinim mirovnim operacijama, prema našem mišljenju, više proizilaze iz nepreciznog političkog određenja mandata nego iz slabog kvaliteta samih mirovnih snaga i njihovog komandnog sastava.

Brojne nove tendencije u međunarodnim odnosima, na koje u tekstu nismo mogli detaljnije da se osvrnemo: raspad tzv. *bipolarnog sistema ravnoteže snaga*, eskalacija *međunarodnog terorizma*, *trgovine drogom*, kao i očekivana *eksplozija nacionalnih i verskih konflikata* u različitim formama (verski fundamentalizam, secesionizam, ratovi oko spoljnih ili unutrašnjih granica) – nalažu temeljno sagledavanje dosadašnjih iskustava u angažovanju mirovnih snaga UN i prilagođavanje njihove koncepcije novonastalim uslovima.

Mirovna operacija UN u Jugoslaviji, prva od osnivanja UN u jednoj evropskoj zemlji, biće i prilika za demonstraciju upotrebe snaga UN u promenjenim evropskim i svetskim uslovima.

Neke karakteristične mirovne operacije snaga Ujedinjenih nacija u zaštiti međunarodnog mira i bezbednosti

IVAN MARKOVIĆ

Proces korenitih promena u sistemu kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija započet je donošenjem rezolucije 377.A (V), s nazivom „Ujedinjeni za mir“, na Petom redovnom zasjedanju Generalne skupštine UN, 3. novembra 1950. godine. Transformacije koje tokom šezdesetih godina doživljava mehanizam kolektivne bezbednosti postaju potvrda da je OUN izabrala pravi put razvoja, istina s mnogo uspona i padova, ali zato put koji je nudio život i borbu sa samoizgrađivanjem i daljim razvojem. Taj razvoj, uslovljen složenim međunarodnim događajima, ubrzo je na svetsku scenu iznedrio nove oblike i pravila delovanja UN u razrešavanju međunarodnih sukoba i sporova. Među njima, mirovne operacije imaju najveći značaj. Opredeljenje za analizu mirovnih operacija UN u Egiptu (UNEF), Kongu (ONUC), Kipru (UNFICYP) i na granici Iraka i Irana (UNIIMOG) zasnovano je na shvatanju da se komparativnim pristupom može najbolje proniknuti u nastanak, razvoj i perspektivu mirovnih operacija kao jednog od značajnih instrumenata za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti.

Uvod

U toku su intenzivne pripreme za dolazak mirovnih snaga Ujedinjenih nacija u Jugoslaviju. Osnovni razlog za njihovo angažovanje jeste zaustavljanje građanskog rata i eliminisanje opasnosti od njegovog eskaliranja u međunarodni sukob. Glavni cilj predstojeće mirovne operacije je stvaranje uslova za mirno rešavanje etničkih i političkih sukoba na jugoslovenskom prostoru, koji su se naročito zaoštrili u kriznim okolnostima systemske transformacije i raspada socijalističkog sistema.

Opredeljenje da se iz složene jugoslovenske krize izađe uz pomoć međunarodnih činilaca i njihove aktivne uloge u njenom razrešavanju, uz upućivanje mirovnih snaga Ujedinjenih nacija, razlog je da se razmotri dosadašnja praksa angažovanja mirovnih snaga u slučajevima i okolnostima iz kojih se iskustva mogu koristiti za bolje sagledavanje postulata projekta mirovnih operacija u razrešavanju naše krize.

Mirovne operacije snaga Ujedinjenih nacija nisu predviđene Poveljom. Sistemom kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija koji je utvrđen u 7. glavi Povelje predviđene su oružane snage za suzbijanje agresije i kažnjavanje agresora. One se stavljaju u isključivu nadležnost Saveta bezbednosti. Savet bezbednosti, pak, zbog konfrontacije interesa velikih sila, njegovih stalnih članova sa pravom veta, paralisao je mehanizam kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija namećući praksu politike ravnoteže sile, a time i hladnoratovsko zaoštavanje međunarodnih odnosa. Izbijanje korejskog rata i pretnja međunarodnom miru i bezbednosti od njegovog eskaliranja, te širenje nacionalne svesti u antikolonijalne revolucije zavisnih naroda i aktueliziranje pitanja narušavanja i zaštite suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti, postavilo je svetskoj organizaciji sudbinsku dilemu: menjati i dograđivati sistem kolektivne bezbednosti i očuvanja međunarodnog mira u skladu sa promenama koje je donosio neumitni i sve brži istorijski razvoj, ili prerano sagoreti u vihoru novih međunarodnih klasnih, socijalnih, ekonomskih, ideoloških i političkih potresa. Opređenje za prvu opciju značilo je prihvatanje izazova da se krene u pravcu razvoja fleksibilnog sistema međunarodnopravnih pravila i, zarad osnovnog zadatka Ujedinjenih nacija – očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti, ponese duh Povelje dalje od dometa njenog slova.

Proces korenitih promena u sistemu kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija započet je donošenjem Rezolucije 377 A (V), pod nazivom *Uniting for Peace* (Ujedinjeni za mir), na Petom redovnom zasjedanju Generalne skupštine, 3. novembra 1950. godine.¹ Međutim, transformacije mehanizma kolektivne bezbednosti tokom šezdesetih godina, potvrda su da je Organizacija ujedinjenih nacija izabrala pravi put, istina sa mnogo uspona i padova, ali put koji je nudio život i borbu sa samoizgrađivanjem i daljim razvojem. Taj razvoj, uslovljen složenim međunarodnim događajima, brzo je na svetsku scenu iznedrio nove oblike i pravila delovanja Ujedinjenih nacija u razrešavanju međunarodnih sukoba i sporova. Mirovne operacije među njima imaju najveći značaj.

¹ Rezolucija 377 A (V) najradikalnija je promena u sistemu kolektivne bezbednosti UN, pre svega zbog toga što je otvorila kanale aktivnog delovanja svetske organizacije demonopolizacijom mehanizma kolektivne bezbednosti.

VANREDNE SNAGE UJEDINJENIH NACIJA (UN EMERGENCY FORCE – UNEF)

Osnovni cilj mirovnih operacija jeste to da se u svakom konkretnom slučaju, kada se tom instrumentu pribegne konflikt održi pod kontrolom dok se ne stvore potrebni uslovi u kojima se može tražiti konačno rešenje sukoba mirnim putem.

Pošto su u Savetu bezbednosti propali svi pokušaji da se povrati mir na Bliskom istoku uglavnom zbog ulaganja veta od strane Velike Britanije i Francuske² – aktera oružanog napada na Egipat – saglasno rezoluciji „Ujedinjeni za mir“, jugoslovenski predstavnik je predložio na 751. sednici Saveta bezbednosti, održanoj 31. oktobra 1956, da se sazove „hitno vanredno zasedanje Generalne skupštine“ radi donošenja odgovarajućih preporuka za rešenje nastalog spora koji se pretvorio u oružani sukob.³ Savet je na istoj sednici, u proceduralnom postupku, prihvatio predlog jugoslovenske delegacije i preneo nadležnost na Generalnu skupštinu.

Trojna agresija na Egipat oktobra 1956. bila je u svemu tipičan primer kršenja zabrane pretnje silom ili upotrebe sile od strane Izraela, Velike Britanije i Francuske, i OUN pozvana je da reaguje svojim mehanizmom kolektivne prinude prema odredbama 7. glave Povelje. U tom smislu je Savet bezbednosti (na predlog SAD) pokušao da kvalifikuje slučaj izraelskog oružanog napada na Egipat, ali nije uspeo jer nije postignuta jednoglasnost stalnih članova Saveta bezbednosti, što je i bio razlog da se predmet prenese u nadležnost Generalne skupštine. Prema oceni nekih međunarodnopravnih teoretičara i prema stavovima dela članova UN, trojna agresija na Egipat je ispunjavala uslove da se protiv agresora preduzmu sankcije iz člana 42. Povelje, tj. da se pokrene kolektivna akcija upotrebom vojnih snaga – kopnenih, pomorskih i vazdušnih, kako bi se silom povratilo pređašnje stanje. Međutim, akcija UN nije se odmeravala prema tome da li treba preduzeti mere prinude, već prema tome kakve mere treba preduzeti protiv Izraela koji se oglušio o svoje obaveze iz opšteg primirja. U Generalnoj skupštini se nije polazilo od

² Savet bezbednosti je obavešten o oružanom napadu na Egipat od strane predstavnika Egipta i Izraela, i od 30. oktobra do 1. novembra 1956. bezuspešno je ulagao napore da nađe rešenje.

³ S/3719 i S/3721.

krivice za narušavanje mira ili za napad kao osnove za kolektivnu akciju, niti je ta akcija bila zamišljena da bi se sprovodila prinuda. Vladalo je uverenje da agresija ne proizilazi iz obnovljenog sukoba država koje su u ratnom stanju, već da se radi o prekidu primirja, a taj čin, bez obzira na to što predstavlja kršenje međunarodnog ugovora, mora imati drugačiji tretman, s obzirom na privremenost stanja bez oružane borbe, obostrano prihvaćenog u nameri da se potraži mirno rešenje spora koji ih je doveo do oružanog sukoba. Na drugoj strani, ojačala je tendencija mirnog rešavanja sporova koncilijacijom i drugim sredstvima, te da i Ujedinjene nacije pribegavaju kolektivnoj prinudi samo kada je to neizbežno da bi se maksimalno predupredilo proširivanje sukoba ili uvećanje njegovih posledica.⁴

Nakon usvajanja jugoslovenskog predloga o hitnom sazivanju vanrednog zasedanja Generalna skupština je otpočela sa radom 1. novembra 1956, a sledećeg dana je usvojila rezoluciju kojom je pozvala: (1) sve države upletene u neprijateljstva da se odmah saglase o obustavi vatre, (2) države imenovane u sporazumu o primirju da odmah povuku svoje trupe iza linije utvrđene primirjem, (3) sve države članice OUN da se uzdrže od bilo kakvih dela koja bi zadržala ili sprečila izvršenje te rezolucije.⁵

Države koje su izvele napad na Egipat nisu bile spremne da prihvate rezoluciju Generalne skupštine. Izrael je na dan njenog usvajanja uspostavio vojnu kontrolu nad čitavim Sinajskim poluostrvom i okupirao Gazu. Zatim je nastavio operacije prema Akabskom zalivu i uspeo da uspostavi kontrolu nad ulazom u njega do 5. novembra 1956. godine. Na drugoj strani, Velika Britanija i Francuska, koje su svoju vojnu intervenciju protiv Egipta započele 31. oktobra, počele su ujutru, 2. novembra 1956, iskrcavanje svojih trupa u oblasti Port Saida. Te sile su dale negativan odgovor na usvojenu rezoluciju Generalne skupštine izjavom da će svoju „policijsku akciju“ nastaviti „sve dok se ne obustave neprijateljstva koja sada ugrožavaju Suecki kanal i ne spreči oživljavanje neprijateljstva, ili dok se ne stvore uslovi za konačno rešenje arapsko-izrael-

⁴ Takav stav je karakterističan za stručnjake iz nesvrstanog sveta. Kod nas ga je zastupao M. Sukijasović, *Karakter intervencije UN u Kongu*, „Međunarodni problemi“, br. 2-3/62, str. 153.

⁵ GAOR, First Emerg. Spec. Session, doc. A/3269; Res. 997 (ES-I).

skog sukoba, koji ugrožava legitimne interese mnogih zemalja".⁶

Naredne sednice Prvog vanrednog zasedanja Generalne skupštine obilovale su nedoumicama i licemerstvom velikih sila. Sjedinjene Države su se sve više u svom popuštanju udaljavale od nastojanja da se na Bliskom istoku reši problem oružanog sukoba kao preduslova za sve dalje postupke na putu do stabilnog mira.⁷ Odlučan korak je učinjen usvajanjem rezolucije o stvaranju međunarodnih vojnih snaga „koje bi obezbeđivale i kontrolisale prestanak neprijateljstva“.⁸ Na osnovu te rezolucije, generalni sekretar UN, 4. novembra 1956. podneo je svoj izveštaj sa planom za stvaranje vanrednih snaga Ujedinjenih nacija. Usvajajući izveštaj generalnog sekretara, Generalna skupština je donela rezoluciju o formiranju komande vanrednih međunarodnih snaga, koja je obuhvatala i ovlašćenja komandanta tih snaga o pristupanju regrutovanju oficira za štab Komande UNEF.⁹

Na sednici od 7. novembra 1956. Generalna skupština je usvojila drugi izveštaj generalnog sekretara, koji je sadržao nacrt rukovodećih načela vanrednih snaga Ujedinjenih nacija. Donetom rezolucijom se nalagalo glavnokomandujućem UNEF-a, kanadskom generalu Bernsu, da uz konsultacije sa generalnim sekretarom otpočne organizovanje međunarodnih snaga. Istovremeno, na predlog generalnog sekretara, osnovan je Savetodavni odbor od sedam članova, sa zadatkom da se bavi pitanjima daljeg razvoja UNEF-a pod predsedništvom generalnog sekretara. Taj odbor je, u stvari, trebalo da pruža savetodavnu pomoć generalnom sekretaru u obavljanju njegove dužnosti.

Snage UNEF-a sastojale su se od odreda Brazila, Kanade, Kolumbije, Danske, Finske, Indije, Indonezije, Norveške, Švedske i Jugoslavije, a ukupno su imale oko 6.000 oficira i vojnika. Cilj formiranja vanrednih snaga Ujedinjenih nacija – prema objašnjenju generalnog sekretara – bio je izvršenje rezolucije Generalne skupštine od 2. novembra 1956, tj. ponovno uspostavljanje stanja pre narušenja primirja. Prvi zadatak vanrednih snaga Ujedinjenih nacija u Egiptu bio je

⁶ U.N.Doc. A/3268; A/3269, 3. November 1956.

⁷ U.N.Doc. A/3272 i A/3273, 3. November 1956.

⁸ GAOR First Emerg. Spec. sess. Suppl., No. 1. (A/3354) Res. 998 (ES-I).

⁹ GAOR. Suppl. No 1 (A/3354), str. 2. Res. 1000 (ES-I).

nadzor nad prekidom vatre.¹⁰ One su „bile više nego posmatračko telo“ – objasnio je generalni sekretar Tri Gve Li – „ali, ni na koji način, ne snage koje bi privremeno kontrolisale teritoriju na kojoj su stacionirane“.¹¹

I pored odugovlačenja, britanske i francuske trupe su napustile teritoriju Egipta 22. decembra 1956, a izraelske trupe su, uz velika natezanja, konačno, 7. marta 1957, povučene iz svih delova Egipta zauzetih u periodu od 29. oktobra do 5. novembra 1956. godine. Sa povlačenjem trupa država učesnica u trojnoj agresiji na Egipat jedinice vanrednih snaga UN posele su pojas razdvajanja duž linije primirja na egipatskoj teritoriji. Aktom o nadzoru prestanka neprijateljstva nisu bile ovlašćene da sprovedu prinudu, pa ih zato ne treba smatrati sredstvom kolektivne prinude, a one to ni po snazi nisu mogle biti.

Na zahtev egipatskog predsednika Gamala Abdela Nadera, mirovne snage UN povukle su se sa egipatske teritorije u maju 1967. godine. Povlačenje je usledilo zbog nezadovoljstva Egipta ukupnom situacijom koja je stvorena u vezi s angažovanjem mirovnih snaga na njegovoj teritoriji. Potez egipatske vlade u tom slučaju bio je pogrešan, jer je odmah nakon povlačenja UNEF-a (6. juna) usledila nova izraelska agresija na Egipat. Savet bezbednosti je bio prinuđen da ponovo pokrene akcije zahtevom da se izraelske snage povuku sa okupirane teritorije i da se pristupi okončanju sukoba (rezolucija 242. od 22. novembra 1967). Pošto su svi napor generalnog sekretara i njegovog predstavnika za Bliski istok ostali bezuspešni, a kriza se zaoštravala i dovela do ponovnog oružanog sukoba u oktobru 1973, Savet bezbednosti, odlukom od 25. oktobra 1973, naložio je obrazovanje drugog UNEF-a od 7.000 vojnika, koje je angažovao kao i (1) interpozicione i osmatračke postave na liniji razdvajanja, (2) kontrolne snage za razdvajanja i dezangažovanja, i (3) snage za zaposedanje i nadgledanje zona dezangažovanja i zona sa ograničenim prisustvom snaga suprotstavljenih strana.

Savet bezbednosti je u oktobru 1978. poslednji put obnovio mandat snagama UNEF-a, a u julu 1979. odlučio je da preduzme dalje korake radi održavanja stabilnosti primirja

¹⁰ M. Bartoš, *Oružane snage UN u Egiptu*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo 3/56, str. 445.

¹¹ U.N.Doc. A/3302, 6. November 1956.

aktivnostima Organizacije za nadzor primirja (UNTSO). Vojni posmatrači iz UNSTO-a ušli su u sastav posmatračkih snaga UN (UNDOF), koje su formirane na osnovu sporazuma između Izraela, Egipta i Sirije, potpisanog u Ženevi 31. maja 1974. godine.

Pitanje pravnog statusa angažovanih snaga Ujedinjenih nacija u Egiptu ima veliku težinu u teorijskoj razradi sistema kolektivne bezbednosti svetske organizacije. Iako se prilikom njihovog stvaranja nisu mogla primeniti pravila Povelje zbog uslova i okolnosti u kojima je kriza nastala, sigurno je da se od njenih opštih pravila nije odstupalo. Poštovana su načela dobrovoljnog i dogovornog angažovanja nacionalnih kontingenata, a rukovođenje i komandovanje organizovano je po stanju nužde, u duhu Povelje. Ipak, to što one nisu nastale na pravnoj osnovi sadržanoj u bilo kojem članu Povelje UN unekoliko menja njihovu pravnu prirodu. Naime, nastale su po principu *sui generis*, kao snage koje su, u funkciji održavanja međunarodnog mira i bezbednosti, angažovane u svojstvu neoružanih snaga (bez korišćenja oružja) u uspostavljanju međunarodnog mira i bezbednosti. Otuda se i zovu mirovne snage.

OPERACIJE UJEDINJENIH NACIJA U KONGU (UNITED NATIONS OPERATION IN THE CONGO – ONUC)

Okolnosti koje su dovele do angažovanja mirovnih snaga Ujedinjenih nacija u Kongu od jula 1960. do juna 1964. karakterišu zbivanja koja su nužno internacionalizovala unutrašnji sukob neposredno posle proglašenja nezavisnosti te afričke zemlje. Trostrano eskaliranje sukoba – međuplemenski, između centralne i provincijskih vlasti i, nadasve, pobuna snaga kongoanske paravojne policije (Force publique) ne samo da je ugrozilo ustanovljenu nezavisnost zemlje već i fizički opstanak prisutnog stranog činioca, prvenstveno brojne Belgijance, koji su sa porodicama nastavili da žive i rade u Kongu po raznim osnovama. Upravo je, zbog ugroženosti belgijskih državljana, intervencija belgijskih trupa upućenih iz metropole izazvala zakasnelu reakciju predsednika Republike Kongo Žozefa Kasavubua i predsednika vlade Patrisa Lu-

mumbe. Naime, oni su se obratili telegramom Ujedinjenim nacijama sa molbom za upućivanje vojne pomoći radi zaštite od belgijske vojne intervencije „protivno ugovoru o prijateljstvu koji su Belgija i Republika Kongo potpisale 29. juna 1960. godine“.¹²

Savet bezbednosti je tu molbu razmotrio na 873. sednici, 14. jula 1960, i doneo rezoluciju kojom je pozvao belgijsku vladu da povuče svoje trupe sa teritorije Republike Kongo, a generalnom sekretaru UN data su potrebna ovlašćenja i naloženo mu je da organizuje vojnu pomoć kongoanskoj vladi radi uspostavljanja unutrašnjeg pravnog poretka, pošto je u zemlji došlo do raspada aparata javne bezbednosti zbog pobune njegovih pripadnika.¹³

Savet bezbednosti nije odlučio da, upućivanjem mirovnih snaga, u Kongu interveniše protiv belgijskih trupa, na čije prisustvo je reagovala vlada Republike Konga, već da one, u ulozi policijskih snaga, doprinesu uspostavljanju javnog reda i omoguće vladi Konga da konsoliduje svoju vlast u zemlji. Očigledno je, međutim, da Savet bezbednosti nije adekvatno odgovorio na zahtev kongoanske vlade u navedenom telegramu. No, mnogo su važnije bile posledice nekozistentnosti odluke Saveta bezbednosti da se mirovne snage UN nađu u ulozi kvazipolicijskih snaga, a da se, pri tome, ograniči mešanje u unutrašnje sukobe, uz zabranu da u zadanoj ulozi upotrebljavaju oružje. Stoga, teško se može govoriti o njihovoj pozitivnoj ulozi s obzirom na to da je bezbednosna funkcija bila potpuno blokirana i da su dozvolile fizičku likvidaciju predsednika i dva potpredsednika kongoanske vlade.¹⁴ Pošto se teško može argumentovati opstrukcija u realizaciji operacija Ujedinjenih nacija u Kongu, ocena se može svesti na nespretno uplitanje u složena i haotična unutrašnja zbivanja u toj zemlji van okvira nadležnosti i utvrđenih pravila mirovnih operacija. Pored toga, i 234 poginula pripadnika mirovnih snaga uvećali su moralnu štetu svetskoj organizaciji.

Nasuprot oštrim zamerka Savetu bezbednosti na nedoslednost u primeni propisa iz Povelje OUN, u vezi s mirovnim

¹² Security Council Official Records Fifteenth year, Suppl. for July, August and September 1960, Doc./4382, p. 11.

¹³ Rezolucija 143 (1960).

¹⁴ Detaljnije: *The Blue Helmets*, Second edition, United Nations, pp. 231-232.

operacijama u Kongu može se zaključiti da su samo okolnosti konfliktne situacije iznudile metode i sredstva u njenom razrešavanju. Koliko je nepozivanje Saveta bezbednosti na propise Povelje u legalizaciji te mirovne operacije argument za zamerku, toliko je, na drugoj strani, argument za stanje akcije *sui generis*, pri čemu se, prema okolnostima u kojima se ostvaruje, ustanovljuju pravila i nalaze rešenja. Naravno, greške su neizbežne prilikom svakog traganja za željenim rezultatom. U prvoj fazi sprovođenja operacije ONUC-a praktično je došlo do diskontinuiteta aktivnosti operacija na uspostavljanju unutrašnjeg pravnog poretka, sa grubim greškama učinjenim u brojnim intervencijama, sa elementima nedopustivog mešanja u unutrašnje stvari te zemlje. Pri tome, ne može se isključiti sumnja u mešanje činilaca sa jakim uticajem na autoritete OUN, čiji se interes vezivao za internacionalizaciju kongoanske krize. Misterija žilavosti Moiza Čombea¹⁵ u nastojanju da ostvari secesiju provincije Katanga, najbogatijeg i najrazvijenijeg dela Konga, ne bi se u tom značenju održala sve do sada da nosioci toga plana nisu zaštićeni autoritarnom pozicijom iracionalne moći.

Formalno stanovište opredeljenja mirovne operacije u Kongu daje osnov za ocenu da su aktivnosti ONUC-a, nakon izvesne faze pasivnosti i konfuznosti, vraćene osnovnom cilju – zaštiti i očuvanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta te mlade države. Ukupne međunarodne okolnosti obeležile su angažovanje UN u Kongu kao isuviše ozbiljan ispit za svetsku organizaciju pred svojim brojnim članstvom, koje je počelo sve više da zazire od zakulisnih manipulacija jezikom moći i dominacije blokovskih struktura. Konačna ocena učinka mirovnih operacija u Kongu nesporno je pozitivna, s obzirom na izuzetno složene okolnosti koje su ih uslovile i diktirale njihovo usmeravanje. Nema sumnje, najslženiju okolnost u odnosu na mandat mirovnih snaga u Kongu nametnula je formula o unitarnom uređenju, koja je u Katangi gledana kao nametnuta spolja, protiv volje i interesa kongoanskog naroda. Budući da je to problem unutrašnjeg političkog odnosa, u kojem za UN nije bilo mesta ni po kojem osnovu, krajnje je

¹⁵ Predsednik vlade provincije Katanga.

usloženo izvođenje akcija njihovih mirovnih snaga radi „uspostavljanja unutrašnjeg pravnog poretka“, što im je određeno kao zadatak. U toku operacija nastupale su situacije za koje su se morala stvarati pravila radi distinkcija između elemenata demokratskog razvoja na osnovu ustavnosti i elemenata koji proizilaze iz mandata mirovnih operacija Ujedinjenih nacija.

Mirovne operacije snaga UN u Kongu odvijale su se u četiri faze:

(1) uspostavljanje reda i zakona i povlačenje belgijskih snaga (juli–avgust 1960);

(2) održavanje reda i zakonitosti radi savlađivanja ustavne krize (septembar 1960–1961);

(3) zaustavljanje i eliminisanje secesije provincije Katanga (septembar 1961 – februar 1963) i,

(4) konsolidovanje političkog sistema Republike Kongo (februar 1963 – juli 1964).

Delovanjem prema Povelji UN saobrazno okolnostima u kojima se odvijala mirovna operacija ONUC-a, mirovne snage su u osnovi ostvarile ciljeve i principe OUN utvrđene rezolucijama Saveta bezbednosti¹⁶ i potvrđene rezolucijom S/5002 od 24. novembra 1961. godine:

(a) da očuvaju teritorijalni integritet i političku nezavisnost Republike Kongo;

(b) da pomognu centralnoj vladi Konga u uspostavljanju zakona i reda;

(c) da spreče izbijanje građanskog rata u Kongu;

(d) da obezbede trenutno povlačenje i evakuaciju iz Konga svih pripadnika stranih vojnih i paravojnih formacija i savetnika koji nisu pod komandom Ujedinjenih nacija, kao i svih najamnika, i

(e) da pruže tehničku pomoć vladi.

U ostvarenju navedenih ciljeva i principa Ujedinjenih nacija mirovne snage su nailazile na otpor pobunjenika, secesionista i njihovih plaćenika, zbog čega su u izvesnim slučajevima morale pribegavati samoodbrani, uprkos nastojanjima da se postavljeni zadaci obavljaju bez upotrebe sile. U njima je maksimalno bilo angažovano 19.828 ljudi.

¹⁶ Rezolucije 143 (1960) od 14. jula 1960, 145 (1960) od 22. jula 1960, 146 (1960) od 9. avgusta 1960. i 161 (1961) od 21. februara 1961. godine.

SNAGE UJEDINJENIH NACIJA ZA ODRŽAVANJE MIRA NA KIPRU (UNITED NATIONS PEACE- -KEEPING FORCE IN CYPRUS - UNFICYP)

Ostrvo Kipar, britanska krunska kolonija u Sredozemnom moru, svečano je 16. avgusta 1960. proglašeno nezavisnom Republikom Kipar, o čemu je prethodno, na pregovorima u Cirihu i Londonu, postignut odgovarajući sporazum.

Oslobađanjem od britanske kolonijalne dominacije i sticanjem formalne nezavisnosti Kipar se suočio sa mnoštvom etničkih, ekonomskih i socijalnih problema i opštom krizom svog državnog bića. Prvi predsednik Republike arhiepiskop Makarios, pokušao je da preduzme najvažnije mere za konsolidovanje nove vlasti, pre svega da obezbedi članstvo u Ujedinjenim nacijama, a time i potpuno međunarodno priznanje Kipra kao suverene države. Projektovao je spoljnu politiku širokog otvaranja prema svetu nesvrstane orijentacije, a na unutrašnjem planu pokušavao je da postavi osnove široke međuetničke i međuverske tolerancije.

Na žalost, duga predistorija novonastale državne zajednice Republike Kipar ostavila joj je u nasleđe slojevite protivurečnosti u svim oblastima života. Pošto se one nisu mogle lako razrešiti, morale su se prelomiti preko društveno-političke konstitucije, državnog sistema i društvenog uređenja.¹⁷ Neprecizne, pa i kontroverzne odredbe ugovora i izuzetno složeni ustavni mehanizam, s krajnje komplikovanom procedurom na svim nivoima državne uprave, bio je prepreka za efikasno funkcionisanje državnog aparata.

Predsednik Makarios, uz konsultacije sa predstavnicima kiparskih Turaka, predložio je, novembra 1963, reviziju izvesnih ustavnih odredaba i, istovremeno, obavestio o tome zemlje garante – Veliku Britaniju, Grčku i Tursku. Turska vlada, međutim, oštro se suprotstavila tom zahtevu, preteći vojnom intervencijom. Na ostrvu su izbili neredi i sukobi u kojima je nastradalo oko 200 kiparskih Grka i Turaka. Nakon bezuspešnih pokušaja da se spor miroljubivo reši, kiparski problem je početkom 1964. godine iznet pred Ujedinjene nacije.

¹⁷ Ugovor o sticanju nezavisnosti i Ugovor o vojnom savezu sa Grčkom i Turskom uključeni su u Ustav Kipra i u aktuelnim odnosima reflektovali su ustavnu krizu.

Na traženje arhiepiskopa Makariosa, u februaru 1964, sastao se Savet bezbednosti da razmotri situaciju i predloži rešenje. Na sednici održanoj 4. marta 1964, na predlog Bolivije, Brazila, Maroka, Obale Slonovače i Norveške, usvojio je Rezoluciju br. 186, kojom je pozvao sve države da se uzdrže od akcija koje bi mogle da pogoršaju situaciju na Kipru ili da ugroze međunarodni mir, i preporučio formiranje međunarodnih vojnih snaga, uz prethodnu saglasnost kiparske vlade. Trebalo je da te snage spreče dalje borbe između dveju zajednica i doprinesu uspostavljanju i obezbeđenju mira, poretka i povratak na normalno stanje. Njihov sastav i obim utvrdio je generalni sekretar UN, uz prethodne konsultacije sa vladama Kipra, Velike Britanije, Grčke i Turske. Već krajem marta 1964. stigli su prvi kontingenti međunarodnih mirovnih snaga na Kipar, što je dovelo do kratkotrajnog smirivanja situacije. „Turci su se utvrdili u svojim enklavama i stvorili državice u državi, sa svojim lokalnim vlastima, lokalnom policijom i armijom“.¹⁸

Uz posredovanje specijalnog izaslanika UN, početkom juna 1964. došlo je do pregovora u Ženevi između predstavnika grčke i turske vlade. U razgovorima su učestvovali i predstavnici Velike Britanije, SAD i SSSR-a. Krajem avgusta pregovorima je prisustvovao i generalni sekretar Ujedinjenih nacija U Tant. Po povratku u sedište svetske organizacije on je izjavio da ne postoji jedinstven stav u odnosu na kiparski problem i da se u tom času jedino može produžiti mandat snagama Ujedinjenih nacija. U međuvremenu, na Kipru su ponovo izbili neredi u severozapadnom obalnom pojasu, a da bi situacija bila još gora, turska avijacija je bombardovala neke značajne objekte na ostrvu. Povodom najnovijeg nepovoljnog razvoja događaja Savet bezbednosti, na predlog Velike Britanije i SAD, usvojio je rezoluciju o trenutnoj obustavi vatre i ratnih operacija.

Uprkos svemu, novi talas otvorenih neprijateljstava proširio se ostrvom sredinom septembra 1964. godine. Zahvaljujući izuzetno energičnom stavu Saveta bezbednosti, kao i dobrim uslugama koje su u ime Ujedinjenih nacija preduzeli dr Galo Placa i general Timoha, komandant snaga UN na

¹⁸ Dr Smilja Avramov: *Spor oko Kipra i međunarodno pravo*, „Međunarodni problemi“, br. 4, 1974, str. 26.

Kipru, izbegnuto je širenje oružanog sukoba i teže posledice. Krhko primirje na ostrvu održavano je zahvaljujući prisustvu snaga Ujedinjenih nacija, čiji je mandat stalno produžavan (svakih šest meseci), ali je veoma malo postignuto za konačno razrešenje krize – spor se sve više produbljavao i udaljavao od izgleda da bude razrešen.

Sredinom novembra 1967. izbili su krvavi sukobi između pripadnika dve kiparske zajednice, koji su doveli zemlju do ivice rata. Posredništvo je tada preuzeo zamenik državnog sekretara za odbranu SAD, u svojstvu specijalnog izaslanika predsednika Džonsona, i napetost je popustila. Grčka je sa Kipra povukla svoje oružane snage preko dozvoljenog broja, a Turska je prekinula vojne pripreme za invaziju ostrva. Od tada do 1974. godine traje period koji bi se mogao okarakterisati kao vreme tragičnih promašaja i nedovoljne energičnosti i tolerancije za pronalaženje najmanjeg zajedničkog političkog imenitelja, podjednako prihvatljivog za grčku i tursku stranu. Osnovni utisak je bio da je to vreme neiskorišteno. Zbog toga je 1974. godine kriza ušla u najopasniju fazu. Kipar je bio suočen sa opasnošću od izbijanja krvavog građanskog rata, a događaji su se odvijali izuzetno nepovoljno. Na Kipru je 15. jula 1974. izveden državni udar. Pučisti su se na ostrvu poslužili grčkim vojnim kontingentom. Proglašenjem Nikosa Samsona za predsednika Republike, umesto svrgnutog arhiepiskopa Makariosa, učinjen je pokušaj da se Kipar praktično prisajedini Grčkoj. U dve prethodne krize Turska je samo pretela vojnom intervencijom, a tada je zaista izvela invaziju ostrva. Snažan napad Turske otpočeo je 20. jula 1974. godine. Na inicijativu generalnog sekretara UN i na zahtev Grčke, Savet bezbednosti je istog dana održao hitnu sednicu i usvojio Rezoluciju 353, kojom su pozvane sve zemlje da poštuju nezavisnost i teritorijalni integritet Republike Kipar. Stranama u sukobu upućen je energičan zahtev:

- (1) da trenutno obustave neprijateljstva i vojnu intervenciju;
- (2) da bez odlaganja povuku sve vojne snage sa ostrva, sem onih koje su stacionirane na osnovu međunarodnih ugovora;
- (3) da se povedu pregovori između zainteresovanih strana radi nalaženja miroljubivog rešenja.

I pored toga što je Turska načelno prihvatila obustavu vatre, borbe na Kipru su nastavljene. U svom nadiranju, turske snage nisu poštovala ni liniju razmeštaja mirovnih snaga Ujedinjenih nacija. U međuvremenu, grčki ratni brodovi približavali su se ostrvu. Na hitno zakazanoj sednici 23. jula 1974, Savet bezbednosti je usvojio Rezoluciju 354, u kojoj je potvrdio zahtev da se pristupi realizaciji Rezolucije 353.

Opšta kriza dovela je do pada vojne hunte u Grčkoj, a time i do stvaranja mogućnosti za nove pregovore i traženje rešenja za kiparsku krizu. Došlo je do novih pregovora između Grčke, Turske i Velike Britanije u Ženevi, između 24. i 30. jula 1974. godine. Rezultat je bilo usvajanje deklaracije kojom je predviđeno da se na granici turske okupacione zone formira zona bezbednosti pod kontrolom UN, da se odmah zaustave vojne akcije i da se priđe razradi mera koje će dovesti do smanjenja efektivna oružanih snaga i njihove opreme i naoružanja, dok je najosetljivije pitanje političkih rešenja Kipra ostavljeno za buduće razgovore. Iako se ta deklaracija pozivala na Rezoluciju 353 Saveta bezbednosti, ona se nje gotovo nije doticala, čak je svojim rešenjima i negirala, kako je u Savetu bezbednosti ocenio predstavnik Kenije.

Dogovor učesnika konferencije da se njena druga faza realizuje 8. avgusta 1974. u Ženevi formalno je ostvaren, ali se ona završila 14. avgusta potpunim neuspehom. Zbog toga je i Savet bezbednosti bio prinuđen da hitno održi sednicu (istog dana). Na njoj se predsednik Turske zalagao da se u okviru jedinstvene kiparske države formiraju dva potpuno autonomna regiona, dok se predstavnik Grčke zalagao za administrativne autonomije, isključujući mogućnost velikog premeštanja stanovništva prema etničkom sastavu.

Kako se i tada nije postigao nikakav napredak u rešavanju kiparske krize, a Turska je nastavila neprijateljske aktivnosti, Savet bezbednosti je, na sednici od 15. avgusta 1974, uputio zahtev za neodložnu primenu Rezolucije 353, kao i za trenutni prekid vatre i vojnih akcija. Kiparski problem je dospelo i na Generalnu skupštinu UN. Na 29. redovnoj sednici pokrenuta je rasprava, u kojoj je naglašavana potreba za efikasnijim delovanjem svetske organizacije u razrešenju kiparske krize. Naročito se isticalo zalaganje jugoslovenskog predstavnika za poštovanje nezavisnosti i integriteta Kipra, za povlačenje svih

stranih trupa sa ostrva, za povratak svih izbeglica u svoje domove i za uspostavljanje potpune ravnopravnosti u odnosima između dve etničke zajednice. Međutim, ni taj pokušaj nije dao željene rezultate. Kiparska kriza je i sada pretnja međunarodnom miru i bezbednosti. Mirovne snage na Kipru održavaju *status quo* prekida vatre, razmeštene na liniji razdvajanja koja obuhvata pojas zemljišta dužine oko 180 i širine od 7 do 20 km, nazvan „zelenom linijom“. Primirje nadgleda 2.180 vojnika pod plavim šlemovima, sa još 38 policajaca u uniformi Ujedinjenih nacija.

VOJNA POSMATRAČKA GRUPA UJEDINJENIH NACIJA ZA IRAN I IRAK (UNITED NATIONS IRAN -IRAQ MILITARY OBSERVER GROUP - UNIIMOG)

Nakon gotovo osam godina rata, u avgustu 1988, Iran i Irak su prihvatili predlog generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Pereza de Kueljara o prekidu vatre i početku pregovora za mirno rešenje sukoba. To je omogućilo da se formira posmatračka grupa UN za osiguranje i nadgledanje prekida vatre i povlačenja snaga u međunarodno priznate granice, prema odluci Saveta bezbednosti sadržanoj u Rezoluciji 619, od 9. avgusta 1988. godine. Savet bezbednosti je tom rezolucijom potvrdio ranije tražena rešenja i zahteve da se krene putem mirnog razrešenja sukoba sadržane u rezolucijama 582, iz 1986, i 598, iz 1987. godine.¹⁹

Aktivnosti na pripremi upućivanja posmatračke grupe u Iran i Irak započete su 25. jula, a trajale su do 2. avgusta 1988. godine. U tom periodu tehnička misija, koju je predvodio norveški general Martin Vadset, obavila je osnovne poslove koji su se ticali odlaska i razmeštaja posmatračke grupe. Uslovi za angažovanje posmatračke grupe UN definisani su, na osnovu Rezolucije 598 Saveta bezbednosti, u izveštaju generalnog sekretara UN od 7. avgusta 1988. godine:

a) formiranje linija prekida vatre ispred napadnutih lokaliteta koje su obe strane okupirale „dana D“ i (ili) njihovo

¹⁹ *The Blue Helmets*, A. Review od United Nations Peace-keeping, Second edition, 1990, pp. 323-333.

pomeranje, prema sporazumu, tamo gde se utvrdi da su strane u sukobu opasno približene jedna drugoj;

b) praćenje poštovanja prekida vatre;

c) istraživanje svakog navedenog kršenja prekida vatre i, ako je prekid vatre prekršen, njegovo ponovno uspostavljanje;

d) sprečavanje, pomoću pregovora, svake promene situacije, tj. povlačenje svih snaga unutar međunarodno priznatih granica;

e) nadgledanje i osiguranje povlačenja svih snaga u međunarodno priznate granice;

f) praćenje prekida vatre unutar međunarodno priznatih granica, ispitivanje navodnih kršenja i sprečavanje, pomoću pregovora, svake promene situacije dok su u toku pregovori za trajno rešenje;

g) postizanje sporazuma o svim pitanjima koja mogu smanjiti napetost i stvoriti poverenje među stranama u sukobu. Na primer, stvaranje tampon-zona između sukobljenih strana s obe strane međunarodne granice, smanjenje količine i kalibra oružja na pograničnim područjima i patroliranje mornaričkog osoblja UN u osetljivim područjima u ili blizu Šat el Araba.

U tom izveštaju generalni sekretar UN skrenuo je pažnju na četiri osnovna uslova koji se moraju ispuniti da bi UNII-MOG bio efikasan u obavljanju svojih zadataka: 1) neophodno je postojanje potpunog poverenja i podrške Saveta bezbednosti; 2) neophodna je potpuna saradnja strana u sukobu; 3) neophodno je obezbediti da UNIIMOG funkcioniše kao integralna i efikasna vojna jedinica, i 4) treba obezbediti sklapanje odgovarajućih finansijskih sporazuma za pokriće troškova te operacije.

Generalni sekretar je u svom izveštaju ukazao i na to da smernice za upotrebu mirovnih snaga, koje su donete 1973. godine, treba da se primene *mutatis mutandis* na UNIIMOG. Vojna posmatračka grupa trebalo je da bude pod komandom UN, tj. generalnog sekretara kao predstavnika pod autoritetom Saveta bezbednosti, i da deluje potpuno nepristrasno, što je zasnovano na pretpostavci da će strane u sukobu poštovati odluke Saveta bezbednosti i pridržavati se zahteva koje one sadrže, a to je podrazumevalo i osiguranje kretanja i komuni-

ciranja, i obezbeđenje neophodnih sredstava koja su potrebna UNIIMOG-u za obavljanje postavljenih zadataka. Sastav UNIIMOG-a trebalo je da čine kontingenti zemalja članica prema zathevu generalnog sekretara, a da ih izabere Savet bezbednosti, uz konsultacije i saglasnost strana u sukobu, po principu pravednog (nepriistrasno) geografskog predstavljanja. Posle usvajanja izveštaja generalnog sekretara UN, Savet bezbednosti, na sednici od 9. avgusta 1988, Rezolucijom 619, odlučio je da formira UNIIMOG za šest meseci, a za glavnog vojnog posmatrača postavio je general-majora JNA Slavka Jovića.

U svom sastavu UNIIMOG imao je 400 ljudi. Do prekida vatre, 20. avgusta 1988. u Iran i Irak je bilo upućeno 307 vojnih posmatrača. Već prvog dana patrole tih snaga bile su na delu sa dvostrukim zadatkom: (1) da sa nastupanjem prekida vatre uspostave lokacije vojnih posmatrača na okupiranim područjima i (2) da zaustave sukobe zbog stvarnog ili navodnog prekida primirja. Osnovni zadatak patrola UNIIMOG-a bio je provera da li se strana za čiji su nadzor nadležne pridržava prekida vatre, i one su ga ostvarivale aktivnim odnosom sa komandama mesta i stalnom vezom sa štabom sektora.

Tokom mirovne operacije UNIIMOG, pored brojnih manjih povreda prekida vatre, irački vojnici su značajnije kršili primirja odmah nakon njegovog uspostavljanja 23. i 24. avgusta kod Ejne Košva. Iran je ozbiljno narušavao primirje 13. septembra 1988. aktom na potapanju područja „ničije zemlje“ u regiji Kusk. Bilo je i vojnih aktivnosti koje su se podvodile pod akte prekršaja dogovorenog primirja, kao što su: premeštanje trupa, isturanje osmatrača ispred dozvoljene linije, postavljanje minskih polja, gradnja fortifikacijskih objekata i drugo. U tim slučajevima posmatrači UNIIMOG-a energično su delovali i suzbijali nedozvoljene aktivnosti u uslovima prekida neprijateljstva. Radi osiguranja nezavisnosti u delovanju UNIIMOG-a sa Iranom i Irakom su sklopljeni preliminarni sporazumi na principima Povelje UN i Konvencije o privilegijama i imunitetu UN, kao i na osnovu iskustava iz ranijih mirovnih operacija Ujedinjenih nacija.

Mandat UNIIMOG-a je uspešno okončan, a njegovo organizovanje i delovanje bilo je zasnovano na tradicionalnom

konceptu održavanja mira na kriznim područjima. Vojni posmatrači bili su angažovani da prate prekid vatre i održavanje primirja, dok se za rešenjem sukoba tragalo na planu diplomatije i političkih aktivnosti.

*

Analiza navedenih mirovnih operacija zasnovana je na shvatanju da se komparativnim pristupom može najbolje proniknuti u nastanak, razvoj i perspektivu mirovnih operacija kao jednog od instrumenata za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti u uslovima čestog ugrožavanja i narušavanja u raznim područjima sveta. Četiri prikazana primera mirovnog angažovanja Ujedinjenih nacija sadrže gotovo sve elemente za uopštavanje i ocrtavanje globalnih pretpostavki za dosadašnju upotrebu mirovnih operacija i za, na osnovu tog iskustva, oslanjanje na taj instrument u budućim aktivnostima u funkciji održanja međunarodnog mira i bezbednosti. Jer, i pored očiglednih nedostataka, mirovne operacije su postale glavni instrument UN u obavljanju njihove osnovne funkcije – očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti. Na osnovu navedenih primera, osim toga, možemo se jasno odrediti i prema projekciji budućeg angažovanja UN u razrešenju jugoslovenske krize i nalaženju mirnog rešenja postojećeg sukoba. Objektivno, takvo određenje je u osnovi pozitivno i očekuje se da se i u praksi potvrdi.

O mogućnosti hrvatsko-srpskog sporazuma

Mr BRANISLAV BRBORIĆ

Da bi se odgovorilo na pitanje da li je moguć sporazum Hrvata i Srba nužno je odgovoriti na dva potpitanja: oko čega bi se Hrvati i Srbi mogli sporazumeti i oko čega bi se morali sporazumeti.

Obnova hrvatske države posle skoro devet stoleća je neizbežna, ali je neophodno i realno zadovoljenje zahteva „Srbi u jednoj državi“, s dvema krajinama sa specijalnim statusom izvan Hrvatske. Svako drugo rešenje, kojim bi izvan Srbije ostalo više od dva miliona Srba, toliko je apsurdno da ga ozbiljni ljudi ne mogu ni zamisliti.

Ako je budućnost Evrope (s delovima bivšeg SSSR-a) u relativno brzom ujedinjavanju (ekonomskom, tehnološkom, telekomunikacijskom, pa i političkom), uz jaku samostalnost članica, prvenstveno na kulturnom i prosvetnom polju, tome smetnja nisu Srbi, nego glavni mentori ponudnog modela rasturanja Jugoslavije, koji, sasvim neprincipijelno, odbacuju norme međunarodnog poretka i poriču pravo svih naroda na samoopredeljenje. Širenje mentorstva na OUN nužno je ako se želi trajan prekid rata i stvarno sporazumevanje bez ičije pobede, jer ako se rat nastavi pobednika neće biti ni na jednoj strani.

Nije nimalo pogodan trenutak za ozbiljan razgovor o tome da li je moguć hrvatsko-srpski sporazum, jer kao da se sve zaverilo i protiv samog razgovora, a kamoli protiv sporazuma.*

Do pre dve-tri godine, često i pod pokroviteljstvom jedine stranke, one na vlasti, vođene su u Jugoslaviji serije razgovora o tome „šta da se radi“ kad je gotovo svakome postalo jasno da se više ne može živeti i raditi po dosadašnjem modelu.

U međuvremenu, od početka 1990. godine, desile su se gotovo neverovatne promene. Pao je Berlinski zid, Čaušesku je pogubljen, rečju, srušio se ceo jedan svet. Istovremeno, u Jugoslaviji su, s retkim izuzecima, prestali razgovori kako „zavisnih“ tako i „nezavisnih“ intelektualaca, nadriintelektualaca ili nazoviintelektualaca. Ljudi su začutili ili su se uključili

* Autor je priredio članak za „Vojno delo“ na osnovu svog izlaganja na okruglom stolu Renner-instituta u Beču 28. novembra 1991. godine o temi: *Da li je moguć hrvatsko-srpski sporazum?*

u ono što se u Jugoslaviji odavno zove „prepucavanje“, koje je u međuvremenu preraslo u „pripucavanje“, pa i pravo pucanje, a sve što bi ličilo na razgovor pretvaralo se u propagandno razmenjivanje poruka, često ispunjeno bezočnim izlivima netrpeljivosti i mržnje.

Taj trenutak i određuje moje raspoloženje jer sam, tako reći, do juče verovao da je Jugoslavija ne samo moguća nego i potrebna, prvenstveno za Srbe i Hrvate, pa i neizbežna, makar kao „nužno zlo“, jer je izgledalo nezamislivo da bi Evropa, „koja se sve više ujedinjuje“, mogla podupreti njeno rasturanje na dve, tri, četiri, pet ili šest novih država, „nezavisnih“ i „suverenih“.

Neću reći da sam verovao u komunistički slogan „bratstvo i jedinstvo“ premda sam decenijama živeo pod vlašću onih koji su, sve do svoje smrti, ostajali za državnim kormilom, bez izbora, neprekidno ponavljajući da tu parolu i njen smisao, njeno delovanje i oživotvorenje treba čuvati kao „zenicu oka svog“. Mnogo neće pomoći ni moje čuđenje kako se uopšte moglo dogoditi da se u komunističkoj Jugoslaviji „rodi“ baš šest slovenskih naroda, baš onoliko koliko ima Istočnih i Zapadnih Slovena zajedno (Rusi, Belorusi i Ukrajinci, odnosno Poljaci, Česi i Slovaci), tj. da je na tako malom i brdovitom Balkanu našlo mesta čak *sedam*, makar i od komunizma „priznatih“ južnoslovenskih naroda (s Bugarima), koliko Slovena ima i na Istoku i na Zapadu zajedno (ako ne zaboravimo Lužičke Srbe). Neće pomoći mnogo ni moje pitanje da li nam je baš suđeno da u Evropi budućoj nađemo ukupno barem 12 slovenskih država, „nezavisnih“ i „suverenih“. Naime, ipak je teško poverovati da će Evropa baš insistirati na tome da se Jugoslavija raspadne čak na šest država kada Srbija i Crna Gora, priznate od 1878. godine pa sve do 1918, kao jedini međunarodnopravni subjekt na sadašnjoj jugoslovenskoj teritoriji, s pretežnom većinom svojih političkih snaga odbijaju da se uspostave kao dva takva, zasebna subjekta.

Procenjujući da li ima smisla i potrebe, čak i u ovome nesretnom trenutku, da se razgovara o mogućnosti hrvatsko-srpskog sporazuma, moram istaći da je na to pitanje teško odgovoriti bez potpitanja, bez dodatih pitanja. Jedno od njih je oko čega bi se Hrvati i Srbi mogli sporazumeti, a drugo: oko čega bi se morali sporazumeti?

Najpre, *morali bi se* definitivno sporazumeti oko stvarnog prekida vatre, jer bez toga je teško moguće razgovarati i sporazumevati se o bilo čemu. Bojim se samo toga što stvarno primirje zavisi od Hrvatske i spoljnog mentorstva a ne od Srbije, Predsedništva Jugoslavije i JNA. Ako spoljno mentorstvo bude prošireno na OUN, jer je EZ, na žalost, iskazala manjak nepristrasnosti i manjak spretnosti, bez kojih nema trajnoga i pravednog rešenja – nade za mir i sporazum bi porasle.

Bez ikakve sumnje, napor da Hrvatska, prvi put posle 1102. godine, postane *nezavisna i/ili suverena* država mora ovoga puta uroditi plodom šta god značili atributi „nezavisna“ i „suverena“ u sadašnjosti i budućnosti. S druge strane, ideja „svi Srbi u jednoj državi“, i u samome Hagu objašnjena (tumačenjem neapsolutnosti atributa „svi“), takođe će morati da dobije svoju zadovoljštinu, jer je verovatniji dugovremeni specijalni status dveju krajina izvan Hrvatske nego u njoj, što bi bilo obostrano poželjno i korisno, i za Hrvatsku i za krajine, i za Hrvate i za Srbe. Verujem da će buduća Hrvatska biti prosta, unitarna država, koja će morati preostalim, pre svega tzv. urbanim Srbima – zajamčiti građanska i etnička prava na najvišem evropskom nivou, dok će Srbi morati da se „pomire“ s federalnom organizacijom svoje države (čiji sastav i naziv nisam kadar da prognoziram), jamčeći to isto svima onima koji u njoj budu manjina.

Pošto se problem Makedonije i, naročito, Slovenije sve više pojednostavljuje (iako bi, kad je reč o Makedoniji, mogao ubrzo postati veoma komplikovan), „najtvrđi orah“ ostaju (Južni) Sloveni muslimanske provenijencije. U svakom slučaju, ti ljudi moraju i u nazivu i u sadržaju razlučiti versko i etničko, odnosno nacionalno, kako to čini, uostalom, i „ostatak“ Evrope. I moraju se, žele li zaista da postanu *nacija*, odnosno narod i država, a ne da izazovu svoj i uzajamni pokolj sa Srbima – odreći namere da „osvoje“ celu sadašnju Bosnu i Hercegovinu.

Osvajanja ne sme biti, ali ni nagrade za svojedobno počinjen genocid, koliko god da ni genocid ne može biti ničije prokletstvo za večnost. Međutim, ako se od jedne države, secesijom ili na neki drugi način, želi napraviti više njih, i to po logici etničkih i/ili „istorijskih“ prava – potpuno je jasno

da unutrašnje granice ne mogu ostati netaknute, niti je moguće trajno rešenje ako se jednome narodu istovrsno pravo prizna, a drugome porekne. Vodeći jugoslovenski komunisti uspostavili su unutrašnje granice uglavnom dok je trajao drugi svetski rat (s nekim manjim „korekcijama“, posle njega), ne obazirući se mnogo ni na jedno načelo, etničko ili istorijsko, verujući možda da su one formalne i da se neće na njih mnogo ni osvrutati. U stvari, nisu nikad rekli kad su i kako te granice povukli, od kojih su kriterijuma polazili i kako su ih kombinovali, niti su se potrudili da ih pravno utemelje poštujući demokratski izraženu volju onih na čije su se interese pozivali.

Prilično je neočekivano i stupidno što se Crnogorcima i Srbijancima – koji su se jednim narodom bez ikakvog kolebanja smatrali i kad su, pre 1918. godine, živeli pod različitim i ponekad sukobljenim dinastijama istoga izvornog prezimena *Petrović* (koje je u Srbiji promenjeno u *Karađorđević* po nadimku i imenu Crnoga Đorđa, turski Karađorđa, njenoga začetnika) – nudi da postanu nacionalna nedonoščad, rođena u komunizmu, staljinskome i titovskom, kao što bi bilo glupo i neodrživo da Crna Gora i Srbija ne budu federalne jedinice u budućoj državi. Ne manje je stupidno predlagati rasturanje Jugoslavije po modelu dosadašnjih nacrti Haške konvencije, bacanjem u stranu važnog problema sukcesije i kontinuiteta, te razbijanjem spoljnih, međunarodnopravno priznatih državnih granica uz istovremeno učvršćivanje republičkih i njihovo održavljenje.

Ukratko, moje je uverenje da je nužan sporazum Srba i Hrvata o što potpunijem državnopravnom razlučenju, i to na takav način da unutar buduće Hrvatske kao države ne ostane bitno više Srba nego Hrvata izvan nje, uz pravo na višegodišnje optiranje uz pravednu imovinsku naknadu, što bi prvobitno nemali broj i Hrvata i Srba izvan matičnih država moglo i smanjiti. Ako se sporazum oko toga izvana podupre, on bi se mogao i postići i (s)provести, dakako na način koji bi sve dosadašnje članice jugoslovenske federacije – osim Slovenije, koju bi najbolje bilo, u skladu s izraženom voljom Slovenaca, pustiti da se što više „otcepi“ – zadržao ne samo kao carinsku uniju nego i kao realnu ekonomsku asocijaciju, čije bi se članice vezale i sve više vezivale po uzoru na EZ. Vezivali bi se tako da ta asocijacija za desetak godina punopravno uđe u

Evropu, i to s onoliko država članica Evropske zajednice koliko ih se, nakon sprovedenog referenduma svih njenih građana i naroda, uspostavi u međunarodnopravno overenoj proceduri sukcesije.

Nestanak jugoslovenske države u njenim sadašnjim granicama nepovratan je proces. Pitanje je samo koliko će se još ratovati i koliko će nedužnih ljudi još stradati. Ako se hoće sporazum, a on se pre ili kasnije, mora hteti i mora zaključiti, nužno je što više poštovati volju ljudi i volju etnikuma, tj. naroda, jer narode čine ljudi, a ne biljke i životinje, a još manje reke, jezera, planine, mora i ostrva. Samo se ljudi i narodi mogu (samo)opredeliti, a ne teritorije na kojima oni žive.

Uveren da će članice buduće Evrope (ili Evroazije, s Rusijom i nekim drugim delovima dosadašnjeg SSSR-a) – ujedinjene i ekonomski, i tehnološki, i (tele)komunikacijski (telefonija, radio, televizija, auto-cesta, železnica), i politički ne manje od sadašnjih SAD, i to sredinom idućeg stoleća – uživati pre svega (ali nikako i malu) prosvetno-kulturnu autonomiju, pribojavam se da bi Nemci mogli tome biti realno velika, mada ne i nesavladiva smetnja. Ako to shvate sadašnje hrvatske i srpske vlasti i ako u tome kontekstu prihvate realni hrvatsko-srpski sporazum, sporazum i o razgraničenju i o novom, drukčijem „suživotu“, mogle bi dobiti i sledeće izbore.

Kosmetski i arbanaški problem, kao potencijalno jako opasan i za buduću Srbiju (i/ili Jugoslaviju) i Evropu, ostavljam po strani, jer je nerazborito i za Srbe, i za Hrvate, i za Albanase, i za Evropljane da se rešava taj problem u istoj „korpi“ sa srpsko-hrvatskim. To je, na žalost, činjeno za Titove vladavine. U stvari, zaplitan je srpsko-hrvatski čvor apsurdnim „održavljenjem“ arbanaškog življa u sastavu Srbije, odnosno istovremenim držanjem celog Kosmeta i u Srbiji i izvan nje. Da nije tako činjeno, hrvatsko-srpski problem ne bi bio ovako i ovoliko zaoštren.

Sva delikatna pitanja korekcije sadašnjih međudržavnih granica u Evropi – a ima ih doista mnogo, od Baskije i Irske, Erdelja i Moldavije, do Kosmeta, Makedonije (zapadne), Južnog Tirola, Kipra i Korzike (što nikako nije ceo spisak) – doći će na red. Evropa koja se ujedinjava treba da bude svesna da su u budućnosti korekcije neizbežne. Sadašnje rasturanje

Jugoslavije, do kojeg dolazi sa slomom komunizma ali i po volji i žurbi najuticajnijih evropskih sila, povlači korekciju i helsinških dokumenata. Samo rasturanje te države znači promenu njenih spoljnih granica, čiji se karakter u svakom slučaju menja, makar spoljne granične linije ostajale iste.

Ne verujem da to rasturanje može biti izvedeno bez ikakvog uvažavanja međunarodnopravnih normi i opšteprihvaćenih konvencija i povelja. Ne verujem da bi bilo razborito na veoma loš način reprizirati Berlinski kongres (1878), na kojem je, između ostalog, odlučeno da osmanlijsko uredovanje na Balkanu bude zamenjeno habsburškim. Iako je 1878. godine Srbija i formalno priznata kao punopravna članica međunarodne zajednice, njoj je bilo onemogućeno sjedinjenje sa Srbima u drugim područjima dotadašnje turske imperije, te u Crnoj Gori.

Kad je 1912. i 1913. godine (balkanski ratovi) i nakon prvog svetskog rata (1918) uspostavljena, po ishodu sudeći nerazborito, zajednička država Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Jugoslavija), u njoj su se našli gotovo svi Srbi i svi Hrvati, osim njihovih malih enklava u Austriji, Mađarskoj i Rumuniji i velike hrvatske zajednice u Italiji.¹ U toj su državi, i pre komunizma i za njegovo vreme, dovršeni procesi i realnih i irealnih (kvazi)nacionalnih integracija. Otvorena su, međutim, i zaoštrena neka etnička i kulturno-civilizacijska pitanja i u pretkomunističkoj i u komunističkoj Jugoslaviji, koja praktično ne postoji od 1990. godine. U njenoj komunističkoj drami, s mnogo različitih epizoda, naročito je zaoštrevano i najviše je zaoštreno srpsko nacionalno pitanje. Pokušaj da se ono reši u završnoj epizodi komunizma u Jugoslaviji nije ni mogao biti elegantan, jer u komunizmu ništa nije bilo elegantno.

Nov pokušaj da se srpsko pitanje „reši“, i to na prastari, predjugoslovenski način – tako što bi sada više od dva miliona Srba promenilo državljanstvo i ostalo bez istog državljanstva sa Srbima u matici – rešio bi nečije probleme i zadovoljio nečije apetite, ali bi bilo i dodatno, nepodnošljivo kažnjavanje Srba za genocid koji je nad njima u Hrvatskoj i Bosni (odnosno u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Hitlerovoj nacističkoj ispostavi na Balkanu) počinjen u razdoblju od 1941. do

¹ Reč je o Istri, Rijeci, Zadru i ostrvima.

1945. godine – toliko je neozbiljan i nepravedan da njegov uspeh ozbiljni ljudi ne mogu ni zamisliti. Ja se čak mogu i radovati tome da Slovenci i Makedonci – čiji je broj manji od broja Srba izvan Srbije – steknu svoje „nezavisne“ i „suverene“ države. Nemam ništa protiv toga da se svi Hrvati za koje je to teorijski moguće nađu u istoj državi. Ne verujem samo da Srbi, osobito oni izvan Srbije, treba zbog toga ili zbog bilo čega da budu kažnjeni. Ne verujem da iko treba da bude osobito kažnjen ili osobito nagrađen zato što je došlo vreme za drukčije „mešanje karata“, a rat u 1991. godini već nas je sve kaznio, mnoge i nepovratno, nagoveštavajući svima Pirovu pobedu.

Ni velika Srbija ni velika Hrvatska nisu ni potrebne ni moguće, ali je moguć i potreban i njihov, i evropski i širi međunarodni sporazum o tome da se one što temeljnije razluče kako bi Hrvati i Srbi živeli kao dobri susedi i, zajedno, kao punopravni održavljani subjekti u budućoj Evropi.

Glasine u ratu – pojam, uloga i zaštita

Dr ZLATKO ISAKOVIĆ

Glasine se definišu kao „neverifikovane tvrdnje o nekom događaju koje usmeno cirkulišu i koje se u toku cirkulisanja menjaju u svom sadržaju“ ili kao „tobože istinite informacije koje se usmeno šire, a čiju istinitost nije moguće neposredno proveriti“. Međutim, svako prenošenje informacija ne znači širenje glasina, već samo ono kojim se prenose izmenjene vesti, zasnovane na neevidentiranim podacima većeg broja lica.

Upotreba ili zloupotreba glasina ima korene u ljudskoj radoznalosti, čovekovoj potrebi za obaveštenošću i sklonosti ljudi da vesti koje saznaju, svesno ili nesvesno, tumače na „svoj način“ (prema sopstvenim stavovima, motivima i interesima) i tako protumačene ih prenose poznanicima, rođacima, prijateljima i kolegama sa posla.

Na osnovu proučavanja sadržaja više od 4.000 glasina, koje je posle drugog svetskog rata sprovedeno u SAD, one su svrstane u pet grupa: (1) glasine mržnje, (2) glasine bojazni i strepnje, (3) glasine bežanja od stvarnosti, (4) glasine o natprirodnim čudima i (5) glasine radoznalosti.

Veoma je teško naći pravi recept za suzbijanje glasina, ali bi svakako koristilo pružanje što više javnih, svima dostupnih informacija o svim problemima i pitanjima za koje postoji izraženo i masovno interesovanje. Time se može smanjiti broj glasina. Međutim, sve dok postoje nedodirljiva informativna geta, u kojima je protok informacija privilegija malobrojnih, proverenih i odabranih, glasine će se kititi ekskluzivnošću „procurelih“ i „provaljenih“ tajni i kod ljudi će buditi želju da ih saznaju i da druge „na svoj specifičan način“ obaveste o njima.

Pojava glasina i njihova upotreba, odnosno zloupotreba, ima korene u ljudskoj radoznalosti, potrebi za obaveštenošću i u sklonosti ljudi da vesti koje saznaju – svesno ili nesvesno – tumače „na svoj način“ (prema sopstvenim stavovima, motivima i interesima) i, tako protumačene, prenose poznanicima, rođacima, kolegama sa posla i drugim ljudima, koji, opet, često imaju slične, ali i barem malo drugačije potrebe i sklonosti. Zato se u radovima pojedinih autora glasine ne obrađuju kao propagandna tehnika, već kao, manje-više, spontana socijalnopsihička pojava u oblasti komuniciranja.

GLASINE I LJUDSKI STAVOVI

Da bi se neka vest (poruka) pretvorila u glasinu dovoljno je da prenosioci zaborave (po)neku sitnicu i zamene je (dopune priču) svojim izmišljanjima, ili da jedan deo priče umanje, a drugi uveličaju itd. U tim procesima čine se posebno značajnim uzroci i uslovi koji utiču na (ne)prihvatanje, (ne)menjanje i pamćenje sadržina stavova pojedinaca i ljudskih skupina. Ljudi u svojim psihama najčešće imaju mnoštvo stavova i sam termin stav im se čini bliskim, ali su srazmerno retki oni koji mogu da uopšteno odrede pojam stava. Kako naglašava jedan autor, sam naziv stav spada među reči koje su psiholozi uzeli iz svakodnevnog govora i ponovo ga definisali.¹

„Stav predstavlja pojam koji vodi računa o aktivnosti čoveka, uzima u obzir njegovo doživljavanje – ocenjivanje i shvatanje date situacije, emocije kojima on reaguje na to, aktivnost kojom on menja svoju sredinu – a istovremeno uzima u obzir i delovanje socijalnih snaga. Stav je, naime, pojam koji predstavlja tzv. međučlanu promenljivu. On je stečena predispozicija, stečena spremnost da se na određeni način opaža, misli, emocionalno reaguje i deluje; ali kakvo će to reagovanje biti – zavisi od iskustva pojedinca formiranog u toku njegovog života. Ovo iskustvo je, opet, uvek iskustvo izgrađeno u toku društvenog života pod delovanjem socijalnih činilaca“.²

Prema jednom jednostavnijem određenju istog autora, stavovi su „tendencije da se bilo pozitivno bilo negativno reaguje na neku osobu, predmet, situaciju ili instituciju“.³

Brojni autori koji se bave tom oblašću navode sopstvene definicije, čiji je sadržaj umnogome sličan. Jedan od njih dopunjuje određenje C. Morgana – koje se čini bliskim navedenoj kraćoj definiciji N. Rota – s napomenom da se stavovi ne odnose samo na ono što čovek susreće u spoljnom svetu već i na lične postupke, akcije, osobine ili ideje.⁴ Kao sinonimi za označavanje pojave stavova koriste se uglavnom

¹ K. Veldal, *Društveno ponašanje*, „Nolit“, Beograd, 1979, str. 82.

² Detaljnije: N. Rot, *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989, str. 291–292.

³ N. Rot, *Psihologija ličnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1977, str. 102.

⁴ K. Veldal, *isto*, str. 86–87.

dva termina: odnos (prema nečemu ili nekom) i reagovanje, odnosno reakcija (na nekog ili nešto).

Stavovi mogu biti utoliko otporniji na promene ukoliko se češće nailazi na podatke i druge argumente koji im protivreče. Tako se stiče „imunitet“, koji se može uporediti s otpornošću koja nastaje nakon cepljenja protiv pojedinih zaraznih bolesti (u organizam se unose bakterije i/ili virusi sa smanjenim snagama, koji izazivaju stvaranje antitela za slučaj zaraze sa punom snagom). U ljudima, najzad, postoje mehanizmi za odbranu od pokušaja da se promene njihovi stavovi, kao što su proricanje i izolovanje novih podataka kojima se „napadaju“ postojeći stavovi ili pojačavanje ranijih stavova nalaženjem novih argumenata koji im idu u prilog itd.

Glasine su, pak, upravo ona socijalno-psihološka napast koja kao razorni virus juriša na ljudske stavove nastojeći da razori dostignutu psihosocijalnu ravnotežu čoveka i oblikuje njegovo ponašanje prema potrebama onoga ko je odašilje.

POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE GLASINA

Sažeto navedenim saznanjima o mehanizmima koji (ne) pogoduju promenama stavova pojedinaca i društvenih skupina može se grubo omeđiti oblast psihičkih i socijalnih fenomena koji su srazmerno često relevantni pri korišćenju propagandne tehnike širenja ili prenošenja glasina. Naravno, onoliko koliko se (pojedini) učesnici na taj način bave ubeđivanjem drugih ljudi, a posebno ako to čine propagandisti.

Glasina se sada određuje kao „*tobože istinita informacija koja se usmeno širi, a čiju istinitost nije moguće neposredno provjeriti*“,⁵ odnosno definišu se kao „*neverifikovane tvrdnje o nekom događaju koje usmeno cirkulišu i koje se u toku cirkulisanja menjaju u svom sadržaju*“.⁶ Glasina ima skoro u svako doba u svakom društvu. Međutim, svako prenošenje informacija ne znači širenje glasina, već samo ono kojim se prenose izmenjene vesti, zasnovane na neevidentiranim podacima od strane većeg broja lica.

⁵ M. Zvonarević, *Socijalna psihologija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1981, str. 725.

⁶ N. Rot, *isto*, str. 184.

Sledeći primer na najbolji način, gotovo šematski, ilustruje nastanak i način rasprostiranja glasine. Primer je još tridesetih godina ovoga veka objavio socijalni psiholog K. Meninger:

1. Gđa A gđi B: „Gdje je danas gđa King? Da nije bolesna?“

2. Gđa B gđi C: „Gđa A se interesira da gđa King nije možda bolesna?“

3. Gđa C (koja ne poznaje gđu King) kaže gđi D (koja poznaje gđu King): „Čula sam da je gđa King bolesna. Nadam se da nije ništa ozbiljno!“

4. Gđa D kaže gđi E: „Gđa C mi je rekla da je gđa King ozbiljno bolesna. Moram je odmah poći posjetiti!“

5. Gđa E kaže gđi F: „Čini mi se da je gđa King prilično bolesna. Gđa D ju je upravo posjetila!“

6. Gđa F kaže gđi G: „Kažu da gđa King neće preživjeti. Pozvani su njezini rođaci da je posjete u postelji!“

7. Gđa G kaže gđi H: „Kakve su najnovije vijesti o gđi King? Je li već umrla?“

8. Gđa H kaže gđi I: „Kad je umrla gđa King?“

9. Gđa I kaže gđi J: „Hoćete li poći na pogreb gospođe King? Čula sam da je juče umrla!“

10. Gđa J kaže gospođi King: „Upravo sam čula o tvojoj smrti i sprovodu. Ko li je sve to mogao započeti?“

11. Gđa King gđi J: „Ima ih nekoliko koji bi bili sretni da je to istina!“⁷

Beogradom je nedavno kolalo više glasina, među kojima su i one o tome kako su diverzanti ubačeni iz Hrvatske zatrovali gradski vodovod, da su najviši armijski rukovodioci u kućnom pritvoru, da zaraćene strane u Hrvatskoj imaju taktička atomska oružja, o tome kako se najveća jugoslovenska fudbalska zvezda dvoumi između hrvatskog Zbora nacionalne garde i Jugoslovenske narodne armije.

Glasine se pretvaraju iz manje-više samoniklih pojava u sredstva propagandista tako što oni iniciraju, pokreću širenje određenog sadržaja ili se uključuju u takav usmeni lanac kao prenosioci. Takve glasine se, prema sadržaju, mogu posmatrati kao varijanta propagandne tehnike korišćenja neistina, a u njihovom prenosu se koristi tehnika za usmeni prenos poruka.

⁷ M. Zvonarević, *isto*, str. 616.

Kako neistinite sadržine glasina nastaju velikim delom upravo zahvaljujući tehnicima usmenog prenosa, može se zaključiti da su te dve tehnike toliko „srasle“ da ih je u tim slučajevima teško razdvojiti čak i u teorijske svrhe. Glasine koje se javljaju u dva ili više navrata mogu biti svrstane u okvire propagandne tehnike ponavljanja poruka, a njima, takođe, mogu biti stvarane i korišćene određene emocije i izbuđenja primalaca. Sredinom oktobra 1991. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske objavljuju internu informaciju, kao „vojnu tajnu“, da je u toku dana samo u okvirima Pete vojne oblasti i Petog korpusa RV i PVO neutralizovano: 1.963 pripadnika Armije (poginulo 833, ranjeno 800), uništeno 49 aviona, 29 helikoptera, onesposobljeno 138 tenkova, 32 topa, 51 višecetni bacač raketa, 203 kamiona... Stanje u Armiji ocenjeno je kao očajno, a jedinice se navodno nalaze u rasulu i bekstvu.

Indikativno je, međutim, da su ta i mnoge druge „strogo poverljive informacije“ sasvim „slučajno“ procurele preko teleksa i stigle u sve policijske stanice MUP-a Bosne i Hercegovine. Obavijeni oreolom „vojne tajne“, takvi naučnofantastični proizvodi hrvatske ratne propagandne mašinerije, a prema uobičajenom receptu „što je babi milo, to joj se i snilo“, služe za podizanje morala pripadnika hrvatskih oružanih sastava i jačanje tako neophodnog patriotizma u širokim narodnim slojevima. U Bosni i Hercegovini trebalo je da izazovu defetizam, spreče mobilizaciju i poseju razornu nevericu među građanima u stvarne mogućnosti i sposobnosti JNA.

Menjanje sadržine glasina tokom prenosa naziva se *uklapanjem*, a ono obuhvata tri vrste promena: *skraćivanje (niveлизacija)*, izostavljanje nekih pojedinosti; *izoštavanje (preciziranje)* drugih delova vesti i, najzad, *dodavanje (asimilacija)* pojedinosti. Manje ili više slične pojave mogu se uočiti u pamćenju uopšte (učenje, zadržavanje i zaboravljanje, prepoznavanje i reprodukcija sadržaja koji se pamte), koje takođe zavisi od delovanja psihičkih i socijalnih činilaca. Uklapanje se odvija u skladu s opštim stanjem i socijalnom klimom u skupini i sa psihosocijalnim osobinama pojedinaca koji šire glasine (njihovi stavovi, motivi, interesovanja, interesi itd.). Količina prisutnih glasina zavisi prvenstveno od važnosti njihovih sadržaja za skupinu, pomnožene sa dvosmislenošću

svedočanstava o istoj temi, a dodatni činioци koji doprinose njihovom širenju su dramatičnost i zanimljivost tih sadržaja, kao i uverljiv izgled tih vesti.⁸ Kao ilustracija za odvijanje procesa uklapanja može poslužiti anegdota koja je vezana za poznatog pisca Branislava Nušića. Prema toj priči, on je jednog jutra u svojoj omiljenoj kafani ispričao izmišljenu „vest“ da je „političar N.N. viđen sinoć u pozorištu sa poznatom glumicom S.P.“, a istog dana uveče je na drugom kraju Beograda čuo tu priču u sledećoj verziji: „Političar N.N. i glumica S.P. već više godina tajno žive zajedno i imaju ćerku na školovanju u Švajcarskoj“.

Šta se desilo? Priča je skraćena tako što je pozorište izostavljeno, verovatno kao – po oceni njenih prenosilaca – nevažan deo. „Vest“ da su političar i glumica viđeni zajedno izoštravana je u toku prenošenja, tako da je na kraju glasila da oni već više godina žive zajedno. Ćerka na školovanju u Švajcarskoj je dodata (asimilirana), verovatno u skladu sa pojavom da bolje stojeći ljudi školuju decu u inostranstvu.

GLASINE U RATOVIMA

Pre drugog svetskog rata glasinama je posvećivana srazmerno mala pažnja, iako su od davnina korišćene u ratnim sukobima za ubrzavanje operacija, olakšavanje ratnih napora sopstvene države i njenih saveznika i otežavanje i ometanje uopšte takvih napora suprotne strane. U toku drugog svetskog rata glasine su široko korišćene na obe strane, a počela im se posvećivati i odgovarajuća pažnja pošto je u Bostonu osnovana Klinika za glasine, kojom je rukovodio poznati psiholog G. Olport.

Posle okončanja drugog svetskog rata u SAD proučavane su sadržine više od 4.000 glasina, koje su, nakon toga, svrstane u *pet skupina*. Prvu skupinu glasina činile su one kojima je trebalo unositi i pothraniti *mržnju* među saveznike u antihitlevskoj koaliciji (Sovjeti i zapadni saveznici, Amerikanci i Britanci itd.) i među velike socijalne ili rasne grupe neprijateljske države. Njima su se naročito služili Nemci u nameri da

⁸ *Isto*, str. 181, 184–185.

raspire i pojačaju mržnju između belog i crnog stanovništva tokom drugog svetskog rata.

Veliki broj glasina koje su puštene među stanovništvo od početka oružanog sukoba na teritoriji Jugoslavije pripadaju toj grupi. To je naročito vidljivo u propagandno-informativnom delovanju hrvatske strane. Čestim ponavljanjem krajnje negativnih određenja za vojnike i starešine JNA kod hrvatskog stanovništva je stvoren naboj mržnje koji prihvata čak i konačnu etiketu da je svaki pripadnik Armije – ratni zločinac. Krajnjim pojednostavljivanjem pojmova, koje je, inače, svojstveno svim diktaturama, hrvatsko vrhovništvo je neke glasine dovelo do nivoa svakodnevno upotrebljavane fraze. Tako je kvalifikacija da je JNA „srbokomunistička, okupatorska, boljševička i četnička soldateska“ postala nešto kao „dobar dan“ i „dobro veče“ u hrvatskim informativnim programima i časopisima.

Stalnim ponavljanjem da Armija bombarduje, ruši, pali civilne i kulturne objekte i bolnice i ubija nedužne civile kod ljudi je izazvan strah, koji je ubrzo kao logičnu posledicu morao da porodi mržnju.

Drugu skupinu su činile glasine namenjenje za *sejanje straha u neprijateljskim redovima* prvenstveno (pre) uvećavanjem neuspeha i poraza saveznika i uspeha snaga sila Osovine, koje su ponekad veoma slične odgovarajućim porukama kojima se koriste emocije i uzbuđenja primalaca. Tako je japanski napad na Perl Harbor, u kojem su Japanci potopili znatan deo američke pacifičke ratne flote, bio povod za širenje brojnih glasina. Pričalo se da vlasti priznaju samo mali deo gubitaka (a da je, u stvari, cela američka flota u potpunosti uništena), da su Japanci zauzeli Havaje itd. Prema istraživanjima, u takve glasine je poverovala velika većina Amerikanaca. Zaključuje se da od dva osnovna činioca zavisi širenje glasina, kao i to u kojoj meri će se one proširiti među stanovništvom: važnosti sadržina glasina i nesigurnosti situacije u kojoj dolazi do širenja glasina.⁹ U osnovi, srodne glasine širene su nedavno u Srbiji u odnosu na ishode borbe u pojedinim mestima u Hrvatskoj. U SAD 1944. godine proširila se glasina da Amerikanci prikrivaju od javnosti gubitak cele jedne flote u

⁹ Isto, str. 185.

borbama s Japancima. Kako Ruzveltov demanti nije mnogo pomogao, administracija je sačekala da Japanci potope jedan američki nosač aviona i tom događaju dala veliki publicitet. Japanci su tako došli do važnog podatka (nosač je potonuo pošto su njihovi avioni već bili odleteli), ali je američka vlada pokazala da prikrivanje takvih činjenica nije njen običaj. U drugom slučaju Japanci su među američkim vojnicima u Novoj Gvineji proširili glasine da tablete protiv malarije (koje su svakodnevno uzimali) izazivaju trajnu polnu nemoć. Vojnici su počeli da izbegavaju i odbijaju atebtrin tablete, pa je u pojedinim jedinicama obolelo do 80 odsto vojnika. Na ta zbivanja odnosila se izjava jednog američkog vojnog stručnjaka da „glasine mogu nekad biti ubitačnije od metaka“. Glasine za širenje straha mogu se koristiti i u ekonomskoj propagandi. Jedan autor navodi primere organizovanih širenja „vesti“ da se u poznatoj američkoj fabrici cigareta pojavila kuga i da se jedna vrsta robe određenog proizvođača pravi od kontaminiranog materijala. Tako se koristi činjenica da strah u ljudi nastaje kao reakcija na ugrožavanja, a i usled nastajanja predstava o (mogućim) ugrožavanjima, koje mogu biti i znatno manje ili veće od stvarnih opasnosti. U prvom slučaju mogu nastati neopravdane nade ili optimizam, a za drugi se obično kaže da su „u strahu velike oči“.

Među *nerealne* glasine (glasine bežanja od stvarnosti) svrstane su „vesti“ da će drugi svetski rat trajati „još najmanje deset godina“ ili, pak, da će se „okončati do Božića“. One su u oba slučaja izazivale umanjeње borbenog morala i smanjenu borbenu aktivnost vojnika. U prvom slučaju nije bilo razloga za veća zalaganja pošto će rat ionako dugo trajati, a u drugom je nastala neosnovana nada, zatim malodušnost, pošto se predviđanja ne ostvare, a ponekad i pre (jer, nema smisla izgubiti glavu pred sam kraj rata). Na početku drugog svetskog rata u Poljskoj je jedna nemačka radio-stanica, koja se predstavljala kao domaća, javila da su se u Gdinju iskrcale velike britanske snage da bi pomogle poljskim vojnicima. Poljaci su pojačali otpor moćnijim nemačkim trupama, a zatim je došlo do razočaranja i pada morala, pošto je ta „vest“ bila demantovana.

U navedenim slučajevima dolazi do delimičnog poklapanja materija vezanih za propagandne tehnike upućivanja

apela, širenja glasina i neke druge tehnike. Iste ili slične poruke mogu biti jednom ili više puta upućene i kao glasine i kao apeli. One se nakon jednog upućivanja mogu javiti u jednom, a nakon drugog u drugom obliku, ili mogu preći jedan deo puta u jednom, a drugi u drugom ruhu, pa zatim u trećem, ili se ponovo pojaviti u prvom obliku... Iste ili slične poruke se mogu kretati do primalaca i među njima, uporedo, u više oblika, pri čemu svaki od njih može služiti kao potvrda „istinitosti“ ostalih. Ratne opasnosti čine dobru osnovu za nastajanje praznoverja, a i ljudi koji ne podležu praznoverju mogu pokušati da provere sadržine vesti do kojih dolaze njihovim upoređivanjem. Tako se može dogoditi da neku vest čuju na radiju i da, zatim, traže njenu potvrdu ili demanti u ostalim sredstvima obaveštavanja koja su im trenutno dostupna. Tada glasina može da posluži kao potvrda radio-vesti ili takve vesti mogu potvrditi glasinu, iako je stvaralac vesti iz oba izvora isti – spretan propagandist.

Prema posledicama mogu biti slične glasine o *natprirodnim čudima*, koje su širene kako bi se pred kraj drugog svetskog rata povećao moral nemačkih vojnika. Tako je stvorena glasina da će Ruzveltova smrt imati povoljne posledice po Nemačku, poput onih koje je imala smrt Petra III za Fridriha Velikog u ratu između Pruske i Rusije.

Glasine *radoznanosti* imaju sadržine za koje su ljudi veoma zainteresovani i česte su i u ratnim uslovima i u miru. Nemci su širili glasine o bolestima i drugim zbivanjima iz privatnog života vođa članica antihitlerovske koalicije (da Ruzvelt boluje od sifilisa, da je agent „jevrejske internacionale“, da je poslat poseban bombarder da bi iz Evrope prevezao psa njegovog sina, da je Čerčil imao napad delirijum tremensa itd.). U miru postoje u osnovi slične glasine o ličnostima s javne scene, pa i o ekonomskim i drugim pitanjima za koja postoji interesovanje ljudi – o skandalima u kojima učestvuju poznati ljudi, predstojećim devalvacijama ili revalvacijama pojedinih valuta, povećanjima plata, poskupljenjima proizvoda, „letećim tanjiri-
ma“ itd.¹⁰

Sadržine glasina se u toku procesa uklapanja mogu promeniti i u smeru koji se (delom) ne poklapa s namerama propagandista. Da bi se predvideo put koji će neka glasina

¹⁰ M. Zvonarević, *isto*, str. 725–730.

preći u određenoj skupini i u kom smislu će se njena sadržina promeniti treba poznavati psihički i socijalni život prenosilaca, a posebno njihove stavove, odnosno shvatanja. Kako se naglašava, jedna od značajnih „karakteristika i kod glasina i kod retencije je usklađivanje sadržaja glasina shvatanjima onih koji glasine prenose. Ovu karakteristiku, koju Barlet naziva racionalizovanjem, Olport i Postman označavaju kao pojavu asimilacije. Asimilacija se vrši u zavisnosti od većeg broja faktora. Među ostalim, menja se sadržaj pojedinih delova sa ciljem da celo saopštenje postane povezana zaokružena celina. Iskrivljavanje se često vrši radi toga da bi se nešto što je nedorečeno do kraja objasnilo. Veliki uticaj na sadržaj imaju i predrasude. I situacije i osobe koje se u glasinama spominju prikazuju se u skladu s predrasudama koje prenosilac glasina ima“.¹¹

Predviđanja propagandista mogu se ostvariti za posmatranu skupinu, ali oni mogu prevideti, na primer, činjenicu da su društvene skupine srazmerno retko u potpunosti zatvorene. Ljudi su ponekad istovremeno članovi više skupina ili bar imaju naklonosti (zbog rođaćkih, prijateljskih, političkih, profesionalnih ili drugih veza, odnosno razloga) prema članovima drugih skupina, te se glasine mogu širiti i dalje nego što je predviđeno. To može da znači da će se sadržine glasina (delom) menjati (i) nezavisno od želja njihovih tvoraca. Zato uspešna upotreba glasina može biti posmatrana kao vrhunac veštine (zlo)upotrebe naučnih dostignuća u propagandne svrhe.

Srazmerno kratkotrajna glasina (pa i više njih) o nekom događaju, ličnosti ili pojavi može naneti moralne i materijalne štete koje su, ipak, samo lokalnog karaktera (pogađaju u određeno vreme određeno preduzeće, ličnost, vladu), ali glasine koje se uporno šire i opstaju u društvu ili socijalnoj skupini u dužem vremenskom razdoblju mogu zapretiti mnogo značajnijim vrednostima određene sredine, posebno ako dođe do njihovog asimiliranja u kulturu tog naroda ili skupine (u prvom redu u kolektivne i individualne stavove, odnosno stereotipe, predrasude). One postaju delovi socijalnopsihičkih osnova, koji se – zajedno sa drugim elementima kulture – počinju prenositi socijalizacijom i na druge načine na potom-

¹¹ N. Rot, *isto*, str. 187.

stvo (s kolena na koleno). Ta osnova se, zatim, može uspešno koristiti za nove glasine i druge propagandne tehnike. Neke ljude, pojave, firme, političke i druge organizacije ili sredine počinje da „bije glas“, „fama“, i to se onda u dužem vremenskom razdoblju veoma teško može izmeniti.

Posledice glasina fašističkih propagandista o kukavičluku Amerikanaca u pojedinim bitkama u toku drugog svetskog rata „žive“ i nakon više decenija među britanskim ratnim veteranima, a njihove „senke“ se verovatno mogu naći i u „pamćenjima“ njihovih potomaka, što – koliko je poznato – nije istraživano. Srodne surevnjivosti postoje i u pojedinim društvima u kojima su u toku rata uporedo postojali „levi“ i „desni“ pokreti otpora, gerilski ili slični pokreti. One su posledica jedne nemačke dobro dozirane glasine puštane pri kraju drugog svetskog rata tokom nemačkog neuspešnog pokušaja kontraofanzive u Ardenima.

ZAŠTITA OD GLASINA

Nekog univerzalnog rešenja, „čarobnog štapića“ kojim bi se srazmerno uspešno mogle suzbijati pojave glasina, po svemu sudeći – nema. Iako samo mali deo od mnoštva vesti koje ljudi svakodnevno saznaju preraste u glasine, čini se da je suprotstavljanje glasinama neravnopravno, prvenstveno zbog činjenice da se mogu prepoznati tek pošto nastanu (kad su već postale makar i najmanji delovi stavova ljudi koji ih prenose). Često su posebno nepodobne administrativne i srodne mere koje se u nekim okolnostima koriste za suprotstavljanje širenju glasina, jer je „zabranjeno voće (naj)slade“. Ako se sadržine glasina (ne)posredno odnose na onoga ko teži da im se silom suprotstavi, u takvoj odbrani se može videti potvrda sadržina glasina (jer „pogođena guska gače“). Silom se, stoga, u toj oblasti srazmerno lako mogu postići učinci koji su suprotni željenim.

Metod razobličavanja sadržine glasina u načelu može biti najprihvatljiviji, ali je teško primenjiv. Često je, naime, veoma teško dokazati neistinitost glasina na manje-više svima očigledan način, jer su njihove sadržine – kako je ukazano – po „definiciji“ neposredno neproverljive ili barem teško pro-

verljive. Među najnepogodnije oblike razobličavanja glasina spada onaj koji se svodi samo na puko demantovanje njihovih sadržina. Ako se glasinom nešto tvrdi, a demantijem neargumentovano tvrdi suprotno, ljudima se ostavlja da biraju da li će poverovati glasinu ili demantiju, i tada demanti može neslavno proći. Kako jedan od autora naglašava, glasina je jača što se više demantuje, a (polu)šaljiva izreka glasi da ne treba verovati nekoj (ili nijednoj) vesti sve dok ne bude demantovana.

Ponekad se koristi i metod borbe *glasinom protiv glasine*, kao u slučaju jedne britanske akcije protiv dejstva „vesti“ koju je širilo Gebelsovo ministarstvo u Nemačkoj. Sadržaj te „vesti“ sastojao se u tvrdnji da nemačka vojska i policija poseduju naprave kojim se može utvrditi koja se radio-stanica trenutno prati preko nekog radio-prijemnika. Ta propagandna poruka je bila namenjena prvenstveno ljudima koji su slušali program BBC a nisu (dovoljno) poznavali elektroniku i druge naučne grane primenjene u radio-tehnici. Britanci su mogli da biraju između dva načina za borbu protiv te glasine: da koriste metod razobličavanja, odnosno demantija, tj. da ubeđuju da takvu spravu Nemci nemaju, odnosno da ne mogu da je imaju, ili da se suprotstave njenom sadržaju propagandnom porukom sličnog kvaliteta. Da su se opredelili za metod razobličavanja, slušaoci BBC doveli bi u situaciju da biraju kojoj će strani da poveruju (obe strane bi navele protivurečne tvrdnje bez dokaza čija bi verodostojnost bila manje-više svima očigledna). Tako bi BBC, verovatno, izgubio deo slušalaca, pošto su „u strahu velike oči“, pa su Englezi odlučili da emituju poruku da se ne može otkriti koja se stanica sluša ako se na radio-prijemnik stavi običan ključ, kakvih ima u svakoj kući. Tako su slušaoci koji ne poznaju elektroniku dobili psihičku „zaštitu“, a oni koji poznaju tu disciplinu i dalje su mogli pratiti emisije BBC bez ključeva na radio-aparatima.

Pojedini autori tvrde da je u većini slučajeva za opstanak glasina najpogubnije ako se jednostavno ignorišu, jer se tada same od sebe gase, gube i nestaju, naročito ako izostanu empirijske potvrde njihovih sadržina.

Skupina metoda koji se čine najefikasnijim u suprotstavljanju glasinama umnogome prevazilazi oblast propagande i odnosi se, u stvari, na organizovanje i upravljanje društvom u

celini. Radi se, prvenstveno, o političkim i srodnim metodima i postupcima kojima se deluje na društveni razvoj i uobličavanje društvenog sistema. Glasine, po pravilu, nastaju u nedostatku jasnih i detaljnih informacija o pojavama, ličnostima i odnosima za koje u ljudi postoje srazmerno visoki stupnjevi interesovanja, usled čega često preuzimaju informisanje „u svoje ruke“. Stoga, u načelu, pružanje (što) više javnih (praktično svima dostupnih) informacija o pitanjima za koja postoji izražen i masovan interes može delovati na smanjivanje broja glasina. Sve dok postoje brojni i prostorni „rezervati“ u kojima je obaveštavanje (bar delom) privilegija „odabranih“, „proverenih“, „podobnih“ ili poslušnih, glasine će moći da nose „oreole“ „procurelih“ ili „provaljenih“ tajni i ljudi će težiti da ih saznaju i da druge „na svoj način“ obaveste o njima.

U ratovima postoje brojne informacije koje se nužno tretiraju kao vojne i druge tajne, ali i veoma izražen interes širokih slojeva stanovništva za što detaljnijim informisanjem o mnogim zbivanjima iz domena ratnih operacija i brojnih drugih događaja. Istovremeno, propagandisti zaraćenih strana često se upinju da lansiraju glasine i iskoriste one koje su spontano nastale da bi se poduprli ratni naponi sopstvene, a omeli poduhvati suprotne strane. Stoga je odgovarajuća odbrana od dejstava glasina u ratu teža, ali i neophodnija nego u mirnodopskim uslovima.

*

Savremena zbivanja u Jugoslaviji uveliko mogu da svedoče o posebnoj pogodnosti ratnih i srodnih situacija za nastajanje i širenje glasina. U ovom trenutku neizvesno je, na primer, koliko je (ne)istine u vestima, odnosno „vestima“ da grupa najboljih čeških sportskih strelaca deluje na jugoslovenskom ratištu (ne zna se na kojoj strani), ili da sovjetski građani učestvuju u ratu na obe strane (govori se o „ruskim najamnicima“, „dobrovoljcima iz Ukrajine“ i saopštava „podatak procureo iz dobro obavještenih izvora“ da se „barem pet“ mladića iz Murmansk bavi prevozom oružja iz Libana i sa Kipra za potrebe hrvatske garde)...¹²

¹² Prema pisanju lista „Borba“, 14. novembra 1991, str. 20 i 29.

Uticaj društvene krize na vrednosni sistem mladih i njihovo odbrambeno angažovanje

Kapetan I klase mr *DURO FULETIĆ*

Autor u svom članku razmatra uticaj društvene krize na vrednosni sistem mladih. U okviru toga, zaključuje da te društvene tendencije i procesi dovode do sledećeg:

prvo, pod uticajem dezintegrativnih činilaca u Jugoslaviji (spoljni i unutrašnji) mladi više ne čine homogeni deo jugoslovenske populacije. Razbijeni su i podeljeni po nacionalnoj pripadnosti, zatvoreni u svoje republičke granice, a od zajedničkih obeležja ostala im je mladost, strepnja, strah i nametnuta agresivnost;

drugo, društvena kriza i njene konsekvence sasvim su otklonile u svesti mladih osećaj za zajedništvo, pa tako i potrebu za zajedničkom odbranom. Oni su sada svrstani u republičke vojske, čije postojanje negira zajednički koncept odbrane;

treće, ideologija nacionalizma i šovinizma „najdelotvornije“ utiče na svest i ponašanje mladih. Strah i mržnja, kojom se vešto manipuliše iz centara secesionističkih moći, postaju „produktivni“ na ulicama, skupovima, demonstracijama, „tihim protestima“, napadima na vojne objekte i jedinice JNA i članove porodica njenih pripadnika;

četvrto, jedinstveni odbrambeni koncept Jugoslavije više ne postoji. Međutim, i u budućoj Jugoslaviji, čije se konture već naziru, mladi će imati zapaženo mesto u sistemu odbrane, jer bez njih taj značajni društveni sistem ne može efikasno funkcionisati. Zbog toga je neophodno da se u budućoj državi armija organizuje na novim načelima, koja će obezbediti da mladi prihvate jedinstveni odbrambeni koncept kao značajnu vrednost koja će ih trajno ujedinjavati.

U aktuelnoj situaciji, na žalost, ima toliko očiglednih činjenica na osnovu kojih se može relativno lako zaključiti kako „sve to što nam se događa“ ostavlja duboke tragove u svesti i ponašanju mladih. Zakasnelo radno i društveno angažovanje, unedogled produženo materijalno osamostaljivanje i zakasnelo porodično situiranje imaju prepoznatljive posledice. Iz nesamostalnosti i ukupne društvene zavisnosti nastaju nesigurnost, konformizam, konzervativnost, podanički mentalitet, bojažljivost, inferiornost, dogmatska svest, pasivizam, frustriranost, konflikti i podozrivost, te narastanje patoloških

pojava među mladima, koje su većinom destruktivne. Dalje konsekvence se izražavaju u svim oblicima društvenog iskustva. Tako duhovna nesamostalnost u radnom angažovanju uslovljava „šegrtsku svest“, izraženu nedomaćinskim i neracionalnim ponašanjem, indolentnošću i pasivizmom, neodgovornošću i nestručnošću. U političkoj aktivnosti ona proizvodi ropsku i birokratsku svest, potrebu za diktatom i rukovodstvom, podanički mentalitet i slično. Otuda automatski izostaje autentičan politički angažman zasnovan na kritičkoj i aktivističkoj svesti kao preduslovu samosvesnog kreiranja društvenosti i budućnosti.

Navedene tvrdnje čine, nesumnjivo, neke od osnovnih determinanti mladih Jugoslavije u poslednjih dvadeset godina, a u aktuelnoj društvenoj situaciji one su naročito vidljive, kao i mnogi drugi procesi i pojave. Rezultat su društvene krize, ali i prethodnog društveno-političkog sistema, u kojem je bilo „sve najbolje rešeno i uređeno“. U tom kontekstu, i položaj mladih bio je „idealno rešen“. Međutim, brz razvoj događaja u zemlji u poslednjih nekoliko godina, napuštanje dosadašnjeg sistema društvenih vrednosti i sveobuhvatna kriza, kao rezultat toga, potvrđuju teze nekih autora da u celokupnom društvenom sistemu „i nije bilo sve tako idealno rešeno“ kako se predstavljalo. Drugim rečima, u svim odnosima i procesima suviše je bilo ideologije i idealizma, nametnutih rešenja bez pokrića u realnom životu, raskoraka između normativnog i stvarnog. Tako je bilo i sa sistemom odbrane zemlje, koja je, u stvari, i bila koncipirana tako, namerno ili ne, da se može „jednog dana“ lako zloupotrebiti, što se i dogodilo u tri republike (Slovenija, Hrvatska i Makedonija), a delom i u nekim regionima Bosne i Hercegovine. Reč je o drugoj komponenti odbrambenog sistema – teritorijalnoj odbrani, koja je faktički u tim republikama pretvorena u republičke armije, a takve „armije“ se suprotstavljaju JNA u obavljanju njene ustavne funkcije. Mladi u takvim aktivnostima znatno „prednjače“.

Prirodno je da su mladi, pre svih, zainteresovani za očuvanje slobode i nezavisnosti zemlje, naravno, ukoliko društveni razvoj ide normalnim tokom, koji određuju i podstiču relevantne društvene vrednosti. Međutim, ukoliko društvene vrednosti ne izdrže probu prakse, a u društvene procese

se umešaju ekstremne nacionalističke i separatističke snage, podsticane i usmeravane spoljnim faktorom, na površinu društvene zbilje izbijaju sasvim drugačije tendencije od željenih. Mladi počinju da brane „neku svoju slobodu“, nametnutu sistemom indoktrinacije i manipulacije aktuelnih vlasti po republikama. Usled toga, nužno je i sa naučnog stanovišta razmotriti probleme mladih, njihov uticaj na vrednosni okvir, kao i uključivanje u odbrambeno osposobljavanje.

U ovoj analizi, bez pretenzija da bude sveobuhvatna, konkretnije ćemo se baviti mladim čovekom čija je svest, u aktuelnim procesima i svemu onome što je tome prethodilo, posredovana mnogobrojnim protivurečnostima jugoslovenske društvene stvarnosti. Budući da mladi u ukupnoj jugoslovenskoj populaciji „učestvuju“ sa oko 25 odsto, pažnju ćemo usmeriti na dva pitanja: kakvo je mesto mladih u sistemu odbrane u aktuelnoj društvenoj situaciji, te kako i koliko društvena kriza u Jugoslaviji utiče na mišljenja, stavove i opredeljenja mladih u vezi s odbranom.

IMPLIKACIJE DRUŠTVENE KRIZE NA STAVOVE I MIŠLJENJA MLADIH O ODBRANI ZEMLJE

Protivurečna i po mnogo čemu isključiva konstelacija snaga na jugoslovenskom prostoru u svesti mladih stvara kaos i pometnju. Sve više su na delu iracionalni procesi. Autarhija je zahvatila sve društvene entitete: privredu, politiku, radničku klasu, mlade, informisanje... Suludim nacionalističkim i šovinističkim „igrama“ pokidano je i ono malo privrednih, političkih i kulturnih veza između legitimnih država koje se nalaze u ratnom stanju. U „igri“ su mnoge tendencije i opcije, a najopasniji su defetizam, dezorijentacija, nerad i politizacija masa bez primera u novijoj istoriji Evrope i sveta. U tom kontekstu, naročito se izdvajaju nacionalizam i klerikalizam. Klerikalizam se izražava u raznim oblicima, ali ga uvek karakteriše: manje ili više otvoreno korišćenje političkih metoda borbe za ostvarivanje ciljeva koje postavlja; veoma je agresivan i stalno spreman na korišćenje nasilnih sredstava, pa i sredstava psihičke prisile prema vernicima i drugima koji nisu spremni da ga slede, ili se ne „uklapaju“ u njegove

ideološko-političke koncepte; po pravilu, prikazuje se kao istinska interpretacija religije i čista religioznost, a sve što nije u saglasnosti sa stanovištima koja zastupa proglašava napadom na boga, crkvu i istinsku religioznost. Veru koristi za manipulisanje vernicima i zloupotrebu njihovih osećanja u političke svrhe, što je jedna od njegovih najznačajnijih odrednica. Kleronacionalizam se najlakše prepoznaje po nastojanjima da se poistovete versko i nacionalno, a crkva prikaže kao vodeća snaga nacionalne zajednice i jedini pravi čuvar i zaštitnik nacionalne svesti i nacionalnih interesa.

Katolička crkva se uporno predstavlja kao jedini dosledni borac za prava hrvatskog naroda i jedini istinski čuvar hrvatske nacionalne istorije i kulture, pa i tzv. hrvatskog državnog prava. Pojedini njeni krugovi, naročito sveštenici na pastoralnom radu u inostranstvu, a sada i u Hrvatskoj, slede ustašku koncepciju i ideju o stvaranju „Nezavisne Države Hrvatske“, pri čemu sugerišu borbu za čistotu hrvatske vere i nacije. Nakon dolaska na vlast HDZ-a u Hrvatskoj, klerikalisti i kleronacionalisti otvoreno propovedaju i propagiraju ideologiju ustaštva, koja ima, prema razvoju događaja, sve više pristalica među mladima. Svi ti nekadašnji pokušaji postali su legitimni i izborili su pravo građanstva pod rukovodstvom HDZ-a. Konsekvence su zastrašujuće i često neshvatljive. Izlive nacionalne i verske mržnje, netrpeljivost i isključivost, na žalost, još jednom je iskusio srpski narod u pojedinim regionima Hrvatske. Masovni zločini, sado-mazohističko izivljavanje nad mrtvim, ranjenim i zarobljenim Srbima i pripadnicima JNA u oružanim okršajima u Hrvatskoj po mnogo čemu prevazilaze zločine koje su ustaše činile za vreme drugog svetskog rata. Katolička crkva je, po mnogim indikacijama, u svim tim zločinima, i uopšte u događajima u Hrvatskoj, imala ključnu ulogu. Razumljivo, onu sa negativnom konotacijom. Katolički kler u Sloveniji već tradicionalno se predstavlja kao značajna politička snaga i, prema nekim mišljenjima, još je „nacionalniji“ od onog u Hrvatskoj. Dakle, insistiranje na okupljanju na nacionalnoj osnovi i delovanje s nacionalističkih pozicija veoma je izraženo u delovanju katoličke crkve na celom jugoslovenskom prostoru, uz značajnu pomoć i podršku Vatikana.

Nacionalistički orijentisani krugovi u islamskoj zajednici naglašavaju presudnu ulogu islama u formiranju i očuvanju „čistote“ muslimanskog nacionalnog bića. Govore o navodnom neravnopravnom položaju Muslimana i favorizovanju drugih nacionalnih zajednica u Jugoslaviji, te usled toga traže očuvanje „samobitnosti“ muslimanske nacije, pa čak i autonomiju (kao u Sandžaku). Osnovna orijentacija i strategija partije koja uglavnom okuplja Muslimane u Bosni i Hercegovini (SDA) jeste formiranje muslimanske države na tlu Jugoslavije, Balkana i Evrope, što nije teško zaključiti iz svakog istupa njihovog čelnika Alije Izetbegovića.

Srpska pravoslavna crkva kontinuirano širi tezu o „sudbinskom spoju pravoslavlja s onim što Srbina čini Srbinom“, o „potpunom poistovećivanju naroda s pravoslavnom verom“, o pravoslavnoj crkvi kao „nastajalištu srpske nacionalne suštine i jedinim zaštitnikom srpstva“.

Uporna su nastojanja da se rehabilituju pojedinci koji su se istakli kao izdajnici i protivnici ravnopravnosti u narodnooslobodilačkoj borbi i nakon nje. Takav je slučaj sa nedavnom rehabilitacijom po zlu čuvenog kardinala Alojzija Stepinca, koga je rehabilitovao lično predsednik Hrvatske, Franjo Tuđman, što samo potvrđuje tezu da HDZ u Hrvatskoj „verno“ sledi strategiju i politiku tzv. Nezavisne Države Hrvatske iz perioda drugog svetskog rata. To se odnosi i na kardinala Kuharića i katoličku crkvu, budući da je kardinal Kuharić primio plašt Alojzija Stepinca iz ruku Franje Tuđmana. Istovremeno sa takvim postupanjem, insistira se na raznim oblicima laičkog institucionalizovanog okupljanja („bogomoljačke grupe“, „pravoslavna hrišćanska zajednica“, „Marijine legije“, „Hrvatska mladež“ i druge). Kleronacionalistički i ostali klerikalistički krugovi naročito se okreću mladima kao nosiocima „baklje vere“ budućim pokoljenjima. Vešto koriste kriznu situaciju i nedovoljnu brigu društva za mladu generaciju i rešavanje njenih egzistencijalnih problema, „ubacuju se“ u prazan prostor i tako stvaraju pozicije za neposredniji uticaj na oblikovanje svesti i razvoj mladih ljudi. U pojedinim sredinama (Hrvatska, Slovenija, Makedonija, i u pojedinim delovima BiH) i nema potrebe za „ubacivanjem“, jer je legalizovan, poželjan, pa čak se i traži pojačan angažman crkve. Njegovi rezultati su potresni i zdravom razumu ne-

shvatljivi: rat, progon srpskog življa sa svojih ognjišta u Republici Hrvatskoj, masovna ubistva, zločini i masakri nad nemoćnima, stradanja mladih ljudi, napadi na JNA i njene objekte, ogromna materijalna i ljudska razaranja. Da bi ostvarili što delotvorniji uticaj kleronacionalistički i klerikalistički krugovi organizuju razne kulturno-zabavne manifestacije, grade sportske terene i organizuju sportske susrete, izlete, odlaske u inostranstvo i posete raznim svetilištima. Brižljivo se organizuje i širi verska pouka, a sve je sračunato na to da se vera što snažnije utemelji, da klerikalistička i kleronacionalistička ideologija pusti dublje korene, da joj se osigura izvesnija budućnost. Zbog toga se formiraju i razni pokreti i organizacije (pokreti hrvatske, muslimanske i mađarske omladine) koji okupljaju mlade ljude.

Religioznost, sama po sebi, nije negativna, pa je ne treba osuđivati. Uostalom, stvar je svakog pojedinca da li će i u šta će verovati. Ali, u jugoslovenskom mozaiku naroda i narodnosti treba joj prilaziti krajnje obazrivo, budući da se ta osećanja koriste za podsticanje dezintegrativnih procesa u zemlji.

Verska osećanja se vešto koriste u „homogenizaciji“ sopstvene nacije, a mladi u svemu tome preuzimaju značajnu ulogu. U aktuelnim procesima ona su naročito izražena i zloupotrebljena u poistovećivanju verskog i nacionalnog. Na toj osnovi formirana je i većina političkih stranaka, koje u svojim programima imaju naglašenu „potrebu“ za nacionalnim i verskim okupljanjem svojih članova, ali tu nastaje i jedna protivurečnost. Naime, verske zajednice, naročito u poslednjih nekoliko godina, promovišu versku dogmu „bunta savesti“ (odbijanje prijema i nošenja oružja) i „pacifizam“ svojih vernika (propovedaju uzdržavanje od nasilja i upotrebe oružja), a na drugoj strani svesrdno daju blagoslov svojim vernicima kada odlaze u republičke vojske. Očigledno, u takvom ponašanju se manifestuje idealan spoj verskog i nacionalnog i njihovo poistovećivanje. To znači, takođe, i otvorenu negaciju i rušenje jedinstvenog odbrambenog koncepta zemlje. Tako, na primer, Hrvat ili Slovenac ne može da nosi oružje u JNA, jer je to protivno njegovim verskim uverenjima, ali može u Zboru narodne garde u Hrvatskoj ili u Teritorijalnoj odbrani Slovenije, kao i Musliman u muslimanskoj miliciji (tzv. zelene beretke). Dakle, vera i verska osećanja se zloupot-

trebljavaju, što znatno utiče na kreiranje jugoslovenske krize, uz pomoć stranih faktora i Vatikana. Zabrinjava to što mladi ne reaguju na takve manifestacije crkve, naročito katoličke, već joj se sve više okreću, uz aktivno učešće.

Utvrđeni rezultati istraživanja, dobijeni na reprezentativnom uzorku mladih vojnika u JNA, aprila i oktobra 1990, samo delimično ukazuju na porast uticaja vere na jugoslovenskim prostorima.¹ Istraživanjem u aprilu utvrđeno je da 42 odsto ispitanika u ispitivanom uzorku u JNA dolazi sa formiranim verskim opredeljenjem. Oktobra 1990, u ponovljenom istraživanju, religioznost preferira 40 odsto ispitanika. Indikativno je da je 1980. godine na isto pitanje potvrđan odgovor dalo 12 odsto ispitanika, a sedam godina kasnije (1987) religioznih je bilo 19,2 odsto.

Dakle, za 10 godina povećao se broj onih koji se priklanjaju veri za 30 odsto. To se može pravdati činjenicom da su u prethodnom društvenom periodu verska osećanja prikrivana, te da nije bilo poželjno da se otvoreno eksponiraju. Međutim, činjenica je i to da je društvena kriza značajno uticala na ispoljavanje takve tendencije.

Društvo ne stvara dovoljno prostora za vertikalnu i horizontalnu mobilnost i pokretljivost mladih, a mogućnost za društvenu promociju znatno je uskraćena, te se veći deo mladih, tražeći kompenzaciju, okreće verskim institucijama. Kleronacionalističke snage i ekstremni nacionalisti i separatisti u nekim sredinama znalački koriste takvo raspoloženje i orijentaciju mladih. Osim toga, društvena kriza je „delotvorna“ i u pitanju neophodnosti odbrane zemlje i njenih temeljnih društvenih vrednosti. Takvo stanje je razumljivo kada se ima u vidu završni proces dezintegracije zajedničke države.²

Nakon poznatih događaja u Sloveniji i Hrvatskoj, a i u nekim drugim delovima Jugoslavije, u ponovljenom istraživa-

¹ Videti: Istraživački projekat, *Mišljenja i stavovi mladih vojnika o njihovim prvim utiscima o JNA i nekim aktuelnim kretanjima u našem društvu*, Analiza rezultata istraživanja, VVPS JNA, Beograd, maj – oktobar 1990.

² U odgovoru na delikatno pitanje da li biste branili sve granice Jugoslavije bilo je u „Borbinom“ istraživanju i emocionalnih izliva. Konstruktor mašina iz Maribora (27) rekao je: „Branio bih sve! U vojsci sam položio zakletvu da ću ih braniti“. Učitelj iz Zenice (47): „Branio bih sve, pošto te niko ne pita, nego te samo pozovu“. I pored ovakvih reakcija, anketa „Borbe“ je pokazala da bi 68,6 odsto mladih branilo sve granice Jugoslavije.

Videti: *Da li biste branili sve granice Jugoslavije?*, „Nedeljna Borba“, 27–28. maj 1989, str. 4 i 5.

nju rezultati bi bili znatno drugačiji. Pitanje je da li bi konstruktor mašina iz Maribora bio tako izričit u odgovoru: „Branio bih sve“, posle događaja u Sloveniji i lansiranja arsenala laži iz „fabrike“ Milana Kučana i Jelka Kacina u Ljubljani.

Promenu mišljenja i stavova mladih u vezi s odbranom celine Jugoslavije može da ilustruje navedeno istraživanje na reprezentativnom uzorku mladih vojnika u JNA. Iako su ti podaci za aktuelno stanje zastareli, ipak mogu da pokažu kako se, pod dejstvom krize, i kod mladih postepeno menjaju stavovi u pogledu sistema vrednosti. Na pitanje, postavljeno u aprilu 1990: „U načelu, gde po tvom mišljenju treba služiti vojni rok?“, od ukupnog uzorka ispitanika 63,6 odsto odgovorilo je „svejedno gde u našoj zemlji“, a 17,2 odsto navodi „u svojoj republici“.

Na isto pitanje u ponovljenom istraživanju, u oktobru 1990, distribucija odgovora bila je sledeća: za odgovor „svejedno gde u našoj zemlji“ opredelilo se 53,9, „u svojoj republici“ 29,1, u drugoj republici (najmanje 100 kilometara od mesta stanovanja) 10,7 odsto ispitanika... Prema rezultatima navedenog istraživanja, bilo je potrebno samo šest meseci da procenat mladih koji hoće da služe vojni rok u svojoj republici „poraste“ na gotovo 30 odsto. Od navedenog istraživanja mnogi procesi su intenzivirani. Ubrzan je proces dezintegracije zajedničke države, propagandno-psihološki rat je razvijen do neverovatnih razmera, laži i poluistine postali su osnovno sredstvo komunikacije među ljudima, naročito u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji, a delom i u Bosni i Hercegovini, „desili“ su nam se oružani konflikti sa obeležjima klasičnog rata, masovni zločini sa neprikrivenim obeležjima genocida nad srpskim narodom u Hrvatskoj, poremećeni međunacionalni odnosi tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini, nacionalizam, šovinizam i klerofašizam. To nije ostalo bez uticaja na svest i ponašanje mladih, koje sada opterećuje „kvartet raspoloženja“ (zabrinutost – strah – ravnodušnost – pasivnost). Zabrinutosti i strahu ne odgovaraju samo ravnodušnost i pasivnost, tu su i mnoga druga raspoloženja. Pre svega mržnja, i to prema stvarnom i umišljenom neprijatelju i izvoru vlastite zaplašenosti (mrzimo ono čega se plašimo). Ona je, u stvari, tek pokretač agresije prema drugima, a ponekad i prema sebi. Zaplašenost je samo

terminus medius između osećaja ugroženosti i agresije. Ugroženost proizvodi agresiju, a zaplašenost objašnjava i jednu i drugu pojavu. Agresija koja je rezultat osećaja ugroženosti (vlastite, ili ugroženosti entiteta s kojim se pojedinac poistovećuje) prvobitno je „lutajuća“. Ona ne prepoznaje svoju metu, odnosno nema uređaj za samonavođenje. Mete se ili same otkrivaju, barem se tako čini pojedincu, ili bivaju *pokazane*. Pokazivača, pak, ima mnogo, u međusobnoj su konkurenciji i bore se za što veći broj usmerenih agresija prema izabranim metama. Značajna odlika svih istaknutih obeležja – raspoloženja i odgovarajućih reakcija, jeste njihova socijalizacija. Pojedinačne pojave zaplašenosti, mržnje i agresije u odnosu na društvo i nisu toliko značajne kao kada postanu masovna pojava. A na sceni su upravo masovna zabrinutost i strah, i iz njih izvedene mržnja i agresija.

Radi se, dakle, o masovnoj zabrinutosti, masovnoj zaplašenosti, masovnoj mržnji, masovnom strahu i masovnoj agresiji. Mržnja i agresija se masovno usmeravaju prema jednim te istim metama, a one su, najčešće, takođe određene društvene grupe čiji se pojedinci osećaju i ponašaju kao i ostali, s tim što svoju metu vide u onima „preko puta“...

Moguće je navesti još mnoštvo primera „produktivnosti“ društvene krize i njenog uticaja na stavove i mišljenja mladih u vezi s odbranom zemlje. Dobijeni rezultati i zaključci bili bi približno isti. Društvena kriza i njeni protagonisti, naročito nacionalisti i separatisti, „uporno od omladine kao generacije ljubavi prave generaciju mržnje“, što nije bez uticaja na odbrambenu i bezbednosnu sposobnost zemlje. Takvo stanje znatno otežava uključivanje mladih u odbrambeno osposobljavanje, a u mnogim sredinama ga i sasvim onemogućava.

MESTO I ULOGA MLADIH U ODBRANI ZEMLJE

Aktuelno stanje u društvu, i sve ono što je tome prethodilo, ostavlja duboke tragove u svesti mladih ljudi. Neke od posledica već su uočljive, a veći deo će biti izraženiji tek u vreme „otrežnjenja“. Mladi su, uglavnom, prepušteni sebi ili delovanju stihije, anarhije i ekstremnih nacionalističkih i separatističkih snaga, kojima nije stalo do Jugoslavije. Te

snage često uspevaju da privuku mlade u svoje redove, namenjujući im ulogu „bojovnika“, najčešće nacionalističke i šovinističke ideologije. Usled društvene neorganizovanosti i dezintegracionih procesa, mladi postaju lak plen retrogradnih snaga, koje su procenile da je došlo vreme da se Jugoslavija – „kao veštačka tvorevina“ – dokrajči. Na delu se potvrđuje teza J. Biočića da „kriza neodgodivo zadire u život svakog pojedinca, stavlja ga u privremeno stanje povišene tjeskobe, bola, neizvesnosti, a jačim intenzitetom u stanju je ugroziti i sam život... Temeljni emocionalni prijatelji krize jesu strah, tjeskoba, srdžba, depresija, hipobulija, agitacija, ubilački sindrom – kako prema sebi, tako i prema okolini i slično... Vrlo često se razvija osećaj besperspektivnosti, ne vidi se nikakvog izlaza, čovjek se osjeti bespomoćan kao slijepac u gustoj magli bez zvuka“.³ U takvom psihosocijalnom stanju mladih pojavljuju se „demokratske“ snage, „spremne da pomognu“, i nude gotove recepte za izlazak iz stanja beznađa. Nude, pre svega, rešavanje egzistencijalnih problema mladih. Mladi – bez životnog iskustva i ne prepoznajući uvek dovoljno skrivene ciljeve nacionalističkih i separatističkih snaga – žele socijalnu akciju. Kada do toga dođe niti se mnogo bira vođa, niti se mnogo dvoumi oko smera akcije. Otuda često prvoponuđeni vođa ima najviše izgleda, a pseudorešenja izgledaju isto tako dobro kao i neka druga, svrsishodnija. Aktuelno stanje društvenih odnosa i procesa, kao i mišljenje mladih u vezi s tim, upućuju na takvo zaključivanje.⁴ Rezultati takvog odnosa snaga su gotovo zastrašujući: na hiljade izbeglica, poginuli, masakrirani i ranjeni kojima još uvek ne može da se utvrdi tačan broj, neprocenjiva materijalna razaranja i uništavanje kulturnih, verskih i istorijskih spomenika. Navedeni „rezultati“ odnose se samo na Republiku Hrvatsku i njene oružane sastave, u kojima mladi čine znatan broj. Prema nekim mišljenjima i stavovima, oni su i najmilitantniji deo borbenih sastava Hrvatske.

³ Videti: *Zbrka u glavi, strah u srcu*, Istraživački projekat IDN u Beogradu, „Nedeljna Borba“, 23–24. decembar 1989, str. 4.

⁴ „Anomičnost naspram eunomičnosti jeste zajedničko obeležje jugoslovenske omladine. Po tome je ista, tu se najmanje razlikuje. Izrazit i čest uticaj nacionalne i geopolitičke pripadnosti u ovom slučaju ne važi, u anomiji su svi jednaki. Anomičnost je zahvatila gotovo svu omladinu: tri četvrtine mladih je anomično – oko sebe vidi rastur društvenog sistema, institucija, organizacija, a i samo njeno vrednovanje društva i društvenih događaja zahvaćeno je entropijom“. Istraživački projekat IDN u Beogradu: *Kako razmišlja omladina Jugoslavije danas?* Videti: *Zbrka u glavi, strah u srcu*, „Nedeljna Borba“, 23–24. decembar 1989, str. 4, 5 i 6.

Mladi su, naime, prepušteni sebi ili snagama koje nisu naklonjene Jugoslaviji i njenim društvenim vrednostima. Stari sistem društvenih vrednosti je gotovo napušten, a novi još nije konstituisan, što dodatno otežava njihov položaj. Bez primerenog vrednosnog okvira nije moguće adekvatno usmeravanje i vaspitanje mladih. U anarhiji, lutanju i dezorijentaciji njihov veći deo prihvata ideologiju snaga koje u osnovi svojih stremljenja imaju za cilj ostvarenje egoističkih grupnih ili pojedinačnih interesa, oslanjajući se, pre svega, na raspirivanje nacionalne i verske mržnje, i na homogenizaciju na nacionalnoj osnovi. Postepeno, ali sigurno, veći deo mladih potpada pod uticaj takvih ideologija, što se i praktično manifestuje na ulicama, napadima i blokadama vojnih objekata, terorističkim i oružanim akcijama na jedinice JNA i civilno stanovništvo druge nacionalnosti, izlivima nacionalne mržnje, netrpeljivosti i isključivosti, podrškom izvesnih republičkih rukovodstava itd.

U situaciji nestanka savezne države, kada je JNA u oblasti regrutovanja i popune redovnim i rezervnim sastavom, ali i po drugim pitanjima relevantnim za njenu egzistenciju, faktički svedena na Srbiju i Crnu Goru, a u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji i, delom, u Bosni i Hercegovini doživljava se kao okupatorska vojska, sistem odbrane i društvene samozaštite više ne preferira veći deo mladih. Dakle, predašnji sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite više ne postoji, odnosno to više nije društvena vrednost koju prihvata i usvaja veći deo jugoslovenske populacije. Otuda to nije društvena vrednost ni za mlade, koji su postali zarobljenici politika aktuelnih republičkih rukovodstava na putu secesionizma i neprikrivenog razbijanja savezne države.

Dezintegrativni procesi u Jugoslaviji počeli su znatno pre nego što je došlo do nasilja, krvoprolića i otvorenog rušenja svih društvenih vrednosti zajedničke države: usvajanjem Ustava SFRJ iz 1974. godine, inaugurisanjem republika kao država i konstituisanjem oružanih snaga iz dve komponente – Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. S obzirom na iskustva sa maspokom u Hrvatskoj 1972. godine, a zatim i sa separatizmom na Kosovu 1981. godine, moglo se pretpostaviti kako bi taj koncept odbrane funkcionisao u eventualnoj kriznoj situaciji. Jer, celokupan koncept odbrane bio je okrenut spoljnjem agresoru, uz zanemarivanje činjenice

da društveno-politički sistem može biti ozbiljno ugrožen i iznutra.

Ekstremne nacionalističke i separatističke snage uspele su da pridobiju deo mladih, prvo u Sloveniji, stvarajući alternativne pokrete različite provenijencije. Slovenačko rukovodstvo, secesionistički orijentisano, imalo je „razumevanja“ za „nestašluke neposlušne mladeži“, a rezultat su bili sve bezobzirniji napadi na osnovne društvene vrednosti Jugoslavije, naročito u sredstvima informisanja. Među njima se izdvajalo negiranje zajedničkog koncepta odbrane, a slovenačkom narodu JNA predstavljena je kao okupatorska vojska, s „naglašenom ambicijom“ da Sloveniju silom zadrži u Jugoslaviji. Metodama propagandno-psihološkog rata slovenačka populacija je sistematski pripremana za otvoreni secesionizam. Za svoje secesionističke pretenzije, kao što su to kasnije učinile Hrvatska, Makedonija i Bosna i Hercegovina, Slovenija je pronašla podršku u izvesnim inostranim krugovima, uz čiju je pomoć došlo do otvorenog razbijanja Jugoslavije. Sve te aktivnosti su naglašeno podržavali mladi Slovenci, koji su JNA doživljavali kao stranu, okupatorsku silu. Prema njoj su se tako i odnosili sve dok i poslednji vojnik JNA nije napustio teritoriju Republike Slovenije. Blokade javnih komunikacija i kasarni, uskraćivanje snabdevanja pripadnika JNA osnovnim životnim potrebama, ubistva pripadnika JNA, pozivanje na dezerterstvo i fizičku likvidaciju oficira JNA predvodili su upravo mladi Slovenije, nestrpljivi da što pre ostvare svoju „samostalnost“. Rezultat je opštepoznat – JNA povukla se iz Slovenije, a time je nestao i zajednički koncept odbrane, jer država Jugoslavija u starim granicama više ne postoji.

U Hrvatskoj, po dolasku na vlast desnih snaga (HDZ), „hrvatska mladež“ (ustaška mladež) aktivno je podržavala sve poteze svojih vrhovnika.⁵ Njihova privrženost ciljevima „Neovisne“ očigledna je od početka oružanog sukoba u Hrvatskoj, a i znatno pre toga ispoljavana je na razne načine. Na to

⁵ Na svetskom saboru hrvatske mladeži u Zagrebu, 2–4. aprila 1991, usvojene su „Dužnosti“ hrvatske mladeži. Dužnost „djelatnika Mladeži HDZ jesu: – svoje sposobnosti i znanje staviti na raspolaganje organizaciji MHDZ, – slati izvještaj o svom radu svaka tri mjeseca povjerenstvu MHDZ, – obavezno proučiti Statut i program HDZ-a i o nejasnim pojedinostima konzultirati temeljne i općinske organizacije HDZ-a, – od djelatnika MHDZ očekuje se odlučnost da politički program stranke pretvara u život, što je garancija da će zahtjevi stranke biti temeljito obrazloženi, branjeni i ostvareni“. „Slobodna Dalmacija“, 4. april 1991.

ukazuje i održavanje svetskog sabora hrvatske mladeži u Zagrebu. Rezultat tih aktivnosti bio je masovan i dobrovoljan odziv mladih ljudi u tzv. Zbog narodne garde i MUP Hrvatske na početku sukoba, što je postalo merilo za poistovećenost sa hrvatskom nacijom i pripadnost katoličkoj veri. Međutim, s razvojem sukoba postepeno je nestajalo te dobrovoljnosti, pa je ona zamenjivana bezbednim izbeglištvom u susedne zemlje (Mađarska, Austrija, Nemačka...). Razumljivo, to su mogli činiti samo oni čiji očevi ili rođaci „predstavljaju nešto“ u Hrvatskoj.

Nema sumnje, propaganda je i kod mladih u Hrvatskoj imala odlučujući značaj. Agresivna, strogo usmerena i dozirana, vešto kreirana i plasirana, uz podršku nekih krugova iz inostranstva, propagandna vlast HDZ-a nametnula je mladima ograničen okvir promišljanja i delovanja. Odjednom su Jugoslavija i sve njene vrednosti postale zastrašujuća opasnost za Hrvatsku i sve njene građane. Svemu tome je znatno doprineo, kao i u drugim secesionističkim republikama, zatvoreni (republički) informativni prostor, u kojem su sve informacije strogo cenzurisane.

„Muslimanski sindrom“ zahvatio je i muslimansku omladinu u Bosni i Hercegovini. Homogenizacija i ukalupljivanje u nacionalne okvire svakodnevni su i u drugim delovima Jugoslavije gde žive i rade Muslimani. Prema nekim manifestacijama, mladi Muslimani „dosledno“ kopiraju starije.⁶ Predvođeni SDA (Stranka demokratske akcije) u BiH, Sulejmanom Ugljaninom u Sandžaku i ekstremnim albanskim nacionalistima na Kosovu, mladi Muslimani više ne prihvataju zajednički odbrambeni koncept zemlje. Na različite načine izbegavaju služenje vojnog roka u JNA, a odziv na mobilizaciju veoma je mali u sredinama gde je muslimansko stanovništvo većinsko. U poremećenim međunacionalnim odnosima muslimansko stanovništvo se masovno naoružava, a muslimanske organizacije su obrazovale i svoju miliciju („zelene beretke“).

⁶ Na susretima muslimanske omladine, održanim 24. 25. i 26. maja 1991. u Zagrebu, između ostalih, usvojeni su i sledeći zaključci: „- Zahtijevamo od JNA da u roku od 60 dana uvede ishranu za vojnike - Muslimane, koja je u skladu sa islamskim vjerskim propisima (...), - Pozivamo sve pripadnike muslimanskog naroda (muslimansku omladinu) koja se nalazi na odsluženju vojnog roka da ni u kom slučaju ne upotrijebe oružje i silu protiv nenaoružanih civila bez obzira na nacionalnu, vjersku i stranačku pripadnost“. „Oslobodjenje“, 29. maj 1991.

Kuda sve to vodi i kakve posledice mogu nastati pokazuju i događaji u Sarajevu (1. marta 1992), kada su muslimanski fundamentalisti izveli oružani napad na srpske svatove.

Svojim ponašanjem i delovanjem mladi Albanci više od deset godina učestvuju u „kreiranju“ jugoslovenske krize. Svesno ignorisanje radnih i školskih obaveza, uključivanje mladih Albanaca u jedinice ZNG i MUP-a Hrvatske i stalne pretnje da će doći do otvaranja tzv. južnog fronta samo su deo manifestacija koje podržava većina mladih Albanaca. A cilj je jasan: stvoriti „republiku Kosovo“ na tlu Jugoslavije i srušiti Jugoslaviju kao državu na Balkanu.

Navedeni primeri su samo deo problema sa kojima su mladi sada suočeni, opterećeni dnevnim pritiscima i manipulacijama sračunatim na to da se, u što većem broju, svrstaju uz republička rukovodstva i secesionističku politiku koju ona vode (Slovenija, Hrvatska, Makedonija i delom Bosna i Hercegovina). Logično, posle svega, nameće se pitanje kakvo je mesto mladih u odbrani, s obzirom na izražene protivurečnosti, indoktrinaciju i manipulaciju kojima su izloženi. Naime, mladi Slovenije, Hrvatske, Makedonije, a delom i Bosne i Hercegovine svrstani su u svoje republičke armije. Oni tamo zauzimaju istaknuto mesto, a u Hrvatskoj su i u prvim borbenim redovima. S druge strane, mladi Srbije, Crne Gore, dela Bosne i Hercegovine i srpskih krajina, iako izloženi različitim pritiscima (opozicionih partija), ostali su dosledni odbrambenom sistemu zemlje, i u njemu aktivno učestvuju.

Dakle, jedinstveni odbrambeni koncept zemlje više ne postoji, budući da su neke republike formirale sopstvene oružane snage (ili su u fazi formiranja), izuzimajući Srbiju, Crnu Goru i srpske krajine. Preostali deo jedinstvenog odbrambenog sistema (koji funkcioniše u Srbiji, Crnoj Gori i srpskim krajinama) sada više nego ranije računa na aktivno učešće mladih, jer, u suprotnom, ne može pouzdano funkcionisati. Bez njihovog naglašenog učešća sistem odbrane, ili već kako se ubuduće bude zvao, bio bi značajno narušen, statičan, neotporan i neefikasan. Sa mladima, on ostaje osnovni oslonac svih naroda i republika Jugoslavije koji u njoj žele i dalje da žive i da očuvaju, sada već ozbiljno ugroženu slobodu i teritorijalni integritet.